

SZOCIÁLPOLITIKAI TÜKÖR

II. ÉVFOLYAM

2020.

3-4. SZÁM

SZOCIÁLPOLITIKAI TÜKÖR

„Olyan állapot elérése a szociálpolitika célja, amelyben mindenki érzi, hogy a nemzeti közösség tagja, és hogy nemcsak ő van a közösségért, hanem a közösség az ő támasza is.”

Gróf Tisza István

Szaklektorált folyóirat

Főszerkesztő:

Lakner Zoltán Lehel

Szerkesztők:

Csóky László, Hámori Péter,
Kovács Ibolya, Lakatos Hedvig,
Pordán Ákos, Temesváry Zsolt,
Ulicska László

Szerkesztőbizottság:

Dr. Engler Ágnes,
Győri-Dani Lajos, Kovács Gábor,
Mag. Dr. Wolfgang Plaute,
Dr. Vukovich Gabriella

Szerkesztőségi titkár: Kovács Ibolya

Kiadó: SZIME, Szociális Igazgatók és Szakemberek Magyarországi Egyesülete
7621 Pécs, Jókai u. 1.

Email: szerkesztoseg@szocialpolitikaitukor.hu

Az előfizetés banki utalással lehetséges:

OTP Bank 11731001-20134529-00000000

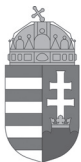
Éves előfizetés a 2021. évre (4 szám ára) postaköltséggel bruttó 7400 forint

ISSN 2676-9786

Olvasószerkesztő: Luca Anna

Tördelőszerkesztő: Kardos Gábor

Nyomdai munkák: Pannónia Nyomda Kft., felelős vezető: Halász Gábor

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A folyóirat az Emberi Erőforrások Minisztériuma
támogatásával jelenik meg.

A megjelent írások nem az EMMI hivatalos
álláspontját tükrözik.

TARTALOM

- *Lakner Zoltán Lehel: Hát persze!* 5

TANULMÁNYOK

- *Engler Ágnes: Esélyteremtő iskola és családi elvárások* 7
- *Papházi Tibor: Gyermekvállalási tervek a Magyar Ifjúság-adatfelvételekben – A demográfiai változók és a gyermektervezés kapcsolata* 20
- *Nagy Krisztina: Tanodák térben és időben – mozgalmtól a professzióig* 52
- *Vályi Réka – Török Péter: Református tanodák hatásvizsgálata* 72
- *Hámori Péter: Az ONCSA Erdélyben (1940–44)* 86
- *Kurucz Barnabás: A modern (hazai) szociálpolitika történetének és definíciójának vázlatja* 129

TÜKÖR

- *Matolcsi-Papp Zoltán: Életem történései* 135
- *Lippai Szabolcsné Kiss Boglárka: A falugondnokság hivatás és életforma „A falugondnok se maradjon egyedül...”* 137

GYAKORLAT – TEREP – MINTA

- *Galambos Katalin: A pandémia margójára – A tapasztalaton alapuló szervezetfejlesztés lehetőségei a szociális szférában* 141
- *Jobbágy Mária – Radvánszki Edit: „Táncoljunk együtt a demenciával élőkért!” – Alzheimer Cafék és a Szenior örömtáncosok* 149
- *Barabás Dénes: A Marosvécsi Neuropszichiátriai Rehabilitációs Központ (Brâncovenesti, Erdély)* 163
- *Veres Tibor: Az Ekecs-Apáca szakállasi Szociális Otthon (Okoc, Felvidék, Szlovákia)* 173

JOG, KOMMENTÁR ÉS MÓDSZERTAN

• <i>Matolcsi-Papp Zoltán: A falu- és tanyagondnoki szolgáltatás szakmai támogatása – Gondolatok a módszertani munka margójára</i>	189
• <i>Lókucza Sándor: Fiatalkorúak az ügyészségen</i> Interjú Dr. Lendel Judit ügyésszel	201
• <i>Busi Zoltán: Gyermekellátás vészhelyzetben</i> COVID-19 – A család- és gyermekjóléti szolgáltatók működése a veszélyhelyzet alatt	213
• <i>Szarka Attila: Gyermekvédők</i>	238
• <i>Szloboda-Kovács Emese: Hogyan éljük túl a koronavírus-járványt?</i> Stratégiák szülőknak, pedagógusoknak	242
Summary	249
Contents	251
E számunk szerzői	252

Lakner Zoltán Lehel

HÁT PERSZE...!

Mi más is juthatna eszünkbe ebben a pandémiás időben, mint hogy küzdeni kell a kór ellen.

Gondolhatnánk azonban arra is, hogy rendeznünk kellene a sorainkat végre, mert – sokan mondják – itt a vég, nincs tovább, leépül az emberiség értelme, figyelme, óvatossága, képzelőereje, és az a természetes védekezőképesség, amely az emberi nemet többnyire mégiscsak megóvta saját maga örültségeitől. Tudjuk persze, hogy örültség volt évezredek át háborúzni, vagyont vagyona halmozni, kisémmizni a legyőzötteket, kisebbséket, embereket ölni halomra, hódítani, kihalni, megsemmisülni és győzedelmeskedni. Hova is jutottunk? Most, hogy kitört az érzékenyítés nagy korszaka, el- és befogadunk mindent, mit eddig nem tudtunk a természettől valónak, egyenlőek lettek az esélyei mindenkinek jóra és rosszra, ostobaságra és okos nagyszerűsége egyaránt. A történelem sem ismétli már önmagát; helyette szobrokot döntünk – nosza, romboljunk mi is emléket, kultúrát, miegymást –, s oszlopot emelünk a bornírt hülyeségnek akár itt a közelben is. Franzstadtban már dül is a láz! Jönnek a lyukas agynak emelvényt állítók, és robbanni készül – reméljük csak – az ész!

A mi lapunk persze nem ilyen, nem dől be ennek a feje tetejére állított *fészbuknak*, mi nem váltunk többé nevet, de még nemet sem, ha megengedi a Nagy Testvér, ha nem. Tőlünk – *Kedves Olvasó!* – még az is kitelik, hogy a harmadik neműeknek sem építünk illemhelyet (sic) sehol, és senkit nem beszélünk rá, hogy plasztikázza – mondjuk az agyát. Mi továbbra is maradunk az emberi segítség mintázatainál, s különbséget fogunk tenni ezután is jó és rossz, hasznos és haszontalan között. Már csak ezért is, mert ezek a dolgok mégiscsak tudhatók, bizton állíthatók, igazak, és kész. Nem vagyunk ugyan ellenállók, de kitartunk az ember Istentől és a természettől rendelt jellemzői mellett. Békések vagyunk, hiszünk a saját kultúránk, összetartozásunk, emberi küldetésünk, magyarságunk és tehetségünk erejében, s tudjuk, hogy lesz jövő, végtére nem marad kisebbségben a normalitás.

Ez a lapszám – *Hát persze ...!* – írásokat közöl a **COVID-19** átvészeléséről, a hungarikumnak számító **tanodák** életéről és fontosságáról, a családpolitika sajátos elemeiről, sőt helyt adunk ifjú írástudó kollégánk definíciós kísérletének is a **szociálpolitikáról**. Visszatérünk a **falugondnoki** témára, amelyben szakértői szemmel kapunk információt arról, hogy ennek az ugyancsak hungarikumnak számító munkának is az alapja a rogersi „szentháromság”, azaz az empátia, a tolerancia és a kongruencia. Újra foglalkozunk ifjúsági témával is, elismerve a **fiatalkori bűnelkövetőkkel** kapcsolatos munka fontosságát, és itt lesznek Szarka Attila gyermekvédő gondolatai is. Nem marad ki az **Alzheimer Cafék** világa sem, s újra osztozhatunk az összetartozás örömeiben azáltal, hogy **Erdély** és a **Felvidék** is bemutatkozik Marosvécs (*Brâncovenesti, Románia*) és Ekecs (*Okoc, Szlovákia*) egy-egy magyar szolgálatával.

TANULMÁNYOK

- *Engler Ágnes*
Esélyteremtő iskola és családi elvárások 7
- *Papházi Tibor*
Gyermekvállalási tervek a Magyar Ifjúság-adatfelvételekben
– A demográfiai változók és a gyermektervezés kapcsolata 20
- *Nagy Krisztina*
Tanodák térben és időben – mozgalomtól a professzióig 52
- *Vályi Réka – Török Péter*
Református tanodák hatásvizsgálata 72
- *Hámori Péter*
Az ONCSA Erdélyben (1940–44) 86
- *Kurucz Barnabás*
A modern (hazai) szociálpolitika történetének
és definíciójának vázlata 129

Engler Ágnes

ESÉLYTEREMTŐ ISKOLA ÉS CSALÁDI ELVÁRÁSOK

Tanulmányunkban a családi támogatások hatását vizsgáljuk egy speciális szemszögből, mégpedig abból az alapfeltevésből kiindulva, hogy a családoknak közvetlenül nyújtott források, „túljutva” az otthon falain, az iskolai pályafutás eredményességében is szerepet játszanak. Esélyteremtő, felzárkóztató vagy megerősítő módon jelentenek befektetést a gyermek jövőjébe. Ehhez hasonlóan egyes intézkedések, melyek a köznevelésben realizálódnak, visszafordulnak az otthonok felé: a gyermekek testi-lelki egészségét erősítik, megalapozzák és fejlesztik tudásukat, kompetenciáikat. A családi és iskolai érdek közös: a fiatal nemzedék egyéni és kollektív értelemben vett boldogulásának segítése, jövőjének megalapozása. Az ehhez hozzájáruló állami támogatások és intézkedések egyfelől a családokat, másfelől a köznevelési intézményeket célozzák, de ezek a transzferek ideális esetben szinergiát képeznek a családok és iskolák eredményes együttműködésében.

Egy 2020-ban készült országos kutatás, melyet a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és Családokért (KINCS) végzett, számos nézőpontból vizsgálta a családok és intézmények, a szülők és pedagógusok együttműködését. A kutatás eredményeiből a fenti összefüggések mentén vizsgáljuk a családpolitikai intézkedések fogadtatását. A tanulmány keretei nem teszik lehetővé mindkét oldal részletes vizsgálatát, ezért a szülői kérdőívekre adott válaszok alapján keresünk választ kérdéseinkre.

Kulcsszavak: családpolitika, esélyteremtés, család és iskola, értékteremtő gyermeknevelés.

A családi és az iskolai élet összhangja és támogatási lehetőségei

A mindenkori családpolitikai intézkedések elsődleges célja a családok megszületése, illetve boldogulásuk támogatása. A szakpolitikai támogatás átgondoltsága, mértéke és kiterjedése megmutatja a családok testi és lelki jólétének elősegítésében a társadalmi akaratot és elszántságot, a nemzet fennmaradására tett erőfeszítéseket. A családpolitikai intézkedések nem csupán anyagi jellegű támogatást jelentenek, hanem a társadalmi attitűdöt is formálják. Előbbi jól mérhető, hiszen pontosan kimutathatók az egyes intézkedések célcsoportjai, költségei, és bizonyos szinten a megtérülésük is. A családi élettel kapcsolatos beállítódás alakulása nehezebben követhető nyomon, és időben is később jelentkeznek jótékony (vagy kártékony) hatásai.

A családoknak nyújtott támogatási formák elsősorban a családi élet működését igyekeznek javítani, de a különböző beavatkozások révén túlnőnek az otthon falain. Gondoljunk például az otthonteremtési vagy az autótávásarlási támogatásokra, amelyek közvetve az építőipart vagy a kereskedelmet is előrelendítik. Ugyanez igaz olyan intézményekre, amelyek másodlagos élvezői nem profitorientáltak, de érdekük, hogy klienseik minél erősebb háttérrel rendelkezzenek. Ide tartoznak a köznevelési intézmények.

A család bevonódása a gyermek iskoláztatását érintő döntésekbe és az iskolai folyamatokba jelentősen befolyásolja a tanulók iskolai eredményességét, magatartását, beilleszkedését, integráltságát, elégedettségét, továbbhaladását, lemorzsolódási kockázatát. (Többek között I. Fényes–Pusztai, 2004; Pusztai, 2005; Parcel és mtsai, 2010; Epstein, 2010; Podráczky, 2012; Szemerszki, 2015; Imre, 2015; Varga, 2015; Nyitrai és mtsai, 2019; Gallo és mtsai, 2018.)

A szülői beavatkozás mértékének és sikerének több összetevője van, a szülői ház részéről leginkább a családi háttérkörülmények a befolyásoló tényezők. Croll (2004) elgondolása szerint a család egyfelől mint aktor vesz részt a társadalom életében, amikor a gyermekekkel kapcsolatos döntéseit (pl. iskolaválasztás) meghozza, másrészt a család mentorként működik közre. Ide sorolja Croll a gyermekek támogatását, a szülők által biztosított útmutatást, tanácsadást, a szülői közvetítést az iskola és gyermekeik munkája között. A támogató szülők hangsúlyozzák az iskola értékeit, menedzselik a gyerekek iskolai karrierjét, aktívan bevonódnak az iskolai életbe, miközben az otthonokban megfelelő kommunikációs csatornák működnek.

A nevelési intézmények esélykiegyenlítő feladatai közé tartozik, hogy kompenzálják a családi háttér hiányosságait. Hasonlóan kedvező módon járulhat hozzá ehhez az iskolai közösség, ha szakmai és emberi értelemben figyel a diákok személyes fejlődésére, beilleszkedésére, gondoskodik felzárkóztatásukról, észreveszi és fejleszti a tehetséges diákokat (Bacsikai, 2015; Ceglédi, 2018). Mindez javítja a teljesítményt, segíti a beilleszkedést, s nem utolsósorban a hátrányos helyzetből fakadó lemorzsolódási kockázatot is jelentősen csökkenti (Fehérvári, 2015). Az iskolát és a hozzá kapcsolódó szakintézményeket körülvevő helyi társadalom, a civil szervezetek, az egyházi szervezetek szintén jelentős szerepet játszhatnak a gyermekek szocializációjában (Kozma, 2004; Pusztai, 2004; Varga, 2015). A továbbiakban azonban nem a társadalmi kezdeményezésekre figyelünk, hanem az állami segítségnyújtás, hozzájárulás lehetséges formáira.

A jelenlegi családpolitikai támogatási rendszer igen összetett, lefedi a családi élet különböző életciklusait, és kiterjed a családi mérföldkövek legfontosabbjaira: a házasságkötéstől és a babatervezéstől kezdve a gyermeknevelés mindennapjain át a nagyszülői hivatásig. Az iskoláskorú gyermeket nevelőket megilleti a családi adó- és járulékkedvezmény, a családi pótlék, igénybe vehetik a családi otthonteremtési kedvezményt, jelzáloghitel-támogatást kaphatnak. Biztosított az ingyenes tankönyv, az egyszeri in-

gyenes külföldi nyelvtanfolyam, az első nyelvvizsgát és a járművezetői vizsgát az állam finanszírozza. A családok egy részének lehetősége van Erzsébet-táborokban nyaralni, ingyenes étkezni, a nagycsaládosok autóvásárlási támogatásban részesülhetnek, a négy vagy több gyermeket nevelők mentesek a személyi jövedelemadó befizetésétől.

A fent említett intézkedések a családi életben jelennek meg, de az iskolai részvételre, teljesítményre, beilleszkedésre is hatással vannak. Ezek mellett több olyan intézkedés is született az elmúlt tíz évben, amelyek fordított irányúak: az iskolákban valósulnak meg, és a családokat erősítik. Ezek a tevékenységek ugyanis a tanulók testi-lelki egészségét kívánják támogatni. Ide tartozik például a mindennapos testnevelés, a mintamenzaprogram, a kötelező erkölcs- vagy hittanoktatás. Szintén a családi élet megszervezését és a gyermekek előmenetelét segíti az egész napos iskolarendszer, az iskolákban működő képességfejlesztő és felzárkóztató programok, a tehetséggondozás és egyéb extrakurrikuláris foglalkozások, amelyekhez nem szükséges a gyermekeket más helyszínre szállítani.

A továbbiakban a családpolitikai intézkedések hatását vizsgáljuk meg, mégpedig a családok és a nevelési intézmények relációjában. Ehhez a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és Családokért (KINCS) egyik friss kutatásának adatait használjuk fel. Az *Értékteremtő gyermeknevelés* című kutatás adatfelvétele 2020 januárjában zajlott.¹ Az országos vizsgálat során negyedik osztályos gyermekek szüleit kérdezték meg a családi és az intézményi nevelés kapcsolatáról, a kérdőívet 1156 szülő töltötte ki. A válaszadók összetétele regionalitás, lakóhely-településtípus és szociális helyzet szerint reprezentálja a negyedik évfolyamos tanulói populációt.

A gyermeknevelést segítő intézkedések megítélése

A kutatásban olyan gyermeknevelést segítő intézkedéseket soroltunk fel, amelyek az iskoláztatásra is hatást gyakorolnak, ezeket négyfokú skálán értékelték a kitöltők. (A kérdőívben feltett kérdés: Ön szerint mennyiben segíti a gyermeknevelést a jelenlegi politika az alábbi területeken?) A „teljesen egyetért” és az „egyetért” válaszok összevonásával alakítottuk ki az eljárások megítélésének rangsorát (1. táblázat).

¹ *Értékteremtő gyermeknevelés 2020*, a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és Családokért kutatása. A kutatás vezetője: Prof. Dr. Pusztai Gabriella. Az adatfelvétel papíralapú, önkitöltős kérdőívvel, a mintaválasztás többlépcsős, csoportos mintavétellel történt. A mintavétel első lépéseként az iskolákat, a második lépcsőben a kutatásba bevont osztályokat választották ki. A kiválasztott osztályok körében teljes körű lekérdezésre törekedtek, minden tanuló egyik szülője kapott papíralapú önkitöltős kérdőívet.

1. táblázat. A gyermeknevelést segítő intézkedésekkel teljesen egyetértők és egyetértők aránya, százalék

ingyenes tankönyvek	83,7
családi adókedvezmény	78
mindennapos testnevelés	74,2
délutáni iskolai foglalkozások	70,6
tanulók táboroztatása	68,7
egész napos iskola	65,7
tehetséggondozó programok, ösztöndíjak	64,5
családi otthoneremtési támogatások	63,8
ingyenes iskolai étkeztetés	62,7
a nem dohányzók védelme	61,2
iskolai hitoktatás	59,6
munka melletti gyed	59
négygyermekes anyák adókedvezménye	57,4
otthoni internetelérés	56,8
államilag támogatott külföldi nyelvtanfolyam	53
kedvezményes autóvásárlás	52,5
a diákhitel felének elengedése gyermekszületéskor	52,5
médiatudatosságra nevelés az alaptantervben	52,1
iskolai közösségi szolgálat	49,5
nagyszülői gyed	49,2
családi életre nevelés tantárgy	49
mintamenzaprogram	42
népegészségügyi termékadó	40

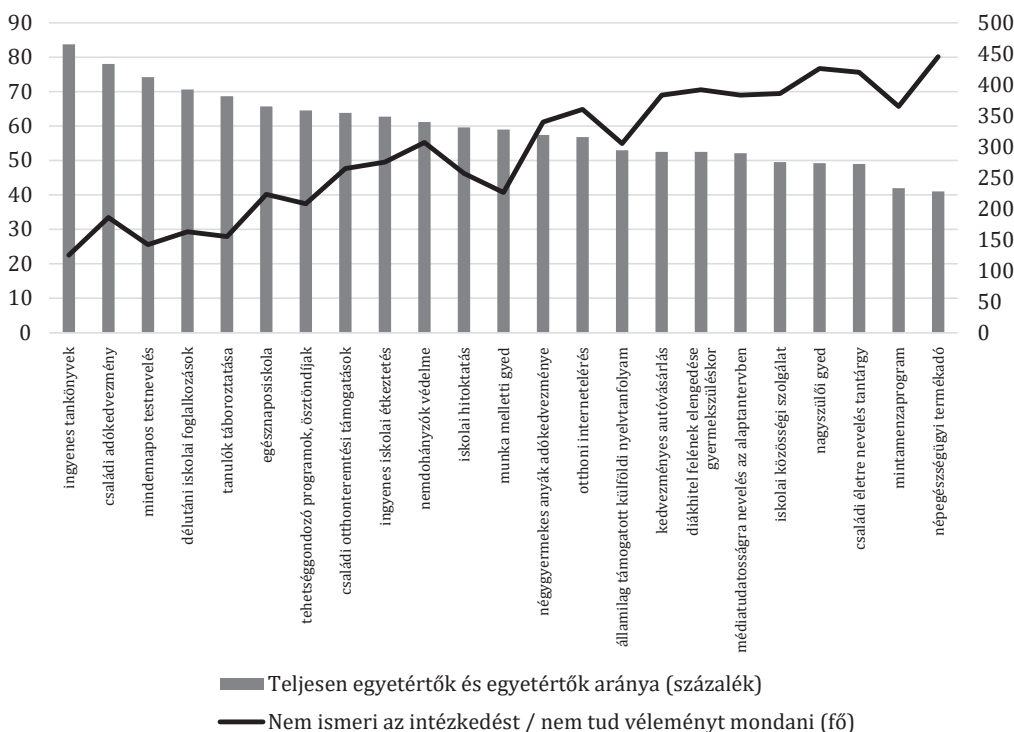
Adatforrás: KINCS Értékteremtő gyermeknevelés 2020, saját elemzés

A szülők véleménye szerint a felsorolt intézkedések közül leginkább az ingyenes tankönyvek, a családi adókedvezmény, a mindennapos testnevelés, a délutáni iskolai foglalkozások, az egész napos iskola, a tanulók táboroztatása, az ingyenes iskolai étkezés és a családi otthoneremtési támogatások segítik a gyermeknevelést. Ezt követik a tehetséggondozó programok, az ösztöndíjak, a nem dohányzók védelme, az iskolai hitoktatás, az otthoni internetelérés, a munka melletti gyed. A kevesebb válaszadót érintő intézkedéseket kevésbé magasan értékelték, ilyen a négygyermekes anyák adókedvezménye, a kedvezményes autóvásárlás, az államilag támogatott külföldi nyelvtanfolyam és a diákhitel felének elengedése gyermek születésekor. A válaszadó szülők fele tartja

kiemelten fontosnak a médiatudatosságra való nevelés megjelenését az alaptantervben, valamint a nagyszülői gyedet és a családi életre nevelés tantárgyat. A rangsor utolsó három helyén az iskolai közösségi szolgálat, a népegészségügyi termékadó és a mintamenzaprogram áll.

A kérdésre nem válaszolók arányát is figyelembe véve megállapítható, hogy minél ismertebb egy intézkedés, annál magasabbra értékelték a kitöltők (1. ábra). A minden szülőt érintő intézkedések, mint például az ingyenes tankönyv, a mindennapos testnevelés vagy az egész napos iskola elismerése, magas. A skála utolsó harmadában egyértelműen kirajzolódik a tényező értékelése és annak ismertsége (vagy az érintettség elmaradása) közötti összefüggés. Így például az iskolai közösségi szolgálatot a kisebb iskolás gyermekek nevelők még nem ismerhetik közelebbről, a nagycsaládosok autóvásárlása pedig keveseket érint. Ugyanakkor a mintamenzaprogram minden gyermeket érint, ennek ellenére a vártnál alacsonyabb az ismertsége, értékelése pedig alacsony. Megfigyelhetők olyan tényezők, amelyeket kevesebben véleményeztek, ennek ellenére magas értéket vettek fel: ilyen az iskolai hitoktatás és a munka melletti gyed.

1. ábra. Az intézkedések megítélése és ismertsége, százalék, fő

Adatforrás: KINCS Értékteremtő gyermeknevelés 2020, saját elemzés

Az egyes intézkedések megítélését azok ismertségén túl befolyásolhatják különböző társadalmi-kulturális háttértényezők, amelyek közül a továbbiakban a család szerkezetét, nagyságát, a szülők iskolai végzettségét, anyagi helyzetét és lakhelyét vizsgáljuk meg.

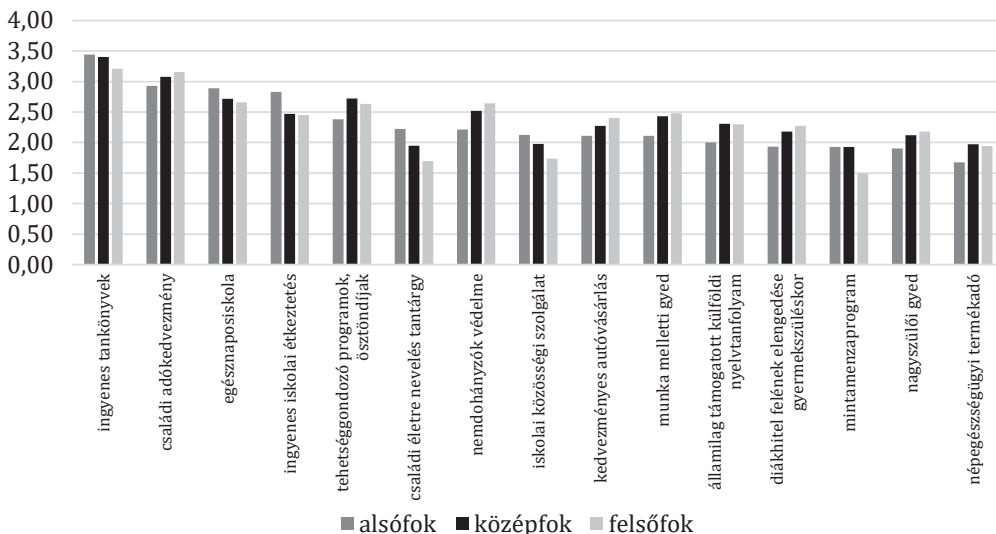
A családstruktúrát tekintve egy esetben sem találunk szignifikáns eltérést: a teljes és a mozaikcsaládban élők, illetve a gyermeküket egyedül nevelő szülők nagyon hasonlóan vélekednek az egyes intézkedésekről.

A gyermekszám tíz esetben befolyásolja szignifikánsan a szülők véleményét. Az ingyenes iskolai étkeztetés elsősorban a nagycsaládosok számára jelent nagyobb segítséget. A mintamenzaprogram főleg a háromgyermekeseknek segítség, legkevésbé a négy- és többgyermekeseknek. Ennek oka lehet, hogy a két nagycsaládos csoport más-más státuscsoportban jelenik meg, s az egészséges táplálkozás preferálása a magasabb iskolázottságú szülők körére jellemzőbb. Az iskolai közösségi szolgálat gyermeknevelésben betöltött szerepét főleg a háromgyermekes szülők ismerik el inkább, a családi életre nevelés tantárgyat és a népegészségügyi termékadót is, míg a négygyermekesek a legkevésbé.

A családi adókedvezményt a válaszadók többsége segítségként ítélte meg, de elsősorban a háromgyermekesek üdvözlik. A várakozásnak megfelelően a négygyermekes anyák adókedvezményét a négy- vagy többgyermekes szülők tartották a legfontosabbnak. A diákhitel felének elengedését a gyermek születésekor, a nagyszülői gyedet és a munka melletti gyedet szintén a háromgyermekesek tartották a legnagyobb segítségnek. Míg az első kettőt a négy- vagy többgyermekesek támogatták a legkevésbé, a munka melletti gyedet súlyukhoz képest legkevésbé az egygyermekesek.

A kérdőívet kitöltő szülő iskolai végzettségét három kategóriába sorolva jelentős eltéréseket láthatunk. A 2. ábrán csupán azokat a tényezőket tüntettük fel, ahol szignifikáns eltérést találunk. A változók sorrendiségét az alsó fokon iskolázottak rangsora rajzolja ki: számukra a legfontosabb tényezők az ingyenes tankönyvek, az adókedvezmény és az egész napos iskola. Nagyon fontos eredmény, hogy a dobogó tetején mindhárom csoportnál ugyanezek az intézkedések állnak, ugyanebben a sorrendben. Az érettségizett szülők esetében az egész napos iskola mellett a tehetséggyógyító programok jelennek meg holtversenyben harmadikként, a felsőfokú végzettségűeknél szintén a tehetséggyógyítás és – kissé meglepő módon – a nem dohányzók védelme zárkózik fel. Megjegyzendő, hogy a diplomás szülők esetében egyéb területeken nem emelkedik ki az egészségtudatos életmód felülértékelése, például a mintamenzaprogram, és a népegészségügyi termékadó bevezetését is inkább a másik két csoport tagjai helyezték; nem szignifikánsan, de ők értékelték legalacsonyabbra a mindennapos testnevelést is.

2. ábra. A jelenlegi családpolitikai intézkedések gyermeknevelést segítő mértékének megítélése iskolai végzettség szerint (négyfokú skálán, átlag szerinti megoszlás)

Adatforrás: KINCS Értékteremtő gyermeknevelés 2020, saját elemzés

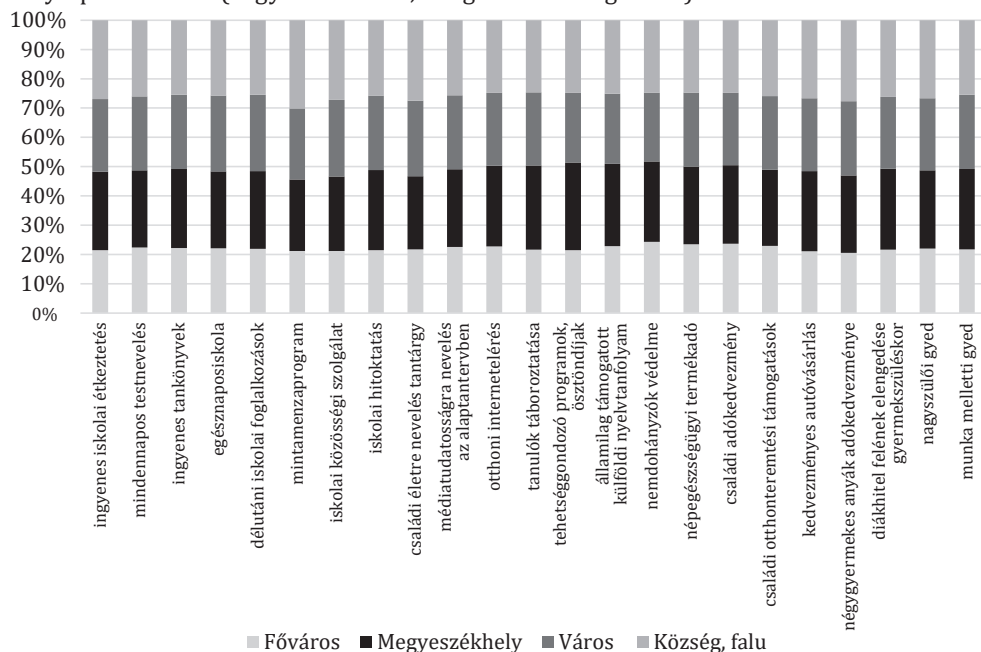
A felsőfokú végzettségű szülők – valószínűsíthetően magasabb jövedelmük miatt – szignifikánsan magasabb értékkel látták el a családi adókedvezményt, a nagycsaládosok autókedvezményét, a munka melletti gyedet, a nagyszülői gyedet a többiekhez képest. A középfokon iskolázottak a másik két szülői gárdához viszonyítva jelentősen magasabbra értékelik a tehetséggondozó programokat és ösztöndíjakat, nem szignifikánsan, de magasabb pontszámmal látták el a külföldi nyelvtanulási lehetőséget is. Ez jelzi a tehetséges és motivált tanulók kiemelkedési lehetőségének igényét a korábban nem továbbtanuló szülők részéről. Az alacsonyan kvalifikált és vélhetően kedvezőtlenebb szocio-ökonómiai státuszú szülőknél korántsem csak az anyagi jellegű támogatásokat (pl. ingyenes tankönyv és étkeztetés) értékelik magasabbra a többi almintánál. Figyeljük meg, hogy esetükben az olyan, neveléssel kapcsolatos intézkedések is jelentősen előnyösebb megítélésűek, amelyek a családi és a társadalmi életre, szerepvállalásra készítik fel a gyermekeket: ilyen az iskolai közösségi szolgálat, a családi életre nevelés, de ők értékelték legmagasabbra az iskolai hitoktatás jelentőségét is.

A szubjektív anyagi helyzet megismerése céljából a válaszadók négy kategóriába sorolták magukat: *mindenünk megvan, jelentősebb kiadásokra is telik, megtakarítani is tudunk (32%); mindenünk megvan, de nagyobb kiadásokat nem engedhetünk meg magunknak (54%); előfordul, hogy a mindennapi kiadásainkat nem tudjuk fedezni (4%); gyakran megesik, hogy nincs pénzünk a mindennapi szükségletek fedezésére (1%) (nem válaszolt 9%)*. A két, rosszabb körülmények közt élő csoport tagjai az ingyenes étkeztetést, az

ingyenes tankönyvet értékelték magasabbra a másik két csoportnál. A harmadik csoportba tartozóknál ugyanakkor kiemelten fontosak az olyan nem materiális kezdeményezések, mint a családi életre nevelés ismereteinek oktatása, a médiatudatosság fejlesztése, a mintamenzaprogram. Az első két csoport tagjai nem csupán a jövedelemhez fűződő intézkedéseket értékelték magasra (pl. adókedvezmény, munka melletti gyed), hanem az iskolában folyó oktatási-nevelési programokat, így a hitoktatást, a tehetséggondozást, a délutáni foglalkozásokat is.

Adatelemzések során viszonylag ritka jelenség, ha mind a 23 változó szignifikáns összefüggést mutat a vizsgált értékek összehasonlításában. A településtípus szerinti elemzésben az összes családpolitikai tényező esetében szignifikáns az eltérés, sőt, minden esetben a legerősebb fokozatú. A 3. ábrára pillantva azonnal látható, hogy a fővárosi válaszadók csaknem az összes intézkedést a legalacsonyabbra értékelték. Egyedüli kivétel a nem dohányzók védelme, amit a városokban élők pontoztak valamennyivel alacsonyabbra. Érdekes jelenség, hogy a fővárosiak alacsony elégedettségét nem a megyeszékhelyeken élők követik, hanem a városi lakosok. A falvak lakói ugyanakkor csaknem minden területen a megyeszékhelyen élőkkel megegyező szintű elégedettséget mutatnak az egyes intézkedésekkel kapcsolatban.

3. ábra. A jelenlegi politikai intézkedések gyermeknevelést segítő mértékének megítélése a lakóhely típusa szerint (négyfokú skálán, átlag szerinti megoszlás)

Adatforrás: KINCS Értékteremtő gyermeknevelés 2020, saját elemzés

Gyermeknevelési támogatások igénye

A kutatás során egy alternatív családpolitikai kérdéssorral is találkozhattak a kitöltők: olyan, gyermeknevelést segítő tevékenységeket kellett értékelniük egytől négyig terjedő skálán, amelyek egy része már önerőből elérhető, más része nem valósult meg. A kérdésfeltevésben állami támogatással működő lehetséges intézkedéseként merültek fel az egyes típusok, tehát a válaszadó számára egyértelmű volt, hogy nem a családi kasszát terhelő lehetőségeket kell értékelniük.

4. ábra. A gyermeknevelést segítő potenciális családtámogatások megítélése, átlag négyfokú skálán

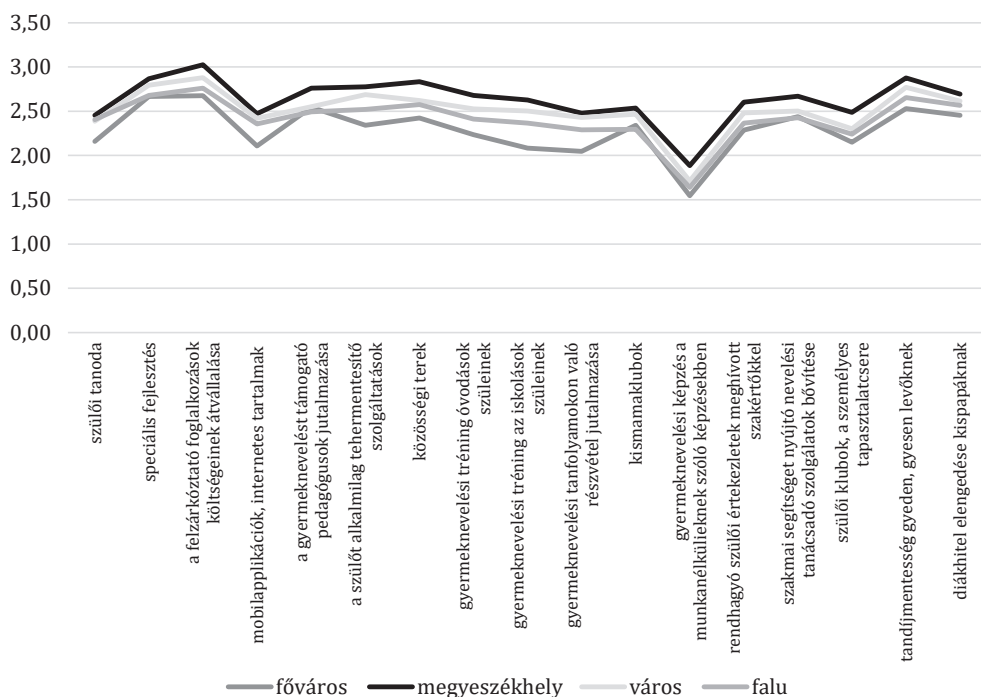
Adatforrás: KINCS Értékteremtő gyermeknevelés 2020, saját elemzés

A munkanélkülieknek számára meghirdetett gyermeknevelési képzésen kívül a kialakult rangsor szoros állást mutat (4. ábra). A szülők úgy vélik, a különböző foglalkozások, képzések költségeinek átvállalása jelentené a legnagyobb segítséget a gyermek iskoláztatásában. Ilyen a tanulói felzárkóztató, képességfejlesztő foglalkozások költségeinek átvállalása és az iskolában elérhető, nem önköltséges speciális fejlesztések indítása. Fontosnak tartják a saját tanulásuk támogatását, a gyeden, gyesen lévők tandíjmentességét is. A szülők a fiataloknak, családoknak szóló közösségi terek kialakítását is igényelnék az egyes településeken, és hogy a szülőknek alkalmilag szervezzenek tehermentesítő szolgáltatásokat állami támogatással. A kisgyermeket nevelő apák a diákhitel elengedését is a legfontosabb hat támogatás közé sorolták.

A gyermeknevelési képességeket fejlesztő szaktanácsadást, képzést már csak közepesen fontosnak tartották. Ilyenek voltak például az óvodások szüleinek szóló játéktanulási gyakorlatok és gyermeknevelési tréning, a szakértőkkel megerősített rendhagyó szülői értekezletek, az iskolások szüleinek szóló gyermeknevelési tréning és játéktanulás, a szülői tanoda, a tanulásban való támogatásra való felkészítés vagy a gyermek napi szintű feladataiban segítő mobilalkalokációk, internetes tartalmak.

5. ábra. A gyermeknevelést segítő potenciális családtámogatások megítélése a település típusa szerint, átlag négyfokú skálán

Adatforrás: KINCS Értékteremtő gyermeknevelés 2020, saját elemzés

A feltételezett támogatások megítélésében a háttérváltozók szerint viszonylag kevés eltérést találtunk, kivéve a településtípust, az anyagi helyzetet és a családszerkezetet.

Az előzőekben láttuk, hogy a fővárosi válaszadók értékelték legalacsonyabbra a meglévő intézkedéseket, ez hasonlóan alakult a felkínált potenciális támogatásokkal is: egyetlen változót (a nevelési tanácsadó szolgáltatokat) kivéve minden esetben a legkevesebb pontszámmal látták el az egyes tételeket. Szintén összecsengő eredmény, hogy az összes támogatási formát szignifikánsan a megyeszékhelyeken élők értékelték a legmagasabbra; egységesen követik őket a városiak, majd a falusi lakosok (5. ábra).

A szubjektív anyagi helyzet kapcsán a várthoz képest ellentétes kép rajzolódik ki: nem a kevésbé jó helyzetben lévők díjaznák az ingyenes támogatásokat. Ellenkezőleg, minél rosszabb helyzetben van a válaszadó, annál kevésbé tart igényt a segítségre. A kedvezőbb egzisztenciális helyzetű szülői csoport minden egyes tételt szignifikánsan magasabbra értékelt (az első csoportba tartozók a legmagasabbra). A harmadik és negyedik csoport értékelésében némi eltérés mutatkozott. Az alapvető szükségleteik kielégítésében is problémákkal küzdők pontoztak alul, két tevékenységet kivéve: a gyermeknevelést kiemelkedően támogató pedagógusok jutalmazását és a gyermekneveléssel kapcsolatos tanfolyamokon való részvétel jutalmazását. Az anyagi gondok mellett nyilván nem az iskolával és gyermekneveléssel kapcsolatos elképzelések kerülnek előtérbe. Tegyük hozzá azonban azt is, hogy az utolsó két csoportban alacsony elemszám szerepel, ami torzíthatja az eredményeket.

A családstruktúrát tekintve erős szignifikáns eltérés a gyermekekkel való foglalkozást elősegítő applikációk igényénél figyelhető meg, amelyeket leginkább a teljes családban élők szorgalmazznak. Ehhez hasonlóan ugyanők igényelnék leginkább a szakértői részvétellel kibővített szülői értekezleteket, tapasztalatcserére alkalmas szülői klubokat. Saját fejlesztésük mellett meghatározó mértékben támogatnák, hogy a kiemelkedő munkát végző pedagógusok részesüljenek jutalmazásban. A gyermekszámot tekintve egy változó esetében sem találtunk szignifikáns eltérést.

Az iskolai végzettség szerint kialakult rangsor követi az iskolázottsági fokot, vagyis az intézkedéseket a diplomával rendelkező kitöltők pontozták a legmagasabbra, az alacsony iskolázottak a legalacsonyabbra. Kivétel ezalól a szülői tanoda létesítésének igénye és a gyermekneveléssel kapcsolatos szülői tanfolyamok támogatása, ahol éppen fordított a sorrend.

Összegzés

Az *Értékteremtő gyermeknevelés* nevű országos kutatás sokrétű vizsgálatából egy szegmenst, a családokat segítő támogatások és az iskoláztatás kapcsolatát emeltük ki. E támogatások ugyanis közvetlenül vagy közvetve a gyermek iskoláztatásában is segítséget nyújtanak. Megvizsgáltuk továbbá a kérdőívnek azon részét, ahol további feltételezett támogatási formákat értékelték a válaszadók.

A családokat, a gyermeknevelést támogató rendszer különböző elemeinek ismertsége leginkább a gyermek életkora szerint változik; nem meglepően azokat értékelik magasabban, amelyekkel érintettségük okán már találkoztak, vagy rövidesen találkozni fognak. A családi jellemzők szintén befolyásolják a támogatási formák megítélését, így például a három vagy több gyermeket nevelők természetesen magasabban értékelik a nagycsaládosoknak járó kedvezményeket.

Lényeges eredmény, hogy minden iskolázottsági szinten ugyanaz a három intézkedés szerepel az első három helyen, a következő sorrendben: ingyenes tankönyv, családi adókedvezmény, egész napos iskola. A későbbi tényezők sorrendisége is hasonló. Megfigyelhető, hogy a felsőfokú végzettségűek esetében a számszerűsíthető kedvezmények markánsabban jelennek meg, az érettségizett szülők a társadalmi mobilitást biztosító lehetőségeket üdvözik leginkább (pl. a tehetséggondozást), az alsóbb fokon iskolázottak jeleskednek az altruista jellegű tevékenységek felülértékelésében (pl. önkéntesség).

Meglepő eredmény a települési lejtő hiánya, tudniillik a fővárosiak elégedetlensége, a megyeszékhelyen élők kiugró elégedettsége, valamint a városokban és a falvakban élők közel hasonló elégedettsége. További, itt be nem mutatott elemzések rávilágítanak finomabb eltérésekre is, így például a falvakban élő, szociálisan leginkább támogatott családok sokkal inkább elégedetlenek az intézkedésekkel, mint a szintén falusi, árnyaltnyival jobb helyzetben lévő, kevésbé támogatott alacsony státuszúak.

A felmérés egyéb részeiből kiderül, hogy a szülők érzékelik saját hiányosságait a gyermekneveléssel kapcsolatos kompetenciákban, ám ezek fejlesztésére kevesebb időt fordítanak, vagyis kevésbé igénylik a célzott szülői képzéseket, ismeretterjesztő anyagokat. Támogatnák ugyanakkor az iskolán kívüli nevelést és tanulást segítő, fejlesztő foglalkozásokat, és a gyermekkel való foglalkozásban őket tehermentesítő vagy segítő szakemberek bevonását.

A kutatás során rákérdeztek arra, milyen állami támogatást tartanak szükségesnek a szülők gyermekeik nevelésében. A rangsor élére kerültek a felzárkóztató, fejlesztő foglalkozások, a szülők terheit átmenetileg csökkentő foglalkozások szervezése. Érdekes módon magas pontszámot kapott a kisgyermeket nevelők megsegítése, így a gyed, a gyed ideje alatti ingyenes tanulási lehetőség. A sorrend élmezőnyébe került a fiatalok közösségi terének biztosítása is. A közvetlen szülői kompetenciákat fejlesztő lehetőségek a középmezőnyben végeztek. Összességében úgy tűnik, hogy a szülők saját idejükből kevésbé tudnak áldozni gyermeknevelési kompetenciáik fejlesztésére, inkább a tanórán túli, iskolán kívüli nevelést és tanulást segítő, fejlesztő, s a gyermekkel való foglalkozásban őket tehermentesítő szakemberek bevonását látnak üdvösnek.

A kérdéssor további elemzéséből kiderül, hogy a felkínált lehetőségek többségét jellemzően a megyeszékhelyen élők, a felsőfokú végzettségűek, a kedvezőbb anyagi helyzetben lévők és a teljes családból érkezők értékelték magasra.

A meglévő támogatások értékelésében a különböző családi háttérmentázatok inkább összezárnak (kivéve a település típusát és a szubjektív anyagi helyzetet), kevesebb

szignifikáns összefüggést találunk, az eltérések pedig nem a rangsor élén jelennek meg (pl. a különböző szinten kvalifikáltak első három helyezette ugyanaz). A felkínált potenciális intézkedések sorában már markánsabb eltérésekre bukkanunk. Óvatosan megfogalmazva elmondható, hogy az eddig bevezetett intézkedések elfogadottsága hasonlóan alakul, a különböző társadalmi csoportok igényei azok jellemzői mentén elágaznak. Ez ugyanakkor jelzi, hogy a társadalmi igények felmérése, finomítása, „testre szabása” továbbra is célravezető a gyermeknevelés állami és közösségi támogatásának széles palettáján.

Irodalom

- BACSKAI Katinka: *Iskolák a társadalom peremén*, Szeged, Belvedere Meridionale, 2015.
- BOCSI Veronika: Különórák és szabadidő az általános iskolákban, in IMRE Anna (szerk.): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*, Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2015, 135–156.
- CEGLÉDI Tímea: *Ugródeszkán*, Debrecen, CHERD, 2018.
- CROLL, Paul: Families, Social Capital and Educational Outcomes, *British Journal of Educational Studies*, 52. évfolyam, 2004/4., 390–416.
- EPSTEIN, Joyce L.: School/family/community partnerships: Caring for the children we share, *Phi Delta Kappan*, 92. évfolyam, 2010/3., 81–96.
- FEHÉRVÁRI Anikó: Lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás trendjei, *Neveléstudomány*, 3. évfolyam, 2015/3., 31–47.
- FÉNYES Hajnalka – PUSZTAI Gabriella: Az iskolai kulturális és társadalmi tőke kontextushatásai, *Statisztikai Szemle*, 82. évfolyam, 2004/6–7., 567–583.
- GALLO, Ciara – PRESTIN-LATHAM, Cristina – DELEW, Leah – FLORES, Rachel: Parent Involvement and the Parent-Teacher Relationship in Head Start on Child Outcomes, *University Research Symposium*, 57, 2018.
- KOZMA Tamás: *Bevezetés a nevelésszociológiába*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- NYITRAI Erika – HARSÁNYI Szabolcs Gergő – KOLTÓI Lilla – KOVÁCS Dóra – KÖVESDI Andrea – NAGYBÁNYAI-NAGY Olivér – SIMON Gabriella – SMOHAI Máté – TAKÁCS Nándor – TAKÁCS Szabolcs: Iskolai teljesítmény és szülői bevonódottság, *Psychologia Hungarica Caroliensis*, 7. évfolyam, 2019/2., 7–28.
- PARCEL, Toby L. – DUFUR, Mikaela J. – ZITO, Rena Cornell: Capital at Home and at school: a review and synthesis, *Journal of Marriage and Family*, 72. évfolyam, 2010/4., 828–846.
- PODRÁ CZKY Judit (szerk.): *Szövetségben. Tanulmányok a család és az intézményes nevelés kapcsolatáról*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012.
- PUSZTAI Gabriella: *Iskola és közösség*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2004.
- SZEMERSZKI Mariann: Tanulói eredményesség dimenziói és háttértényezői, in UÓ. (szerk.): *Eredményesség az oktatásban*, Budapest, OFI, 2015, 52–88.
- VARGA Aranka (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai*, Pécs, PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlisslocki Henrik Szakkollégium, 2015.

Papházi Tibor

GYERMEKVÁLLALÁSI TERVEK A MAGYAR IFJÚSÁG- ADATFELVÉTELEKBEN

A demográfiai változók és a gyermektervezés kapcsolata

Tanulmányunkban a Magyar Ifjúság-adatfelvételek alapján azt vizsgáljuk, hogy egyes demográfiai változók hogyan hatnak a gyermekek tervezésének szándékára, illetve kimutathatók-e összefüggések a tervezett gyermekszám kérdőívekben megjelölt konkrét értékei és a vizsgált demográfiai változók között. Befolyásolja-e a nem, az életkor, a családi állapot, a településtípus azt, hogy a kérdezett szeretne-e gyermeket, ha igen, hányat, és emögött milyen összefüggések mutathatók ki. Jelen tanulmány csak az említett főbb demográfiai változók hatására koncentrálódik, noha a gyermekvállalás tervezését nem csak ezeknek a tényezőknek a hatásai alakítják. Az Ifjúság-kérdőívekben lévő számos további releváns változó (pl. iskolai végzettség, lakáshelyzet) elemzésének eredményeit terjedelmi okokból később megjelenő tanulmányokban tesszük majd közzé. Mivel a tanulmányban az adatok forrását az egyes Ifjúság-adatfelvételek jelentik, forrásmegjelölést csak ettől eltérő esetben alkalmazunk. Az adatokat az adatbázis szerinti súlyozott formában dolgoztuk fel.

Kulcsszavak: családpolitika, demográfia, gyermekvállalás, ifjúságkutatás, gyermekvállalási tervek.

E tanulmánynak van már előzménye: ebben azt vizsgáltuk, hogy milyen tényezők hatását lehet kimutatni a meglévő gyermekek számára nézvést (Papházi–Pillók, 2016). A most bemutatásra kerülő munka, akárcsak ez a korábbi, az Ifjúság-adatfelvételek adatainak elemzése alapján készült. Ezek az adatfelvételek négyévente lekérdezett keresztmetszeti vizsgálatok, viszonylag nagy, nyolcezer fős mintákkal, amelyeket az aktuális kormányok adott illetékes minisztériumai finanszíroztak.

Ezekből a nagy jelentőségű, sokoldalúan hasznosítható adatfelvételekből (a 2004-es kivételével) már több tanulmánykötet is készült. A 2000-es, a 2004-es és a 2008-as kérdéseket még Ifjúság20XX néven említik (Szabó–Bauer–Laki, 2002; Bauer–Szabó, 2011), míg 2012-től már Magyar Ifjúság néven szerepelnek (Székely, 2013; Székely, 2018). Ezért a címbe a legutóbbi, 2016-os *survey* szerinti Magyar Ifjúság megnevezés került, a szövegben viszont ennek szinonimájaként fordul elő az Ifjúság megjelölés valamilyen formában. Az említett hivatkozásokban a vizsgálatok részleteiről további információkat is találhat az érdeklődő.

Módszertani és fogalmi kérdések

A kérdőíves vizsgálatokban azért kérdeznak rá a tervezett gyermekekre, hogy kiderüljön, vajon a kérdezettek milyen feltételek mellett vállalnak gyermeket, miféle háttértényezők befolyása mutatható ki ezzel összefüggésben, illetve hány gyermek születésére lehet számítani. A születés és a tervezés nem esik teljesen egybe, mert a születés bekövetkezhet a tervezés ellenére is, mint ahogy az is lehetséges, hogy a tervezett gyermek mégsem születik meg. A születés tény, ami bekövetkezett, de a tervezés csak valamilyen szándék. Az Ifjúság-kérdőívek a meglévő gyermekek elemzéséhez hasonlóan vizsgálhatóvá teszik, milyen tényezők hatnak arra, hogy a fiatalok terveznek-e gyermeket, és ha igen, hányat. A probléma vizsgálata megvilágíthat olyan kérdéseket is, hogy az adatfelvételek időintervallumában tartósnak mutatkozik-e a kettőnél is több, teljes termékenységi arányt is elérő gyermekvállalási elképzelések jelentkezése. Nyilvánvalóan az Ifjúság-adatfelvételek vonatkozásában is érvényesül, hogy a még kívánt gyermekek számát a kérdezettek a vizsgálat idején fennálló körülményeik alapján határozták meg (Acsádi és mtsai, 1970, 22). A 4 évente felvett adatoknak ebből a szempontból az ad különleges jelentőséget, hogy egy viszonylag nagy mintán, mintegy idősorban jeleníthetők meg, mik hatnak a gyermekvállalásra a tervezés szintjén. Ebből a szempontból az adatfelvételek az egyszerű keresztmetszeti vizsgálatok és a panelvizsgálatok között helyezkednek el, mert bár ugyanazon személyek vonatkozásában a változások nem mutathatók ki, magára a vizsgált korosztályra ható, gyermekvállalást befolyásoló tényezők egy már 16 éves időintervallum 5 egyenlő távolságra lévő pontjain felvett adatokból levont következtetések alapján, megfelelő kritériumok fennállásának esetén, az egyszerű lekérdezéseknél erősebb kapcsolatot jelentenek, ha az évek során következetes összefüggést mutatnak. *„Különösen az időbeli viszonyok feltárása nyomán fogalmazhatunk meg fontos tételeket a társadalmi folyamatokról”* (Nowak, 1981, 165).

Elemzett függő változónk tehát ezúttal a tervezett gyermekek száma. Akárcsak a korábbi tanulmányban (Papházi–Pillók, 2016) a meglévő gyermekekre vonatkozó kérdés, a gyermekvállalási szándékok iránti érdeklődés sem teljesen azonos módon történt az egyes években. Az Ifjúság2000-ben úgy kérdeztek: *„Tervez-e Ön (illetve Önök) (további) gyermekeket?”* – ez a megfogalmazás teljesen azonos volt 2004-ben is, 2008-ban pedig *„Tervez-e (további) gyermekeket?”*-re módosult, de összehasonlíthatósági szempontból a kétféle kérdésfeltevést azonosnak tekintettük az elemzés során. A 2012-es adatfelvétel ettől részben eltér, amennyiben úgy kérdez, hogy *„összesen hány gyermeket szeretne?”*, és előtte tudakolja a tervezett gyermekek számát a következő 3 éven belül. A „szeretne-e gyermeket” és a „tervez-e gyermeket” között ugyanakkor a kérdőív megfogalmazói vélhetően nem tesznek különbséget, mert utaló kérdésben már úgy fogalmaznak: *„Mi az oka annak, hogy Ön nem tervez (több) gyereket? (annál többet, mint amit mondott)?”* Emiatt a 2012-es megfogalmazást összehasonlíthatónak tekintettük a megelőző, gyermekvállalási szándéokra irányuló kérdésfeltevéssel. A 2016-os kérdezés teljesen azonos a 2012-essel.

Noha a gyermekek jövőbeli vállalására vonatkozó kérdést így meglehetősen hasonlóan tették fel, a kérdésre adott válaszlehetőségek már inkább eltértek az egyes években. A gyermekek tervezésének lehetőségét az Ifjúság2000 kérdőív még kilencféle módon is felkínálta (egy kérdésen belül). Egyrészt a válaszadó meghatározhatta, hogy 1, 2, illetve 3 vagy több gyermeket szeretne, másrészt a kérdőív felkínált bizonytalanságra utaló válaszlehetőségeket is (pl. „ha lesz, lesz, ha nem lesz, nem lesz”; a körülményektől függ), ezenkívül megfogalmazott gyermekvállalást inkább elhárító vagy egyáltalán nem szándékozó alternatívákat, valamint egyéb, nem érdemi válaszadási lehetőséget is. A 2004-es és 2008-as adatfelvételekben a válaszkategóriák száma nagyban csökkent és egyszerűsödött, a 2012-esben és a 2016-osban pedig már csak számértékkel volt jelezhető. Tisztán folytonos változóként a tervezett gyermekek száma az Ifjúság2000-ben nem állt még rendelkezésre. Ebből következően a gyermekek tervezésének a szándékát, érvényességi kritériumoknak megfelelően, valamilyen átalakítás során lehetett az elemzésben felhasználni. Ez többféle módon is elkészült, részben a tervezési szándék bizonyosságának vonatkozásában (tervez, bizonytalan, inkább nem tervez), részben pedig a tervezett gyermekek számát összevontan (egyet, kettőt, kettőnél többet) megjelenítve. Az összehasonlíthatóság alapja tehát, hogy minden évben van biztosan gyermeket tervező (külön változóban összevontan egyet, kettőt, kettőnél is többet formában), van bizonytalan, és olyan is, aki nem szeretne gyermeket. Ezenkívül a 2004–2016-os adatfelvételekben a tervezett gyermekek száma folytonos formában is rendelkezésre áll, amelyet egytől hétig tartottunk reálisan számba vehetőnek.

Érvényességi szempontból vizsgálható, hogy mit is jelent valójában a tervezett gyermekek száma, hiszen más komoly adatfelvételek a „hány gyermeket szeretne?” kérdést teszik fel (Kopp–Skrabski, 2003, 384; Spéder–Kapitány, 2007, 51). A szakirodalom sem egységes a gyermekvállalási szándékok megjelenítésénél, a tervezett gyermekek mellett megkülönbözteti a vágyott és a kívánt gyermekeket is, néha szinonimaként használva, máskor elhatárolva, amit néhány kiragadott idézettel is megjeleníthetünk.

Az 1966-os termékenységi és családvizsgálat eredményeiből született kötet a kívánt gyermekszámot még úgy határozta meg, hogy az egyenlő az élve születések és a vizsgálat idején még kívánt gyermekek együttes számával (Acsádi és mtsai, 1970, 22, 23).¹ Ilyen értelemben fogalmaz Kamarás is egy korábbi tanulmányában: *„Az élve született és a még kívánt gyermekszámok összege, az összesen kívánt gyermekszám, amellyel nemcsak a család végső nagyságát, hanem a befejezett termékenység várható szintjét is becsülni lehet”* (Kamarás, 2002a, 387). Kapitány definíciója szerint *„[a] meglévő és a (még) tervezett gyermekszám összeadásával kapjuk meg – a demográfia »műszóhasználatával« – az ún. kívánt gyermekszámot”* (Kapitány, 2002, 26). Ez utóbbi szerint viszont, ha nincs gyermek (a meglévő gyermekszám = 0), akkor a kívánt gyermekszám egyenlő lesz a

¹ A demográfiai szakirodalom ugyanakkor tudja, hogy nem minden élve született gyermek „kívánt”, hiszen számol a nem szándékolt születésekkel is (Spéder–Kapitány, 2007, 58).

tervezett gyermekszámmal. Kamarás fent hivatkozott tanulmányának egy megállapítása is a kívánság és a terv egyértelműsége felé mutat: „*Feltűnő jelenség, hogy a mai fiataloknak nemcsak, hogy kevesebb gyermekük van, de még a kívánságok szintjén sem éri el a tervezett családnagyság átlagosan a 2 gyermeket*” (Kamarás, 2002a, 388, kiemelés tőlem – P. T.). Később Kamarás úgy fogalmaz: „*A termékenységi adatok viszont azt sugallják, hogy ezek a tényleges gyermekszámok számos esetben lényegesen elmaradnak azoktól a tervektől és kívánságoktól, mint amit a náluk fiatalabb nemzedékek, a 45 éves és fiatalabb nők és az 50 éves és fiatalabb férfiak a vizsgálat során kinyilvánítottak. Ez értékelhető úgy is, hogy a mai fiatalabb nemzedékek több gyermeket szeretnének (legalábbis a kívánságok szintjén) annál, mint amit szüleik vagy nagyszüleik ténylegesen megvalósítottak, de felfogható figyelmeztetésként is, miszerint a megvalósított gyermekszámok rendszerint elmaradnak a korábbi tervektől és kívánságoktól*” (Kamarás, 2002a, 393). A gyermekekre vonatkozó terv és kívánság itt már viszont érzékelhetően elválik a meglévőtől. A meglévő és tervezett gyermekek elválasztása azért fontos, mert enélkül a velük összefüggésbe hozható hatások nem különíthetők el analitikusan. Megjegyezzük, az újabb demográfiai szakirodalom a tervezéshez kapcsolódóan már megkülönböztet „saját családba tervezett gyerekszámot” és „kívánt gyerekszámot”; előbbi kissé nehézkes meghatározás alatt értve a már életben lévő és a még kívánt gyermekek együttes számát, míg utóbbit csak a még tervezett gyermekekre vonatkoztatja (Kapitány–Spéder, 2018, 64).

A nem egészen következetes fogalomhasználatra gondolhatunk akkor is, mikor a kívánság és a terv szinonimái mellett a vágy is megjelenik egy tanulmányon belül. A kívánt és a tervezett szavakat szinonimaként használja Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit, mikor úgy fogalmazzak: „*Mind a longitudinális, mind a keresztmetszeti vizsgálatok azt mutatják tehát, hogy a házasságban töltött évek számával, illetve a kor előrehaladtával párhuzamosan csökken a kívánt gyermekek száma, de végül ezek a csökkentett tervek sem valósulnak meg maradéktalanul.*” Majd a tanulmány összefoglalójában ez úgy módosul: „*A gyermek utáni vágy tehát meghatározó módon jelen van a lakosság értékrendjében, a tervek azonban nem valósulnak meg maradéktalanul*” (Pongrácz – S. Molnár, 1997, 98, 103, kiemelések tőlem – P. T.). A kívánt vagy a tervezett gyermekek helyett viszont a termékenységi vágyakra koncentrálódik Takács Judit tanulmánya, aki többek között megállapítja, hogy „*...a termékenységi vágyakat erősen korlátozhatják az objektív külső tényezők, mint például az olyan partner nélkül töltött idő hosszúsága (Kapitány, 2002), akivel tartós kapcsolatot kialakítva egyáltalán el lehetett volna kezdeni a gyermekvállalásról gondolkodni*” (Takács, 2012, 161).

Vágy, kívánság és terv tehát az idézett szakirodalomban nem mindig válik el élesen egymástól. Pedig az, hogy valaki gyermeket szeretne, nem feltétlenül ugyanazt jelenti, mint hogy gyermeket tervez. Tervezett gyermekről akkor beszélhetünk, ha a szülőknek konkrét elképzeléseik vannak többek között a születés időzítéséről, míg a vágyott gyermek konkretizálatlan kívánságot jelent arra nézve, hogy az egyén egy jövőbeli, tisztázatlan időpontban majd szeretne gyermeket. A tervezett gyermekekre vonatkozó kérdés

így inkább azt a szándékot firtatná, hogy a vágyon túl is megjelennek-e a kérdezettben olyan határozott elképzelések, amelyek akár cselekvésekben, konkrét gyermekvállalásban is testet ölhetnek.

A fogalmi elhatárolásnak érvényességi szempontból az ad jelentőséget, hogy a gyermek tervezése igazában akkor értelmezhető, ha a kérdezett olyan életkorú és/vagy családi állapotú, hogy a tervezésre érdemben lehetősége van; Klinger András használja is a családtervezés stabilitásának, illetve bizonytalanságának fogalmát annak megkülönböztetésére, hogy az elképzelésekben mennyire szerepelnek ideák, és mennyire reálisan megvalósítható elgondolások (Klinger, 1983, 54, 63). A még tanuló, középiskolás korosztály, a (tartós) partnerkapcsolat nélküliek esetében a gyermek tervezésére vonatkozó kérdés inkább az elképzelés, a vágy kategóriája, a tervezés viszont fogalmilag már konkrét, tudatos szándékot feltételez. A megkülönböztetés jelentőségét az is mutatja, hogy más társadalmi tényezők hathatnak a vágyra, és mások a tervre, a szándéokra. A többnyire állandósult, tartós partnerkapcsolat nélküli középiskolás generáció pusztán gyermekvagyára feltételezhetően inkább – a romantikus elképzeléseken kívül – a szülők és a társadalom domináns családmodelljei hatnak. Viszont a tényleges szándékok „... éppen úgy függenek az egyének strukturális helyzetétől (munkapiaci, a lakás-, a párkapcsolati helyzetétől stb.), mint az érintettek családról alkotott elképzelésétől, az általános értékektől, beállítódásuktól. A valóságban a hatásmechanizmusok természetesen jóval árnyaltabbak...” (Spéder–Kapitány 2007, 14).

Ha tehát valaki a „szeretne-e ön gyermeket?” kérdésre igennel válaszol, az gyengébb típusú elköteleződés, mintha a „tervez-e ön gyermeket?” kérdésre teszi ezt, és a „hány gyermeket szeretne?” kérdésre adott válaszok sem vehetők olyan biztosra, mint ha valaki a tervezett gyermekek számát említi, amely már valamilyen előzetes megfontoláson alapult. Bármelyik kutatói szándék helyes lehet, az is, amelyik a gyermek iránti vágyat akarja vizsgálni, és az is, amelyik a gyermek tervezésére vonatkozó hatásokat szeretné megközelíteni. Ha viszont a gyermek iránti általános vágyat azonosnak tekintjük a gyermekvállalás konkrét lehetőségeinek értékelésére adott válasszal, amelynek végül is eredménye a megszületett gyermekek száma, akkor téves következtetésekre juthatunk, illetve elkendőződnek azok az okok, amelyek miatt a vágy mégsem alakul tervvé, illetve a terv mégsem válik valósággá, esetünkben megszületett gyermekké. A vágyott és a tervezett gyermekek közti elméleti különbséget azzal a hasonlattal érzékeltethetjük, hogy ha megkérdeznénk a fiatalokat arról, szeretnének-e sok pénzt keresni, akkor nagy valószínűséggel igent mondanának, és adott foglalkozási, végzettségi kategóriájuk havi átlaga fölötti összegeket neveznének meg. De ha azt kérdeznénk, tervezik-e, hogy ennek érdekében pl. orvosi diplomát szereznek, elvégzik a Műegyetemen a mérnök-informatikus szakot, bankvezérei beosztás elnyeréséért szövetséges(ek)e)t keresnek, vagy terveznek-e politikai karriert, akkor az igen válaszok száma feltehetően jóval kisebb lenne. Persze sokan nincsenek abban a helyzetben, hogy a jövedelmi igényeiket ezekhez hasonló, társadalmilag elfogadható módon próbálják valóra váltani, de a gyermekvállalásnak is egy lényeges szempontja, hogy a célhoz kapcsolódó eszközök

és körülmények rendelkezésre állását figyelembe vegye – jelen tanulmányunk ennek a mérlegelésnek a kimutatható összetevőit próbálja boncolgatni.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a „gyermeket szeretne” megfogalmazásban leginkább érzelmi alapú értékvállalás fejeződik ki, a „gyermeket tervez”-ben pedig egy gyermekvállalási képességen alapuló megfontolás, belátható időintervallumon belül. Mindkét kérdésben közös ugyanakkor a jövőbeni bizonytalanságon alapuló szándék, csak előző esetben a bizonytalanság nagyobbban tekinthető. A gyermek megszületése tervezés esetében mentális folyamat is, amelynek során a gyermek iránti vágy megfelelő körülmények esetében konkretizálódik, határozott elképzelést ölt, ami cselekvésekben jelenik meg. A gyermeket vállalni kívánó megfelelőnek gondolt partnert keres, abbahagyja a fogamzásgátlást, felméri a lakhatási lehetőségeit, munkavállalásnál számol a gyermek születésének lehetőségével, karrierjének alakításánál figyelembe veszi a születendő gyermek igényeit is. A gyermek kívánása már nem távlati, homályos elképzelés, nem át nem gondolt vágyakozás, hanem elhatározott szándék. Szerencsés esetben ez csak a materiális feltételek biztosítását jelenti, mint pl. gyermekszobáról való gondoskodás, annak berendezése vagy kelengye vásárlása az új családtag számára. Bonyolultabb esetben termékenységet segítő beavatkozásokra, lombikbébi-program indítására lehet szükség. Tisztázandó, hogy hová szülessen a gyerek: a saját lakás, a bérlemény vagy csak a szülők fedele alatt maradás az alternatíva? A gyermek iránti vágy tehát akkor konkretizálódik, ha valamilyen tényleges cselekvésben is megjelenik, illetve a tervezés úgy határozható el a pusztán kívánságtól, ha valamilyen tevékeny formát ölt, vagy ennek legalábbis mentális előkészületét, kommunikációját, szavakba öntését is megtestesíti. A folyamat sorrendje eszerint úgy alakul, hogy valaki szeretne gyermeket (gyermek iránti vágy) – tervez gyermeket (cselekvéseket hajt végre ennek érdekében) – vállal gyermeket (világra hozza, majd gondoskodik róla, biztosítja a gyermek szükségleteit). Ezután értelmezhető a gyermek nevelése: a szocializáció, a képzés, a tanítás, a felkészítés. Önmagában a gyermek vállalására viszont sor kerülhet „idő előtt” is, és úgy is, hogy előtte nem volt sem kimondott vágy, sem tervezés. A tervezésnek azonban nem feltétlenül eredménye a gyermekvállalás, és a megszületett gyermek sem mindig tervezés, vágy következménye. Korábban az „Életünk fordulópontjai” adatfelvételek elemzése során az elemzők úgy találták, hogy az adatfelvételek két hulláma közti időszakban az újszülöttek 58,1%-a az eredetileg rögzített szándéknak megfelelően jött világra, 26%-ukat későbbre tervezték, 12,6%-ukat pedig egyáltalán nem, mégis megszülettek (Spéder–Kapitány, 2007, 59). Tehát először is elválik egymástól a tervezés és a gyermek tényleges megszületése.

A születés tehát akkor is bekövetkezhet, ha nincs gyermek utáni vágy, illetve tervezési akarat, de az előzetes vagy utólagos védekezési szándék esetleges elmaradása vagy megghiúsulása következtében a terhesség létrejön, és ez a gyermek megszületését eredményezi. Miközben hazai kutatások szerint a gyermektelenséget Magyarországon nem tekintik kívánatosnak (S. Molnár, 2001, 267; Kapitány–Spéder, 2015, 48–49), vannak arra is adatok, hogy a szándékos gyermektelenség – bár volumenében még nem jelentős

– elfogadottsága növekszik (Pongrácz, 2011, 10, 78). A meddőség viszont mind komolyabb probléma a gyermekvállalási tervek nem teljesülésében, aminek részben a késleltetett gyermekvállalás is oka. Egy határon túli magyarokra irányuló kérdőíves kutatás (Vita, 2020) azt találta, hogy a leadott válaszok száma alapján a negyedik leggyakoribb volt a meddőség arra a kérdésre, amely a gyermekvállalás elmaradásának okait tudakolta (Papházi és mtsai, 2019, 32).

Tervezés	Születés	
	van	nincs
van	kívánt gyermek	meddőség
nincs	nem tervezett gyermek	szándékos gyermektelenség

1. táblázat. A gyermek tervezésének és születésének kapcsolata

Az intenciók oldaláról közelítve a tervezési szándék és a tényleges gyermekvállalási magatartás sem feltétlenül esik egybe, hiszen a megszületett gyermeket is el lehet utasítani. Történelmi példákból ismertek a nem kívánt gyermek elutasításának szomorú példái, a kitevéstől a dajkaságba adással való elemésztésig. Korunk jelentős civilizációs vívmánya, hogy a nyílt vagy burkolt pusztítás helyébe a más nevelésére bízás lépett, minek megfelelő rokonság híján gyakori módja az állami gondozás, az állami gyermekvédelmi rendszerbe kerülés.

Tervezési szándék	Tényleges gyermekvállalási magatartás	
	elutasító	elfogadó
akar	megbánás	gyermekvállalás
nem akar	lemondás	beletörődés

2. táblázat. Tervezési szándék és a tényleges gyermekvállalási magatartás kapcsolódási pontjai

A gyermekek tehát elsősorban úgy jönnek világra, hogy a gyermekre vágyó nemcsak elvontan szeretne gyermeket, hanem tevőlegesen is elősegíti a megszületését, ebben az esetben beszélhetünk a gyermekvállalás szándékáról. Értelmezhető lehet az is, ha a gyermeket tervező akar ugyan gyermeket, de a tényleges magatartása a gyermek megszületésével kapcsolatban már elutasító: ilyen lehet, ha a gyermek korábban jön, vagy a párkapcsolat megromlott, esetleg valamilyen egyéb nem várt (anyagi) körülmény romlása következtében fordul el a kért végül a gyermekvállalástól. Ebben az esetben, amikor utólagosan merül fel a gyermekvállalási szándék változása, megtörténhet a belenyugvás, de a gyermekvállalásról való lemondás is. A tervezési szándékhoz kapcsolódóan akkor beszélhetünk beletörődésről, ha a szándék eredetileg hiányzott, mégis sor kerül a gyermek megszületésére; ez utólagos megfontolások, pozitív körülmények bekövetkeztének

esetében alakulhat így. *„Ha egyébként jó a család pszichikus egyensúlya, a házastársak közötti viszony, ha az érzelmi biztonság, a szeretetigény értéke a családon belül elég nagy, akkor [...] inkább egy új családtag befogadását vállalják, semmint a terhesség megszakításával járó kellemetlen élményeket”* (S. Molnár, 1983, 153). Ha ily módon a pár együttesen, vagy csak az anya vállalja a gyermeket, és az megszületik, a retrospektív emlékezetből is eltűnhet az a körülmény, hogy a gyermek nem tervezetten jött a világra (Dávid és mtsai, 2016, 40). Végül a gyermekvállalás következetes elutasításáról akkor beszélhetünk, ha a negatív gyermekvállalási szándékhoz elutasító magatartás is járul; ennek következménye lehet a terhesség megszakítása vagy a megszületett gyermek nem vállalása. Jelenleg is elmondható, hogy *„[a] gyermekek egy része – függetlenül attól, hogy az anya „tervezőnek” minősíthető-e vagy sem, használ-e fogamzásgátló eszközöket, vagy sem – eredetileg nem tervezett. Különösen a harmadik és a további sorszámú gyermekek esetében gyakori az anyáknak az a nyilatkozata, hogy eredetileg nem akartak több gyermeket, de mert teherbe estek, megtartották”* (S. Molnár, 1983, 153). Megszülehetnek tehát olyan gyermekek is, akiket valójában nem kívántak, csak a fogamzásgátlás elmaradása vagy hiányossága miatt jöttek világra. A tervezéshez így kapcsolódik a fogamzásgátlás kérdésköre is.

A tervezésre való „igen” válaszok esetében is, mint láttuk, a konkrét gyermekvállaláshoz való viszony részben módosulhat a tényleges gyermekvállalási döntésnél, részben ez eredményezi, hogy kevesebb gyermek születik, mint ahányat a tervezési kérdésre válaszolva a kérdezettek megadnak. Tervezésről leginkább tudatos, egyenes szándék esetén beszélhetünk, ha van gyermekvállalási akarat, és nincs fogamzásgátlás, hiszen a gyermekvállalási szándék és a védekezés egymásnak ellentmond. Ezért a tervezés mellett megjelenő másik fontos kérdés, hogy az általános gyermek iránti vágy megléte mellett védekezik-e a válaszoló a fogamzás ellen. Kívánhat valaki gyermeket erre irányuló szexuális tevékenység nélkül, és nem biztos, hogy akar valaki gyermeket folyamatos nemi élet mellett. A gyermeket tervező szándék és a szexuális magatartás sem esik feltétlenül egybe. Ha gyermeket akar valaki, akkor nem védekezik, ha viszont nem védekezik, attól még nem biztos, hogy akar is, hiszen a védekezéshez is szükség van tudatosságra, ezenfelül bizonyos ismeretekre. Egy korábbi tanulmány szerint *„[a] lányok 72%-a gondolt arra a szexuális kapcsolat létesítése előtt, hogy teherbe eshet, ennek ellenére mindösszesen 55%-uk védekezett. A tudatos védekezés elsősorban a magasabb iskolai végzettségűekre volt jellemző. Ahol a szülők együtt élnek és a családi háttér rendezettnek nevezhető, ott nagyobb a rendszeresen védekezők aránya. A védekező – nem védekező magatartás szoros kapcsolatot mutat a szexuális kapcsolat jellegével, intenzitásával. A tartósabb és intenzívebb kapcsolat esetében nagyobb a valószínűsége, hogy a serdülőkorú védekezni fog a nem kívánt terhesség ellen. Alkalmi, instabil kapcsolatok esetében sokszor fel sem merül a védekezés kérdése. [...] Viszonylag nagy a nem védekezők aránya, különösen a fiúk esetében”* (Szikra, 2010, 13, 21).

Az ifjúságkutatók a fiatalok szexuális életébe is megkísérelnek bepillantást nyújtani, ami kiterjed a védekezésre is. Az Ifjúság-kérdőívekben 2004 óta tesznek fel a szexuális

élettel kapcsolatos kérdéseket, de külön borítékos, kérdezőbiztos által nem betekinthe-
tő, önkitöltős jelleggel; 2004-ben még kisebb almintán is történt a lekérdezés. Az Ifjúság
2004 adatait az akkori minisztérium nem engedte a nyilvánosság elé tárni, ezért ebből
az adatállományból külön tanulmánykötet sem készült. A védekezéssel kapcsolatos
kérdésre 2004-ben 2900, 2008-ban 5762, 2012-ben 6509, 2016-ban 6710 fő válaszolt, a
válaszokat 2004-ben a partnerkapcsolattal rendelkezőktől, 2012-ben és 2016-ban a
szexuális életet élőktől várták.² Ezek szerint 2004-ben a válaszolók 70,6, 2008-ban 82,6,
2012-ben 80,7, 2016-ban 82,2%-a állította, hogy mindig védekezik. Ezek között a nők
aránya mindig magasabb volt ugyan a férfiakénál, de csak 5,5–6,9%-kal; az alkalmi
védekezők között viszont a fiúk aránya magasabb 4,2–6,9%-kal. Nem védekezést az
önkitöltős módon kapott adatok szerint a válaszolók 10,1, 5,2 és 7,1, 5,2%-a említett a 4
kérdézési év sorrendjében. Ezek alapján azt ugyan nem mondhatjuk, hogy a fiatal lányok
és fiúk jelentős része egyáltalán nem védekezik, de a fiatalok szexuális magatartásának
pontosabb vizsgálatához valóban szükségesek lennének további alapos kutatások. Az is
látható az adatokból, hogy a magasabb iskolai végzettségűek inkább védekeznek, illetve
az iskolai végzettség emelkedésével csökken a nem védekezők aránya.

A szexuális kapcsolatra lépés esetén a gyermekvállalási szándék és a teherbeesés
következménye nem biztos, hogy felmerül, viszont a fogamzásgátlás szükségképpen
vagy van, vagy nincs, és mindkettő esetében bekövetkezhet terhesség, amihez lehet
elfogadó vagy elutasító módon viszonyulni.

Fogamzásgátlás alkalmazása	Terhességhez való viszony	
	elvető	megtartó
nem védekezik	megszakít	kíván
védekezik	elhagy	jóváhagy

3. táblázat. Fogamzásgátlás és a terhességhez való viszony

Az ifjúságkutatásokban, mint a kérdőíves vizsgálatoknál általában, a kérdés a konk-
rét személyekre koncentrál, azaz a kérdőívek elemzési egysége a választ adó egyén, de
a gyermek megfogánása, majd világra jövése nem biztos, hogy pusztán individuális
döntés eredménye. A párkapcsolatokban a szándékok keresztezhetik is egymást, pl. az
egyik szeretne, a másik nem, az egyik tervezi, a másik csak elvállalja, és a döntés esetleg
mások, családtagok hatására történik meg. A fogamzásgátlás és a terhességhez való
viszony megjelenítése viszont csak a kért szempontjából mutatható be. Ennek
alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a fogantatást eredményező szexuális kapcsolat

² Ez a kívánalom a 2008-as adatgyűjtés kérdőívében direkt módon nem jelenik meg. A három adatgyűjtésben
a védekezésre vonatkozó kérdésfeltevésben vannak eltérések, de ezek „mindig”, „időnként” és „nem” kate-
góriákban azonos módon értelmezhetők.

eredménye szempontjából akár védekezett valaki, akár nem, ha a bekövetkezett terhességet nem fogadja el, akkor vagy megszakítja, vagy ha már megszületett a gyermek, akkor nem vállalja a felnevelését. A terhesség megszakítása és a megszületett gyermek elhagyása esetén tehát a kérdezett részéről gyermekvállalásról nem beszélhetünk, bár utóbbi esetben a gyermek ténylegesen világra jön, csak nem a vér szerinti szülő gondozza, neveli, de valahogy tagja lesz a társadalomnak. Ha a kérdezett nem védekezik, de a terhességet elfogadja, akkor ez értelmezhető úgy, hogy gyermeket szeretne, kifejezett tervezési akarat esetleges hiánya esetében is: *„... kívánt terhességnek kell elfogadnunk a házastársi, illetve élettársi viszonyból származó terhességeket, még akkor is, ha valószínűsíthetően ezek egy része nem is volt a szó igazi értelmében kívánt vagy tervezett, de a gyermek megszületésével, a körülmények rendeződésével végül is azzá vált”* (Pongrácz – S. Molnár, 1994, 20–21). Ha viszont védekezés ellenére következik be a terhesség, ennek elfogadása valójában egy nem kívánt, nem tervezett terhesség utólagos jóváhagyása, de ezt a magzatot egy pronatalista népesedéspolitika esetében éppúgy érdemes támogatni, mint a tervezettet. Nemcsak annak elősegítése fontos tehát, hogy a tervezett gyermekek szülessenek meg, hanem az is, hogy egyrészt a nem tervezetten fogant gyermekek is szülessenek meg (azaz ne kerüljön sor a terhesség megszakítására az elmaradt fogamzásgátlás miatt, csak meghatározott feltételek, pl. egészségügyi és bűncselekménnyel összefüggő okok esetén), és ne csak megszülessenek, de a fogadtatásuk is legyen azonos a tervezett gyermekekével (ne kerüljenek más nevelésébe, állami gondozásba). Még ezen is túlmutat, hogy a szülők legyenek képesek felnevelni a gyermekeiket, megfelelően el látni őket, vagyis anyagi, szemléletbeli problémák miatt ne mondjanak le a gyermekvállalásról, és ne fogja vissza őket az anyagi kilátások negatív megítélése.

Látható ezekből az egyszerű modellekből is, hogy a tervezés kérdéseinek pontosabb megismeréséhez szükséges volna a szexuális kapcsolatok, magatartások, különösen a fiataloknál előforduló szexualitás ismereti összetevőinek, mintaadó médiacsatornáinak, értékhatárának, szokásainak, előfordulásainak és megvalósulási módozatainak a jelenleginél sokkal alaposabb ismerete, hiszen a tervezés tekinthető úgy is, mint a szexuális magatartásnak az a része, amely tudatosan gyermekvállalásra irányul, mondhatni nemző jellegű. Régi igény ez: *„Szükség volna a jövőben a szexualitás kultúrájának koncentrált terjesztésére, bevitelére a fiatalok kultúrájába”* (Kozma, 1983, 139).

Mivel jelen vizsgálatunk nem követéses panelvizsgálat, hanem – a meglévő gyermekekre irányuló korábbi elemzéshez hasonlóan – több különböző keresztmetszeti adatfelvételen alapuló másodelemzés, az esetleges előrehozott gyermekvállalás kérdése nem vizsgálható; így megelégszünk annak kimutatásának kísérletével, hogy milyen tényezők hatnak a tervezett gyermekek számának alakulására. Itt jegyezzük meg, hogy mivel az Ifjúság-kérdőíveket nem az átfogó családvizsgálatok céljából tervezték, a gyermekek tervezésével kapcsolatosan nem tettek fel olyan kérdéseket, hogy mennyi lenne a kérdezett szerint az ideálisnak gondolt gyermekszám, és a minta életkorára tekintettel természetesen nem kérdezhették az ún. retrospektív gyermekszámot sem (Kamarás,

2002a, 393, 396). Finomító kérdések is hiányoznak az adatfelvételekből, amelyek alapján a tervezéssel kapcsolatos kérdéskör árnyaltabban is ábrázolható lenne, mint pl. az utolsó gyermek születése óta eltelt idő, a párkapcsolat időtartama vagy az ezzel kapcsolatos attitűdök. Ez utóbbiak körében a 2012-es és 2016-os adatfelvételekbe már kerültek be kérdések, és ebben ugyancsak szerepel, hogy tervezi-e 3 éven belül (újabb) gyermek vállalását, amely kérdés a gyermekvállalási szándék konkrétságát volna hivatott pontosítani. Mivel a fentiek alapján az is valószínűsíthető, hogy a „tervez-e” kérdésre adott válaszok egy bizonyos hányada voltaképpen a „szeretne-e” kérdésre adott választ, ezért az elemzés folyamatában eltekintünk a tervezés konkrétságától, és a vizsgált függő változót úgy tekintjük, hogy az a gyermekvállalási hajlandóságot fejezi ki általánosságban, vagyis azt, hogy a kérdezett gondol-e a jövőben gyermekvállalásra, azaz szeretne-e, vágyik-e, kíván-e, tervez-e gyermeket. E megnevezéseket szinonimaként használjuk a továbbiakban. Magyarázandó változónk az Ifjúság-adatfelvételekben összehasonlítható módon az alábbiak szerint mutatható be.

Megnevezés	2000		2004		2008		2012		2016	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
A gyermekvállalási tervek a szándékok bizonyossága szerint										
Terveznek	3430	48,1	5932	75,1	5327	68,0	5353	74,3	4817	65,4
Bizonytalan	3067	43,0	586	7,4	1041	13,3	1069	14,8	1729	23,5
Inkább nem	636	8,9	1378	17,5	1464	18,7	781	10,8	820	11,1
Összesen	7133	100,0	7896	100,0	7832	100,0	7203	100,0	7366	100,0
A gyermekvállalási tervek a szándékolt gyermekek összevont száma szerint										
Egyet	953	27,8	1337	23,6	1065	21,6	1201	22,5	984	20,4
Kettőt*	2111	61,5	3597	63,6	3219	65,3	3416	63,9	2955	61,4
Kettőnél többet	366	10,7	725	12,8	649	13,1	730	13,6	878	18,2
Összesen	3430	100,0	5660	100,0	4933	100,0	5347	100,0	4817	100,0

4. táblázat. Gyermekvállalási tervek alakulása az Ifjúság 2000–2016 adatfelvételekben.

*2000-ben a megfogalmazás úgy szólt, hogy legfeljebb kettőt.

Megjegyzés: A kérdőívekben a tervez-e gyermekeket kérdésnél az eredeti, kérdőív szerinti válaszkategóriákban a bizonytalanul válaszolókat több megfogalmazás is kifejezte. 2000-ben: „a kérdést nem érzem lényegesnek: ha lesz, lesz, ha nem lesz, nem lesz”, „a körülményektől függ”, „majd meglátjuk”; 2004-ben: „a körülményektől függ”; 2008-ban: „attól függ”; 2016-ban és valamennyi korábbi évben a „nem tudja” kategóriában lévőket is úgy tekintettük, hogy ez a bizonytalanságot fejezte ki a gyermekvállalás szándékát illetően. Az inkább nemmel válaszolókat 2000-ben az „azt hiszem, nem lesz gyerekem”, „egyáltalán nem akarok gyereket” „nem tervez több gyermeket”,³ 2004-ben és 2008-ban: a „nem” és a „nem lehet gyermeke” lehetőségeket választók, 2012-ben és 2016-ban a 0 értékkel válaszolók képezték.

³ A kérdőív ezt a kategóriát nem tartalmazta, az adatbázisban viszont benne van.

Mivel az Ifjúság2000-adatfelvételben a tervezett gyermekek számát csak kategoriálisan kérdezték, a négy kérdéses évi adatainak összehasonlítását két részletben tesszük meg. Lehetséges volna ugyan a tervezést a két kérdéssel megragadó 2004-es és 2008-as éveket is egy változóban megjeleníteni, ez azonban egyértelműen nem működik, mivel a válaszadói következetlenség miatt a két kérdésre adott válaszok némileg eltérők, főleg a bizonytalanok tekintetében. Ezért azt a megoldást választottuk, hogy a négy év összehasonlítható adatait két résztáblázatban jelenítjük meg, részben a tervezési szándékok bizonyossága, részben pedig a tervezett gyermekek összevont száma szerint. 2004-től a tervezett gyermekek száma egytől egészen hétig rendelkezésre áll. Így a tervezett gyermekeket háromféle módon alakítottuk vizsgálható változóvá: egyrészt a tervezés bizonyossága szerint tervez, bizonytalan és nem tervez formában, másrészt a tervezett gyermekek számának összevont kategóriái szerint (egyet, kettőt, kettőnél többet) és folytonos formában is a 2004–2016 közötti adatfelvételekben.

A meglévő gyermekek számának vizsgálatánál azt tapasztaltuk, hogy az Ifjúság-adatfelvétel eredményei lényegében követik a demográfiai trendeket, pl. nő azok száma, akiknek nincs gyermekük, csökken a gyermekesek és a gyermekek száma is. A tervezett gyermekek száma tekintetében ilyen demográfiai viszonyítási pont nincs, mivel a születések száma regisztrált, de a kívánt gyermekek száma nem, és ezt a népszámlálásokban sem kérdezik meg. Mintavételes kutatások összehasonlítható adatai csak a szakirodalmi forrásokból állnak rendelkezésünkre, ezért szinte kizárólag az Ifjúság-adatfelvételek számaira támaszkodhatunk az elemzés során.

A megszületett gyermekek számához képest a tervezett gyermekek száma sokkal több egyenlenséget és bizonytalanságot mutat. Előbbiek tekintetében a legtöbb értékelhetetlen válasz (*missing*) 2012-ig a 2008-as adatfelvételben volt, 289 főre kiterjedően, ami a minta 3,6%-át jelentette. A tervezett gyermekek kapcsán a legtöbb adathiány 2000-ben keletkezett, 867 főt érintve, az elemszám 10,8%-át elérve. 2012-ben is kiugróan magasak ezek az értékek, ekkor 797 fő, 10,0% hagyta ki a válaszadási lehetőséget, 2016-ban pedig 634-en nem válaszoltak (7,9%).

A fenti 4. táblázat adataiból látható, hogy a különböző adatfelvételi években az egyes válaszkategóriákra adott válaszok száma sem egyenletes. Leginkább a 2000-es adatfelvétel lóg ki az idősorból, amennyiben ebben az évben feltűnően nagy azok aránya, akik bizonytalanságot mutattak gyermekvállalási szándékaikat illetően – mint említettük, ez az adatfelvétel kínálta fel a bizonytalanság legtöbb lehetséges változatát. Ezek az említett módszertani jellegzetességek az adatbázisokat illetően viszont azt eredményezik, hogy a tervezett gyermekek számának elemzése az Ifjúság-adatfelvételek adataiból több bizonytalanságot hordoz, mint a megszületett gyermekek számából levonható következtetések.

A sok bizonytalankodó miatt 2000-ben a biztosan gyermeket tervezők száma 3430 fő, ami csak 61%-a a többi évek átlagának, de az összevont, konkrétan megnevezett gyermekszámok tekintetében az egyes években egymáshoz nagyon hasonló arányok alakultak ki. Az 5 év átlagában a válaszolók közel negyede tervez egy, és kevesebb, mint

kétharmada két gyermeket, bő nyolcaduk pedig kettőnél többet. A kettőnél több gyermeket tervezők aránya folyamatosan emelkedik, 2016-ban már 18,2%-ot ért el azokon belül, akik a terveiket számszerűsíteni is tudták. Láthatóan a kétgyermekes családmódel igen erősen hat a tervezés szintjén, és ez megfelel a más adatfelvételek alapján közölt szakirodalmi feldolgozásoknak is, más kérdés, hogy a szakirodalom a változás lehetőségére is felhívja a figyelmet (Kapitány–Spéder, 2012, 38; Takács, 2012, 148). Az 1966-os termékenység és családtervezési vizsgálat szerint a kétgyermekes családot ideálisnak tartók aránya 58,2% volt (Acsády és mtsai, 1970, 22), ez azonban nem a tervezett, hanem az ideálisnak tartott gyermekszámra kérdezett, és az arány csak a nőkre vonatkozott, míg az 1. táblázat adatai nemcsak a női válaszolókra, hanem a teljes mintára érvényesek.

Tervezett gyermek száma	2004		2008		2012		2016	
	Válaszoló száma (fő)	Tervezett gyerme- kek száma összesen (fő)*	Válaszoló száma (fő)	Tervezett gyerme- kek száma összesen (fő)*	Válaszoló száma (fő)	Tervezett gyerme- kek száma összesen (fő)*	Válaszoló száma (fő)	Tervezett gyerme- kek száma összesen (fő)*
1	1337	1337	1065	1065	1201	1201	984	984
2	3597	7194	3219	6439	3416	6832	2955	5910
3	627	1882	556	1669	625	1876	776	2328
4	75	300	66	263	76	305	77	308
5	14	71	19	97	15	75	15	75
6	8	46	6	37	11	67	0	0
7	1	7	1	7	2	15	5	35
Összesen	5660	10 837	4933	9576	5347	10 370	4812	9640
Átlagos tervezett gyermek- szám	1,915		1,941		1,940		2,003	

5. táblázat. A tervezett gyermekek száma konkrétan, 2004–2016.

*Súlyozott adatok alapján számított értékek, amelyek eltérhetnek a matematikai eredménytől.

A 2004--2016-os időszakról a tervezett gyermekek száma folytonos formában is rendelkezésre áll, mivel ezekben az években konkrétan is kérdezték a tervezett gyermekek számát. E változó kialakításánál kihagytuk a válaszhiányok és a válaszmegtagadók mellett a „nem tudja” lehetőséget választókat, valamint a hétnél több gyermeket tervezőket is.⁴ A „nem tudja” válaszok eltérő kezelésének oka, hogy ez a változó a gyer-

⁴ 2004-ben ketten mondták még, hogy 9-et, 2008-ban egy-egy személy 8, 9, 11, 12 gyereket is említett. 2012-ben 4-en 8, egy-egy fő pedig 9 és 12 gyereket mondott be, 2016-ban 8 gyermeket 3-an, 10 gyermeket 2-en említettek, de 6-ot vagy 9-et senki.

mekek számára vonatkozott, nem a tervezésre, és a bizonytalanok nem voltak számszerűsíthetők. Az adatok megjelenítésénél figyelembe kell venni, hogy ezeket az adatbázis szerinti súlyozott formában használtunk föl, tehát a kerekítések miatt eltérések mutatkozhatnak a pontos, matematikailag számított értékektől.

A folytonos változó alapján 2004–2016 között kiszámíthatóvá válik a tervezett gyermekek számából az is, hogy az összes gyermekszám alapján mennyi jut egy válaszolóra, ez a négy adatfelvétel alapján 1,948 főt jelentene. A kívánság szintjén megjelenő gyermekszám tehát az ifjúság-adatfelvételek alapján is magasabb, mint a ténylegesen megszületett gyermekek száma. Ez utóbbi a korábbi tanulmányban számítottak szerint 1,5 fő volt egy kérdezettre, a kilógó értékű 2012-es évben 1,7 fő (Papházi–Pillók, 2016, 228), ami a 2004–2012-es adatfelvételek átlagában 1,6 megszületett gyermeket jelentett, ez egyben azonos a 2016-os átlagos gyermekszámmal. Azt mondhatjuk, hogy a tervezett gyermekek száma tekintetében ún. kilógó értéket nem találunk az idősorban, és a 2016-os tervezett gyermekszám átlaga azok körében, akik ténylegesen is terveznek gyermeket, már erősen közelít a reprodukcióhoz szükségesnek tartott 2,1 gyermekes átlaghoz.

Bár az 1-től 7-ig tervezett gyermekszám intervallumszintű változó, nagyon eltér a normál eloszlástól, amennyiben a 4 vagy több gyermeket tervezők száma már igen kevés. Ennek jelentős kihatása van olyan módszereknél, ahol valamely modellben a tervezett gyermekek száma mint függő változó beépítése folytonosságot igényelne. A négynél több gyermeket vállalók gyakorlatilag *outlier*-értékeket jelenítenek meg, amelyek a korrelációs együtthatókat torzítják. Ha a négy és több gyermeket tervezőket nem szeretnénk kihagyni a vizsgálatból, akkor csak a három gyermeket tervezőkkel való összevonásuk, esetenként az alacsony mérési szintű változókkal dolgozó módszerek használata lehet megfelelő út ahhoz, hogy a gyermeket tervezőkkel és a gyermekek tervezésével kapcsolatos lehetséges összefüggéseket az Ifjúság-kérdőívek adatain megvizsgálhatóvá tegyük.

A továbbiakban az előző tanulmány (Papházi–Pillók, 2016) gondolatmenete szerint megvizsgáljuk, milyen az ebben már felhasznált négy változócsoporthoz tartozó tényezők hatása a tervezett gyermekek számára, azaz a demográfiai jellemzők, a családi körülmények és együttélési viszonyok, a társadalmi helyzet, és az értékek mennyire alakítják a tervezett gyermekek számát. Vizsgálatunk szociológiai indíttatású, ezért két lényeges ponton eltér a demográfiai megközelítésekétől. Egyrészt a tervezett gyermekek számát külön kezeljük, nem pedig hozzáadva a meglévő gyermekek számához, amely megoldásnak lényeges eredménye, hogy a meglévő gyermekek hatása elkülöníthetően vizsgálható a tervezésben. Másrészt nemcsak a női populációra vonatkoztatva vizsgáljuk az adatokat, aminek részben a jóval kisebb mintanagyság az oka, de emellett szól, hogy a gyermekek tervezésében, mint az látható a nemek szerinti bontások eredményeiből, a férfiaknak is lényeges szerepük van.

Demográfiai tényezők

A gyermekek tervezésének vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy a kérdezettnek van-e már gyermeke, ami a tervezett gyermekek kérdéskörében az ötödik demográfiai alapváltozónk a nem, az életkor, a családi állapot és a településtípus mellett. A meglévő gyermekek hatása a tervezett gyermekek számára a legerősebb kapcsolat a kétváltozós összefüggésekben. A megszületett gyermekek száma fordított kapcsolatban van a tervezéssel: a gyermekek számának emelkedésével egyre csökken a gyermeket tervezők (és a bizonytalanok) aránya, és nő az inkább nem tervezők, méghozzá következetesen mindegyik adatfelvételben, az adatok így összesítve is bemutatathatók (6. táblázat).

Meglévő gyermekek száma	Terveznek	Bizonytalan	Inkább nem	Összesen
Nincs gyermek*	70,2	21,8	8,0	100,0
1 gyermek	62,5	14,1	23,4	100,0
2 gyermek	31,4	12,3	56,3	100,0
3 vagy több gyermek	21,2	10,4	68,4	100,0
Összesen	66,1	20,4	13,5	100,0

6. táblázat. Gyermekvállalási tervek a meglévő gyermekek száma szerint az öt Ifjúság-adatfelvétel átlagában, %.

*Vér szerinti gyermeket nem említők.

Ehhez tegyük hozzá, hogy a 3 vagy több gyermekesek száma az egyes adatfelvételek sorrendjében 160, 187, 141, 159, 141 fő volt, tehát csak egy kisebbsége a gyermekeseknek, és ezen belül is csupán egy töredék az, aki értékelhető választ adott a gyermek számszerű tervezésére vonatkozó kérdésre: 2004-ben 21, 2008-ban 20, 2012-ben 64, 2016-ban 43 fő. Viszont megállapítható, hogy ez a tervezett gyermekszámot konkretizáló, sokgyerekes kisebbség a gyermekek tervezésében nem marad el a kisebb gyermekszámúaktól, sőt, a 2004–2016 évek átlagában még a legtöbb gyermek vállalását is elgondolhatónak tartja.

Meglévő gyermekek száma	2004		2008		2012		2016	
	átlag	fő	átlag	fő	átlag	fő	átlag	fő
Nincs gyermek	1,996	4928	1,950	4236	1,943	4663	1,986	3902
1 gyermek	1,373	605	1,771	433	1,675	466	1,886	492
2 gyermek	1,309	105	2,228	74	2,093	144	2,266	155
3 vagy több gyermek	1,423	21	2,164	20	3,307	64	3,315	43
Összesen	1,915	5660	1,939	4762	1,940	5337	1,997	4593

7. táblázat. Tervezett gyermekek átlagos száma a meglévő gyermekszám-kategóriák szerint

Bár mint láttuk, a meglévő gyermekek száma lényegesen befolyásolja a tervezést: minél több a meglévő gyermek, annál kisebb arányban terveznek a kérdezettek további gyermeke(ke)t, viszont láthatóan van a gyermekeseknek egy olyan csoportja, akik 3 vagy több gyermek mellé is terveznek még gyermeket, vagyis kifejezetten vonzóznak tűnik számukra a nagycsaládos, sokgyermekes életforma. Egy kitérő erejéig adódik ebből a kérdés, hogy kik is a 3 vagy több gyermekesek

Megnevezés	0 gyermek	1 gyermek	2 gyermek	3 vagy több gyermek	Összesen
Nem					
Férfi	54,7	35,4	33,3	32,5	51,1
Nő	45,3	64,6	66,7	67,5	48,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Korcsoport					
15–19 éves	35,2	4,6	3,1	1,1	35,2
20–24 éves	36,2	23,9	20,4	16,5	36,2
25–29 éves	28,7	71,6	76,5	82,5	28,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Településtípus					
Budapest	16,4	11,6	8,7	4,8	15,2
Megyeszékhely	19,9	16,5	12,1	9,1	18,9
Egyéb város	31,7	33,5	34,3	34,4	32,1
Község	32,0	38,3	45,0	51,7	33,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tényleges családi állapot (párkapcsolati státusz)					
Egyedülálló	85,1	14,3	7,3	7,5	72,0
Házastársával él	4,6	55,5	63,1	54,8	14,3
Élettárrsal él	10,3	30,2	29,6	37,7	13,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lakáshelyzet					
Önálló lakása van, a)	10,5	54,5	64,1	60,5	18,9
Szülőnél lakik, b)	80,3	34,2	25,4	23,9	71,5
Bérel, c)	4,3	7,1	6,7	10,0	4,8
Egyéb, d)	4,8	4,2	3,9	5,6	4,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megnevezés	0 gyermek	1 gyermek	2 gyermek	3 vagy több gyermek	Összesen
Gazdasági aktivitás					
Aktív	41,2	50,7	42,5	25,1	42,0
Tanul és aktív	5,6	2,2	1,2	0,4	4,9
Inaktív	3,1	37,1	46,1	63,4	10,1
Tanul	44,4	2,5	1,6	1,3	36,9
Munkanélküli	5,8	7,5	8,7	9,9	6,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Iskolai végzettség					
Alapfokú vagy kevesebb, a)	32,6	20,3	34,9	64,8	32,0
Szaktanácsos, b)	17,3	34,0	33,9	23,3	20,1
Érettségizett, c)	37,7	32,5	24,1	9,1	35,8
Felsőfokú, d)	12,5	13,2	7,1	3,5	12,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Szubjektív anyagi helyzet					
Viszonylag jó	52,9	36,6	27,6	14,7	49,1
Elfogadható	34,8	41,6	41,2	34,1	35,9
Nehéz	12,3	21,8	31,2	51,1	15,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

8. táblázat. Kiemelt összefüggések a meglévő gyermekek száma szerint az öt Ifjúság-adatfelvétel átlagában, %

Az összesített táblázat szerint a 3 gyermekes válaszolók között a mintában lévő arányuknál nagyobb, kiugró mértékben vannak a nők, a 25–29 éves korcsoportba tartozók, az inaktíva és a községekben lakók. A táblázatban feltüntetett átlagolt arányok torzítanak a tényleges családi állapot esetében, amennyiben a 2012-es és 2016-os adatfelvételekben a három- és többgyermekesek között már nagyobb arányban vannak az életjárási kapcsolatban élők. (Ezt azonban egy fiatalokra vonatkozó mintában a házassági életkor kitolódása is befolyásolja.) A táblázatból látható az is, hogy a 3 vagy több gyermegről való gondoskodás intenzíven igényli az önálló lakást, de a kétgyermekesekhez képest – akik inkább élnek önálló lakásban – a három- vagy több gyermekesek a bérelt lakásokban élők között felülreprezentáltak. A 3 vagy több gyermekesek szubjektív anyagi helyzete rosszabb, mint a 2 gyermekeseké, akik még az „elfogadható” kategóriában felülreprezentáltak. Közel kétharmaduk inaktív, míg a kétgyermekeseknek kevesebb, mint a fele. Rosszabb anyagi helyzetük nemcsak a kisebb mértékű foglalkoztatottságukból és az eltartandó gyermekszámból adódik, hanem abból is, hogy a 3 vagy több gyermekesek

között jóval kisebb a felsőfokú végzettségűek aránya, sokkal nagyobb az alacsonyabb iskolai végzettségűeké, és ebből következően az alacsonyabb társadalmi státuszúaké is.

Az egyes demográfiai tulajdonságok és a tervezés kapcsolatának vizsgálatakor a már megszületett gyermek figyelembevétele közbejövő változót képez a kérdezett demográfiai jellegzetességei és a gyermek tervezésének változói között (vö. Babbie, 1995, 476). A meglévő gyermek bevonása az elemzésbe több esetben is megváltoztatja a demográfiai változóval való eredeti kapcsolatát a gyermekvállalási terveknek. Az összefüggéseket a változók közti kapcsolatoknál esetenként vizsgálni kell, a valóságban a gyermektelenek gyermekvállalási megfontolásainál a tényleges gyermek nem lehet befolyásoló tényező.

Mind a négy demográfiai változó (nem, életkor, településtípus, családi állapot) szignifikáns, bár gyenge kapcsolatot mutat a tervezés bizonyosságát mutató változóval, viszont a gyermek meglétét mutató bináris változó (van gyermek, nincs gyermek) bevonása után a parciális kapcsolatok nem minden esetben szignifikánsak. A konkrét gyermekszám kategóriáival való összevetésben több a nem szignifikáns kapcsolat. Ennek oka, hogy jóval kisebb az elemszám a konkrétan tervezett gyermekszámok esetében: sokan gondolnak a későbbi gyermekvállalás lehetőségére bizonyossággal is, míg ennek számszerűsítését már csak kevesebben tudják megjeleníteni.

A tervezés gyermekszám-kategóriáival való összevetésben a nemek esetében a kétváltozós kapcsolat csak 2004-ben szignifikáns. A tervezési szándék és a nemek kapcsolatában a meglévő gyermek mint közbejövő változó hatása több adatfelvétel szerint úgy mutatkozik meg, hogy a nők nagyobb arányban terveznek gyermeket, mint a férfiak (a 2004. évi adatfelvétel kivételével), főleg, ha nincs gyermekük. De ha van gyermek, az összefüggés már úgy alakul, hogy a férfiak inkább terveznek gyermeket, és a nők azok, akik között nagyobb arányban vannak a gyermeket nem tervezők. Jellemző ez az összefüggés az Ifjúság 2000-es és a 2016-os felvételekben; a 2008 és 2012-es vizsgálatokban a meglévő gyermek esetében az összefüggés nem volt szignifikáns, ezért a 2016-os adatok láthatók a 9. táblázatban.

Nem	Terveznek	Bizonytalan	Inkább nem	Összesen
nincs gyermek				
Férfi	61,3	29,3	9,5	100,0
Nő	69,7	22,2	8,0	100,0
Összesen	65,2	26,0	8,8	100,0
van gyermek				
Férfi	71,5	8,1	20,4	100,0
Nő	64,2	7,7	28,2	100,0
Összesen	66,9	7,8	25,3	100,0

együtt				
Férfi	62,3	27,1	10,6	100,0
Nő	68,7	19,6	11,7	100,0
Összesen	65,4	23,5	11,1	100,0

9. táblázat. Gyermeket tervezők aránya az Ifjúság 2016-adatfelvételben nemek és gyermek esetleges megléte szerint, %

Ha tehát az esetlegesen meglévő gyermekek létezését figyelembe vesszük, akkor az összefüggés már némileg mást mutat: ha van gyermek, akkor összességében a nők kevésbé terveznek gyermeket, mint a férfiak, holott nem feltételezzük, hogy a gyermekvállalás a nőkben gyermekellenes attitűdöt váltana ki. A szakirodalom alapján azt mondhatjuk, hogy a gyermekvállalással összefüggő tényezők, körülmények azok, amelyek a nőket – meglévő gyermek mellett – nagyobb megfontoltságra készítetik a további gyermek(ek) vállalását tekintve: *„...általában az első gyermek után jelentkeznek azok a tényezők, amelyek a további születések ellen hatnak”* (Kulcsár, 1983, 21, kiemelés Kulcsártól); *„... az első gyermek születése utáni személyes élmények során derül ki igazán a gyermek hatása a nő életére. Valószínű ezzel függ össze a családtervezési vizsgálatok által megállapított azon jelenség, hogy a házasságok megkötésekor kívánt, tervezett két vagy három gyermekből sokszor csak az első születik meg, a többi elmarad”* (Cseh-Szombathy, 1983, 115). *„A gondoknak, nehézségeknek való ellenállás sokszor egyedüli lehetősége a fiatal házások számára éppenséggel a kevés gyermek vállalása”* (S. Molnár, 1983, 162). Már a '80-as évek elején felmerült ezzel kapcsolatban a nők munkavállalása, és ebből adódóan a nők kettős szerepvállalásából eredő, a női pálya és a családi feladatok közötti feszültségek, a nőekkel szembeni követelmények okozta megterhelés (Kulcsár, 1983, 13, 23). Ezeknek a problémáknak a kiküszöbölése továbbra is célként jelenik meg, a későbbi kutatásokban pedig olyan szempontok is felvetődnek, mint az életmód, az életminőség. *„A születendő gyermekek számának meghatározása természetesen nem független attól, hogy a szülők milyen – egyéb – életcélokat szeretnének megvalósítani. Ebben a tekintetben Európa-szerte a legjelentősebb változás a női munkavállalás elterjedése, a nők iskolázottságának, szakképzettségének növekedése. A gyermekek számának korlátozása mellett nemcsak eltartásuk gazdasági terhei, valamint az anyaság és a munkavégzés összeegyeztetésének nehézségei szólnak. A fiatal szülők egyre inkább élni kívánnak azokkal a lehetőségekkel, amelyek egyéni életcéljaik, karrierjük megvalósítását ígéri. E törekvések értelemszerűen életmódbeli változásokat is magukkal hoznak: több egyénileg felhasználható szabad időt, a társas kapcsolatok ápolását igénylik, vagyis nagy nyitottságot a külvilág felé. Mindez ugyancsak a több gyermekkel együtt járó, nagyobb családi lekötöttség vállalása ellen motívál”* (S. Molnár, 2001, 267). A szakirodalom azonban arra is rámutat, hogy egyáltalán nem szükségszerű, hogy a gyermek születése problémákat, diszharmóniát vessen fel: *„...ott, ahol mindkét szülő kívánta a gyermeket, és egész életük elsősorban a családra orientált [...] a nagy gyermekszámának kedvező hatása lehet a házasságra”* (Cseh-Szombathy, 1979, 217).

A háromdimenziós keresztábra-elemzés megmutatja, hogy a meglévő gyermekek bevonása pontosabb interpretációt eredményez a nemek és a tervezett gyermekek kapcsolatában, viszont nem teszi lehetővé az összevont gyermekszám szignifikáns megjelenítését a modellben, ezért a teljesebb elemzéshez a bináris logisztikus regresszió módszerét alkalmazhatjuk. A függő változó a tervezési szándék volt, ahol az 1-es érték jelentette, hogy a kérdezett tervez gyermeket, míg a 0 érték jelölte a nem tervezőket és a bizonytalanokat; ez a módszer lehetővé teszi a gyermekszám részletesebb figyelembevételét is. Az eredmények interpretálásához a két utóbbi, azonos módszertani bázison készült 2012-es és 2016-os adatfelvételt fogjuk felhasználni.

Megnevezés	B	S. E.	Wald	df	Sig.	Exp (B)
2012						
nem (1)	0,393	0,056	49,296	1	0,000	1,482
0 gyermek			193,388	3	0,000	
1 gyermek	-0,148	0,099	2,261	1	0,133	0,862
2 gyermek	-1,26	0,122	106,667	1	0,000	0,284
3 vagy több gyermek	-1,629	0,165	97,103	1	0,000	0,196
Constant	0,997	0,038	692,812	1	0,000	2,711
2016						
nem (1)	0,244	0,048	25,996	1	0,000	1,276
0 gyermek			95,275	3	0,000	
1 gyermek	0,484	0,09	29,173	1	0,000	1,622
2 gyermek	-0,466	0,117	15,991	1	0,000	0,627
3 vagy több gyermek	-1,237	0,184	45,389	1	0,000	0,290
Constant	0,312	0,033	89,244	1	0,000	1,367

10. táblázat. Nem és gyermekszám hatása a gyermek tervezésének szándékára.

Variable(s) entered on step 1: nem, gyer.

1) Ebben az összefüggésben a férfiak voltak a 0-val kódolt viszonyítási kategória.

Megjegyzés: 2012-ben a Nagelkerke-féle $R^2 = 0,046$, Hosmer-Lemeshow illeszkedési mutató 0,049, a találati arány 74,6% volt, 2016-ban ezek a mutatók sorrendben 0,023, 0,214 és 61,0% voltak.

A nők összességében inkább terveznek gyermeket, ezért a gyermektervezési esélyük a férfiakéhoz képest 2012-ben még csaknem másfélszeres volt, 2016-ban már csak 28%-kal nagyobb.⁵ A meglévő gyermekszám hatása egy gyermek esetében a két adatfelvétel-

⁵ Fordított kódolásnál viszont, nem meglepő módon, a férfiak esélyhányadosai a nőkéhez képest 2012-ben 0,675, 2016-ban 0,784 voltak, azaz a 15–29 éves férfiak mintegy egyharmaddal, illetve egyötöddel kisebb eséllyel terveztek gyermeket ezekben az években a nőkhöz képest.

ben nem teljesen következetes, de kétfő vagy több gyermek egyértelműen csökkenti annak valószínűségét, hogy a kérdezett tervezne még gyermeket. A modellek nagyon kis magyarázóereje jelzi, hogy a bevont változókon kívül még számos más tényező is hat a gyermekvállalási tervekre (Moksony, 1998; Székelyi–Barna, 2002, 214). Ha a változók közötti interakciót megvizsgáljuk, az is szignifikáns (2012-ben egy meglévő gyermek esetében nem), ami azt jelenti, hogy a nem és a meglévő gyermekek számának hatása nem önállóan érvényesül a gyermekvállalási terveknél, hanem a másik változóval összekapcsolódva jelentkezik.

Hasonló összefüggést tapasztalunk, ha a tényleges családi állapotot (párkapcsolati státuszt) vizsgáljuk a tervezett gyermekekkel való kétváltozós kapcsolatban. Ebben az esetben mindegyik adatfelvételben az mutatkozna meg, hogy az élettársi kapcsolatban élők nagyobb arányban terveznek gyermeket, mint a házasságban élők. Ennek az összefüggésnek a látszólagossága ismét akkor mutatkozik meg, ha bevonjuk a meglévő gyermekeket is a modellbe: ebben az esetben az öt lekérdezés összegzése azt mutatja, hogy a házások nagyobb arányban terveznek gyermeket, akkor is, ha van gyermekük, akkor is, ha nincs. (Az 5 év összevonása viszont ebben az esetben is elmos az adatfelvételek közti különbségekből, így 2012-ben a gyermekesek között az élettársi kapcsolatban élők terveztek gyermeket nagyobb arányban, 2016-ban a gyermektelenek, a jelzett 2012-es kapcsolat nem is volt szignifikáns.) Az Ifjúság-adatfelvételek alapján tehát az állapítható meg, hogy a házastársi együttélés összességében még mindig valamivel jobban valószínűsíti a gyermekvállalás tervezését a fiatalok körében, illetve azok házasodnak inkább, akik gyermeket terveznek.

Párkapcsolati státusz	Terveznek	Bizonytalan	Inkább nem	Összesen
nincs gyermek				
Egyedülálló	67,9	23,6	8,5	100,0
Házastársával él	87,4	8,3	4,2	100,0
Élettárrsal él	81,6	12,8	5,5	100,0
Összesen	70,3	21,8	8,0	100,0
van gyermek				
Egyedülálló	36,9	18,4	44,7	100,0
Házastársával él	51,2	12,3	36,5	100,0
Élettárrsal él	48,5	13,8	37,7	100,0
Összesen	49,0	13,1	37,9	100,0

Együtt				
Egyedülálló	66,9	23,5	9,6	100,0
Házastársával él	60,5	11,5	28,0	100,0
Élettárrsal él	69,3	13,1	17,5	100,0
Összesen	66,2	20,3	13,5	100,0

11. táblázat. Gyermeket tervezők aránya az öt Ifjúság-adatfelvétel átlagában párkapcsolati státusz és gyermek esetleges megléte szerint, %

Ha a két utolsó Ifjúság-adatfelvétel említett változóit bináris logisztikus regresszió segítségével vizsgáljuk, ezek láthatóan visszatükrözik az adatfelvételekben közti különbségeket.

Megnevezés	B	S. E.	Wald	df	Sig.	Exp (B)
2012						
Egyedülálló			93,414	2	0,000	
Házastársával él	0,799	0,125	40,808	1	0,000	2,222
Élettárrsal él	0,87	0,094	84,852	1	0,000	2,386
0 gyermek			242,601	3	0,000	
1 gyermek	-0,61	0,117	27,356	1	0,000	0,544
2 gyermek	-1,816	0,145	156,177	1	0,000	0,163
3 vagy több gyermek	-2,238	0,183	149,492	1	0,000	0,107
Constant	1,059	0,032	1121,48	1	0,000	2,884
2016						
Egyedülálló			80,881	2	0,000	
Házastársával él	0,718	0,104	47,722	1	0,000	2,050
Élettárrsal él	0,669	0,084	63,957	1	0,000	1,952
0 gyermek			129,924	3	0,000	
1 gyermek	0,003	0,108	0,001	1	0,978	1,003
2 gyermek	-0,974	0,133	53,475	1	0,000	0,378
3 vagy több gyermek	-1,768	0,195	82,476	1	0,000	0,171
Constant	0,34	0,027	158,57	1	0,000	1,405

12. táblázat. Tényleges családi állapot és gyermekszám hatása a gyermek tervezésének szándékára.

Variable(s) entered on step 1: csalal, gyer.

Megjegyzés: 2012-ben a Nagelkerke-féle $R^2 = 0,056$, Hosmer–Lemeshow illeszkedési mutató 0,782, a találati arány 74,9% volt, 2016-ban a mutatók ugyanezen sorrendben 0,033, 0,850 és 61,4% voltak.

A két utóbbi Ifjúság-adatfelvétel eredményei azt mutatják, hogy míg 2012-ben a tényleges élettársi együttélésben nagyobb esélye volt a gyermekek tervezésének, 2016-ban már házastársukkal élőknel mutatható ez ki, és a gyermekek száma csökkenti ezt. A párkapcsolati státusz és a gyermekszám interakciója mindkét évben szignifikáns volt, vagyis a két változó hatása nem elkülönítetten jelentkezik. (Nem voltak szignifikánsak 2012-ben az egygyermekes interakciók, 2016-ban a házasság és kétgyermekes interakciója.)

Nem minden esetben van kimutatható hatásuk a meglévő gyermekeknek. A kétváltozós kapcsolatokban a településtípus és a gyermekvállalási tervek közti érdemi összefüggés nem mutatható ki az adatbázisból, még azok bizonyosságát tekintve sem: az öt év átlagát tekintve alig van különbség az egyes cellák sorszázalékértékei között, és az egyes adatfelvételi években a Cramer V-értékek olyan kicsik,⁶ hogy a szignifikancia inkább csak a mintanagyságnak tulajdonítható. Nem változtat ezen az sem, ha a gyermekek meglétét bevonjuk az elemzésbe. Míg a megszületett gyermekek vonatkozásában van egy gyenge kapcsolat a településtípussal, addig a gyermekek tervezésének esetében a településtípus hatása már nem tekinthető érdeminek az adott mintanagyság mellett.

Az életkor és a tervezési szándék kétváltozós kapcsolatában a kép kevésbé egyértelmű, mint a nemek és a tényleges családi állapot viszonyában volt látható: a 2004, 2008-as és 2012-es években a legidősebb korcsoportba tartozók terveznek gyermeket a legkisebb arányban, 2000-ben és 2016-ban ez nem mutatható ki. A meglévő gyermekek bevonása esetén a keresztábrák megoszlások szintén nem mutatnak egyértelmű képet, ezért a bináris logisztikus regressziót használjuk a részletesebb elemzéshez.

	B	S. E.	Wald	df	Sig.	Exp (B)
2012						
15-19 éves			24,034	2	0,000	
20-24 éves	0,333	0,068	23,89	1	0,000	1,396
25-29 éves	0,196	0,071	7,594	1	0,006	1,216
0 gyermek			173,775	3	0,000	
1 gyermek	-0,115	0,101	1,296	1	0,255	0,891
2 gyermek	-1,23	0,124	97,861	1	0,000	0,292
3 vagy több gyermek	-1,587	0,167	90,037	1	0,000	0,205
Constant	0,999	0,047	448,383	1	0,000	2,715

⁶ A vonatkozó Cramer V-értékek 0,088; 0,057; 0,078; 0,068; 0,067 voltak az adatfelvételek sorrendjében.

	B	S. E.	Wald	df	Sig.	Exp (B)
2016						
15-19 éves			72,359	2	0,000	
20-24 éves	0,432	0,06	52,685	1	0,000	1,541
25-29 éves	0,474	0,062	58,638	1	0,000	1,606
0 gyermek			101,102	3	0,000	
1 gyermek	0,389	0,092	17,916	1	0,000	1,475
2 gyermek	-0,567	0,118	22,961	1	0,000	0,567
3 vagy több gyermek	-1,365	0,185	54,339	1	0,000	0,255
Constant	0,121	0,043	7,733	1	0,005	1,128

13. táblázat. Életkor és gyermekszám hatása a gyermek tervezésének szándékára.

Variable(s) entered on step 1: korcso, gyer.

Megjegyzés: 2012-ben a Nagelkerke-féle $R^2 = 0,040$, Hosmer-Lemeshow illeszkedési mutató 0,804, a találati arány 74,9% volt, 2016-ban a mutatók ugyanezen sorrendben 0,031, 0,955 és 61,2% voltak.

A táblázat azt mutatja, hogy míg 2012-ben a legidősebb korcsoportba tartozók kisebb eséllyel terveztek gyermeket, mint a fiatalabbak, 2016-ban ez megfordul, már az idősebb korosztály válik jelentősebbé a tervezésben. A gyermekek száma 2012-ben még csökkent a tervezés esélyét, 2016-ban egy gyermek esetén már növeli. Az életkor és a gyermekszám interakciója is szignifikáns, tehát a két változó együttesen hat a gyermektervezésre. A Nagelkerke-féle pszeudó R^2 alacsony értékéből ezúttal is látszik, hogy az életkor mellett számos egyéb tényező hatása is megjelenik a gyermektervezés szándékára.⁷

A tervezést a gyermekek konkrét száma szerint nézve, ami 2004 óta lehetséges, megállapíthatjuk, hogy minél fiatalabbak a kérdezettek, annál több gyermeket terveznek, és ezt a gyermek megléte egyértelműen nem befolyásolja. Viszont, voltaképpen természetes módon, mégis az életkorról nő a megszületett, vállalt gyermekek száma; a legfiatalabbak, bár többet szeretnének, kevesebbet vállalnak; más kérdés, hogy a legidősebbek is többet szeretnének, mint amennyit végül világra hoznak. Mivel azonban az idősebbeknek inkább van gyermekük, ezért az ő gyermekvállalási hajlandóságuk már visszafogottabb.

⁷ Megjegyezzük, hogy ha az életkorváltozót folytonosként vesszük be a modellbe, akkor az esélyhányados, az Exp(B) értéke 1,021 volt 2012-ben és 1,052 2016-ban, itt viszont figyelembe kell venni, hogy az egységnyi elmozdulás ebben az esetben egy év, míg a korcsoportoknál öt év.

Korcsoport	2000	2004	2008	2012	2016
tervezett					
15–19 éves		2,037	2,004	2,026	2,029
20–24 éves		1,965	1,961	1,962	1,999
25–29 éves		1,767	1,859	1,833	1,988
Összesen		1,914	1,939	1,940	2,002
meglévő					
15–19 éves	1,243	1,160	1,322	1,680	1,316
20–24 éves	1,379	1,398	1,454	1,540	1,462
25–29 éves	1,590	1,592	1,565	1,689	1,605
Összesen	1,533	1,544	1,532	1,653	1,565

14. táblázat. Tervezett és meglévő gyermekek átlagos száma korcsoportonként, fő.

Megjegyzés: a 2000-es adatfelvételben a tervezett gyermekek számát csak kategoriális formában kérdezték.

Felmerül a kérdés, hogy a válaszolók tulajdonképpen miért is nem vállalnak gyermeket fiatalabb korban. Mai gondolkodásunk szerint az a természetes, hogy a fiatalabbak kevésbé vállalnak gyermeket, hiszen még tanulnak, „éretlenek”, „nem tudnak eltartani egy családot”. Cseh-Szombathy László a '80-as évek elején publikált tanulmányában még arra jut: nem egészen helytálló az a következtetés, hogy a fiatalabb korban kötött házasságok éretlen személyek között jönnének létre, és ezeknél nem sok esély van arra, hogy tartós kapcsolatot eredményezzenek, hiszen a '80-as évek elejének fiataljai biológiailag és társadalmilag is érettebbnek tekinthetők, összehasonlítva a háború előtti generációkkal. Ezt jeleznék azok a számok, miszerint 1930-hoz képest 1979-ben a 19 évesen és korábban, valamint a 20-24 évesen kötött házasságok aránya magasabb mind a férfiaknál, mind a nőknél (Cseh-Szombathy, 1983, 109, 110). Cseh-Szombathy adatai pontosak voltak, mert valóban 1980 körül fordult meg a korábbi emelkedő trend: 1980-ban még a férfiak 7,3%-a kötött házasságot legfeljebb 19 évesen, a nőknek 31,4%-a, 1990-ben már csak 5,6 és 27,5%-uk. A 20-24 évesen kötött házasságok aránya viszont 1990 után mutat esést: 1980-ban még 43,6% volt a megkötött házasságok aránya a férfiaknál, 1990-ben 48,1%, 2000-ben pedig 26,3%, míg a nőknél ezekben az években 38,5%, 44,1% és 40,2% volt a mutató értéke. A házasságkötés átlagos életkora is egyértelmű emelkedést mutat mindkét nemnél 1990 után (Branyiczkiné–Urbán, 2018, 30–33).⁸

⁸ A hivatkozott demográfiai évkönyv 2010-ig 10 évente, 2010 után évente tartalmazza az adatokat. A hivatkozott adatok a 2.1.6 – 2.1.9-es táblákban találhatóak.

A korábbi korszakokban inkább az volt természetes, hogy fiatalon vállaltak több gyermeket, mert házasságra is korábbi életkorban került sor, bár ennek megítélése a történeti demográfiai szakirodalomban – Hajnal munkásságához kapcsolódóan – nem egyértelmű (Faragó, 2001, 24), és az egyes szerzők vizsgálatai szerint is különbözhet. Valószínűnek látszik, hogy nemcsak területi különbségek, de a gazdasági konjunktúrákhoz is köthető időbeli és társadalmi rétegek szerinti eltérések is kimutathatók, nemek szerint is, amiket a statisztikai átlagok erőteljesen elfednek. Dohrn-van Rossum a XVI–XVII. századi puritán családokról írott tanulmányában úgy fogalmaz: egy ilyen család statisztikai képe úgy néz ki, hogy a szülők viszonylag későn, mintegy 26 évesen házasodtak össze, a korkülönbség köztük kb. 3 év volt, a házasságuk 15-18 év múlva, egyikük halála miatt szűnt meg, és a nő 4 gyermeket hozott világra, akik közül ketten érték meg a felnőttkort. A szerző ezt általános érvényűnek tartja lényegében mindazokra a családokra is, akik mintegy 300 évvel az ipari forradalom előtti Európában éltek (Dohrn-van Rossum, 1982, 69).⁹ A legmagasabb és legalacsonyabb társadalmi rétegeknél azonban a házasságkötési kort ő is lényegesen alacsonyabbnak találja (Dohrn-van Rossum, 1982, 77).¹⁰ Otto Borst a középkorból tényleges példákat is említ a főnemesség politikai okokból köttetett korai házasságkötéseire, és egyben szokásosnak tartja a korai házasságot (Borst, 1983, 456).¹¹ Schuler két családot érintő családvizsgálatában, a IX. századi forcone-i parasztcsalád esetében a férfi (Ittruto) házasságkötési életkorát 20, a feleségét 15 éves korra becsüli, míg a XV. sz.-i augsburgi kereskedő (Lucas Rem) életkora 38 év volt. Ez annak volt köszönhető, hogy a saját család alapítása szorosán összekapcsolódott a személyes megélhetés feltételeinek biztosításával: csak miután Lucas szülei kiváltak az üzletvezetésből, volt arra lehetősége, hogy elegendő tőkét gyűjtsön össze, és házasságot kössön.¹² Megjegyzendő, hogy Lucasnak a házasságkötésekor már 5 gyermeke volt

⁹ „Das statistische Bild einer solchen Familie – nicht nur einer puritanischen Familie, sondern einer Familie wie sie fast überall in Europa in den 300 Jahren vor der industriellen Revolution anzutreffen ist – sieht etwa so aus: Die Eltern relativ spät mit etwa 26 Jahren geheiratet. Der Altersunterschied zwischen Mann und Frau beträgt etwa drei Jahre. Die Ehe wird nach 15 bis 18 Jahren durch den Tod eines Partners getrennt. Die Frau wird vier Kinder zur Welt bringen, von denen zwei das Erwachsenenalter erreichen.”

¹⁰ „Wie beim Hochadel, war auch bei den Ärmsten der Armen das Heiratsalter deutlich niedriger als in den anderen Schichten. Sie hatten nichts zu vererben und durch Heirat nichts zu gewinnen.”

¹¹ „Frühes Heiraten war üblich. Daß man in Hochadelskreisen aus politischen Gründen Kinderehen schloß, wissen wir. Moritz, der dritte Lehnsherr von Berkeley, ehelichte im 13. Jahrhundert [...] Eva, die Tochter des Seniors von Zouch. Braut und Bräutigam waren acht Jahre alt. Elternfreuden genossen sie bereits vor ihrem vierzehnten Lebensjahr. Nicht selten lebten miteinander vermählte Minderjährige für Jahre getrennt bei ihren Eltern oder Vormündern. Die Kirche gab das Recht, zu heiraten, sobald die Geschlechtsreife erlangt war. Dürers Mutter heiratete mit fünfzehn Jahren, Ullman Stromers, des Nürnberger Patriziers zweite Frau, mit vierzehneinhalb Jahren, seine Tochter mit vierzehn.”

¹² „Bei der Zeugungsfamilie verhielten sich Ittruto und Lucas ganz unterschiedlich: der eine gründete seine Familie vermutlich mit zwanzig Jahren, der andere achtunddreißig. [...] Die Familie des Ittruto repräsentiert das traditionelle mit früher Heirat, die des Lucas ist ein extremes und frühes Beispiel des sog. europäischen Heiratsmusters mit später Heirat. Dieses Muster entsteht, wenn die Gründung einer eigenen Familie eng an

egy antwerpeni élettársi kapcsolatból, ahol több évig kereskedői képviselőként dolgozott (Schuler, 1982, 37, 54–55),¹³ tehát a tényleges gyermekvállalási életkora jóval korábbra datálható. Lucas emellett 3 évig tanult Velencében, foglalkozásából eredően sokat és hosszan utazott, ami a tartós párkapcsolat kialakításának a lehetőségét erősen korlátozta (Schuler, 1982, 31, 38).

A foglalkozás és a képzési idő késleltető szerepe a XVIII–XIX. században is kimutatható a vonatkozó társadalmi csoportoknál. Frevert úgy találta, hogy azoknál a társadalmi csoportoknál, ahol többéves tanulmányi idővel kellett számolni, mint a tisztviselők, kereskedők, vállalkozók, 1750 és 1849 között a házasságkötési kor elérte a 33 éves kort átlagosan, és a művelt polgárság esetében is az első házasságkötési életkor 30 éves kor fölött volt, míg a nők továbbra is fiatalon, 21–22 éves korban mentek férjhez (Frevert, 1989, 76–77).¹⁴ Megjegyezzük, hogy a „Hajnal előtti” demográfiai irodalomban még megtalálható a viszonylag korai házasságkötés megállapítása az iparosodás idejére nézve is: „...minden házasodni szándékozó megházasodott és viszonylag korán. [...] A városi szellemi rétegek késői házasságkötése, ami egy időszakban rájuk nézve általános volt, de manapság egyértelműen visszaszorulóban van, átmeneti jelenség volt. Általánosságban emelkedik a házasságkötési gyakoriság és süllyed a házasságkötési életkor és van egy sor külső körülmény, ami a statisztikai képet elhomályosítja: többek között a férfiveszteség a háborúban, a nőtöbblet, a második házasságkötés. De mindez a szociológiai tényeket összességében nem befolyásolja: az egyáltalán lehetséges családalkításokon belül a házasságkötési gyakoriság és a házasodási kor a népesedési magatartás konstans tényezői” (Mackenroth, 1953, 409–410).¹⁵

die Verführung über persönliche Subsistenzquellen geknüpft wird. Erst nachdem Lucas' Eltern aus der Wirtschaftsführung ausgeschieden waren und nachdem er selbst genügend eigenkapital angesammelt hatte, konnte er eine Ehe schließen.”

¹³ Ez egyben felveti a további vizsgálatok szükségességét azon a területen is, hogy a szigorú egyházi normák alól milyen kibúvók voltak a házasságkötés és gyermekvállalás, illetve az élettársi kapcsolatok létesítése területén.

¹⁴ „Achteten die Eltern des Bräutigams auf eine ausreichende Mitgift, die den Berufsstart des Mannes erleichterte, legten die Brauteltern Wert auf einen soliden wirtschaftlich-beruflichen Status des zukünftigen Schwiegersohnes, der für die standesgemäße Versorgung seiner Frau und Kinder aufzukommen hatte. Dieser Erwartung setzen beim Bräutigam ein relativ fortgeschrittenes Alter voraus, denn die Ausbildung als Beamter, Kaufmann oder Unternehmer dauerte viele Jahre. Aus niedersächsischen Geschlechterbüchern konnte für Großkaufleute und -unternehmer zwischen 1750 und 1849 ein durchschnittliches Heiratsalter von 33 Jahren errechnet werden. Auch in Bildungsbürgerlichen Kreisen war der Mann gemeinhin über 30 Jahr alt, wenn er seine erste Ehe einging. Für Mädchen galten andere Bedingungen: Sie wurden sehr Jung verheiratet, mit 21 oder 22 Jahren.”

¹⁵ „...jeder der überhaupt zur Heirat ansteht, heiratet auch und heiratet relativ früh. Wenn auch das Heiratsalter absolut nicht wesentlich gesunken ist, so doch ganz beträchtlich im Verhältnis zur gestiegenen mittleren Lebensdauer. Die Spätheirat der städtischen Intellektuellenschichten, die eine Zeitlang für sie typisch war, aber heute deutlich im Abbau ist, war eine Übergangerscheinung. Allgemein steigt die Heiratshäufigkeit und sinkt das Heiratsalter, es gibt eine ganze Reihe von äußeren Umständen, die das statistische Bild verdunkeln: die Männerverluste in den Kriegen, die Frauenüberschüsse, die Zweitheiraten u. a. Das hat aber

Összegzés

A tervezett gyermekek számának vizsgálatát elsősorban az indokolja, hogy a kutatások rendre különbséget találnak a megszületett és a tervezett gyermekek száma között az utóbbiak javára, ami indokoltá teszi az eltérés vizsgálatát annak érdekében, hogy a születések száma elérje legalább az egyszerű reprodukcióhoz szükséges értéket. Tanulmányunkban azt a problémát vizsgáltuk, hogy a vágyott, illetve tervezett gyermekek számára kimutatható-e a kérdezett fontosabb demográfiai változóinak (nem, kor, családi állapot, településtípus, meglévő gyermekek száma) hatása. Munkánkhoz a Magyar Ifjúság 2000–2016-adatgyűjtéseket használtuk fel, amelyek viszonylag nagy mintaelemszáma, nemre, korra, területre reprezentatív jellege, ezernyi változója, ezek nagy részének idősoros kialakíthatósága alkalmas lehet arra, hogy kiegészítse a demográfiai kutatásokat családszociológiai oldalról, bár nyilván nem pótolhatja azokat.

A tervezett gyermekekkel összefüggő hatásmechanizmusok vizsgálata részben eltér a meglévő gyermekekre irányuló vizsgálatoktól. Míg a megszületett gyermekek száma hivatalos statisztikákban rögzített tényadat, a tervezett gyermekszám csak egy elképzelés, amit a válaszadó ad a kérdés során. Nem feltétlenül egyértelmű, hogy mit értünk tervezés alatt, a különböző kutatások nem mindig azonos fogalmakkal közelítenek a tervezett gyermekek kérdéskörének vizsgálatához. Azt mondhatjuk, hogy akár a tervezett, akár a vágyott gyermekekre kérdeznek, akár azt tudakolják, hogy hány gyermeket szeretne a válaszoló, a feleletben egy pillanatnyi elgondolás jelenik meg a jövőre nézve, amit befolyásolnak a kérdezett szocio-demográfiai körülményei. Ez az elgondolás az esetek nagyobb részében számszerűsíthető is, az eddigi öt Ifjúság-adatfelvétel alapján is az állapítható meg, hogy a fiatalok alapvetően két gyermek vállalását tartják kívánatosnak, felmerülő szándékaik alapvetően a kétgyermekes családmodell felé irányulnak, összhangban a korábbi kutatási eredményekkel (Spéder, 2014).

A demográfiai kutatások már kimutatták, hogy napjaink késleltetett gyermekvállalásában társadalmi intézményrendszerek hatása jelenik meg: az oktatásban eltöltött idő hossza, a munkaerőpiac bizonytalanságai, a lakáskörülmények esetleges megoldatlansága. A „gyermeket szeretne” és a „gyermeket vállal” kijelentések között tehát megjelenik a társadalmi intézményrendszerek befolyása, amelyek akadályozhatják, késleltethetik, hogy a tervek valóra váljanak, és voltaképpen ezek a főbb okai annak, hogy a fiatalok végül mégsem annyit vállalnak, mint amennyit eredetileg gondolnak. Ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy kik terveznek gyermeket, akkor a demográfiai változók vizsgálatából az a válasz következik, hogy elsősorban azok, akiknek nincs gyermekük; a gyermek megléte láthatóan erőteljes befolyásoló tényező, amely specifikálja a nem, az

---

alles mit dem soziologischen Faktum nichts zu tun: innerhalb der überhaupt möglichen Familienbildungen werden Heiratshäufigkeit und Heiratsalter Konstante der Bevölkerungsweise.“ (Kiemelés a szerzőtől – P. T.)

életkor és a tényleges családi állapot (párkapcsolati státusz) hatásait, és módosíthatja a további gyermekvállalási terveket.

A meglévő gyermekek számának figyelembevétele azért fontos, mert a gyermekvállalás elősegítése akkor lehetséges, ha a meglévő gyermek örömet okoz, nem gondot, ha a szülők azt élik meg, hogy nincsenek magukra maradványok a gyermek körüli problémákkal, ha a gyermekvállalás előnyt jelent a szülők számára. Ezt elősegítheti számos intézkedés, a családtámogatások rendszere, a családvédelem támogatási formái, a családi életre nevelés, emellett egy olyan tanácsadói szolgálat kiépítése is, akár online formában, amelyhez a fiatalok zavartalanul fordulhatnak a gyermekvállalással kapcsolatos problémáik, kétségeik esetén. Ez is hozzájárulhatna ahhoz, hogy a nem tervezett gyermekek megszületése is örömforrássá váljon, csökkenjen a gyermekvállalással kapcsolatos bizonytalanságérzet, és az első gyermek okozta esetleges nehézségek ne eredményezzék a második gyermek megszületésének elmaradását.

A fontosabb demográfiai változók vizsgálata (nem, életkor, családi állapot) azt mutatja, hogy ezek önmagukban csak kis súllyal vesznek részt a gyermektervezés befolyásolásában, a függő változóval való kapcsolatuk nem minden évben mutatkozik szignifikánsnak, a vizsgálatot ezért ki kell terjeszteni olyan változók vizsgálatára is, mint a lakáshelyzet, illetve az együttélési viszonyok; az iskolai végzettség vagy a foglalkoztatási helyzet.

Irodalom

- DR. ACSÁDI György – DR. KLINGER András – DR. SZABADY Egon: Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) fontosabb adatai, *A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének és a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának közleményei*, 27, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal – Népeségtudományi Kutató Intézet, 1970.
- ANDORKA Rudolf – VUKOVICH György: A népesedéspolitikai elvi és elméleti kérdései, in KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A népesedés és a népesedéspolitikai*, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 165–215.
- ANDORKA Rudolf: *Gyermekszám a fejlett országokban*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1987.
- BABBIE, Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Balassi Kiadó, 1995.
- BAUER Béla – SZABÓ Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*, Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2011.
- BORST, Otto: *Alltagsleben im Mittelalter*, Frankfurt am Main, Insel Verlag, 1983.
- BRANYICZKINÉ GÉCZY Gabriella – URBÁN Ferenc (vezető szerk.): *Demográfiai évkönyv 2017*, Központi Statisztikai Hivatal, 2018.
- CSEH-SZOMBATHY László: *Családszociológiai problémák és módszerek*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1979.
- CSEH-SZOMBATHY László: A népesedés és a család, in KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A népesedés és a népesedéspolitikai*, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 109–122.

- DÁVID Beáta – BARNA Ildikó – BÓNÉ Veronika – HEGEDŰS Réka – IZSÁK Éva: *A rendszerváltás családtörténetei. Huszonöt év Budapest árnyékában*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2016.
- DOHRN-VAN ROSSUM, Gerhard: Die Puritanische Familie, in REIF, Heinz (Hrsg.): *Die Familie in der Geschichte*, Göttingen, Vandenhoech und Ruprecht, 1982, 61–81.
- FARAGÓ Tamás: Különböző háztartás-keletkezési rendszerek egy országon belül – változatok John Hajnal téziseire, *Történeti Demográfiai Évkönyv*, 2, Központi Statisztikai Hivatal – Népeség tudományi Kutató Intézet, 2001, 19–63.
- FREVERT, Ute: Bürgerliche Familie und Geschlechterrollen: Modell und Wirklichkeit, in FREVERT, Ute – MEDICK, Hans: *Bürgerliche Gesellschaft in Deutschland. Alte Ordnung und Veränderung* (Grundkurs Neuere Geschichte, Kurseinheit 1.), Fernuniversität – Gesamthochschule in Hagen, 1989, 71–79.
- KAMARÁS Ferenc: *Európai termékenységi és családvizsgálat Magyarországon. Az 1993. évi keresztmetszeti vizsgálat főbb eredményei*, Budapest, KSH, 1996.
- KAMARÁS Ferenc: Családtervek és gyermekszám preferenciák az „Életünk Fordulópontjai” c. vizsgálat tükrében, *Demográfia*, 2020a/4., 379–405.
- KAMARÁS Ferenc: Gyermekvállalás, in SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvétele alapján*, Életünk Fordulópontjai, Műhelytanulmányok 1, Budapest, KSH NKI, 2020b, 43–60.
- KAPITÁNY Balázs: Gyermekvállalási kedv Magyarországon, in PONGRÁCZ Tiborné – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Népesség – értékek – Vélemények, Központi Statisztikai Hivatal Népeség tudományi Kutató Intézetének kutatási jelentései*, 73, Budapest, KSH Népeség tudományi Kutatóintézet, 2002, 3. 23–34.
- KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt: Gyermekvállalás, in ŐRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, KSH Népeség tudományi Kutatóintézet, 2012.
- KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt: Gyermekvállalás, in MONOSTORI Judit – ŐRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, KSH Népeség tudományi Kutatóintézet, 2015.
- KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt: Gyermekvállalás, in MONOSTORI Judit – ŐRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, KSH Népeség tudományi Kutatóintézet, 2018.
- KLINGER András (1983): A termékenység befolyásolásának eszközei, in KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A népesedés és a népesedéspolitiká*. Kossuth Könyvkiadó, 29–71.
- KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: A gyermekvállalás pszichológiai és szociális háttértényezői a magyar népesség körében, *Demográfia*, 2003/4., 383–395.
- KOPP Mária – GYÖRFFY Zsuzsa – ÁDÁM Szilvia: Az iskolázott nők hátrányos megkülönböztetése, az esélyerősítés lehetőségei, in KOPP Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*, Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008.

- KOZMA Tamás: Népesedési folyamatok és művelődéspolitikai, in KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A népesedés és a népesedéspolitikai*, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 123–143.
- KULCSÁR Kálmán: A népesedés befolyásolásának lehetőségei, in KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A népesedés és a népesedéspolitikai*, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 9–28.
- LOVASNÉ AVATÓ Judit: Demográfiai minták és gazdasági változások, *Statisztikai Szemle*, 90. évfolyam, 2012/7–8., 696–717. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2012/2012_07-08/2012_07-08_696.pdf
- MACKENROTH, Gerhard: *Bevölkerungslehre. Theorie, Soziologie und Statistik der Bevölkerung*, Berlin–Göttingen–Heidelberg, Springer Verlag, 1953.
- MOKSONY Ferenc: A kicsi szép. A determinációs együttható értelmezése és használata a szociológiai kutatásban, *Szociológiai Szemle*, 1998/4., 3–17.
- NEMESKÉRI István: Módszertani keretek, in SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László (szerk.): *Ifjúság 2000*, Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002, 9–11.
- NOWAK, Stefan: *A szociológiai kutatás módszertana*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981.
- PAPHÁZI Tibor – PILLÓK Péter: Család és gyermekvállalás kérdései az Ifjúság 2000–2012 adatfelvételekben, in FÖLDVÁRI MÓNICA – TOMPOSNÉ HAKKEL Tünde (szerk.): *Riport a családkról*, Kapocs könyvek 15, Budapest, Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet – L'Harmattan Kiadó, 2016, 223–272.
- PAPHÁZI Tibor – TÁRKÁNYI Ákos – BARATÉ Edina – BÉRES Orsolya – TRIEB Mariann: A családok biztos alapja a generációk közötti jó kapcsolat – intergenerációs kutatás, *Kapocs*, 2019/3–4., 52–76.
- PAPHÁZI Tibor – BÉRES Orsolya – BARATÉ Edina – TRIEB Mariann – SZÉKELY András: Párkapcsolatok és gyermekvállalás a külhoni magyar családok körében – egy reprezentatív kutatás eredményei, *Kisebbségi Szemle*, 2019/3., 7–36.
- PONGRÁCZ Tiborné – S. MOLNÁR Edit: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata, *Népességtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentései*, 53, Budapest, 1994.
- PONGRÁCZ Tiborné – S. MOLNÁR Edit: A gyermekvállalási magatartás alakulása, in LÉVAI Katalin – TÓTH István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, TÁRKI – Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága, 1997, 86–103.
- PONGRÁCZ Tiborné (szerk.): A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai, *Kutatási Jelentések 91*, Budapest, KSH Népességtudományi Kutató Intézet, 2011.
- SCHULER, Thomas: Familien im Mittelalter, in REIF, Heinz (Hrsg.): *Die Familie in der Geschichte*, Göttingen, Vandenhoech und Ruprecht, 1982, 28–60.
- S. MOLNÁR Edit: A család ideálisnak tartott létszáma és összetétele – a népesedéspropaganda lehetőségei, in KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A népesedés és a népesedéspolitikai*, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 144–164.
- S. MOLNÁR Edit: A közvélemény gyermekszám-preferenciái (Műhelytanulmány), *Demográfia*, 2001/3–4., 259–279.

- SPÉDER Zsolt – KAPITÁNY Balázs: *Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenység elemzések, Életünk fordulópontjai, Műhelytanulmányok 6*, Budapest, KSH Népeség tudományi Kutatóintézet, 2007.
- SPÉDER Zsolt: Gyermekszám(szcenáriók) – Az új családmódel kontúrjai, in SPÉDER Zsolt (szerk.): *A család vonzásában. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*, Budapest, KSH Népeség tudományi Kutatóintézet, 2014, 105–128.
- SUSÁNYSZKY Éva – SZÁNTÓ Zsuzsa (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2013*, Budapest, Semmelweis Kiadó, 2013.
- SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László (szerk.): *Ifjúság 2000*, Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- SZÉKELY Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*, Kutatópont, 2013.
- SZÉKELY Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*, Budapest, Kutatópont Kft. – Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., 2018.
- SZÉKELYI Mária – BARNA Ildikó: *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára*, Typotex Kiadó, 2002.
- SZIKRA Dorottya: *Serdülőkori terhességek – egy jövőbeli kutatást megalapozó tanulmány és összefoglalás*, MTA Gyermekszegénység Elleni programiroda, 2010. http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=20:gyerekekkel-kapcsolatos-hazai-szakmai-anyagok&Itemid=73
- TAKÁCS Judit: Termékenység korlátok a 21. század eleji Magyarországon, *Demográfia*, 2012/2–3., 147–171.
- VITA Emese (szerk.) (2020): *Fontos döntések – párválasztás és családalapítás külhonban, Jelentés a Külhoni Magyar Családok Éve Program keretében végzett kutatásról*, Budapest, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. <https://bgazrt.hu/fontos-dontesek-parvalasztas-es-csaladalapitas-kulhonban/>

Nagy Krisztina

TANODÁK TÉRBEN ÉS IDŐBEN – MOZGALOMTÓL A PROFESSZIÓIG

Az Európában egyedülálló, s ma már hálózatként működő tanodaszolgáltatás a felzárkózást segítő politika eszközeként 2019-ben került a gyermekvédelmi törvény által szabályozott ellátási formák közé, a gyermekek esélynövelő szolgáltatásai fejezetbe. A szolgáltatói nyilvántartásba történő bejegyzés keretében a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Módszertani Főosztályára 2019. január 1. és július 31. között 153 szakmai program érkezett be szakértői véleményezés céljából. A legtöbb tanoda alapidokumentuma sok értékes szakmai tartalmat foglalt magában, a tanodákban változatos tevékenységekkel kívánják a gyermekeket fejleszteni. A tanodáknak ugyanakkor kihívást jelentett a számukra új kereketeknek, a gyermekvédelmi rendszerben hatályban lévő jogszabályi elvárásoknak megfelelő szakmai program elkészítése. Tanulmányunk ennek a munkának az eredményeit elemzi.

Kulcsszavak: gyermek- és ifjúságvédelem, tanoda, hátrányos helyzetű gyermek, esélyegyenlőség.

Az első tanodákat az 1990-es évek közepén progresszív civil kezdeményezések keretében alapították Magyarországon. A „tanodázók” körének bővülése, a „tanodamozgalom” kiszélesedése odáig vezetett, hogy a 2013-ban megkezdett pályázati ciklusban már közel 180 tanoda részesült központi támogatásban (Fejes–Lencse–Szűcs, 2016). A „tanodaszféra” múltját áttekintő tanulmány (Fejes–Szűcs, 2016) folytatása során a szerzők bizonyára meghatározó korszakhatárként emlékeznek majd meg 2019. január elsejére, amikor ez a szolgáltatás bekerült a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban Gyvt.) által szabályozott ellátási formák közé. Ez a rendszerszintű változás a fenntartók számára új lehetőségeket, de új kihívásokat is hozott. Azzal, hogy megtörtént a tanodáknak a gyermekek esélynövelő szolgáltatásai körébe sorolása, a működtetés alapvető feltételévé vált a szolgáltatói nyilvántartásba történő bejegyzés. Ehhez kapcsolódva kísérelhetett figyelemmel a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Módszertani Főosztálya a tanodák gyermekvédelmi rendszerbe történő integrálódásának folyamatát 2019. július 31-ig. Ekkor ugyanis a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóságról, valamint egyes kormányrendeleteknek a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság egyes feladatainak átadásával kapcsolatos módosításáról szóló 180/2019. (VII. 26.) Korm. rendelet értelmében a gyermekek esélynövelő szolgáltatásaival összefüggő feladatkör (beleértve a tanodákhoz kapcsolódó tevékenységeket is) átkerült a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóságra. E tanulmányban azokat a tapasztalatokat foglaljuk össze, amelyeket a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Módszertani Főosztályán e bő fél év során gyűjtöttünk össze a tanodákkal kapcsolatosan.

1. A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Módszertani Főosztálya és a tanodák

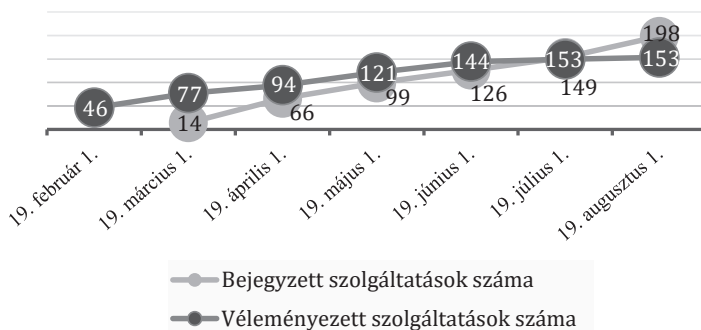
A szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók, intézmények és hálózatok hatósági nyilvántartásáról és ellenőrzéséről szóló 369/2013. (X. 24.) Korm. rendelet határozza meg a szolgáltatói nyilvántartásba történő bejegyzésre irányuló eljárás folyamatát, valamint azon dokumentumok körét, amelyeket ennek során a szolgáltatást működtetni kívánó szervezeteknek be kell nyújtaniuk a megyei kormányhivatalok felé. E jogszabály felhatalmazást ad arra, hogy a működést engedélyező szerv (a kormányhivatal) az engedélyes bejegyzésére irányuló eljárásban szükség esetén szakértőt vonjon be a munkába, aki az adott szolgáltatás működtetésének kereteit és tartalmait bemutató szakmai program megfelelőségéről állít ki szakértői véleményt. A kormányhivatalok a tanodák esetében a jogszabályi előírások alapján 2019. január 1. és július 31. között a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Módszertani Főosztályát rendelték ki szakértőnek. Ebben az időintervallumban országosan összesen 153 tanoda esetében került sor erre.

1. táblázat. Az SZGYF Módszertani Főosztályára beérkezett kirendelő végzések által érintett tanodák száma 2019. január 1. és július 31. között

Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Összesen
46	31	17	27	23	5	4	153

Egy szakmai programról szóló szakértői vélemény elkészítésére általában 15 nap áll rendelkezésre, így sok esetben a beérkezett kijelölő okirat alapján csak a következő nap-tári hónap elején készült el a szakértői vélemény, amit megküldtünk az illetékes kormányhivatalnak. A szakértői kirendelés lehetőségével élő kormányhivatalok a szakértői vélemény beérkezését követően jegyezték be a tanodákat a szolgáltatói nyilvántartásba.

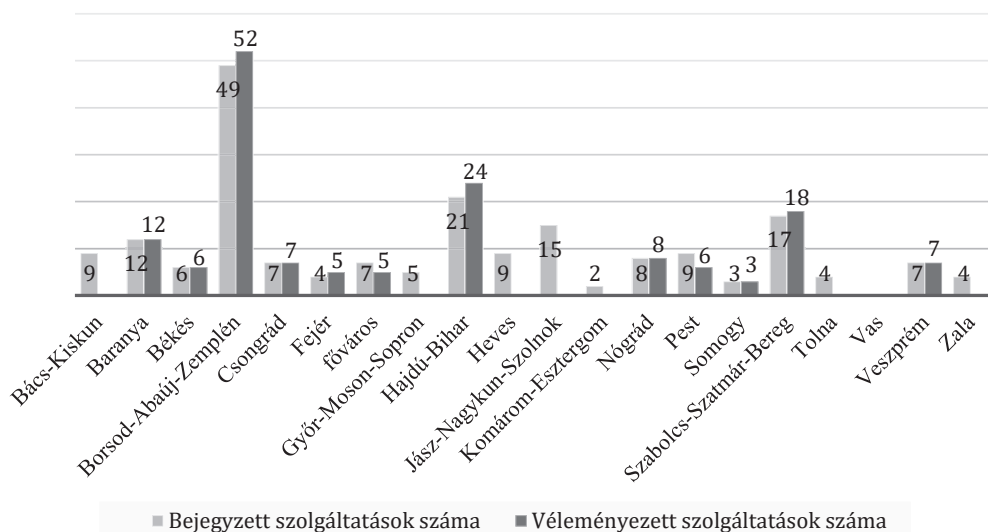
1. ábra.¹ Tanodaszolgáltatások számának alakulása 2019. február 1. és július 31. között

¹ A tanulmányban található ábrák szerkesztéséért köszönet illeti Petróczi Gabriellát. Az adatok forrása: szolgáltatói nyilvántartás (MÜKENG).

A területi megoszlást tükröző adatokból jól látszik, hogy az országban **működő kormányhivatalok eltérő kirendelési gyakorlatot folytatnak. Voltak olyan kormányhivatalok, amelyek éltek a szakértő kirendelésének lehetőségével, és olyanok is, amelyek egyáltalán nem.**

2. ábra. Tanodaszolgáltatások száma 2019. július 31-én

Mivel a tanodákról ez alatt a bő fél év alatt a kormányhivatalokhoz benyújtott szakmai programjaikon keresztül szereztünk információkat, a kép korántsem teljes. A dokumentumok alapján összegyűjtött tapasztalatok nem alkalmasak általános érvényű megállapítások megfogalmazására, de egyfajta sajátos nézőpontból történő rálátást engednek a tanodák világára.

2. Mi a tanoda?

A Gyvt. 38/B. § (1) bekezdése szerint „a tanoda olyan, elsősorban rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő vagy hátrányos helyzetű vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek és kivételesen fiatal felnőttek számára nyújtott, önkéntesen igénybe vehető társadalmi felzárkózást segítő, a személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó, preventív szolgáltatás, amely az Nktv. szerinti kötelező tanórai és egyéb foglalkozásokon való részvétel idején kívül, valamint a tanítási szünetekben segíti elő a szociokulturális hátrányok kompenzálását, a tanulmányok folytatását, a társadalomba való sikeres beilleszkedést, az életpályatervezést és a szabadidő hasznos eltöltését.”

„A Tanoda civil vagy egyházi szervezet által működtetett, helyi sajátosságokra, a gyermekek, fiatalok önkéntes részvételére és egyéni szükségleteire építő innovatív szemléletű hátránykompenzáló kezdeményezés, amely a Tanoda fenntartója által autonóm módon használt közösségi színteret működtet. A Tanoda olyan, a személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó komplex szolgáltatást nyújt, melyet a köznevelési rendszerben kevésbé sikeres, a társadalmi perifériára szoruló gyermekek és fiatalok korlátozottan vagy egyáltalán nem érhetnek el. A Tanoda cél- és feladatrendszere az iskolák cél- és feladatrendszeréhez képest más prioritásokat képvisel, és további szolgáltatások biztosítására törekszik. A Tanoda nemcsak oktatási feladatokat vállal fel, a szocializációval, életpálya-építéssel, kultúraközvetítéssel, közösségfejlesztéssel, szabadidő-szervezéssel, szociális támogatással kapcsolatos tevékenységét is hasonlóan hangsúlyosnak tekinti.” (Tanodaszttenderd, 3)

A tanodák működtetésének szükségességét messzemenően alátámasztja az elmúlt évtizedekben végzett számos kutatás, mely bizonyította a szülők társadalmi helyzete és a gyerekek iskolai pályafutása közötti szoros összefüggést, valamint azt, hogy az iskolarendszer – a spontán szelekciós mechanizmusa által – nem segíti a mobilitást, hanem konzerválja a fennálló egyenlőtlenségeket (pl. Gázsó, 1971; Pusztai, 2008; Csapó és mtsai, 2014). A szakirodalomban jelentős vonulatot képeznek azok a vizsgálatok, amelyek az oktatási egyenlőtlenségek kapcsán a roma háttérű gyerekek hátrányaira mutatnak rá (pl. Forray–Hegedűs, 1998; Andor–Liskó, 2000; Andor, 2001; Havas–Kemény–Liskó, 2002; Babusik, 2007; Szabóné, 2008). Mivel az iskolai végzettség a munkaerőpiaci érvényesülés legfontosabb összetevője, szükség van hátránykompenzáló és esélyteremtő programokra (Csovcsics, 2016; L. Ritók, 2016). A tanodák gyermekvédelmi rendszerbe illesztett működtetése az évtizedek óta kutatott, feltárt, jól ismert jelenségre adott olyan megoldási alternatíva lehet, mely a helyi sajátosságokra épít, figyelembe veszi a gyerekek egyedi szükségleteit, személyre szabott fejlesztést, segítséget nyújt, úgy, hogy tevékenységében komplex módon jelenik meg az integrációs törekvés a családokkal, a helyi közösséggel, a gyermekek szocializációjában fontos szerepet betöltő személyekkel és intézményekkel.

A témában végzett korábbi vizsgálatok tekintetében Vámos (2015) rámutat arra, hogy még nem készült átfogó kutatás a hazai tanodákról, azok hatásairól, eredményességéről. A nemzetközi szakirodalomban számos olyan hatásvizsgálat született, amelynek közép-pontjában a tanodákhoz hasonló, iskolai időn túli (extrakurrikuláris) tevékenységek állnak. A pénzügyi támogatás igénybevételéhez használatos változókon (pl. a tanulók lemorzsolódásának mértéke, továbbtanulási arány) túl a személyes tapasztalatok, visszajelzések szerint a tanodai tevékenységekben való részvétel olyan eredményekkel is jár, amit ezek a mutatók nem képesek mérni. A tanodaprogram olyan, nem kognitív területekre is hatással lehet a hátrányos helyzetű családokból érkező tanulók fejlődésében, amelyek közvetett módon hozzájárulhatnak iskolai nehézségeik kompenzálásához, munkaerőpiaci helyzetük javításához, valamint társadalmi integrációjukhoz.

A tanodák működtetése során a gyermekvédelmi törvényen kívül főként a gyermekek esélynövelő szolgáltatásainak szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendeletet kell irányadónak tekinteni, mely a tanodák működtetésére vonatkozó részletes előírásokat fekteti le, továbbá a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM-rendeletet (a továbbiakban NM-rendelet). A finanszírozási pályázaton részt vevő tanodák számára fontos információkat tartalmazott a Tanodasz tender, továbbá a tanodákban folytatott szakmai tevékenység segítése céljából született meg a *Szakmai ajánlás a tanodaszolgáltatás működtetésére s a Tanodaszolgáltatás nyújtásával kapcsolatosan felmerült Gyakran Ismételt Kérdések*.

3. A tanodák szakmai programjai

A gyermekvédelmi rendszerben valamennyi szolgáltatás esetében elkészítendő, az adott szolgáltatás működési kereteit, szakmai tartalmait lefedtető szakmai program kötelező elemeit az NM-rendelet 4/A. § határozza meg. Optimális esetben a szakmai program nem csupán egy olyan dokumentum, amelyet a jogszabályi előírások miatt muszáj elkészíteni, majd a jóváhagyását követően fiókba kerül, a gyakorlati munka pedig már más mederben folyik. A szakmai program egy adott szolgáltatás működését megalapozó részletes ismertető, melyet az adott szakmai közösség abból a megfontolásból készített el, hogy minden munkatárs számára követendő vezérfonal legyen a munka során, és amelyből kitűnik, hogy a szolgáltatás nyújtása szakszerűen, tudatosan tervezett és szervezett módon, az adott célcsoport szükségleteinek és a szolgáltatás céljainak, a jogszabályi előírásoknak megfelelően történik.

Előrebocsátjuk, hogy bár kevés olyan akadt a szakértői vizsgálat alá vont dokumentumok között, amely teljes mértékben megfelelt volna a jogszabályi előírásoknak, a beérkezett anyagok (terjedelmi, formai és tartalmi szempontból egyaránt) színes, **változatos képet mutattak**, a tanodában végzendő gyakorlati munka szempontjából sok esetben értékes szakmai tartalmakkal. A probléma egyrészt abból fakadhatott, hogy a tanodát működtetni kívánó szervezeteknek a finanszírozási pályázat keretében is egy „szakmai program” elnevezésű dokumentumot kellett kidolgozniuk a pályázati kiírásban található szempontok szerint. Ez az elnevezésbeli azonosság sok szervezetet megzavart: úgy gondolták, hogy a pályázati anyag megfelel a kormányhivatalok felé benyújtandó dokumentumnak. Másrészt az a tény sem hagyható figyelmen kívül, hogy mivel a tanodák korábban nem a gyermekvédelmi rendszer keretei között működtek, sok régóta tanodázó szervezetnek a 2019 januárjában bekövetkezett rendszerszintű változás következtében kellett a gyermekvédelmi ellátásokat érintő szabályozást alaposabban megismernie, és ezen előírásokat követve ki-, illetve átdolgoznia a működés alapdoku-

mentumait. Ez abban is tetten érhető volt, hogy a szolgáltatás nyújtása szempontjából meghatározó jelentőségű jogszabályok használata, valamint az ezekre való hivatkozás [Gyvt., NM-rendelet, 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet] nagyon sok szakmai program lényeges hiányossága volt. Több dokumentumban szerepelt egy felsorolás, mely esetenként nem releváns, és/vagy hatályn kívül helyezett jogszabályokat tartalmazott, ugyanakkor az adatvédelem szempontjából lényeges rendelkezések alig-alig jelentek meg a dokumentumokban. Csak kevés olyan szakmai programmal találkoztunk, amely a jogszabályi előírások megjelenítése mellett részletes leírásban ismertette a helyi sajátosságokat, a rendeletben foglaltak gyakorlati megvalósításának módját. Néhány szakmai programban szakirodalomból vagy kutatási beszámolókból kiemelt szövegrészeket is elhelyeztek. Kiemelendő az a szándék, hogy tudományos publikációkra is kívántak alapozni a szakmai koncepció kialakításakor, de több esetben az elmélet és a gyakorlat, valamint a jogszabályi előírások összehangolása, a hivatkozások precíz megjelenítése hiányzott a dokumentumokból.

Hogy a gyermekvédelem a tanodák számára új működési keretet jelentett, abban is érzékelhető volt, hogy esetenként gondot okozott a területhez tartozó szakkifejezések pontos használata. A szakmai programokban több olyan kifejezéssel is találkoztunk, melyek csak történeti kontextusban relevánsak, jelen időben már nem szakszerűek.

A szakértői véleményezésre a legtöbbször csak a szakmai program elnevezésű dokumentum érkezett be, néhány esetben ehhez csatoltak házirendet is. Egyes fenntartók a szervezeti és működési szabályzatot is mellékeltek, holott a 2019. január 1. napján hatályba lépett jogszabályi változások értelmében a gyermekek esélyenövelő szolgáltatásaihoz nem kötelező szervezeti és működési szabályzatot készíteni. Ugyanakkor a megállapodással, melyet a Gyvt. 32. § (5) bek. b) pontja alapján kötelező lenne mellékelni, csak elvétve találkoztunk a vizsgált szakmai programok között. A dokumentum hitelesítése többször hiányzott. A szakmai programok esetenként szerkesztési és formai szempontból is sok kívánnivalót hagytak maguk után. A szakmai tartalmakat sokszor nehezen követhető logikai rendben jelenítették meg, így nem váltak teljeskörűen áttekinthetővé az egy témához tartozó információk.

Jellemző tendenciaként írható le, hogy a dokumentumok elkészítői inkább a tanoda szolgáltatásnyújtása során összegyűjtött korábbi tapasztalatokat foglalták össze, és nem a jogszabályi elvárásoknak megfelelően alakították ki a tartalmi összetevőket. Sok szakmai program ezért alaki-formai szempontból csak részben tartalmazta az NM-rendelet 4/A. § (1) bekezdésben előírt kötelező elemeket.

A továbbiakban a tartalmi elemek megfelelősége tekintetében az NM-rendelet 4/A. § struktúráját követve mutatjuk be a tanodák szakmai programjainak véleményezése során összegyűjtött tapasztalatokat.

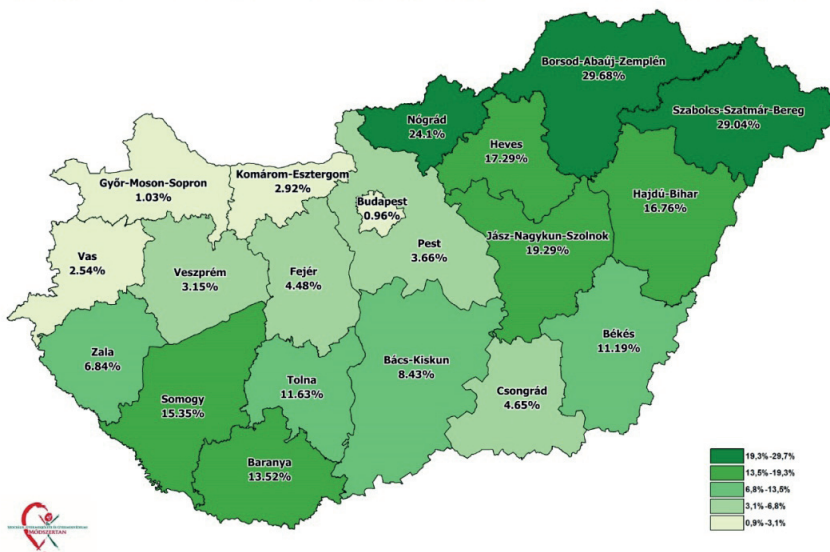
3.1. A szolgáltatóra vonatkozó adatok

A gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltató, intézmény szakmai programjának tartalmaznia kell a szolgáltató, intézmény nevét, székhelyét, telephelyét. A legtöbb dokumentumban ezek az adatok fellelhetőek voltak, csupán esetenként a szakkifejezések (szolgáltató, fenntartó, engedélyes, működtető, intézmény, szolgáltatás, illetve székhely, telephely) adekvát használata okozott gondot.

3.2. Az ellátandó célcsoport és az ellátandó terület jellemzői

A gyermekjóléti, gyermekvédelmi területen nyújtott ellátások esetében ez a szempont a szakmai program igen lényeges eleme. A *Tanodasztender*ben körvonalazott célcsoport meghatározása összhangban áll a fent említett oktatásszociológiai kutatások megállapításaival. „A Tanoda elsődleges célcsoportját azok a gyermekek és fiatalok alkotják, akik szociokulturális szempontból kedvezőtlen helyzetűnek minősülnek, ezért jelenlegi helyzetüket az iskolai sikertelenség, jövőbeli életüket a kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzet és a társadalmi perifériára szorulás veszélye fenyegeti. E helyzet beazonosításának legfontosabb ismérve a szülő(k) alacsony iskolai végzettsége és kedvezőtlen szocioökonomiai státusza. A jelenlegi jogi szabályozás alapján a hátrányos helyzetű vagy rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulók sorolhatók ebbe a csoportba, kiemelt célcsoportnak minősül a roma/cigány gyermekek és fiatalok köre.” (*Tanodasztender*, 3)

3. ábra. Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek aránya a 0–18 éves lakónépességhez (KSH, 2019)

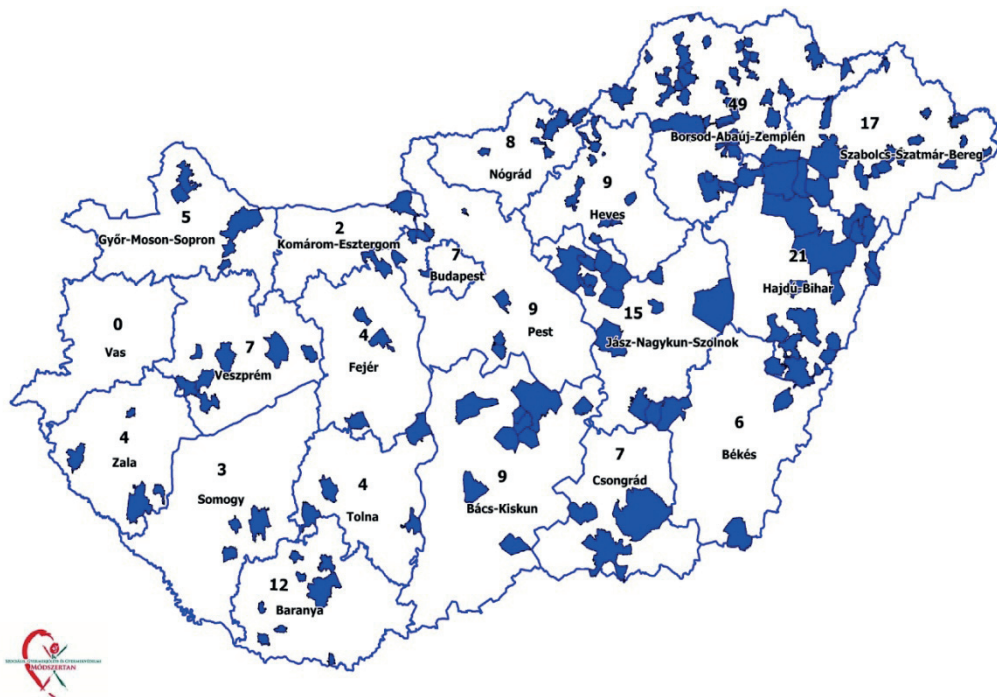

A 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 10. § (3) bekezdése szerint „a tanodát rendszeresen igénybe vevők legalább hetven százalékának rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülőnek, nevelésbe vett gyermeknek vagy utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőttnek kell lennie, azzal, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők legalább felének egyúttal hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűnek is kell minősülnie.”

A statisztikai adatok egyértelműen mutatják, hogy az ország három régiójában (Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Dunántúl) a legmagasabb a hátrányos helyzetű gyermekek aránya.

A szolgáltatói nyilvántartásba történő bejegyzés adatai alapján azok a tanodák, amelyek 2019. január 1. és július 31. között működési engedélyt kaptak, főként azokban a régiókban találhatóak, amelyekben az érintett lehetséges célcsoport aránya magas.

4. ábra. Bejegyzett tanodaszolgáltatások száma és elhelyezkedése megyénként 2019. július 31-én

Bár a *Tanodasztenderd* megfogalmazása szerint „a tanodai csoportok kialakítását végső soron mindig a lokális társadalom összetétele, szociokulturális nehézségei határozzák meg” (*Tanodasztenderd*, 4), az ellátandó célcsoport és terület bemutatása kapcsán a legtöbb szakmai programban a település és a térség jellemzőiről általános tendenciákat vázoltak, nélkülözve a friss statisztikai adatokat. A szükségletek, az igények, és a szolgáltatás

keretében történő segítségnyújtás összhangja nem mindig jelent meg karakteresen a dokumentumokban. A tanodaszolgáltatás biztosításának szükségességét csak néhány szakmai programban támasztották alá azzal, hogy a helyi sajátosságokat objektív módon tükröző mutatókat (például a hátrányos helyzetű, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekek száma, aránya) közölték. A dokumentumokban csak vázlatosan jelezték, hogy kik számára szeretnék a szolgáltatást nyújtani, kevés esetben ismertették részletesen az adott tanoda célcsoportjának sajátosságait.

3.3. A szolgáltatás célja, feladata, alapelvei

A szakmai ajánlás nagy ívben rajzolja meg a tanoda működtetésének célkitűzéseit. A 3. pont, „*az ellátás célja, elvek*” szerint „*a tanoda olyan szolgáltatás, melynek működése hatással van az iskolarendszerben tapasztalható, a hátrányos helyzetű gyermekeket érintő nehézségekkel való megküzdésre. Tehát a tanoda nem közvetlenül oldja meg a köznevelési rendszerben fellelhető hátrányos helyzetű gyermekeket érintő problémákat, hanem tevékenysége során, hosszabb időszoron keresztül pozitívan hat az említett nehézségekre, azaz a hátrányos helyzetű tanulók iskolai motivációjára, az iskolai lemorzsolódás csökkentésére és a továbbtanulásra*” (Szakmai ajánlás, 11).

A *Tanodasz tenderd* a tanoda feladatait a következőképpen határozza meg: „*a Tanodának olyan szolgáltatásokat és lehetőségeket kell a célcsoport tagjai számára térítésmentesen biztosítania, melyekhez középosztálybeli kortársaik szociokulturális helyzetük miatt, megvásárolt vagy egyéb módon hozzájutnak. Ezek a lehetőségek nemcsak oktatási szolgáltatásokra, hanem az élet számos további területére vonatkozhatnak (pl. szabadidős programokban való részvétel, életpálya-építés, integrált társadalmi tapasztalatok megszerzése)*” (*Tanodasz tenderd*, 4). A *Tanodasz tenderd* öt feladatkört különít el, melyek mindegyikét végzik a tanodák: tudatos életpálya-építés támogatása, egyéni igényeken és szükségleteken alapuló tanulástámogatás, közösségfejlesztés, szabadidős tevékenységek biztosítása, társadalmi integráció erősítése.

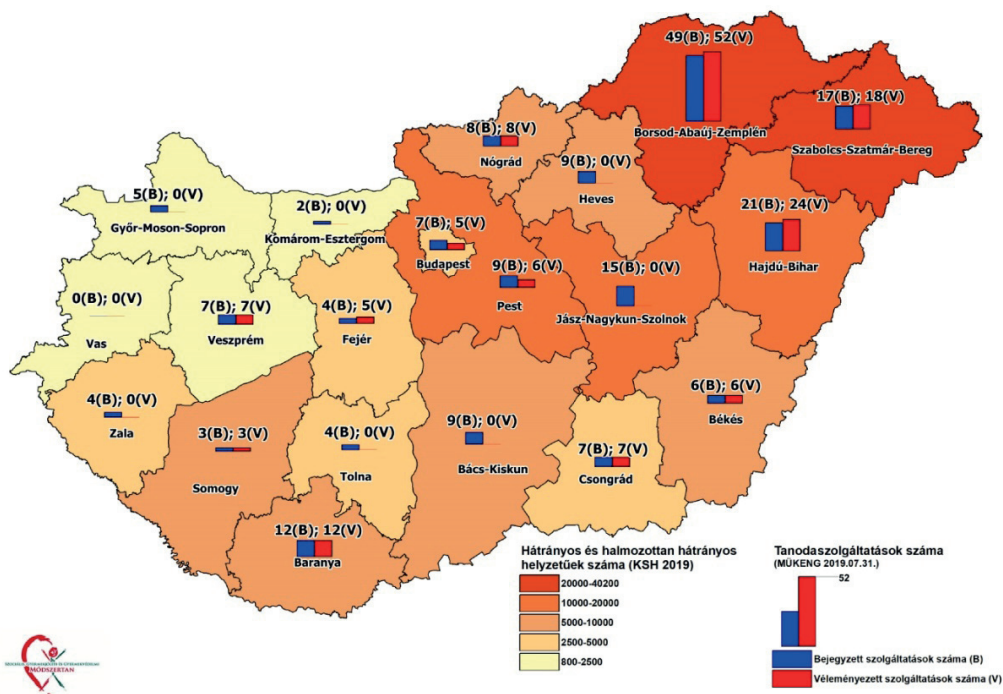
A legtöbb szakmai programban a szolgáltatás célját, feladatait megjelenítették, ám azokat a fontos értékeket, alapelveket nem minden esetben ismertették, amelyeket a team tagjai a helyi szakmai koncepció alapjainak tartanak, és amelyeket a gyakorlati munka során követnek, betartásával modellt nyújtva a tanodás gyerekeknek és családjaiknak.

3.3.1. A megvalósítani kívánt program konkrét bemutatása, a létrejövő kapacitások, a nyújtott szolgáltatás, tevékenységek leírása

A megvalósítani kívánt program, a nyújtott szolgáltatás, a tanodában végzendő konkrét tevékenységek bemutatásához nélkülözhetetlen a keretek, a létrejövő kapacitások pontos megtervezése; így az ellátásban részesítendő gyerekek száma, a térbeli-tárgyi feltételek, a személyi feltételek, a nyitvatartásra vonatkozó adatok.

A 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 10. § (1) szerint „a tanodaszolgáltatás rendszeres igénybe vevőjének az az általános iskolai vagy középfokú iskolai tanulmányait folytató gyermek, fiatal felnőtt számít, aki legalább heti két alkalommal és összesen legalább négy óra időtartamban, kollégiumi ellátásban részesülő vagy nem a tanoda szerinti település nevelési-oktatási intézményében tanuló gyermek, fiatal felnőtt esetén összesen legalább heti négy óra időtartamban jelen van a tanodában, illetve részt vesz a tanoda által szervezett programokon (a továbbiakban együtt: tanodát rendszeresen igénybe vevők). (2) A tanodát rendszeresen igénybe vevők létszámának havi átlagban el kell érnie a húsz főt.” A szakmai programok között kevés olyannal talákoztunk, amely a rendszeres igénybe vevők létszámának meghatározásán túl arra is kitért volna, hogy az ellátottak köre miként alakul ki, van-e valamilyen szűrő, vagy hogy mit tennének például akkor, ha sokkal több lenne a jelentkező, mint amennyi gyereket el tudnak látni. Az országos adatokból kitűnik, hogy összességében egyik megyében sem létesült annyi tanoda, amennyi szükséges lenne ahhoz, hogy az adott térségben élő valamennyi hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermek részesülhessen ebben a szolgáltatásban.

5. ábra. Tanodaszolgáltatások száma megyénként 2019. július 31-én

A szakemberekkel való ellátottság kérdésköre a tanodák esetében is igen lényeges. Az oktatás eredményességét kutató hatásvizsgálatok több tényező megváltoztatása

kapcsán (például a fajlagos ráfordítások emelése, az osztálylétszám és az egy pedagógusra jutó tanulók számának csökkentése) is azt állapították meg, hogy ezek hozzájárultak a tanulási eredmények javulásához, de nem olyan mértékben, ahogy azt várták (Polónyi-Tímár, 2001). A hazai és nemzetközi kutatási eredmények (Falus és társai, 1989; Polónyi-Tímár, 2001; Vágó, 2003; Imre-Nagy, 2003) egybehangzóan azt bizonyították, hogy az oktatásban a legfontosabb tényező a pedagógus minősége. A tanulói teljesítményt leginkább a tanár személyisége, elkötelezettsége, kommunikációs és csapatmunkára való képessége, a gondolatok átadásának kompetenciája befolyásolja. A hátrányos helyzetű roma gyerekek oktatási egyenlőtlenségeit feltáró vizsgálatok is jelentős szerepkört tulajdonítanak a pedagógusoknak. „*A cigány gyerekeket nagy létszám-ban oktató iskolákban is alapvető fontosságú, hogy a pedagógus jó kapcsolatot alakítson ki a szülőkkel, aminek az a feltétele, hogy a szülők elfogadják a pedagógusokat*” (Liskó, 2001, 37).

A tanodákban biztosítandó személyi feltételeket a 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 15. § határozza meg. Ennek értelmében a tanodában foglalkoztatott személyek heti munkaideje összesen százhusz óra, és a tanodának legalább heti nyolcvan órában olyan személyeket kell foglalkoztatnia, akik rendelkeznek a rendeletben nevesített képesítések valamelyikével. A szakmai programokban nem mindig a jogszabályi előírások (a szakemberek képzettsége, foglalkoztatásuk tervezett órakerete) szerint részletezték a team tagjainak bemutatását, **így a leírás alapján** nem minden tanoda esetében lehetett eldönteni, hogy a személyi feltételek megfelelnek-e a jogszabály által támasztott elvárásoknak. A feladatkörök, a végzendő tevékenységek, a kompetenciahatárok bemutatása **több szakmai programban nem szerepelt.**

A személyi feltételekkel kapcsolatos, több tanodát is érintő probléma a szakmai programokat egymás mellé téve derült ki. Főként olyan esetekben, amikor egy fenntartó egymás közelében lévő településeken kívánt több tanodát is működtetni, tapasztaltuk azt a jelenséget, hogy a tanodában foglalkoztatandó személyek heti munkaideje és képzettsége a leírás alapján csupán egy tanoda vonatkozásában felelt meg a jogszabályi előírásnak. Ugyanakkor a fenntartó által működtetni kívánt tanodák szakmai teamjeinek tagjai nagyon sok átfedést mutattak. Több személyt 2-3 tanodában is heti 10-16 óra/tanoda munkaidőben kívántak foglalkoztatni, ami egyrészt kivitelezhetetlen, mivel a tanodák nyitvatartását ugyanabban az időintervallumban, heti 20 órában tervezték. Másrészt pedig a szolgáltatás színvonalát befolyásoló tényezőt jelenthet az olyan szakemberek alkalmazása, akik (iskolában végzett tanítási feladataik mellett) több tanodában is magas óraszámban vállalkoznának szakmai feladatok végzésére.

Sok szakmai programból derült ki az, hogy a település egyetlen iskolájának tanárai megegyeznek a tanodában dolgozó szakemberekkel. Ezekben az esetekben kérdés, hogy **miként különítik el a köznevelési intézmény és a gyerekek esélynövelő szolgáltatása keretében végzett tevékenységeket, és miként oldják meg az iskolában és a tanodában dolgozó személyek azonosságából fakadó szerepkonfliktusokat.** Ha

ugyanazok a személyek az iskolai tanárok és a tanodában dolgozó szakemberek, akkor mivel tudják jobban elnyerni a szülők bizalmát a tanodában?

Számos dilemmát vehet fel az a helyzet is, mely szerint a tanoda szakmai vezetője egyben az iskola igazgatója vagy igazgatóhelyettese. Több szakmai program szerint a tanodát fenntartani kívánó egyesület elnöke töltené be a tanoda szakmai vezetőjének szerepkörét, valamint egyesületi tagok is részt vesznek a tanoda munkájában. Ezekben az esetekben szakmai szempontból kérdés a Gyvt. 104. § (1) bekezdésében foglaltak szakszerű betartásának módja, valamint hogy ilyen szervezeti keretek között miként valósul meg a szakmai program elkészítése és jóváhagyása, továbbá a szakmai munka ellenőrzése és értékelése.

Sok tanoda kíván önkénteseket, kortárs segítőköt bevonni a munkába, a szakmai programokban azonban kevés az utalás e személyek kiválasztására, felkészítésére, lehetséges feladataikra. A *Szakmai ajánlás* és a *Tanodaszztenderd* javaslataival összhangban több tanoda tartja fontosnak tutor-, illetve mentorrendszer működtetését, ugyanakkor a mentorok szerepkörére, feladataira, kompetenciahatárait, a team többi tagjával való együttműködésére vonatkozó leírások hiányoznak a szakmai programokból.

A rendelkezésre álló térbeli-tárgyi feltételek a szakmai programok alapján a legtöbb esetben megfelelőnek bizonyultak. A tanodaszolgáltatáshoz biztosítandó térbeli-tárgyi feltételeket a 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 16. § írja le. A Gyvt. 38/B. (2) rendelkezik arról, hogy a szolgáltatásnyújtás helyszínén kizárólag tanodai ellátás biztosítható. Egyes esetekben, ahol például könyvtárban, civil házban, egyházi intézményben kívánják a tanodát működtetni, nem derült ki a szakmai programból, miként tesznek eleget annak a jogszabályi előírásnak, mely szerint a helyiségek a tanodaszolgáltatással azonos időben más célra nem használhatóak.

A tanodák működtetésével kapcsolatos egyik igen lényeges kérdés a nyitvatartásra, a szolgáltatás nyújtásának idejére vonatkozik. A 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 14. § szerint *„(1) a tanoda szolgáltatási idejének – a tanoda szolgáltatás (3) bekezdés szerinti szüneteltetésének kivételével – heti átlagban el kell érnie a húsz órát, azzal, hogy a tanodának legalább hetente négy napon szolgáltatást kell nyújtania. A tanítási év során a heti húszórányi kötelező szolgáltatási időbe nem számítható be a tanodán kívül nyújtott szolgáltatások időtartama. (2) Tanoda szolgáltatás hétvégén, a tanítási szünetekben, valamint tanítási napokon a nemzeti köznevelésről szóló törvény szerinti kötelező tanórai és egyéb foglalkozások idején kívül nyújtható. (3) A tanoda évente legalább 192 napon biztosít szolgáltatást azzal, hogy – a működést ellehetetlenítő vis maior eset kivételével – egybefüggően két hétnél hosszabb ideig nem szüneteltetheti a szolgáltatásnyújtást.”*

A legtöbb tanoda hétköznap délutánonként fogadja a gyerekeket, de arra vonatkozóan csak kevés szakmai program nyújtott pontos információt, hogy a tervezett nyitvatartási idő és az iskolai foglalkozások időintervallumai milyen összhangban vannak egymással. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 27. § (2) szerint *„általános iskolában a nevelés-oktatást a délelőtti és délutáni tanítási időszakban olyan módon*

kell megszervezni, hogy a foglalkozások legalább tizenhat óráig tartsanak, továbbá tizenhét óráig – vagy addig, amíg a tanulók jogszerűen tartózkodnak az intézményben – gondoskodni kell a tanulók felügyeletéről. Az általános iskola e törvény rendelkezéseinek megfelelően egész napos iskolaként is működhet.”

3.3.2. Az intézményen belüli és más intézményekkel történő együttműködés módja

A tanodákban a személyi feltételeket helyi, egyedi megoldási módok alkalmazásával lehet biztosítani, erre a jogszabályi előírások lehetőséget adnak. A szakmai teamek változatos összetétele is hozzájárul a tanodák egyediségének, autonómiájának kialakításához, melyet a *Szakmai ajánlás* is kiemeli a tanodai munkatársak alkalmazása kapcsán. Éppen abból kifolyólag, hogy a tanodákban alkalmazott szakemberek képzettsége, tapasztalata, munkaidő-beosztása eltérő, a gyerekek fejlesztése szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy a szakmai team tagjai milyen alapelvek keretei között dolgoznak, hogyan képeznek egységet a munkatársak. A szakemberek közti együttműködést segítheti, ha a feladatkörök, a kompetenciahatárok tisztázottak, valamint rendszeresek a tartalmi, módszertani kérdéseket feldolgozó **értekezletek, esetmegbeszélések**. Ilyeneknek a tervezésére történő utalás **sok szakmai programból hiányzott**.

A Gyvt. 38/B. (2) bekezdése szerint *„a tanoda a szolgáltatásait a helyi sajátosságokra és a gyermekek egyéni szükségleteire építve, a szülők bevonásával, a gyermek nevelési-oktatási intézményével, a család- és gyermekjóléti szolgálattal, a család- és gyermekjóléti központtal, a helyben elérhető egyéb, az érintett korosztály számára szolgáltatást nyújtó intézménnyel, valamint szükség esetén a gyermekvédelmi jelzőrendszer egyéb tagjával együttműködve nyújtja”*. Nemcsak a gyermekvédelmi törvény, hanem a 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet is nagy hangsúlyt fektet a tanodák külső kapcsolatrendszerére. A 13. § (1) bekezdés a tanodának a család- és gyermekjóléti szolgálattal, illetve a család- és gyermekjóléti központtal, a (2) bekezdés pedig a nevelési-oktatási intézménnyel való együttműködése keretében végzendő feladatait körvonalazza. E rendelet 12. § (1) bekezdése veszi sorra mindazokat a segítségnyújtási formákat, amelyeket a tanodának szolgáltatásként biztosítani kell. Ezek között családi és közösségi programok is szerepelnek: évenként legalább két családlátogatás és legalább négy családi közösségi program, továbbá nyitott tanodai program vagy programok szervezése, amelyeken egy évben összesen legalább kilencven főnek részt kell vennie.

A jogszabályokban előírt együttműködések megvalósításával kapcsolatos feladatok fontosságára a *Tanodaszponderd* is felhívja a figyelmet. Az 5.2. fejezet a partneri együttműködések kialakítása szempontjából releváns szervezeteket veszi sorra, továbbá rögzíti, hogy *„...a tanodai célkitűzések megvalósításában a család együttműködése növeli a siker esélyét, lehetőség szerint fejlesztő és motiváló hatást fejt ki a szülők és a testvérek irányába is”* (*Tanodaszponderd*, 3). A *Szakmai ajánlás* szintén hangsúlyozza a tanoda helyi beágyazottságának jelentőségét, ismerteti a veszélyeztetettséget észlelő és jelzőrendszer tagjait, valamint kiemeli, hogy *„a tanoda működése, működtetése során a célok elérése és*

a hatékonyság növelése érdekében fontos, hogy kapcsolatot alakítsunk ki a helyi, a tanulók és családjaik támogatását ellátó szervezetekkel, intézményekkel, illetve azokkal, amelyekről tanulhatunk, tapasztalatokat vagy információkat gyűjthetünk” (Szakmai ajánlás, 16).

A családokkal való együttműködés a tanodai munka egyik igen lényeges összetevője. *„Pedagógiai közhelynek számít, hogy a gyerekek oktatásának eredményességét sok egyéb tényező között a család és az iskola kapcsolata is befolyásolja” (Liskó, 2001, 37).* Ha a gyerekek azokban a szocializációs közegekben, amelyek meghatározóak számukra, nem egymással ellentétes értékekkel, modellekkel találkoznak, akkor lehet igazán hatékony a fejlesztésük. A szakirodalomban számos olyan tanulmány lelhető fel, mely a hátrányos helyzetű, roma gyerekek esetében a köznevelési intézmények (főként az óvoda) és a család kapcsolatát emelik ki (például Pik, 2000; Havas, 2004; Kovács, 2009). *„Az iskolának a szegény szubkultúrában élő cigány szülőkkel problematikus a kapcsolatuk, akiknek az esetében nemcsak a gyerekek oktatása, hanem a szülőkkel való kommunikáció is speciális eljárásokat igényelne” (Liskó, 2001, 39).*

A megismert szakmai programok többsége a más intézményekkel történő együttműködést illetően áttekintést adott a tanoda kapcsolatrendszeréről, felsorolva a társintézményeket és vázolva a velük való kapcsolat jellegét. Az interprofesszionális együttműködésekben rejlő előnyöket, lehetőségeket, ezek konkrét megvalósulási formáit (pl. közös esetmegbeszélések, esetkonferenciák, közösségi programok szervezésében való együttműködés stb., kiemelve a család- és gyermekjóléti szolgálattal, a család- és gyermekjóléti központtal, valamint a nevelési-oktatási intézménnyel való együttműködés tartalmát, módját) a szakmai programok nem fejtették ki részletesen. Ez a gyakorlat összecseng Budai megállapításával, mely szerint *„az IP-kollaboráció általában nem a szakmai kultúra része” (Budai, 2009, 106).*

3.4. A munka szakmai tartalma, módja

A 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 12. § (1) bekezdése nevesíti azokat a tevékenységeket, amelyeket a tanodának szolgáltatásként biztosítani kell. A szakmai programokban a munka szakmai tartalmát, módját, a biztosított szolgáltatások formáit, körét, rendszerességét, valamint a szolgáltatási típusnak megfelelően a gondozási, nevelési, fejlesztési feladatok jellegét, tartalmát, módját (a szakmai program leglényegesebb részét) illetően változatosságot, sokféleséget tapasztaltunk. Kevés olyan szakmai programot véleményeztünk, amely részletesen bemutatta a szolgáltatás nyújtásának módját a 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendeletben foglalt kötelezően ellátandó, valamint önként vállalt feladatok tekintetében, a jogszabályban meghatározott programok jellegét és gyakoriságát pontosan követve. (A *Szakmai ajánlás* 7. fejezete fogalmaz meg ehhez kapcsolódó javaslatokat. Mivel azonban a *Szakmai ajánlás* kiadására 2019. április 11-én került sor, a korábban készített szakmai programok esetében ennek figyelembevételére nem volt lehetőség.)

A szakmai programokban általában sokszínű, változatos tevékenységeket, módszereket neveztek meg, amelyek célja a komplex készség- és képességfejlesztés. Ezek a *Tanodaszteherd* és a *Szakmai ajánlás* javaslatai alapján például művészetpedagógiai foglalkozások, drámapedagógiai foglalkozások, önismereti, készség- és személyiségfejlesztő csoportok, sportfoglalkozások, társasjáték-pedagógiai foglalkozások, élménypedagógiai foglalkozások, projekt módszer. Arra nem minden dokumentumban tértek ki, hogy ezeket milyen képzettséggel rendelkező szakemberek fogják megtartani, és hogyan illeszkednek e foglalkozások és módszerek a tanoda koncepciójához, lehetőségeihez, valamint az ellátásban részesülő gyerekek szükségleteihez. Több esetben hiányzott a dokumentumból a helyi specialitások részletes kifejtése, így a tanoda munkájának gyakorlati megvalósítása (például a tanulók továbbtanulását, pályaválasztását és életpálya-építését elősegítő szakmai szolgáltatások, az egyéni fejlődést segítő mérések elvégzésének és dokumentálásának módja, iskolai lemorzsolódást megelőző program) nem vált teljeskörűen megismerhetővé a dokumentumból.

Szakmai-módszertani szempontból indokolt és megfelelő a személyre szabott figyelem és az élményeken alapuló tanulási módszerek alkalmazása. Találkoztunk azonban olyan szakmai programmal is, ahol nem tanodaszpecifikus segítségnyújtási formák is szerepeltek a kínálatban, például terápiaként nevesített foglalkozások, melyek félreértésre adhatnak okot.

A 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 12. § (2) bekezdésében foglalt önként vállalható feladatok között a kisétkeztetés biztosítása volt a legnépszerűbb, ezzel csaknem minden tanoda élni kívánt, illetve sokan vállalták nyári tábor szervezését, szakmai műhely tartását. A szünidei gyermekétkeztetés igénybevételéhez szinte egyik tanoda sem kívánt helyszínt biztosítani.

3.5. Az ellátás igénybevételének módja

A gyermekvédelmi, gyermekjóléti ellátások igénybevétele során a Gyvt. alapján a szolgáltatás kérelmezése (Gyvt. 31. §), tájékoztatás (Gyvt. 33. §), az ellátás biztosításáról szóló megállapodás (Gyvt. 32. § (5) bek.), a segítségnyújtás, s végül az ellátás megszűnése (Gyvt. 37/A. §) írja le azt a folyamatjelleget, amelyhez számos dokumentációs kötelezettség társul. A szolgáltatásban részesülő gyerekekre vonatkozó ellátotti dokumentáció mellett a 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 10. § (4) bekezdés alapján a tanodaszolgáltatás igénybevételéről jelenléti ívet kell vezetni.

A szakmai programokból kitűnt, hogy a gyermekvédelmi rendszerbe integrálódott tanodaszolgáltatásra vonatkozó szabályok, a szolgáltatás nyújtásának kereteire (önkéntesség, térítésmentesség, az ellátás megszűnésének, megszüntetésének módja, a Gyvt. 139. § szerinti nyilvántartás vezetése) vonatkozó előírások sok nehézséget, bizonytalanságot jelentettek a szolgáltatást nyújtani kívánó szervezetek és szakemberek

számára. Az ellátotti dokumentáció egy-egy elemére a legtöbb szakmai program utalt, ám ezek teljes körű felsorolását általában nem tartalmazták a dokumentumok. A 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet 11. § (1) bekezdésében előírt egyéni fejlődést támogató motivációs terv készítését jelenítették meg a leggyakrabban a szakmai programokban, valamint a 11. § (2) bekezdésében meghatározott előrehaladási napló vezetését. A jogszabály rögzíti az egyéni fejlődést támogató motivációs terv adattartalmát, ami különösen a 11. § (1) bek. c) pont tekintetében izgalmas, hiszen „a gyermek, fiatal felnőtt és családja részéről szükséges együttműködés tartalmát” kell meghatározni, amellet, hogy a Gyvt. 32. § (5) bekezdése alapján megállapodást is szükséges kötni az ellátás igénybevétele esetén. Az egyéni fejlődést támogató motivációs terv elkészítését érintő szakmai-módszertani szempontok kidolgozása (beleértve a szülő, a törvényes képviselő szerepét, feladatát is) szintén a tanodák egyedi sajátosságait tükrözhetné, de erre kevés szakmai programban szerepelt utalás vagy konkrét megoldás.

3.6. A gyermekjóléti szolgáltató, intézmény szolgáltatásáról szóló tájékoztatás helyi módja

A tanodaszolgáltatásról szóló tájékoztatás helyi módjára vonatkozó információt sok szakmai programban megjelenítettek. Több esetben találkoztunk azzal, hogy a tanoda évek óta működött a településen, a helyi lakosság ismerte a szolgáltatást, nem volt szükség különösebb reklámra. Egyes szakmai programokban a lakosság körében végzett igényfelmérésre vonatkozó utalás is szerepelt.

3.7. Az igénybe vevők és a személyes gondoskodást végző személyek jogainak védelmével kapcsolatos szabályok

A legtöbb szakmai programból kimaradt az igénybe vevők és a személyes gondoskodást végző személyek jogainak védelmével kapcsolatos szabályok ismertetése. A dokumentumokban kevés esetben találtunk utalást a szolgáltatásról való tájékoztatásra [Gyvt. 33.§ (2) bek.], a panaszjogra [Gyvt. 36. § (1) bek.], valamint a szakmai megvalósítók vonatkozásában a kizáró okok fennállásának hiányára (Gyvt. 10/A. §), adatvédelemre. Azok a nagyobb szervezetek, amelyek nem csupán egy vagy néhány tanodát működtetnek, hanem korábbi gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek szociális és/vagy gyermekvédelmi intézmények fenntartása, szolgáltatások nyújtása kapcsán, vélhetően ezekből merítve alakították ki az ellátottak és ellátók jogainak védelmével kapcsolatos részt a szakmai programban, több esetben például szinte kifogástalan adatvédelmi tájékoztatót tudtak a tanoda szakmai programjához is csatolni.

3.8. A szolgáltatást nyújtók folyamatos szakmai felkészültségének biztosítása

A szolgáltatást nyújtók folyamatos szakmai felkészültségének biztosítását, ennek a módját, formáit tartalmazó információ kevés dokumentumban szerepelt. Helyenként talákoztunk azzal a szakmai szempontból fontos pozitívummal, hogy a szolgáltatás nyújtásában részt vevő munkatársak számára biztosított a szupervízió lehetősége, ez azonban nem tekinthető szakmai továbbképzésnek, mint ahogy az esetmegbeszélésen való részvétel sem. A szupervízió igénybevétele önmagában nem elegendő a képzési kötelezettség teljesítéséhez, egyéb szakmai tárgyú továbbképzésen való részvétel is szükséges a gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatást nyújtó szakemberek esetében.

3.9. A szakmai program mellékletei

Az ellátás igénybevételenek módjánál említettek szerint a tanodák esetében a Gyvt. 32. § (5) bekezdése alapján szükséges megállapodást is kötni, melynek tervezetét a szakmai programhoz mellékelni kell. Ez a kötelezettség sok tanoda figyelmét elkerülte.

Az NM-rendelet 4/A. § (2) bekezdés c) pontja a gyermekek esélynövelő szolgáltatásait, így a tanodát sem nevesíti azok között az intézmények között, melyek esetében (átmeneti elhelyezést biztosító gyermekjóléti intézmény, befogadó gyermekotthon, otthont nyújtó ellátást biztosító gyermekotthon, lakásotthon, utógondozói ellátást biztosító utógondozó otthon) a házirendet vagy annak tervezetét is kötelező a szakmai programhoz csatolni. Sok tanodában a kereteket, a betartandó magatartási szabályokat (nem tiltott, sőt teljesen érthető megoldást alkalmazva) a házirendben rögzítették. Ebben gyakran nem pontosították a házirend súlyos megsértésének minősülő cselekedeteket, noha a Gyvt. 37/A. § (3) bekezdése szerint „*az intézményvezető az önkéntesen igénybe vett gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátást megszünteti, ha a jogosult a házirendet ismételten súlyosan megsérti*”.

Egyes tanodák készítettek szervezeti és működési szabályzatot, bár ez nem kötelező a gyermekek esélynövelő szolgáltatásai esetében.

4. Összegzés

A szakmai programok véleményezése során az a kép rajzolódott ki, hogy a legtöbb tanoda alapidokumentuma sok értékes szakmai tartalmat foglal magában, a leírt terv alapján biztosítani kívánt szolgáltatás illeszkedett a célcsoport sajátosságaihoz, szükségleteihez. Az is nyilvánvalóvá vált a dokumentumok alapján, hogy a tanodáknak kihívást jelentett a számukra új kereteknek, a gyermekvédelmi rendszerben hatályban lévő jogszabályi elvárásoknak megfelelő szakmai program elkészítése, a legtöbb tanodaszol-

gáztatás szakmai programja alaki-formai szempontból csak részben tartalmazta a jogszabályban meghatározott kötelező elemeket. A sok pontatlanság, hiányosság ellenére szinte alig akadt olyan dokumentum (a 153-ból mindössze 4), amely annyira információszegénynek bizonyult, hogy indokolt volt újbóli szakértői vizsgálatot javasolni. A szakmai programokban leginkább a szülőkkel és a társintézményekkel való együttműködés módjának kifejtésénél, valamint az ellátás igénybevételének folyamata, az alkalmazott dokumentációs eljárások kapcsán mutatkozott meg az, hogy a fenntartók/szolgáltatók még nem tudták integrálni programjukba a gyermekvédelmi rendszerben érvényben lévő szabályokat.

Annak érdekében, hogy a szakmai program meggyőzően mutassa be azt, hogy a tanodában folytatott szakmai munka professzionális, a gyermekvédelmi területen nyújtott szolgáltatásokra vonatkozó jogszabályi előírásoknak is megfelelő, a szakértői véleményben jeleztük, hol szükséges a szolgáltatás nyújtásának formális kereteit és a szakmai-módszertani megvalósítás módját tartalmazó információkkal kiegészíteni a dokumentumot.

A szakmai program időről időre átdolgozandó, kiegészítendő, változások esetén módosítani kell, így van lehetőség arra, hogy minden tanodában egyre szakszerűbben elkészített szakmai program alapján végezzék a szakemberek a gyerekek fejlesztése, segítése érdekében vállalt szolgálatot.

Irodalom

- ANDOR Mihály – LISKÓ Ilona: *Iskolaválasztás és mobilitás*, Budapest, Iskolakultúra könyvek, 2000.
- ANDOR Mihály (szerk.): *Romák és oktatás*, Pécs, Iskolakultúra könyvek 8, 2001.
- BABUSIK Ferenc: Magyarországi cigányság – strukturális csapda és kirekesztés, *Esély*, 2007/1. szám, 24–41.
- BUDAI István: Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka, *Esély*, 2009/5. szám, 83–114.
- CSAPÓ Benő – FEJES József Balázs – KINYÓ László – TÓTH Edit: Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban, in KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*, Budapest, TÁRKI, 2014, 110–136.
- CSOVCSICS Erika: Közös gyerekünk. Iskola és tanoda együttműködése, in FEJES József Balázs – LENCSE Máté – SZŰCS Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*, Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, 2016, 27–32.
- FALUS Iván – GOLNHOFFER Erzsébet – KOTSCHY Beáta – M. NÁDASDI Mária – SZOKOLSZKY Ágnes: *A pedagógia és a pedagógusok. Egy empirikus vizsgálat eredményei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

- FEJES József Balázs – SZÜCS Norbert: A tanodaszféra és a TanodaPlatform kapcsolódási pontjai, in FEJES József Balázs – LENCSE Máté – SZÜCS Norbert: *Mire jó a tanoda? A tanodaplatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*, Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, 2016, 13–21.
- FEJES József Balázs – LENCSE Máté – SZÜCS Norbert: *Mire jó a tanoda? A tanodaplatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*, Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, 2016.
- FORRAY R. Katalin – HEGEDŰS T. András: *Cigány gyermekek szocializációja*, Budapest, Aula Kiadó, 1998.
- GAZSÓ Ferenc: *Mobilitás és iskola*, Budapest, Társadalomtudományi Intézet, 1971.
- HAVAS Gábor – KEMÉNY István – LISKÓ Ilona: *Cigány gyerekek az általános iskolában*, Budapest, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.
- HAVAS Gábor: Halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek – és az óvoda, *Iskolakultúra*, 2004/4. szám, 3–16.
- IMRE Nóra – NAGY Mária: Pedagógusok, in HALÁSZ Gábor – LANNERT Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*, Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2003, 273–307.
- KOVÁCS László: Cigány gyerekek – óvoda – család, in KÁLLAI Ernő – KOVÁCS László (szerk.): *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 112–118.
- LISKÓ Ilona: A cigány tanulók és a pedagógusok, in ANDOR Mihály (szerk.): *Romák és oktatás*, Pécs, Iskolakultúra könyvek 8., 2001, 31–46.
- L. RITÓK Nóra: Tanoda vagy iskola?, in FEJES József Balázs – LENCSE Máté – SZÜCS Norbert: *Mire jó a tanoda? A tanodaplatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*, Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, 2016, 22–26.
- PIK Katalin: A cigány gyerekek és az óvoda esete – I, *Esély*, 2000/6. szám, 24–41.
- POLÓNYI István – TÍMÁR János: *Tudásgyár vagy papírgyár*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2001.
- PUSZTAI Gabriella: Mit tehet az iskola? Az iskolai társadalmi kapcsolatok hatása a tanulmányi pályafutásra, in BUDA András – KISS Endre (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és az eredményesség akadályai*, Debrecen, Kiss Árpád Archívum Könyvtára, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, 2008.
- SZABÓNÉ KÁRMÁN Judit: A roma/cigány népesség helyzete Magyarországon, in KOPP Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008*, Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008, 415–427.
- Szakmai ajánlás a tanoda szolgáltatás működtetésére*, kiadta: Fülöp Attila szociális ügyekért és társadalmi felzárkózásért felelős államtitkár. 2019. április 11. http://szocialisportal.hu/documents/10181/206271/Szakmai_ajanlas/4a1ef73e-311b-6548-5f17-d24d0933d6ae (Letöltés ideje: 2020. 09. 24.)
- Tanoda szolgáltatás nyújtásával kapcsolatosan felmerült Gyakran Ismételt Kérdések*, Belügyminisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Helyettes Államtitkársága. http://szocialisportal.hu/documents/10181/210203/Tanoda_szolgaltatas_GYIK_20190709.pdf/cd879d56-b94a-0cc9-206e-85b26f1a5623 (Letöltés ideje: 2020. 09. 24.)

- Tanodasztenderd*, <https://docplayer.hu/19508044-1-a-tanodasztenderd-celja-3-2-a-tanoda-meghatározasa-3-3-a-tanoda-celcsoportja-3-4-a-tanoda-feladatai-4.html> (Letöltés ideje: 2020. 09. 24.)
- VÁGÓ Irén: Az oktatás tartalma, in HALÁSZ Gábor – LANNERT Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*, Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2003, 175–238.
- VÁMOS Krisztina: *Elméleti keret a tanodák eredményességének vizsgálatához*, Taní-tani Online, 2015. 07. 13. http://www.tani-tani.info/elmeleti_keret_a_tanodak_eredmenyessegenek_vizsgalatahoz (Letöltés ideje: 2020. 09. 24.)

Hivatkozott jogszabályok

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (Gyvt.)
- 15/1998. (IV. 30.) NM-rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről.
- 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet a gyermekek esélynevelő szolgáltatásainak szakmai feladatairól és működésük feltételeiről.
- 369/2013. (X. 24.) Korm. rendelet a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók, intézmények és hálózatok hatósági nyilvántartásáról és ellenőrzéséről.
- 180/2019. (VII. 26.) Korm. rendelet a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóságról, valamint egyes kormányrendeleteknek a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság egyes feladatainak átadásával kapcsolatos módosításáról.

Vályi Réka – Török Péter

REFORMÁTUS TANODÁK HATÁSVIZSGÁLATA

A tanodák hazai indulása közvetlenül a rendszerváltás utáni évekre nyúlik vissza. Ebben a korai szakaszban a helyi romaszervezetek kezdeményezték a teljes roma közösség számára programokat, ezen belül a tanodai tevékenység elválaszthatatlan volt a többi programtól (Autonómia Alapítvány, 2017). Az uniós csatlakozást követően mind több fejlesztési forrás nyílt meg közvetlenül vagy közvetetten, más programokon belül, újabb tanodák létrehozására. Ezzel párhuzamosan a „*korai, civil szervezeti, nem annyira pedagógiai, mint inkább szociális hátránykompenzáló tevékenységről áttevéődött a hangsúly az iskolai felzárkóztatás iskolán kívüli megvalósítására*” (Autonómia Alapítvány, 2017, 4). 2018-tól hazai költségvetési forrásból is lehetővé vált tanoda fenntartására pályázni, ezzel együtt pedig megjelent a működést standardizáló jogszabály¹ is. A jelenlegi helyzetről elmondható, hogy a tanodák szinte minden szempontból nagy változatosságot mutatnak (például a fenntartó szervezet jellege, a finanszírozás tekintetében).

A tanodák tehát már hosszú ideje „velünk vannak”, sokak számára mégsem egyértelmű, hogy miért. Azért talán, mert az iskolai napközi nem látja el a funkcióját? Pontosan mire hivatottak hát a tanodák? Mit jelenthet az, hogy „iskolán kívüli iskolai felzárkóztatás”? Betöltik-e ezt a szerepet, s ha igen, mennyiben? Írásunk ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához próbál – a teljesség igénye nélkül – adalékokat szolgáltatni. Egy rövid, a releváns szakirodalmat áttekintő rész után bemutatjuk azt a kutatói környezetet, amelyben két település tanodájának a vizsgálata folyt. Ezt követi az eredmények ismertetése, majd röviden összegezzük azokat.

Szakirodalmi áttekintés

Ahogy azt a bevezető jelzi is, a tanodák kezdetben inkább hátránykompenzáló tevékenységet folytattak. Ez a Forray–Kozma-féle² kormányzati romapolitika ún. B-modelljéhez állt közelebb, vagyis a cigányokra nem annyira kulturális kisebbségként, hanem társa-

¹ 40/2018. (XII. 4.) EMMI-rendelet a gyermekek esélyenövelő szolgáltatásainak szakmai feladatairól és működésük feltételeiről.

² Forray R., Katalin – Kozma, Tamás: Social Equality vs. cultural identity: Government Policies and Roma Education in East-Central Europe, in Forray R., Katalin – Cserti Csapó, Tibor (eds): *Education and Research of Roma in the Countries of Central and Eastern Europe. Gypsy Studies* – Cigány tanulmányok 29, University of Pécs, Faculty of Humanities Department of Gypsy Studies – Education and Society Doctoral School of Education, 2013, 8–30.

dalmi hátrányt – és ebből fakadóan kirekesztettséget – szenvedő népcsoportként tekint. Tehát a tanodának is a társadalmi-gazdasági egyenlőség előkészítése, megteremtése a feladata. Ugyanakkor a szakirodalom rámutat arra is, hogy a romák nem tartják az iskolai oktatást annyira fontosnak, legalábbis olyan formában nem, ahogy azt a nem romák megteremtenék számukra.³

Számos tanulmány foglalkozik a romák – kontinensünkön gyakorlatilag mindenütt megfigyelhető – hátrányos társadalmi és gazdasági helyzetével, illetve az ezekből fakadó pedagógiai problémákkal.⁴ A cigány szülőknek alacsony képzettségükből és jövedelmi szintjükből adódóan sem anyagi lehetőségük, sem kulturális motivációjuk nincs a gyermekeik oktatására. Gyakorta szegregált lakóköörülményeik a település szélén – vagyis távol az iskolától – ugyancsak megnehezítik a gyermekek iskoláztatását. Mi több, ezek az iskolák nem ritkán olyan „roma diákoknak fenntartott kizárólagos” intézmények,⁵ melyekben csak képzetlen(ebb) tanerőkkel folyó, alacsonyabb szintű oktatás kaphatnak.

A szakirodalom nem képvisel egységes álláspontot az egyházi fenntartású oktatási intézmények romafelzárkóztató hatására nézve. Egyrészt megjelennek a vallás számos pozitív hatását bemutató tanulmányok,⁶ másrészt pedig rámutatnak azokra a sokszor „mellékhatásként” jelentkező, de a szegregálódást tovább erősítő folyamatokra is, amelyek az egyházi iskolává válás következményeiként értékelhetők.⁷

Ugyanakkor Fejes nagyszerű tanulmánya rámutat arra is, hogy a tanodák eredményesége sem bizonyított, illetve a tanoda „csak korlátozottan képes a tantárgyaktól független

³ Kirilova, Diana – Repare, Virginie: *The innovatory practices in the field of education of Roma children*, Directorate General IV, Directorate of School, Out-of-School and Higher Education European Dimension of Education Division, 2003, 8.

⁴ Ezek száma oly nagy, hogy itt a már említett Kirilova és Repaire írása mellett csak néhányat említünk meg: Kállai Ernő: *Cigányok/romák Magyarországon – Társadalomtörténeti vázlat*, in Kállai Ernő – Kovács László (szerk.): *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 156–174; Kovács László: *Cigány gyerekek – óvoda – család*, in Kállai Ernő – Kovács László (szerk.): *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 112–118; Lopez, Eric: *Romani Education in Hungary: History, Observances and Experiences*, in *Fulbright Student Conference Papers AY 2008–2009*, Budapest, Hungarian-American Commission on Educational Exchange, 2010, 169–196; Pavee Point: *Roma and Education*, Roma Seminar Series, Theme Three, Pavee Point, Traveller and Roma Centre, 2014.

⁵ A Pavee Point megjegyzése szerint ez a gyakorlat különösen Németországra, Finnországra és Magyarországra jellemző. (Pavee Point: *Roma and Education*, 23). L. még Lopez: *Romani Education, in Hungary*, 192.

⁶ Forray R., K. – Marton, M.: *Egyházi szakkollégiumok, Iskolakultúra*, 22. évfolyam, 2012/7–8., 35 – 44; Gyetvai Gellért – Rajki Zoltán: *Cigánymissziós mozgalmak hatása Magyarországon*, Békés, Cigány Módszertani és Kutató Központ, 2014; Huszti, É. – Dávid, B. – Vajda, K.: *Strong Tie, Weak Tie and In-Betweens: A Continuous Measure of Tie Strength Based on Contact Diary Datasets*, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 79, 2013, 38–61.

⁷ Hermann Zoltán – Varga Júlia: *Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények*, in Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*, Budapest, TÁRKI, 311–333; Fejes József Balázs – Szűcs József: *Hol tart ma az oktatási integráció ügye?*, *Új Pedagógiai Szemle*, 2017/11–12., 100–116.

területek direkt fejlesztésére”, hiszen a tanodai szolgáltatást igénybe vevők, illetve a partnerek – főképp az iskola, de minden bizonnyal a szülők jelentős része is – „általában olyan tantárgyi felzárkóztatást vár, amely viszonylag rövid távon, osztályzatokban is kifejeződik”.⁸ Javaslatként „nem kognitív személyiségjegyek”⁹ vizsgálatát javasolja, de ennek konkrét mibenléte már átvezet bennünket kutatási környezetünk bemutatására.

A kutatás

A Magyarországi Református Egyház (MRE) és a HEKS-EPER Svájci Protestáns Segélyszervezet (HEKS) évek óta közös programot működtet, amely a romák egyházi és társadalmi integrációját támogatja. Az elsősorban kistelepüléseken megvalósuló projekteken a református gyülekezetek szolgáltatásként fenntartanak tanodákat is, melyek célja a részt vevő, többnyire általánosiskolás-korú gyermekek oktatási hátrányának csökkentése, korai iskolai lemorzsolódásuk megakadályozása. Mindezt úgy kívánják elérni, hogy a gyülekezetek életébe is integrálják a gyermekeket, és velük együtt a családjukat is. A program keretében olyan, gyakran kisebb települések indítanak tanodát, ahol más, uniós vagy hazai finanszírozású hasonló szolgáltatás nem érhető még el. Arra azonban volt már korábban példa, hogy az itt induló szolgáltatások később állami finanszírozásba kerültek át.

Cikkünkben két 2019-es terepkutatás eredményeit mutatjuk be. Mindkét kutatás módszertana a „legfontosabb változás”-technika volt.¹⁰ Az interjúk összeállításakor, valamint az interjúalanyok kiválasztásakor tehát ennek a hazai gyakorlatban még újnak számító módszertannak a szabályait követtük.

2019 márciusában Bács-Kiskun megye egyik városában („B” település) a helyi református gyülekezet által, a HEKS finanszírozásával működtetett tanodával kapcsolatban került sor adatfelvételre. Fél évvel később, 2019 novemberében Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében jártunk egy településen („A” település), ahol szintén a „Cigányok/romák társadalmi és egyházi integrációja”¹¹ című projekt helyi hatásait vizsgáltuk. A közösségfejlesztést célzó projekt központi eleme egy szombatonként működő „tanoda”, amely sza-

⁸ Fejes: *Mire jó a tanoda?*, 47.

⁹ Uo., 48.

¹⁰ A „legfontosabb változás” részvételi módszertan közvetlenül az érintettek megélését, szubjektív tapasztalát veszi alapul. Legfőbb sajátossága, hogy nem számszerűsített mutatók mentén végzi a változások detektálását. Ehelyett a történetalapú, narratív megközelítést helyezi előtérbe. Bizonyos, előre kijelölt tématerületeken gyűjt „fontos változástörténeteket”. E történeteknek a közléséhez a vizsgált projekt összes érintettje hozzájárul – a résztvevők és a terepen dolgozó munkatársak egyaránt. A technikát részletesen bemutatja: Vályi Réka: A legfontosabb változás – The Most Significant Change. Új hatásmérő módszer a láthatáron, *Párbeszéd*, 2018/4.

¹¹ A Magyarországi Református Egyház gyülekezetei a HEKS – Svájci Protestáns Egyházak Segélyszervezeténél pályázhattak romamissziós munkára. A pályázat célja olyan oktatási, közösségépítő és szabadidős programok támogatása volt, amelyek a hátrányos helyzetű, elsősorban cigány családok és gyermekek egyházi és társadalmi beilleszkedését, készségfejlesztését és tanulását segítik.

badidős és készségfejlesztő foglalkozásokat biztosít az általános iskolás gyerekeknek, valamint a szünidőben táborokat szervez. A projekt a HEKS támogatásával, a gyülekezet erőforrásainak jelentős igénybevételével és a gyülekezeti tagok bevonásával működik.

Az „A” településen működő tanoda

A tanoda helyszínéül szolgáló „A” település lakossága mintegy 2500 fő. A projekt indulásakor összesen több mint 300 fő regisztrált munkanélkülit tartottak nyilván a településen, közülük mintegy 100 fő 180 napnál hosszabb ideje regisztrált munkanélkülit. A hátrányos helyzetű gyermekek aránya 30% feletti.

A MRE-HEKS felkérésére végzett vizsgálatban a tanodába járó gyerekekkel és a szülőkkel csoportos interjúkat vettünk fel, összesen 5 gyerekcsoporttal és 6 szülői csoporttal beszéltünk. A szülők jellemzően anyák voltak, illetve egy nagyszülő, aki a gyermek gyámja is. A munkatársakkal (lelkész, tanodai munkatársak) és az önkéntes gyülekezeti tagokkal pedig összesen 8 interjú készült.

Kutatási kérdések

A „legfontosabb változás” narratív hatásvizsgálati módszer segítségével arra kerestük a választ, vajon a projekt elindulása óta, az eltelt majdnem 2 évben milyen változások következtek be elsősorban a tanodába járó gyerekek és szüleik életében, a munkatársak munkavégzésében, valamint a gyülekezeti tagok és a tanodába járók kapcsolatában. Változástörténeteket gyűjtöttünk arra vonatkozóan, mit tartanak a változási folyamatok közül a legfontosabbnak az interjúalanyok. Az interjúkérdések specifikáltak voltak, egyedül a gyerekekkel kapcsolatos változsról kérdeztünk meg mindenkit.

A második kérdésblokkban azt kérdeztük, milyen következményei vannak a változásoknak, illetve hogyan látja a válaszadó, mire lenne még szükség ahhoz, hogy ezek a változások még erőteljesebb hatást fejthessenek ki. Végül az elhangzottakat a munkatársi teammel is megbeszéltük.

Változások

A gyerekekre vonatkozóan megemlített változások a gyerekek magatartására, a tanulmányi eredményeikben, iskolai teljesítményükben megfigyelhető javulásra, valamint a szabadidő hasznos eltöltésére, a baráti kapcsolatok kialakulására utaltak. Megfigyelhető, hogy a szülők leginkább a viselkedésbeli változásokat említették, például illedelmesebb, nyugodtabb, nyitottabb lett a gyermekük. Mind a gyerekek, mind a munkatársak között előkerült az a téma, hogy a tanodában valami egészen más történik, mint az iskolában, ugyanakkor míg a munkatársak a gyerekek eltérő viselkedéséről beszéltek, addig a gyerekek a felnőttek hozzájuk való viszonyában láttak különbséget.

1. táblázat. Az interjúban megemlített változások a gyerekek életében

Az interjúban megemlített változások a gyerekek életében		
Gyerekek említései	Szülők említései	Munkatársak említései
Aktív szabadidő-eltöltés, nem unatkoznak.	Szófogadóbbak lettek.	A viselkedésük pozitívan változott.
Szívesebben tanulnak.		
Jobban figyelnek rájuk, itt jobban megértik a tananyagot.	Illedelmesebbek.	Segítőkésebbek.
Baráti kapcsolatok jöttek létre.	Tisztelik a barátokat és a tanárokat.	Jobbak a tanulmányi eredményeik.
	Köszönnek egymásnak.	Jobban összetartanak.
	Megváltozott a viselkedésük.	Másként viselkednek a tanodában, mint az iskolában.
	Megváltozott a szókincsük.	
	Segítenek a házimunkában.	
	Felzabadtak, nyitottabbak.	
	Kiegyensúlyozottabbak, nyugodtabbak.	
Olyan lehetőségeket kapnak, amiket a szülők nem tudnának nekik megadni.		

A szülőkkel készített interjúban nemcsak a gyerekek, de a szülők életében bekövetkezett változásokra is rákérdeztünk. Itt olyan témák kerültek elő, mint a családi közösség fejlődése, a szülők gyerekek felé fordulása, valamint a gyülekezet életében való aktívabb részvételük.

2. táblázat. Változások a szülők életében

Változások a szülők életében
Megbeszélnek otthon a dolgokat.
Nyugodtan ott tudják hagyni a gyereket a tanodában.
Jobb a családi légkör.
Kevesebbet kiabálnak.
Több a családi program.
Aktívabb a szülői munkaközösség.
Ha a tiszteletes úr kéri, a szülők segítenek.
Nyitottabbak, érdeklődőbbek a saját gyerekeikkel.

A szülőket és a munkatársakat is megkérdeztük arról, hogyan látják a gyülekezet és a tanodába járó cigány családok közötti kapcsolat változásait. Mindenki arról számolt be, hogy eddig sem volt rossz a viszony közöttük, inkább közöny volt jellemző, nem foglalkoztak egymással. Volt olyan szülő, aki a tanoda révén kapcsolódott be a gyülekezet életébe.

3. táblázat. Változások a gyülekezet és a cigány családok kapcsolatában

Változások a gyülekezet és a cigány családok kapcsolatában	
Szülők említései	Munkatársak említései
Nyitottabbak lettek a szülők a vallásra, a tanoda által lettek a gyülekezet tagjai.	A gyülekezet vállalta ez a szolgálatot.
A gyülekezet befogad mindenkit, jó hatással vannak egymásra.	Jobb a kapcsolat és a kommunikáció.
Jobban tisztelik egymást.	Bár például az iskolában vannak incidensek, a gyülekezetben nincs agresszió.
A fiatalabb korosztályba tartozók közt van kapcsolat, az idősebbek nem annyira tartanak össze, de nincs közöttük rossz viszony.	
A cigány közösségnek jó, hogy van hová fordulnia.	
A szülők elmennek az ünnepekre, ha a gyerekek szerepelnek.	
Nem idegenkednek egymástól.	

A munkatársak a saját életükben bekövetkezett változásról is nyilatkozhattak. Itt azt figyelhettük meg, hogy nehézségek, akadályok is előkerültek, meg tudtak fogalmazni saját magatartásukban is olyan területeket, ahol, úgy látják, még fejlődniük kell.

4. táblázat. Változások a munkatársak életében

Idealizmusból realizmusba ment át.
Elfogadta, hogy lassú változást lehet csak elérni.
Empatikusabb a gyerekekkel.
Kevesebb benne az előítélet.
Inkább holisztikus szemlélettel dolgozik.
Megismerte a két cigány kultúrát, ami a tanodában is megjelenik (a magyar és a beás cigányokét), ezt még nehezen kezeli.
Jobban figyel mások érzéseire.
Jobban beelátnak egymás családi életébe, megértőbbek egymással.

A változások felsorolása után megkértük a válaszadókat, rangsorolják az általuk említetteket, és emeljék ki a legfontosabb változásokat. A következő táblázatban azt mutatjuk be, hogy az egyes válaszadói csoportok mit tartottak a legfontosabbnak.

5. táblázat. Legfontosabb változások

Legfontosabb változások			
Gyerekek	Szülők	Munkatársak	Kapcsolat a gyülekezettel
Összefog a csapat, hasznosan telik a hétvége.	Otthon kevesebb a stressz.	Kevesebb az előítélet.	Csökcent a rasszizmus.
A barátságok ápolása.		A tréningek hatására javultak a kommunikációs technikák, a konfliktuskezelés.	
Kevesebb az agresszió.		Rugalmasság a programváltoztatásban.	
Jobban tanulnak, jobbak a jegyeik.		Mindent a legegyszerűbben kell átadni a tanítás során.	
Motivált, nyitottabb, szófogadóbb lett.			
Személyiségfejlődés figyelhető meg, elfogadják egymást.			
Megtanulnak higgadtan kezelni egy konfliktust.			
Felszabadultabbak.			

Legfontosabb változástörténetek

„Az iskola hangosabb, mint a tanoda.”

„Bárcsak olyan lenne az iskola is, mint a tanoda!”

„Régebben a fiú beteges volt és zárkózott. A tanoda és a gyülekezet kinyitotta a gyerek szívét, kitárult a világ a számára, elkezdett barátkozni. Kiskorában mindentől meg akarták óvni, mindentől nagyon megijedt. Nagy utat tett meg a tanodában.”

„Játék közben a kislány rászólt egy durván játszó gyerekre: te úgy játszol, mintha egyedül játszánál!”

„A tanodások az iskolában is összetartanak.”

„A tanodás nem roma gyerekek az új iskolájukban is elfogadják a romákat.”

„Pár héttel ezelőtt beszélgettek a jegyekről. Nem nevettek ki egymást, megértették, hogy itt nem csak játék van.”

„Délutánonként otthon mesélik, hogy mi történt. Tudják, hogy itt szeretettel és megértéssel foglalkoznak velük.”

„Az iskolában sokszor jelzi a tanár, hogy probléma van a gyerekekkel. Itt, a tanodában másképp foglalkoznak velük, így kevésbé jelentkeznek ezek a gondok.”

„Sok gyerek trágárul beszélt, nem mondták, hogy köszönöm. Sok odafigyeléssel, tanulással már kevésbé beszélnek csúnyán...”

„Különbséget tettek egymás közt a gyerekek, a cigányok és a magyarok, de pár hét elteltével mindenki játszott mindenkivel.”

„Nagyon motiváltak, ha versenyjáték van, vagy ha csapatban dolgoznak. Van cél, és a nyereséget megosztják a többiekkel.”

„A lelkész sokszor bemegy, és közbenjár értünk. A tanárok lemondóbbak, ő látja bennünk, hogyan lehetnének jobbak. A tanárok sokszor mondják, minek foglalkozik ezekkel a rossz gyerekekkel.”

„Itt játszva tanulnak, nem érzik kényszernek. Átjárnak egymás otthonába tanulni, játszani iskola után is.”

„Itt van cél, van miért csapatban dolgozni.”

„Itt hasznosnak érzi magát, munkát ad számára is a tanoda.”

A változások következményei

Táblázatba gyűjtöttük, hogy az interjúkban a változásoknak mely következményeit sorolták fel az egyes célcsoportok életére vonatkozóan. A tanoda működésének köszönhető változások hosszú távú hatásait leginkább a gyerekek életére nézve fogalmazzák meg a válaszadók. A tanodaprogramban a vártnál jobb eredményeket értek el – többen vesznek részt rendszeresen a foglalkozásokon. Sokkal inkább hosszú távú hatást mutat az a vízió, hogy a tanodai gyerekek felnőttkorukra sem fordulnak el egymástól, „köszönnek” majd – ahogy fogalmaztak. Az iskolai életben már most sikeresebben tudnak részt venni, de hosszú távon nagy eredmény lesz, ha később a továbbtanulás, a szakmaválasztás is átgondoltan történik.

6. táblázat. Következmények – területek szerint

Következmények – területek szerint			
Gyerekek	Szülők	Munkatársak	Kapcsolat a gyülekezettel
Az iskolában a többségnek javult a tanulmányi eredménye.	Otthon kevesebb a stressz.	A programok szervezésénél figyelembe veszik a gyerekek vágyait.	A tanodai gyerekek szerepelnek a gyülekezet ünnepi műsoraiban.
Szívesen továbbtanulnának. Bizonyos szakmákat szeretnének elsajátítani.	Hosszú távon segít a szülőknek és a gyerekeknek is.		A hitélet bizton- ságot ad a gyere- keknek, tartoz- nak valahová. Itt megismerkednek másokkal is, és kapcsolódnak a gyülekezethez.
Kevesebb a konfliktus, az agresszió.			Formálódik a közösség, keve- sebben morzso- lódnak le.
Jobban átgondolják a tetteiket.			
Otthon kevesebbet veszekszenek.			
A szülők örülnek a jobb jegyeknek.			
Az iskolában a tanárok kedvesebbek velük.			
Jobban osztozkodnak a gyerekek. Önzetlenebbül megosztják, amijük van, mert ezt látják a tanodában is.			
Választékosabban, kedvesebben kommunikálnak.			
Felnőttkorukban is köszönni fognak a romák és a nem romák, nem lesznek irigyek.			
Sokkal több gyerek jár a tanodába, mint amennyi a kitűzött cél volt.			

Mire lenne szükség a még több pozitív irányú változáshoz?

Minden válaszadói csoport említette, hogy szükség volna a tanoda működésének bővítésére, ami további pozitív hatással járna. Szükségesnek tartanák továbbá a hosszabb nyitvatartást és a munkatársi létszám növelését, ezzel együtt pedig a részt vevő gyerekek számának a bővítését is szívesen fogadnák. Az infrastrukturális feltételek, valamint a szolgáltatás minőségének javítását is fontosnak tartják. A szülők körében megfogalmazódott az igény az aktívabb részvételre, szívesen bevonódnának a programszervezésbe, a tanodai életbe. Egy sajátos, a falura jellemző felekezeti konfliktus is felmerült ennél a kérdésnél. Bár kezdetben minden felekezetből jöttek gyerekek a foglalkozásokra, a helyi katolikus egyházköztség jelenleg nem támogatja, hogy a katolikus családok gyermekei részt vegyenek a református egyház által szervezett programokon.

7. táblázat. Mire lenne szükség?

Mire lenne szükség?		
Gyerekek	Szülők	Munkatársak
A katolikus barátaik is ide járhatnának.	Zenetanulási lehetőség.	Támogató környezet.
Azok a gyerekek is beilleszkednének, akik most szétrombolják a csapatot.	Több kézműves-foglalkozás.	Több önkéntes segítő.
Kézilabda.	A szülők bevonása a programok szervezésébe.	Több foglalkozás, szeretnek a gyerekek tevékenykedni.
Több kirándulás.	Több szabadban töltött idő.	A gyülekezetbe tagozódjanak be a családok.
Medence.	Felújított épület.	Több munkatárs, gyógypedagógus, fejlesztő pedagógus.
Hétköznapi nyitvatartás.	Hétköznapi nyitvatartás.	Hétköznap is működő tanoda.
		Kortárs segítőik.
		Több inger érje a gyerekeket.
		Szebb környezet, felújított épület.
		Fejlesztő játékok.
		Több együtt töltött idő.
		Kollégium.
		Osztályonként külön foglalkozni a gyerekekkel.
		Több közös program és élmény.
		Más felekezeteket is meghívni.

Legfontosabb változások „B” településen

Szintén az MRE-HEKS felkérésére folytattunk hatásvizsgálati kutatást „B” településen. Arra voltunk kíváncsiak, hogyan látják a projekt munkatársai és felhasználói, melyek voltak a tanodába járó gyermekek életében a legfontosabb változások a szolgáltatás indulása, vagyis a 2018/19-es tanév kezdete óta. Itt a tanodát, az előző példában bemutatotthoz hasonlóan, szintén a helyi gyülekezet működteti, ám a tanodás gyerekek az egyház fenntartásában lévő általános iskola alsó tagozatos tanulói – így szorosabban kapcsolódik a két intézmény egymáshoz, mint „A” település esetében. Ezt mutatja az is, hogy a tanodában dolgozó tanító az általános iskolában is tanítja a gyerekek egy részét, ezzel rálátása van az ottani változásokra is. Az „A” településhez képest eltérést mutat az is, hogy itt csak az alsó tagozatosok számára van lehetőség a foglalkozásokon való részvételre.

Munkánk során két munkatárssal (tanító, pedagógiai asszisztens) és négy szülővel (közülük egy nevelőszülő) készítettünk interjúkat.

A munkatársak nézőpontja

A projekt munkatársai a gyerekek nyitottságában, érdeklődésének növekedésében látnak változást. Korábban sokkal feszélyezettebbek voltak, nehezen nyíltak meg. A tanuláshoz való hozzáállásuk is változott, erősödött bennük a kötelességtudat ez alatt az időszak alatt. A megtapasztalt sikerélmények miatt – a tanítók pozitív visszajelzéseinek hatására – nőtt az önbizalmuk, kevésbé mondanak le saját magukról, holott korábban ez jellemző volt. A gyerekek közötti kapcsolat erősödött a tanodán kívül, az iskolában is, összetartóbbak. Közelebb kerültek a felnőttekhez is, és jobban ki tudják fejezni az érzelmeiket.

A válaszadók a legfontosabb változást abban látják, hogy erősödött a gyerekek roma öntudata, önbizalma és önismerete – fel tudják ismerni, meg tudják fogalmazni az érzéseiket. Fontos, hogy szeretnek a tanodába járni, ami hosszú távon hozzájárulhat ahhoz, hogy „viszik valamire az életben”.

A még több pozitív irányú változás eléréséhez szükségesnek tartják, hogy a tanoda meg tudjon maradni, illetve bővíthesse a szolgáltatásait. Jelenleg heti egy délelőtti (szombaton) van lehetőség együtt tanulni, a gyerekek leterheltsége miatt a hétköznapi esték nem jöhetnek számításba. A nyári felkészítő tábor sikeréből kiindulva esetleg érdemes volna újabb táborokat szervezni. Szabadidős programok szervezésére is igény van. Szükséges lenne a munkatársak létszámának bővítése is, főként önkéntesek bevonásával volna erre lehetőség. Ehhez azonban szükség volna egy adminisztratív munkatársra, aki a szervezési feladatokat ellátja.

A szülők nézőpontja

A családok számára a tanoda fontos segítség, nagyon meg vannak elégedve a szolgáltatással, biztonságban tudják ott a gyerekeket. Mindannyian arról számoltak be, hogy gyermekeik iskolai teljesítménye, feladattudata, tanulmányi eredménye sokat javult a tanodaprogramba való bekerülés óta. A gyermekek számára vonzó a program, szívesen járnak a tanodába szombatonként. A szülők válláról is lekerül a teher, hisz nem nekik kell a gyerekekkel együtt tanulniuk, ami olykor nehéz, mert hiányzik a módszertani tudásuk arra vonatkozóan, hogyan kellene a gyerekeknek elmagyarázni a tananyagot. A szülők szerint a tanodában a munkatársaknak sokkal jobban szót fogadnak a gyerekek, mint akár az iskolában, akár otthon. Ott el tudják érni, hogy tanuljanak, buzdítják őket a fejlődésre. Sokkal több figyelem jut rájuk, hisz nem harminc gyerekkel kell foglalkoznia egy tanítónak. A tanulás így örömteli elfoglaltsággá vált. Nemcsak az intellektuális képességeikre, hanem a lelki fejlődésükre is figyelmet fordítanak. A gyerekek önbizalma javult, bátrabbak a tanórákon is.

A szülők számára a legfontosabb változás a bukások elkerülése volt. A tanodában látják annak zálogát, hogy a gyerekek eljuthatnak az általános iskola befejezéséig. Úgy látják, a hosszú távú sikerekhez szükség lenne arra, hogy a felső tagozatosok is igénybe vehessék a tanodát. A nehezebb tárgyakból (például matematikából) egy-egy korrepetálás hozzá tudna járulni a lemorzsolódás megakadályozásához. Jó lenne továbbá, ha pályaválasztási tanácsadással is segítenék a továbbtanulást. Felmerült a tanoda nyári nyitvatartása is mint javaslat, illetve hogy sajátos nevelési igényű gyermekek számára is hozzáférhetővé kellene tenni ezt a szolgáltatást.

Tanulságok

Mind a munkatársak, mind a szülők alapvetően elégedettek a tanodával – bár a legfontosabb változást nem ugyanott látják. Míg a munkatársak alapvetően a gyermekek érzelmi, személyiségbeli fejlődését, addig a szülők inkább az iskolai teljesítmény javulását emelték ki. Nagy igény van arra – főként a szülők részéről –, hogy a tanoda nyisson a felső tagozat felé is, a most negyedikes gyerekek számára fontos lenne a további támogatás. Ez biztosíthatná számukra az általános iskola sikeres elvégzését. A kollégák úgy érzékelik, hogy a tanoda elérte kapacitásának csúcsát, teljesen lekötöttek a munkatársak. Az előzetes információk alapján a következő tanévben kilenc új elsős várható, akiknek szükségük lenne a tanodára, kérdéses azonban, hogy őket hogyan tudják fogadni, hisz a kilépők (akik elvégzik a negyediket) kevesebben vannak.

A team lehetőségként számol a gimnazista, esetleg a gyülekezetbe járó fiatalok önkéntesként való bevonásával (ez más projekteken is sikeresen működik), ám plusz erőforrást igényel a szervezés és az adminisztráció. A tanoda szolgáltatásainak bővítése is főként a szülőknél merült fel, például sajátos nevelési igényű gyerekek bevonása

gyógypedagógiai végzettségű munkatársak segítségével, nyári nyitvatartás, felkészítő hét szervezése. Ezek az ötletek, javaslatok mind további kapacitáskérdéseket vetnek fel, amelyeket a projekt működtetőinek át kell gondolniuk.

Összegzés

A fentiekben bemutatott mikroszintű elemzés a hazai, igencsak színes tanodatípusú szolgáltatásoknak egyedi, a svájci protestáns segélyszervezet által finanszírozott formáját vette górcső alá. Igyekeztünk az összes érintett fél szempontjából bemutatni az egyes nézőpontokat, eredményeink pedig jól reflektálnak mindazon elméleti dilemmára, melyeket a szakirodalmi áttekintésben bemutattunk. Úgy gondoljuk, további elemzések szükségesek ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk erről a szektorról, illetve helyéről mind a református egyházban, mind a felzárkózáspolitikában.

Irodalom

- FEJES József Balázs: Mire jó a tanoda?, *Esély*, 2014/4., 29–56.
- FEJES József Balázs – SZŰCS József: Hol tart ma az oktatási integráció ügye?, *Új Pedagógiai Szemle*, 2017/11–12., 100–116.
- FORRAY R. K. – MARTON M.: Egyházi szakkollégiumok, *Iskolakultúra*, 22. évfolyam, 2012/7–8., 35–44.
- FORRAY R., Katalin – KOZMA, Tamás: Social Equality vs. cultural identity: Government Policies and Roma Education in East-Central Europe, in FORRAY R., Katalin – CSERTI Csapó Tibor (eds): *Education and Research of Roma in the Countries of Central and Eastern Europe. Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 29*, University of Pécs, Faculty of Humanities Department of Gypsy Studies – Education and Society Doctoral School of Education, 2013, 8–30.
- GYETVAI Gellért – RAJKI Zoltán: *Cigánymissziós mozgalmak hatása Magyarországon*, Békés, Cigány Módszertani és Kutató Központ, 2014.
- HERMANN Zoltán – VARGA Júlia: Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények, in KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*, Budapest, TÁRKI, 311–333.
- HUSZTI, É. – DÁVID, B. – VAJDA, K.: Strong Tie, Weak Tie and In-Betweens: A Continuous Measure of Tie Strength Based on Contact Diary Datasets, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 79, 2013, 38–61.
- KÁLLAI Ernő: Cigányok/romák Magyarországon – Társadalomtörténeti vázlat, in KÁLLAI Ernő – KOVÁCS László (szerk.): *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 156–174.

- KIRILOVA, Diana – REPARE, Virginie: *The innovatory practices in the field of education of Roma children*, Directorate General IV, Directorate of School, Out-of-School and Higher Education European Dimension of Education Division, 2003.
- KOVÁCS László: Cigány gyerekek – óvoda – család, in KÁLLAI Ernő – KOVÁCS László (szerk.): *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 112–118.
- LOPEZ, Eric: Romani Education in Hungary: History, Observances and Experiences, in *Fulbright Student Conference Papers AY 2008–2009*, Budapest, Hungarian-American Commission on Educational Exchange, 2010, 169–196.
- PAVEE POINT: *Roma and Education*, Roma Seminar Series, Theme Three, Pavee Point, Traveller and Roma Centre, 2014.
- VÁLYI Réka: A legfontosabb változás – The Most Significant Change. Új hatásmérő módszer a láthatáron, *Párbeszéd*, 2018/4.
- „Van ami jól megyen, van ami nem megy jól” – *A tanodák működéséről*, Autonómia Alapítvány, 2017. <http://autonomia.hu/wp-content/uploads/2017/02/Tanoda-kutat%C3%A1s-%C3%B6sszefoglal%C3%A1s.pdf> (Letöltés ideje: 2020. február 24.)

Hámori Péter

AZ ONCSA ERDÉLYBEN (1940–44)

A magyar törvényhozás csaknem másodfél éves hosszás előkészítő munka után¹ 1940 őszén megalkotta az 1940. évi XXIII. törvénycikket, és ezzel életre hívta a magyar szociálpolitika és szociális munka történetének egyik legalaposabban átgondolt és aránylag rövid, alig 4 éves működése alatt komoly eredményeket felmutató pénzalapját, az Országos Nép- és Családvédelmi Alapot (ONCSA), illetve az azt irányító szervezetet, az Országos Szociális Felügyelőséget (OSZF). Az ONCSA keretében – melyet a **Győri Programra** utalva második egymilliárdos tervként is emlegettek – 10 év alatt összesen ezermillió pengőt kívántak a nagycsaládosok megsegítésére fordítani. E tevékenységnek kiemelten fontos területei voltak a visszacsatolt országrészek: a Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély² és a Délvidék.³ Itt az eredeti szociálpolitikai célok kiegészültek nemzetiségpolitikai és propagandatórekvélésekkel is. (Megjegyzendő, hogy a politikai propaganda végigkísérte az ONCSA működését az anyaországban is, a visszacsatolt területeken azonban számos esetben más felhangokat kapott.)

Jelen dolgozatunkban a fennmaradt iratanyagok⁴ áttanulmányozása után arra kísér-lünk meg választ adni, hogy Észak-Erdély területén milyen eredményeket ért el a kormányzat az ONCSA működésével.

¹ A törvényalkotó munka 1938 októberében kezdődött meg (1940:XXIII. tc. véleményezése. MOL. K-150. 2799. cs. g. dossz.); erről az első sajtóhírek november–december folyamán láttak napvilágot (Készül az Országos Nép- és Családvédelmi Alap, *Nemzeti Családvédelem*, 1938. december, 2–4.).

² Észak-Erdélyen a tanulmány egészében azokat a magyarországi, partiumi és erdélyi területeket értjük, amelyek a második bécsi döntéssel visszakerültek az anyaországhoz.

³ Utóbbi területen a Földművelésügyi Minisztériummal szoros kapcsolatban álló Telepítési kormánybiztosság és az ONCSA közösen végezte a csángók áttelepítését, részben az egykori magyar nagybirtokok felosztása során keletkezett szerb telepesfalvak helyén (Á. Sajti Enikő: *Székely telepítési és nemzetiségi politika a Bácskában, 1941*, Budapest, Akadémia Kvk, 1984; Merk Zsuzsa: A délvidéki Fogadjisten benépesülése. 1941–1944, in Bárh János – Wicker Erika (szerk.): *Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve*, 16, Kecskemét, 1999, 211–244; Lőrinc Péter: *Harcban a földért. A magyar fasizmus jugoszláviai földbirtokpolitikája*, Budapest, Akadémiai Kvk, 1977).

⁴ Sajnos az ONCSA területi szerveit képező vármegyei közjóléti szövetkezetek közül egynek sem őrizték meg az iratait a romániai területi levéltárak. Megjegyzendő, hogy ebben korántsem csak az ottani levéltárügy a felelős: ahonnan lehetett, a magyar közigazgatás az iratok jelentős részét igyekezett kimenekíteni (pl. Szatmár vagy Máramaros vármegyéből), és ezek – úgy tűnik – az anyaország területén vesztek el. A közigazgatás kitelepítését ugyan a kormányzat próbálta lassítani és az utolsó pillanatra halasztani, ám az Országos Szociális Felügyelőség saját szakközegeit nemegyszer az általános közigazgatás távozását hetekkel megelőzően az iratok leltározására, becsomagolására és az elszállításuk megszervezésére (azaz a kitelepülésre) utasította (1944. augusztus 28-án kelt szám nélküli rendelkezés. Somogyi Ferenc szociális felügyelő levelezése. Baranya Megyei Levéltár IX. 705. 3. dob. – továbbiakban Somogyi lev.).

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap megszervezésének előzményei

A harmincas évek utolsó harmadára a magyar politikai elit egy részében megérlelődött az a meggyőződés, hogy az ország szociális átalakítását tovább halogatni nem lehet. A jelzések, melyek nyomán elsősorban a vidék szegénységére terelődött a figyelem, több oldalról érkeztek. Míg a népi írók kezdeményezéseit, a falukutatás eredményeit a szerzők ellen percek sorát is indítva „tudománytalannak”, „felforgathatónak” lehetett bélyegezni, addig más, „hivatalos” intézményektől érkező információk a politikai elit nagy részének fanyalgása ellenére sem voltak félretehetőek. A **Magyary Zoltán** nevével fémjelzett tatai járásbeli regionális kutatás ugyan nem elsősorban az érintett vidék szociális bajaira volt kíváncsi, mégis beszédes adatokat közöltek e kérdéskörrel is.⁵ Szintén tudományosan és többé-kevésbé politikailag is támadhatatlanok voltak azok az információk, amelyeket az állami közegészségügyi és védőnői szolgálat gyűjtött egybe.⁶

Az elkésettség, a szociális elmaradottság tudata, párosulva a társadalompolitika, sőt, az egész politikai rendszer azonnali átalakításának követelésével az Imrédy „holdudvarát” alkotó fiatal, többnyire katolikus nemzedékre (a **Fiatal Magyarság** körére és a nyomába lépő **KALOT**-ra, **EMSZO**-ra) is évek óta jellemző volt.⁷ Ez a csoport – s maga a miniszterelnök is – 1938-ban egy Csehszlovákiában rendezendő esetleges népszavazásra a két társadalom fejlődésének és az azt befolyásoló állami politikának minőségi különbségei miatt aggodalommal tekintett. Ugyanakkor reménykedtek is abban, hogy reformjavasolataikat a liberális-konzervatív erők – a revízió sikere érdekében – elfogadják. Biztató jel volt, hogy Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter – aki a kormányban Bethlen bizalmasának számított, és szemben állt Imrédy számos törekvésével – 1938 nyarán lépéseket tett a magyar társadalom állapotának felmérésére, a szükségletekkel

⁵ Magyary Zoltán: *A közigazgatás és az emberek*, Budapest, 1939. Magyary a közigazgatásról szólva már korábban is javasolta, hogy azt racionálisabbá, emberközelibbé és legfőképpen a szociális kérdések kezelésére alkalmassá kell tenni (Magyary Zoltán: *A magyar közigazgatás racionalizálása*, Budapest, 1930).

⁶ Rusznay István: *Faluvédelem*, Budapest, 1935, 53; Kerbolt László: *A beteg falu*, *A M. Kir. Közegészségügyi Intézet Közleménye*, 3, Pécs, 1934, 18; Johan Béla: *Gyógyul a magyar falu*, *M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet Közleményei*, 7, Budapest, 1939. Johan már korábban, az 1920-as évek végén is javasolta, hogy a kormányzat kezdjen nagyszabású közegészségügyi reformba és ennek megalapozására alapos ténymegállapító munkába, ám akkori sürgetése süket fülekre talált (Johan Béla: *Az egészségügyi mintajárásokban folyó munkáról*, *Egészségügyi Reformiroda Propaganda Központjának Népszerű Előadásai*. 9. füz., Budapest, 1928).

⁷ Gergely Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon, 1924–1944*. [Budapest?], 1993, 144–154; Vida István: Egy korszak mérlegéhez, in: *Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújítása?* Róma, 1990. 9–18; László T. László: *Szellemi honvédelem*, Róma, 1980, 21–32; Hámori Péter: A katolikus jobboldal eszméi, *Valóság*, 1996/2. szám, 100–106. E szellemi irányzat és politikai csoport programadásának leginkább talán Fodor Ferenc cikke tekinthető (Fodor Ferenc: *Felforgatók vagyunk-e? Fiatal Magyarság*, 1931. december 1., 133–134). A csehszlovákiai magyar lapok – a baloldaliakat leszámítva – egyébként Imrédy társadalompolitikai törekvéseit meglehetősen rokonszenvvel ismertették (Imrédy a szociális Magyarorszáért, *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. október 28.).

való szembesülésre. Ezzel nagyjából egy időben a községi jegyzők mellé közel ezer szociális titkárt neveztek ki, akiknek legfőbb feladata a község szociális viszonyainak feltérképezése volt.⁸ A belügyminiszter azonban még ennél is tovább szándékozott menni: augusztus végén – aligha véletlenül javarészt a már említett ifjúkatolikus mozgalomból válogatva – minden egyes törvényhatóságához egy felelősséggel és jelentési kötelezettséggel csak neki tartozó megbízottat küldött ki, akinek a feladata egy öt éves, országos szociális munkaterv összeállítása volt.⁹ Megbízásuk egyébként pontosan kijelölte a kormányzati akarat határait is: jelentéseiket ugyanis bizalmas jelleggel kellett megtenniük, azokat nyilvánosságra nem hozhatták.¹⁰ (Később kivételképpen a jelentésekből kettő mégis napvilágot látott, ám jellemző módon a két, szociálisan legjobb helyzetben lévő vármegyéről.)¹¹ A vármegyei szociális tanácsadók egy része maga is érezte, hogy a kormányzatból hiányzik az elszántság az ország szociális helyzetének gyökeres átforgatására, különösen az – akár mégoly szűkkörű – földreformra; valószínűleg ez volt az oka annak, hogy a végül kidolgozott javaslatok és helyzetképek egy része meglehetősen felszínre sikeredett.¹²

⁸ 88.041/1938 Bm. biz. A közbiztonsági igazgatás megszervezése a vármegyékben. PPSK. IV. 408 b. 53133/1938; 86.500/1938 Bm. Községekben és körjegyzőségekben a szociális feladatok ellátására községi kiségitők alkalmazásáról, *Budapesti Közlöny*, 1944. július 22. Az intézkedések, amelyeket Imrédy még Kaposvárott ígért meg, s amelyek egyszerre szándékoztak segíteni a jegyzők munkáját és csökkenteni az értelmiségi munkanélküliséget, a közvélemény részéről – még a konzervatív és a szociális törekvésekkel szemben a legteljesebb mértékben bizalmatlan OMGE részéről is – teljes támogatásra talált (*Szociális munka és gazdasági tanácsadás*, Köztelek, 1938, 81–82, 811–812; A községi szociális feladatok ellátásának megkönnyítése, *Községi Közlöny*, 1938. augusztus 14., 546–547; Ezer szociális titkár, *Katolikus Szemle*, 1938. szeptember, 568–569; A jegyzők és a szociális titkárok, *Népszava*, 1938. november 30.). Furcsamód kritika inkább a jobboldalról, az ifjúkatolikusoktól érkezett, akik – joggal – hiányolták a kinevezettek szociális szakértelmét (Gádos Miklós: A magyar szociális közigazgatás felé, *Szociális Gondozás*, 1938. július–augusztus, 61–65; Tegzes László: Mit várhatunk a szociális titkároktól?, *Fiatal Magyarság*, 1938. december 22., 207–208; december 29., 214). A községek szociális állapotának felmérése céljából a jegyzőknek – a kinevezett szociális titkárok segítségével – mindenekelőtt egy 19 pontból álló kérdéssort kellett kitölteniük. A kérdőívet Esztergár Lajos, Pécs helyettes polgármestere, Keresztes-Fischer szociálpolitikai tanácsadója állította össze.

⁹ Kovrig: *Magyar társadalompolitika*, i. m., 67.

¹⁰ Erődi-Harrach Béla (Veszprém vármegye szociális tanácsadójának szóbeli közlése, 2000. február 17.)

¹¹ Nádujfalvy József, i. m. és Soproni Elek: *A kultúrsarok gondjai. Sopronvármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása. A Magyar Társaság Könyvei*, 3, Budapest, 1940. Kritikájukat I. Vármegyei szociális jelentések, *Közigazgatástudomány*, 1941/6. szám, 243–244.

¹² Egyes esetekben talán a szakértelem hiánya is feltételezhető. Bizonyosan nem áll ez Kerék Mihályra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szociális tanácsadójára, aki alapos képzettsége és felkészültsége ellenére – és annak ellenére is, hogy megyéje az országban a legnagyobb és legnépesebb volt – mindössze kétoldalas elaborátumot terjesztett a belügyminiszter elé (Pestmegyei Levéltár, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának általános közigazgatási iratai – továbbiakban PML PPSK Alisp. – IV. 408. b. 12.128/1938). Kerék annak ellenére tett így, hogy korábban minden járásban megbeszélést tartott a községi jegyzőkkel és a szolgabírókkal, és az általa felületesnek ítélt községi munkatervet visszadobta átdolgozásra (uo. 34.749/1938). Áruklodó az is, hogy az Endre László alispán által valamivel később kidolgoztatott munkaterv sokkal részletesebb volt. (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának harmadéves jelentése, 1940. 1. harmadév.

A közigazgatási úton lefolytatott adatfelvételekkel párhuzamosan megindult a gyakorlati szociális munka is. **Az anyaországon belül** Komárom vármegyében,¹³ Mátészalkán és Szatmár vármegyében,¹⁴ Pécssett és Baranyában kísérleteztek a „produktív szociálpolitikának” nevezett rendszerrel. Ennek lényege röviden úgy foglalható össze, hogy szakítani igyekeztek a korábbi, kizárólagosan rászorultsági elvű és tűzoltó jellegű segélypolitikával, amely általában csak tartósította a szegénységet és a társadalmi peremhelyzetet, ám szinte soha nem tette lehetővé az érintettek számára a segélyforrásoktól való elszakadást, az önálló és önellátó életvitelt. Ehelyett az érintett családokat igyekeztek egy nagyobb összegű kölcsönrel talpra állítani, családi házat, munkaeszközt, lovat, szekeret, ekét vagy lókapát, vagy legalább egy tehenet, esetleg tejelő kecskét juttatva nekik. Az új rendszer a hivatalos megfogalmazás szerint a „családok boldogulásának szerves megalapozását” kellett, hogy szolgálja, és végeredményként azt a célt jelölték meg, hogy a társadalmi-gazdasági felemelkedés eszköze „hatósági és társadalmi kiszolgálás helyett az érdemes és küzdőképes családok önereje és munkája” legyen, ahol a „hatóság és a társadalom csupán a nélkülözhetetlen anyagi segítséget, erkölcsi támogatást és nevelő közreműködést nyújtja”.¹⁵

A segítség kölcsön-jellege nemcsak az alap megtérülését szolgálta: az ugyanis eleve komoly csorbát szenvedett egyrészt törvényes úton, azáltal, hogy a gyermekek után bizonyos kedvezményt adtak, melynek összege kilenc gyermek esetén elérte a 90%-ot, másrészt pedig a törlesztési morál alacsony foka miatt.¹⁶ Sokkal többet nyomott a latban, hogy a kölcsön jelentős részének törlesztéséig¹⁷ a vagyontárgy nem került a juttatott birtokába (nem telekkönyvezték, illetve nem kapta meg a számosállat járatlevelét). Ez pedig lehetőséget nyújtott „a hatóság és a társadalom nevelő közreműködésére”, azaz-hogy az érintetteket egy szociális nevelési folyamat alanyaivá tegyék: ugyanis minden

---

Pestmegyei Levéltár – továbbiakban PML – IV. 26.842/1940. kig.) Hasonló jelenségekre másutt, pl. Bihar vármegyében is fel lehetett figyelni, ahol érdekes módon a népi mozgalom egy másik tagja, Szabó Zoltán volt a szociális felügyelő.

¹³ Csöppös István: A komáromi norma – egy szociálpolitikai kísérlet Magyarországon, *Századok*, 1992/2. szám, 259–284; -s -n: A Komárom Vármegyei Közléleti és Gazdasági Szövetkezet szervezési munkái, *Közigazgatástudomány*, 1943/7-8. szám, 251–254; 1940/12. szám, 360–362.

¹⁴ Ortutay Gyula: *A mátészalkai Vármegyei Közléleti Szövetkezet céljai*, Mátészalka, 1938; Esztergár Lajos: *A szociális munka útján*, Pécs, Kultúra, 1939; Moll Károly: *A szatmári közléleti szövetkezet kislakásépítő rendszere*, *Az Ország Útja*, 1940/3. szám, 96–99; Gaál Ibolya: *A Zöldkereszt és egészségvédelmi szolgálatok tanácsadójának szociálpolitikai tevékenysége Szabolcs vármegyében 1937–1941*, *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1991/4. szám, 446–459.

¹⁵ *Magyar nép- és családvédelem*, Budapest, Belügyminisztérium, 1942.

¹⁶ Visszatérő panasz volt pl. a korábbi, Országos Falusi Kislakásépítő Szövetkezet (OFAKSz) szervezte házépítési kölcsönöknél, hogy az érintettek úgy gondolták: az államtól kapott kölcsönt nem szükséges visszafizetni... (Esztergár, i. m., 23. és Jelentés a FAKSz helyzetéről. FAKSz-ONCSA-OLHSz-ügyek. OHÉSz MOL XXIX-N-1-m. 1.cs. 1. dossz.)

¹⁷ Ez a különféle juttatásfajtáknál eltérő volt: így a tehenek esetében 90%, a családi házak esetében 75%-ot tett ki. és 2–12 évnyi várakozási időt jelentett.

korábbi falusi lakásakciótól eltérően a produktív szociálpolitika lényegéhez tartozott bizonyos magatartásformák és viselkedési módok megkövetelése. Ezek tartalmazták a munkakötelezettséget a férfiak esetében, a háztartás rendben tartását a nőknél, tisztálkodást és iskolába járást a gyermekeknél, a kölcsönös segítséget a szomszédok és a telepen lakók között és általában az (irányított) önművelést is.¹⁸ Mindebben nem nehéz felfedezni a XIX. század vége német „katedraszocialistáinak” elképzeléseit a tulajdon által kispolgári léthez juttatott és szociális nevelés útján kispolgári értékekkel áthatott (egykori) proletárokból álló társadalmáról.¹⁹ A német elképzelések java része a lakáskérdés köré csoportosult: a megfelelő lakást tartották annak a nevelőeszköznek, mely képes a várt tudati-magatartásbeli váltást kiváltani – és egyben értékénél fogva alkalmas eszköz az esetlegesen szükségessé váló kényszerítésre is...²⁰

Magyarországon az **Országos Nép- és Családvédelmi Alapról** szóló törvény megszületése előtt még egy olyan kísérletről kell szólni, amely komolyan befolyásolta az ONCSÁ-val kapcsolatos elképzeléseket és az annak keretében folytatott gyakorlatot. 1938-ban a Felvidék, majd 1939-ben Kárpátalja visszacsatolásakor az érintett területek szociális megsegítésére, társadalmi és részben gazdasági integrálására és nem utolsósorban az említett területek szociális viszonyainak megismerésére életre hívták a **Magyar a Magyarért Mozgalmat**. A Magyar a Magyarért működésének bemutatásától e helyt eltekintünk – korábbi tanulmányunkban ezt részletesen megtettük²¹ –, mindössze az ott szerzett legfontosabb tapasztalatokat foglaljuk össze. Mindenekelőtt – hasonlóan a vármegyei szociális tanácsadók tevékenységéhez – világosan kiderült, hogy a járásokként kijelölt segítők esetében a szociális kérdések iránti érdeklődés gyakran nem pótolja a képzettséget (amelynek megszerzésére különben ekkor Magyarországon nem is igen volt mód).²² Ezen túlmenően bebizonyosodott, hogy a járásokkénti beosztás –

¹⁸ Az értékekre és a megkövetelt szerepekre nézve l. Hámori Péter: Női szerepek és a szociálpolitika Magyarországon 1920–1944, *Korall*, 2003/13. szám (szeptember), 30–49.

¹⁹ A németországi „szociálreformerek” és magyarországi társaik közötti kapcsolatokkal a szakirodalom nemigen foglalkozik, jóllehet a német megoldások mindenkor mintaképpül szolgáltak. Korábbi dolgozatunkban a századfordulós agrár-szociálpolitika esetében ezt a kapcsolatot viszonylag részletesen elemeztük, de a későbbi hatások bemutatására ott a témaválasztás miatt nem került sor. (Hámori Péter: A magyarországi agrár-szociálpolitika kezdetei, *Századok*, 2003. 1. 1–42.)

²⁰ Németországban ez leginkább a városi munkáslakáskérdés esetén merült fel. Egyéként a szociálpolitikának mint a fegyelmezésnek és a megsegítésnek az ötvöződéseként való bemutatása és elemzése igen elterjedt a szakirodalomban. (Hogy csak a három legismertebb példát említsük: Foucault, Michel: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*, Budapest, Gondolat, 1990; Castel, Robert: *A szociális kérdés alakváltozásai*, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány, Budapest, Kávé Kiadó, 1998; Geremek, Bronislaw: *Poverly. A History*, Oxford–Cambridge, Blackwell, 1994.)

²¹ Hámori Péter: Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására. A Magyar a Magyarért Mozgalom története, *Századok*, 2001/3. szám, 569–624.

²² Gyakorlati szociálpolitikát a budapesti egyetemen 1930-tól adott elő Hilscher Rezső, ez azonban leginkább a szociálpolitikára vonatkozó joganyag összefoglalását jelentette. Ugyanezen évben kezdte meg Dékány István egyetemi r. tanár az elméleti szociológiai előadásait: ezeknek az anyaga szintén messze esett a

elsősorban anyagi okok miatt – csak úgy működőképes, ha azt viszonylag alacsony bérű védőnők végzik, lehetőleg képzett megyei szociális felügyelő irányítása alatt.²³ Nyilvánvalóvá vált az is, hogy a Magyar a Magyarérthoz hasonló összegeket felemésztő szervezet másutt nem működtethető: ez az akció ugyanis nagyarányú közadakozásból tartotta fenn magát, és aligha lehetett remélni, hogy hasonlóra az anyaország esetében is sor kerülhet (az adományok értékének folyamatos csökkenése 1939 elején már a Felvidék esetében megfigyelhető volt, Kárpátalján pedig kezdettől gondot okozott).²⁴ Komoly tanulságokkal szolgált a katonai és különösen az azt felváltó polgári közigazgatás viselkedése is: a szociálpolitika új, „nevelő” módszereivel szemben általában érdektelenséget, olykor bizalmatlanságot mutattak, hajlamosak voltak visszatérni a könnyebben adminisztrálható alkalmi és személyes segélyekhez, a helyi társadalmi kérdésekben csaknem mindig tájékozatlanságot mutattak, emellett pedig a szociális tevékenység sok esetben csak az egyéb közigazgatási teendőik hátráltatójaként tűnt fel a tisztviselők szemében – legalábbis a szociális kiküldöttek véleménye szerint.²⁵ Visszatérő panaszok szerint viselkedésükkel nemcsak a visszacsatolt területen élők önérzetét sértették, de a végzett szociális munka propagandaértékét is alaposan csökkentették.²⁶

Állami szociális tevékenység a katonai közigazgatás idejében (1940. november 26-ig)

Az 1940. augusztus 30-án létrejött kéthatalmi döntőbírói döntés értelmében **43 492 km² és 2 640 000 lakos került vissza a Magyar Királysághoz.** A nemzetiségi megoszlás nem követte – mert nem követhette – a felvidéki, alapvetően etnikai alapon meghúzott határ nyomán kialakult helyzetet: Észak-Erdéllyel olyan népesség került

---

szociális munka gyakorlatától. Újpesten a Közgazdaságtudományi Karhoz csatolt Szociális Telepen folyt ugyan gyakorlati munka, ám az angol mintára szervezett settlement-tevékenységet végzők létszáma alacsony maradt. (Hámori Péter: A magyar settlement-mozgalom története, *Valóság*, 2000/9. szám, 90–105.) 1938-ban mindössze két helyen lehetett olyan képzést végezni, mely a szociális munkára készített föl: Budapesten a Szociális Testvérek Társasága által létrehozott és működtetett Katolikus Női Szociális Képzőben és Pécsen, a Krisztics professzor által indított Egyetemi Szociális Tanfolyamon; az utóbbi azonban csak 1937-ben, míg az előbbi 1938-ban kezdte meg működését.

²³ Hogy ebben mennyiben volt szerepe a védőnőkkel szembeni – részben női mivoltukból eredő – elfogultságnak, arra nézve korábban közöltünk adatokat (Hámori Péter: *Női szerepek és a szociálpolitika Magyarországon*, i. m.).

²⁴ Utóbbira adalékokkal szolgál: Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*, Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000, 266. skk.

²⁵ A kritikában elől jártak a Szociális Testvérek Társaságának jól képzett tagjai. (Hámori Péter: *Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek...*, i. m.)

²⁶ A megfogalmazásokban természetesen nem propagandáról, hanem az „anyaország áldozatos segítségnyújtásáról” – és időnként az azt elnyerők „háládatlanságáról” – esik szó. A tisztviselők tapintatlanságát a kárpátaljai közigazgatás kultusz- és oktatásügyért felelős, különben elkötelezetten magyarpárti vezetője is megerősítette (Marina Gyula: *Ruténsors. Kárpátalja végzete*, h. n. [Torontó], Patria Publishing Co. Ltd., 1977).

Magyarországhoz, melynek alig több, mint a fele, 52,31%-a volt magyar, míg a románság számaránya 41,25%, a németiségé 1,67%, az egyéb nemzetiségűeké 4,77% volt.²⁷ Az egyezmény kihirdetését valóságos népvándorlás követte: becslések szerint Dél-Erdélyből mintegy 100 000–150 000 lakos optált Magyarországra, míg a Budapestnek ítélt területről legkevesebb 100 000-en költöztek Romániába. Sok esetben az „optálás”, illetve „költözés” fogalmak nem voltak pontosak. Mindkét oldalról történtek atrocitások, és még ennél is jelentősebb hatósági nyomás annak érdekében, hogy lehetőleg minél több, a kisebbséghez tartozó potenciális polgártól szabadulhasson meg az érdekelt állam. A folyamat egészen 1944-ig különböző intenzitással tartott (ahogy erről a Kolozsvárott, illetve Gyulafehérvárott működő, a vitás kérdések tisztázására és lehetőleg békés elintézésére létrehozott **olasz-német Tiszti Bizottságoknak** a magyar Külügyminisztérium iratanyagában található rendszeres jelentései is tanúskodnak). A legjelentősebb elvándorlás azonban 1940 második felében ment végbe. Témánk szempontjából különös jelentőséggel bír, hogy az Észak-Erdélyt elhagyók között volt szinte az egész román nemzetiségű hivatalnoki kar (talán a kistisztviselők egynémelyikének kivételével), köztük az orvosok és a szociális munka területén dolgozó megyei és városi Néphivatalok alkalmazotti gárdája. Már a bevonuláskor nyilvánvaló lett az is, hogy a személyzettel együtt a távozó hivatalok csaknem teljes felszerelését, emellett nagyon jelentős mennyiségű élelmiszert és egyéb anyagot vittek magukkal a távozó román hadsereg és közigazgatás emberei.

A visszacsatolt területen – hasonlóan Dél-Felvidékhez és Kárpátaljához – átmeneti jelleggel katonai közigazgatást léptettek életbe. Ennek időtartamát – részben a már említett példákon, az ott elkövetett hibákon okulva – a Teleki-kormányzat igyekezett minél rövidebbre szabni (amit az ippói és az ördögkúti incidensek is siettettek). A közigazgatás alapegységei erre az időszakra nem a vármegyék, járások, illetve városok és a községek, hanem a megyeközpontok pótlására megszervezett, a hadtesttörzsek mellett működő, átmenetileg kinevezett közigazgatási alkalmazottakból álló bizottságok voltak.²⁸ A bizottságok területi hatásköre gyakorlatilag megegyezett a korábbi magyar vármegyeyei (illetve járási) beosztással.²⁹

²⁷ Kerekítve 1 381 000 magyar, 44 000 német és 126 000 egyéb nemzetiségű lakos. (*Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*, Budapest, 1978, 998.)

²⁸ A személyzetet részben katonák, részben az anyaországból – katonai vezénnyellett – Észak-Erdélybe irányított civil tisztviselők alkották (18.750/1940. Hm. Eln. rend. [...] közigazgatási tisztviselőnek a visszacsatolt észak-erdélyi területekre való kirendeléséről. PML PPSK Alisp. IV. 408. b. 25.999/1941. A menetparancs formájában kiállított okmányba a tisztviselő nevét – legalábbis az általunk ismert Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében – az alispán írta be).

²⁹ Farkas Endre: *Katonai közigazgatás*, in Keresztes-Fischer Ferenc (közéteszi) – Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar honvédelmi igazgatás. Az 1942. évi Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam előadásai. A korszerű közszolgálat útja*, 15, Budapest, 1943, 308–322; Karay Kálmán: *Katonai közigazgatásunk vázlatja*, uo., 323–335.

A visszacsatolás utáni első, ünnepléssel telt napok elmúltával a felálló helyi közigazgatás és az országvezetés előtt egyaránt a valós helyzettel való szembesülés feladata állott. Az első hetek elteltével nyilvánvalóvá lett, hogy különösen a terület keleti részén, Székelyföldön (Maros-Torda, Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyékben) **igen súlyos a helyzet**.³⁰ Bárdossy László bukaresti magyar követ a Külügyminisztériumhoz benyújtott javaslatában sürgős intézkedéseket kért az alapvető közellátás megszervezése céljából.³¹ Javaslatára szerint a Hangya **felvidéki, a Magyar a Magyarért Mozgalom** mintájára megszervezett három áruraktárát legkevesebb további 12-vel kell kiegészíteni, és azokat nagy mennyiségű élelmiszerral (liszttel, esetleg öröletlen gabonával, kukoricával, cukorral), továbbá petróleummal, gyufával, mosószóddal, dohánnyal, cigarettával, pamutfonallal, talpbőrrel és számos más áruval kell ellátni, hogy a lakosság „legszükségesebb ellátása” „legalább átmenetileg” biztosítható legyen. A helyzet súlyosságát jelezte, hogy az előterjesztés az élelmiszert vagonként jelölte meg, a lista pedig sót és tűzifát is tartalmazott...³²

A visszacsatolt területek tényleges gazdasági helyzetéről átfogó képpel 1940 őszén a kormányzat nem rendelkezett. A meglévő adatok közül a mezőgazdaság állapotáról szólók igen vegyes képet mutattak: míg a nyugati területek, a szatmári vidék természetlaga a magyarországitól alig tért el, addig keletebbre lényegesen rosszabbak voltak az értékek. A birtokállomány java része szétaprózódott parcellákból állt, a termelési kultúra foka alacsony volt, gépesítést, okszerű, belterjes termelést, legelőkezelést, gyümölcsstermesztést szinte sehol sem lehetett találni.³³ A helyzeten az 1920 utáni román földreform eredményei sem változtattak, elsősorban azért nem, mert a birtokok szétparcellázása sem hitellehetőséggel, sem szakképzéssel nem járt együtt (a földreform egyébként a székely megyéket nem vagy csak alig érintette).³⁴ 1940-ben különösen súlyosbította a helyzetet, hogy a meghúzott határ természetes felvevőpiacaitól fosztott meg több, vármegyényi országrészt, elsősorban a Székelyföld déli részét. Ennek a területnek – mely a harmincas évek közepén egyes számítások szerint évi közel 34 ezer tonna gabonabehozatalra szorult³⁵ – ráadásul a közlekedése sem volt megoldott: 1942-ig, a

³⁰ Az 1940. szeptember 22-én Kolozsvárott a miniszterelnök által összehívott értekezleten a Budapestről jött szakértők (Kádár László Levente államtitkár) mint az Erdélyi Szociális Szervezet vezetője, báró Diószeghy Erzsébet és a székely megyéből jött – főleg egyházi – küldöttek egyetértettek abban, hogy a Székelyföld megsegítése a legfontosabb feladat. *Az Erdélyi Szociális Szervezet megkeresése*. Református Püspökség Levéltára, Kolozsvár, 10 120/1940. Az értekezleten egyébként elhangzott, hogy a szociális tevékenységet a miniszterelnökség elsősorban az egyházakon keresztül akarja lebonyolítani.

³¹ Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztériumi Iratok, K-69. 1940. 7. d.

³² A MOL Hangya-irataiban nincs nyoma annak, hogy a tervezetből mi vált valóra.

³³ Erről részletes adatokat közöl: Pongrácz Kálmán: Erdély és Székelyföld gazdasági problémái, *Közgazdasági Szemle*, 1940. december, 797–843 és Vita Sándor: Erdély mezőgazdaságának helyzetképe, *Hitel*, 1939/3. szám, 211–228. Az előbbi írás az átlagos székelyföldi kisbirtokos évi jövedelmét legfeljebb 15 000 leiben, tehát 500 pengőben jelölte meg.

³⁴ Venczel József: Erdély és az erdélyi román földreform, *Hitel*, 1940–41/3–4. szám, 258–276.

³⁵ Vita Sándor: A Székelyföld önellátása, *Hitel*, 1937/4. szám, 269–284.

Szeretfalva–Déda vasútvonal megépültéig csak rossz minőségű közutakon lehetett megközelíteni. Székelyföld Brassótól való elvágása más szempontból is súlyos következményekkel járt. Mivel a mezőgazdasági termelés a lakosság megtartásához nem volt elegendő, ezért korábban jelentős elvándorlás volt tapasztalható az iparral rendelkező területek irányába. Ezek a munkások a bécsi döntés után jelentős számban veszítették el alkalmazásukat, és tértek vissza a szülőföldjükre.³⁶ A helyzetet súlyosbította, hogy a kivonuló román csapatok jelentős mennyiségű agrárterméket rekviráltak el, és vittek magukkal.

A visszacsatolt területek ipara hasonlóan vegyes képet mutatott: míg a trianoni Magyarországon az üzemek száma 192 315 volt 718 633 alkalmazottal, addig az erdélyi területeken mindössze 29 224 volt található, melyek 67 281 embernek adtak munkát. Még ennél is árulkodóbb adat, hogy ezer lakosra az anyaország esetén 20,6 üzem és 77,2 alkalmazott esett, míg ez az érték Észak-Erdélyben mindössze 11,4, illetve 26,1 volt.³⁷ Kolozsvár kivételével mindenütt a kisipar dominált, emellett legfeljebb közepes méretű feldolgozóüzemeket lehetett találni néhány helyen.³⁸ A Székelyföld e tekintetben (is) a különösen elmaradott területek közé tartozott, nemcsak az ipar alacsony fejlettsége miatt, hanem az agrárlakosság (relatív) túlnépesedése miatt is.³⁹ (Evvvel kapcsolatban megjegyzendő, hogy az északi, máramarosi területek sem voltak lényegesebben kedvezőbb helyzetben, úgy tűnik azonban, hogy a területnek az országos erőviszonyokban betöltött helye – kapcsolatban periferiális helyzetével és a románság magas arányszámával – nem tette lehetővé a megfelelő érdekérvényesítést.⁴⁰)

A kormányzat első intézkedésként 1940 szeptember 14-én életre hívta az **Erdélyrészi Gazdasági Tanácsot**. A tanácsadó szervként funkcionáló intézmény marosvásárhelyi és kolozsvári értekezletein egy átfogó gazdasági fejlesztési terv létrehozását tartotta a legsürgősebb feladatnak, melynek révén a visszacsatolt országrész gazdasága és társadalma is „szervesen illeszkedik vissza az ezeréves országterület egységébe”.⁴¹ Tárgyunk szempontjából az előterjesztések közül a legfontosabb a szociális ellátóhálózat megvalósításának sürgetése, az **Erdélyi Szociális Szervezet** terve.⁴² A hamarosan

³⁶ A jelenség nem korlátozódott a Székelyföldre: a román gyárosok Kolozsvárott és másutt is több üzemet leszereltek, és általános volt, hogy a Dél-Erdélyben munkát vállalt magyarokat elbocsátották (Diószeghy Erzsébet: A szociálpolitika problémái Erdélyben, *Kárpátmedence*, 1941. május, 49–51).

³⁷ Szalay Zoltán: Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott iparstatisztika első eredményei, *Magyar Statisztikai Szemle*, 1943/5–6. szám, 268–284.

³⁸ Ruisz József: Ipar és kereskedelem az erdélyi városokban, *Hitel*, 1944/7. szám, 401–408.

³⁹ Vita Sándor: A Székelyföld iparosítása, *Hitel*, 1937/3. szám, 264–267; Venczel József: A székely népfelleg, uo., 1942/1. szám, 18–32.

⁴⁰ Az ipar és kereskedelem terén 1940-ben helyzetük nagyjából megegyezett a Székelyföldével, 1944-re pedig annál némileg rosszabb is lett (Ruisz József, i. m.).

⁴¹ Magyarország, 1940. december 12.

⁴² Egyáltalán nem biztos, hogy az elképzelés ennek felállítására az Erdélyrészi Gazdasági Tanácsban született meg, de annak anyagában is megtalálható. MOL Z. 1232.

felállított intézmény feladata a katonai közigazgatás mellé kirendelt szociális tanácsadók munkájának koordinálása lett.

Az Erdélyi Szociális Szervezet működéséről viszonylag kevés adat maradt fenn. A katonai közigazgatás iratanyaga nagyobb részt megsemmisült. Így azt sem ismerjük pontosabban, hogy a hadtestek mellé beosztott szociális tanácsadók (másik, elég gyakran használt nevükön szociális megbízottak) pontosan milyen munkát végeztek. Annyi azonban szó- és írásbeli visszaemlékezések alapján is világos, hogy tevékenységük négy körre irányult.

Az első és legfontosabb szociálpolitikai feladat az élelem (és olykor ruházat, háztartási felszerelés) nélkül maradt családok és különösen a menekültek közellátásának átmeneti megszervezése volt.⁴³ Ennek érdekében a már említett Magyar a Magyarért Mozgalom mintájára a kormány Erdélyért elnevezéssel országos gyűjtést kezdeményezett.⁴⁴ Hamarosan kiderült azonban, hogy a felvidéki akció sikerei nem ismételhetők meg: az ottani, járási szintű szociális hálózat kiépítésére Erdélyben idő, pénz és szakember híján nem volt lehetőség, emellett a társadalom adakozóképessége is kimerült.⁴⁵ A lassanként összegyűlő, illetve az államköltségvetésből kiutalt pénz felhasználása – éppen a folyamat vontatott volta miatt – nem elsősorban a szociális tanácsadók hatáskörébe tartozott, arról esetről esetre a miniszterelnökség intézkedett rendelet útján.⁴⁶ **A sürgősen megindított szociális tevékenység igen széles körű volt.** A tervek szerint felölelte a **gyermekvédelmet** (napközi otthonok felállításával és iskolás gyerekek ingyen tej- és cukorellátásával), **munkaképtelenek** „hathatós és állandó segélyezését”, **nép-konyhák, aggmenházak** létesítését, **ruhasegély-akciót, tandíjsegélyt**, hitelnyújtást nagyobb közmunkákhoz, **kölcsönöket** kisegyzisztenciák létesítéséhez, **munkanélküli segélyt** (amit a szociálpolitikai rendszer az anyaországban következetesen visszauta-

⁴³ Egyedül Nagyváradon 13 532 menekültet látott el a Szervezet Kovács Irén szociális megbízott tájékoztatója szerint. Ezen túlmenően 700 000 pengőért foglalkoztattak munkanélkülieket; ínségmunka keretében 25 km utat építettek (Beszámoló az Erdélyi Szociális Szervezet nagyváradai munkájáról, *Esti Újság*, 1941. július 15.).

⁴⁴ A gyűjtés elnöke Teleki Pál felsége lett (81.800/1940. BM. Az „Erdélyért” Országos Gyűjtőbizottság adománygyűjtéséről, *Magyarországi rendeletek tára*, 1940, 2822–2823).

⁴⁵ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében például töredékösszeget, a Magyar a Magyarért gyűjtésének mindössze 2,5%-át (!) sikerült összeszedni, azt is jórészt közigazgatási tisztviselők felajánlásából, Endre László alispán határozott fellépése nyomán (A vármegyei Erdélyért Gyűjtőakció elszámolása PML PPSK Alisp. IV. 408. b. 32.828/1942). Nem volt jobb a helyzet másutt sem, Budapesten például a cserkészek hiába jártak házról házra, legfeljebb használhatatlan ruhaneműket kaptak (Erődi-Harrach Béla visszaemlékezése, 2001. június 4.). Történt ez annak ellenére, hogy a propaganda alig volt kisebb, mint a Magyar a Magyarért esetében. A gyűjtés a Felvidéken az anyaországiénál kissé sikeresebb volt, mert ott a korábbi áldozatvállalás eredményeire inkább lehetett alapozni (Főispánunk nagyszabású mozgalmat indított az erdélyiek felsegélyezésére, *Határszéli Hírlap*, 1940. szeptember 29.).

⁴⁶ L. az 1. sz. mellékletet.

sított), **beteg gondozást, vetőmagjuttatást, traktorok beszerzését**, végül pedig a **téli tűzifa- és élelmiszer-ellátást**.⁴⁷

Másodsorban a szociális megbízottak a felszerelés nélkül maradt kórházak, orvosi rendelők, szegényházak és egyéb szociális intézmények átmeneti működését igyekeztek megoldani. A Belügyminisztériumnak küldött helyzetjelentéseken és olykor kétségbeesett hangú segítségkérésen⁴⁸ túl ebben leginkább a helyi társadalomra támaszkodhattak.

A harmadik – és fontosságban az első kettőt talán nem megelőző, de mindenképpen azt lehetővé tevő – dolga a szociális megbízottaknak a helyi társadalom szociális munkatérien mozgósítható és megszervezhető erőinek felkutatása és megszervezése volt. A hatékonyabb munka érdekében a Belügyminisztérium igyekezett erdélyi születésű és ott helyismerettel rendelkező szociális megbízottakat kinevezni.⁴⁹ Azok mindenekelőtt felvették a kapcsolatot az egyházakkal.⁵⁰ A **magyar egyházak** esetében ez mindenütt sikeres volt, és úgy az egyházi vezetés, mint a katolikus plébánosok és protestáns lelkészek segítőkészségnek mutatkoztak, vállalták a segélyezendő felkutatását, illetve a segélyek kiosztásának koordinálását, egyben a hosszabb távú együttműködést is.⁵¹ Ugyanakkor a román egyházak – némi zavarodottság után – a lehető legteljesebb mértékben visszautasították a segélyezésbe való bekapcsolódásukat, sőt nemegyszer erélyesen felléptek azon híveikkel szemben, akik egyénileg fordultak segítségért a szociális megbízottakhoz.⁵² Az egyházakon túl a helyi társadalmi egyesületeket is igyekeztek munkájukba bevonni. Kolozsvárott a szociális megbízott helyzete az átlagtól eltérően alakult. Itt ugyanis már a román közigazgatás alatt létrejött egy sajátos, magyar és részben szociális célokat követő társadalmi önszerveződés, az úgynevezett **Tízes Szervezet**. (Ennek ismertetésére az **Erdélyi Szociális Szervezet** és az ONCSA kolozsvári működésének bemutatásakor visszatérünk.)

⁴⁷ Az Erdélyi Szociális Szervezet megkeresése, i. m.

⁴⁸ 371.634/1941. BM. Zöldkeresztes női tejakció megszervezése a keleti és erdélyi országrészekben. MOL. K-150. 365. cs. 17. tétel. A rendelet mellett fennmaradt a Kolozsvárott és az északon (talán Máramarosszigeten) dolgozó szociális nővér segítségkérése, melyből kiderül, hogy a csecsemő- és anyavédelem legegységesebb szükségletei sem állnak rendelkezésre. Megerősítette ezt Szim Lídiának, a Szociális Testvérek Társasága nővérének a rend előjáróhoz küldött jelentése is (Szociális Testvérek Társasága Rendi Levéltára, Budapest, továbbiakban SZTT-RL).

⁴⁹ Oberschall Ilma előadása az Erdélyi Szociális Szervezetről, *Magyar Nemzet*, 1941. június 21.

⁵⁰ Az Erdélyi Szociális Szervezet megkeresése, i. m.

⁵¹ ONCSA-iratok, 612/1942 Eln (az Unitárius Püspökség Kolozsvári Levéltára). A városi és vármegyei Népi és Családvédelmi Munkaközösség megalakítása. Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Levéltára, Szatmárnémeti (továbbiakban Ehm. Lvt. Szatm.) 123/1940. közig.

⁵² Szim Lídia szociális nővér közlése, 1999. október. Az ellentétet jelzi az is, hogy Iuliu Hossu görögkatolikus püspök Serédi Jusztiniánnak írt levelében határozottan elzárkózott attól, hogy a Magyar Püspöki Kar munkájában bármilyen formában részt vegyen; a kor hivatalos stílusánál különben határozottan barátságosabb és Hosszú Gyulaként aláírt levelében kifejtette: hívei semmiképpen nem értenék ezt meg (EPL Serédi, szám nélküli levél).

A társadalmi és egyházi egyletekkel való kapcsolatfelvétel mellett – illetve arra alapozva – a szociális megbízottak negyedik feladatköre a hosszabb távú munka érdekében is végzett adatszerzés volt. Arra, hogy ez még a katonai közigazgatás idejében megkezdődött, fennmaradtak adatok, ám a magyarországihoz hasonló szociális kataszter a visszacsatolt területekről mind ez ideig nem került elő.

*A polgári közigazgatás és a szociális szakigazgatás megszervezése a visszacsatolt területeken*⁵³

Jóllehet felmerültek olyan elképzelések is, melyek szerint Észak-Erdélyt a hozzá némiképp hasonló nemzetiségi összetételű Kárpátalja mintájára korlátozott autonómiájú és az anyaországitól eltérő felépítésű közigazgatással ellátott területként kell újra Magyarországhoz integrálni, Teleki Pál kormányfő előterjesztésére az országgyűlés végül a hagyományos vármegyerendszer és -beosztás visszaállítása mellett döntött, s megalkotta az 1940:XXVI. törvénycikket.⁵⁴ Ennek értelmében – a Felvidékhez hasonlóan – a magyar törvényhozás új tagokkal bővült, akiket azonban nem választások útján delegáltak az alsó- és felsőházba, hanem sajátos eljárással, a miniszterelnök előterjesztésére és a két ház határozatával „behívták” őket. **Teleki eredetileg 48 magyar, 12 román és 3 német képviselőt szándékozott így kooptáltatni.**⁵⁵

Az országgyűlési képviselet után hamarosan rendezték a helyi területi közigazgatási beosztás kérdését is. Az 1940:XXVI. törvénycikk kormánynak adott felhatalmazása alapján kibocsátott 7800/1940. ME-rendelet 13 vármegyét, 4 törvényhatóságú jogú és 17 megyei (rendezett tanácsú) várost határozott meg, ami csak kismértékben tért el az 1913-as közigazgatási állapotoktól.⁵⁶ A rendelet meghatározta a vármegyei tisztviselők körét is: őket a belügyminiszter nevezte ki, de csak arra az időre, amíg fel nem áll az új megyei közgyűlés, amelynek jogában áll a tisztviselői kart részben vagy egészben megújítani. A gyakorlatban ez azonban az esetek elsősorú többségében mindössze azt jelentette, hogy a közgyűlések megerősítették posztjukon a megyei alkalmazottakat, ami a későbbiekben komoly feszültségek forrása lett. A Belügyminisztérium ugyanis a Felvidékhez hasonlóan Észak-Erdélyben is előnyben részesítette az anyaországi szakembe-

⁵³ A téma egyik legjobb feldolgozása – kivéve a szociális szakközigazgatást, melyről nem szól – Simon Zsuzsanna írása (Erdély köz- és szakigazgatása a második bécsi döntés után, *Regio*, 1995/4. szám, 60–82).

⁵⁴ Azt, hogy ebben mekkora szerepe volt a Nép- és Tájékoztató Központ körüli botránynak és Teleki kiábrándulásának a közigazgatási reformkísérletekből, meglehetősen nehéz eldönteni.

⁵⁵ A Felvidéken a prágai parlamentbe megválasztott képviselőket hívták meg a magyar országgyűlésbe. Erre Észak-Erdélyben nem kerülhetett sor, mert ott a Magyar Pártot a királydiktatúra bevezetésekor feloszlatták, legitim magyar politikai szervezet nem működhetett.

⁵⁶ 7800/1940. ME. rend. A Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi területek közigazgatásáról. Magyar Rendeleték Tára, 1940. Budapest, 1941. 2760–2773.

reket, jogvégezett és esetleg közigazgatási gyakorlattal is bíró személyeket.⁵⁷ Az okok sokrétűek voltak: az 1920 óta egyre markánsabban jelentkező diplomás munkanélküliség, az anyaországból jötteknek a minisztériumig elérő személyes kapcsolatrendszere, az erdélyi fiatalok képzettségének sajátossága (közigazgatási jogot nemigen tanultak, hiszen a román uralom alatt ilyen állás megszerzése szinte reménytelennek tűnt) stb. A folyamat ugyan a miniszterelnök és **Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter** határozott rosszallásával találkozott, ennek ellenére ellenérzéseket szült a helyi értelmiségben, különösen azután, miután a Dél-Erdélyből elmenekült közalkalmazottak és köztisztviselők magas száma ismertté vált. A jelenség nem szorítkozott a közigazgatásra: az oktatásban, a közegészségügyben, de még a városok községi üzemeinél is lehetett vele találkozni.⁵⁸ A katonai közigazgatás tartama alatt a Belügyminisztérium a leendő „civil” vármegyék székhelyein működő szociális megbízottakat – anyaországi mintára – a rendes közigazgatási fizetési besorolás mellett szociális felügyelőkké minősítette át, és az egyre nagyobb számban kiküldött szociális védőnőket – illetve részben az ő munkakörüket is átvevő zöldkeresztes, közegészségügyi védőnőket – az irányításuk alá rendelte.⁵⁹ Valószínűleg annak érdekében, hogy a katonai közigazgatás érzékenységét ne sértsék, nem a szervezés alatt álló és az **ONCSA**, illetve az azt irányító **Országos Szociális Felügyelőség** helyi (vármegyei és városi) alkalmazottait összefogó Belügyminisztérium Szociális Szervezetébe sorolták be őket, hanem külön létrehozták számukra az **Erdélyi Szociális Szervezetet**.⁶⁰ Utóbbi feladatát **Verseghyné Tomori Viola**, aki korábban a népi falukutatásban szerzett magának hírnevet, 1940-ben pedig az Erdélyi Szociális Szervezet egyik vezetője lett, igen széleskörűen fogalmazta meg. Szerinte az általános akciók (terményhitel-akció, ruhaakció, a románok által elrekvirált lovak pótlását szolgáló traktorakció; a Székelyföldön fa felvásárlása és raktározása, székely házi faipar megszervezése, állattjuttatások a legelőterületek jobb kihasználása érdekében stb.) mellett a legfontosabb a társadalommal való együttműködés széles körű megvalósítása, helyi munkabizottságok életre hívása. Ebben elsősorban a nőkre, illetve a már működő női társadalmi szövetségekre szándékozott építeni. Közvetlen célként – az általa is csak tűzoltásnak tekintett általános akciók mellett – a hamarosan a visszacsatolt területeken is megszervezendő közjóléti szövetkezetek munkájának előkészítését jelölte meg. Azok működésétől – hasonlóan az ONCSA többi, társadalmi elmélettel is foglal-

⁵⁷ A kérdésről többek között egy „anyás” városi tisztviselő ad sajátos nézőpontú, de különben hiteles és érdekes leírást. (Varga József: *Új utakon az új, a népi Magyarország felé! Szociál- és népesedéspolitikai tanulmány*, Kézdivásárhely, 1943.)

⁵⁸ A jelenséget követő elégedetlenséggel kapcsolatban az egyik szociális tanácsadó, a maga is partiumi származású Diószeghy Erzsébet azt írta, hogy a román uralom alól felszabadult magyar értelmiségiek egytől egyig állami alkalmaztatást vártak, még azok is, akik sikeresen elhelyezkedtek szabad pályákon (Diószeghy Erzsébet: *A szociálpolitika problémái Erdélyben, Kárpátmedence*, 1941. május, 49–51).

⁵⁹ 2670/1940. BM-rendelet a visszacsatolt észak-erdélyi területeken működő szociális felügyelők, szociális titkárok és szociális védőnők jogállása tb., *Nép- és Családvédelem*, 1941/1. szám, 14.

⁶⁰ Nagyváradon megszűnik a Erdélyi Szociális Szervezet, *Friss Újság*, 1941. június 27.

kozó munkatársához – hosszabb távon egyrészt a megélhetésükben veszélyeztetett családok minél szélesebb rétegeinek megsegítését, másrészt a társadalom szilárdabb összecementálódását, az osztályok és rétegek közötti ellentétek tompulását várta (amely várakozásról egyébként nehéz eldönteni, hogy a különös éleslátással bíró szerző valódi gondolatait tükrözték-e, vagy csak a hivatali állással együtt járó kötelező optimizmusból fakadtak).⁶¹

1940 második felében és 1941 elején a visszacsatolt területeken az Országos Nép- és Családvédelmi Alap – hasonlóan az anyaországhoz – megkezdte szabályszerű működését. Települési szinten a legtöbb helyen megszervezték a nép- és családvédelmi munkaközösségeket.⁶² Ezeknek tagjai a helyi társadalom elitjéből kerültek ki. Vezetőjük az anyaországban vagy a község papja, vagy a valamelyik virilista, esetleg a jegyző felesége, ritkán pedig az igazgató-tanító volt. Erdélyben ezzel szemben – különösen a Székelyföldön és az unitárius községekben – kizárólag a lelkészek irányították a községi munkaközösséget: a Józán Miklós kolozsvári unitárius püspök körlevelére adott válaszok szerint a községek 96%-ában ez volt a helyzet, az egyik lelkész pedig felháborodottan utasította vissza még a gondolatát is, hogy ezt a tevékenységet más végezze.⁶³ Egyéb források ugyanakkor arra utalnak, hogy a lelkészek ebbéli, szinte kizárólagos erdélyi szerepét a középrétegek magyarországinál visszahúzódozóbb, sőt érdektelenebb volta is előidézte.⁶⁴

A munkaközösségek megalakítása kettős céllal történt. Egyrészt a szociális közigazgatás feladatainak egy részét kellett átvállalniuk: a településen illetőséggel bíró, a juttatásokra alkalmas munkaképes, négy- vagy annál több gyermekes, munkaképes és munkára kész, megélhetésében veszélyeztetett családok kiválogatása volt az elnyerendő kölcsönre. Ezen túlmenően a munkaközösségek – melyek e nevet azért kapták, mert a helyben működő valamennyi karitatív-szociális egyesületet igyekeztek összefogni – munkaköre volt a juttatottak figyelemmel kísérése, nevelése, életmódjuk ellenőrzése. Erre különösen azért volt szükség, mert szociális védőnők – és különösen képzett szociális védőnők – kezdetben nagyon kis számban álltak az Országos Szociális Felügyelő-

⁶¹ Verseghyné Tomori Viola: Az Erdélyi Szociális Szervezet, *Magyar Női Szemle*, 1940. november–december, 215–217.

⁶² Ezt még a 98.000/1937 BM. rendelte el, ám a legtöbb anyaországi településen elmaradt a megszervezésük.

⁶³ Mindössze egyetlen lelkész válaszolta – betegségére hivatkozva – azt, hogy nem működik közre a munkában. A válaszból kiderül az is, hogy a legtöbb unitárius faluban a munkaközösséget a lelkész vezette. A homoródszentpéteri lelkész pedig egyenesen azt írta püspökének, hogy a körlevélre „nem tudom, mit jelentsek, akkor amikor minden intézmény ami a községben van, rajtam fordul meg. Nagyon szomorú volna [sic!], ha ilyen irányú munkában csak akkor vennénk részt, amikor erre fölhívást kapunk. Hogy mit végzünk, azt ne töllünk [sic!] kérdjék. Magunkról tehetünk szép és hízgelő megnyilatkozásokat. Éppen ezért nem akarok mindnél jobb lenni. Föltételezem, hogy ilyen irányú munkában minden unitárius lelkész részt vesz, nem hagyva ki magamat sem.”

⁶⁴ Mihalovics Zsigmond: A középosztály elzárkózik, *Új Élet*, 1943. augusztus; Szim Lídia: Közösség – munkaközösség, *Erdélyi Iskola*, 1944. április–június, 200–206.

ség által irányított, a gondozást elvben végző **Belügyminisztérium Szociális Szervezete** rendelkezésére. Emellett azonban a munkaközösségek feladata volt – vagy inkább lett volna – a széttöredezett vagy legalábbis annak vélt helyi társadalom újraformálása is, új kapcsolatok létesítése az elit és a megsegítésre szoruló néprétegek között. A nevelési cél is kettős volt: a vezetőket (ebbéli pozícióikban megerősítve) szociális felelősségvállalásra, a társadalmi bajok helyi kezelésére készíteni, míg a vezetetteket (a helyi hierarchiában betöltött helyzetük elfogadása mellett) kulturálisan is fölemelni; a fölemelés ebben az esetben egyértelműen a középosztály(ok) életfelfogásának a kiterjesztését jelentette.⁶⁵ Végül pedig a munkaközösségek egyértelmű célja volt mindkét érintett rétegben fokozni a magyarsághoz való hűséget, a nemzeti öntudatot.⁶⁶

Észak-Erdély vegyes lakosságú vagy éppen román többségű településein az utóbbi pont megvalósítása nyilvánvaló nehézségekkel járt, ha nem volt éppen rögtön lehetetlen (különösen, ha a település elit rétege sem volt magyar nemzetiségű). A visszacsatolt terület a szociális szakemberekkel való ellátottság tekintetében is az anyaországtól eltérő sajátosságokkal bírt. Egyrészt sok anyaországi védőnő igyekezett az erdélyi szolgálatot elkerülni az ottani mostohább viszonyok, különösen a rosszabb – vagy rosszabbnak vélt – közlekedés miatt,⁶⁷ másrészt azonban Kolozsvárott 1940-től működött egy szociális szakiskola. A **Katolikus Női Szociális Képzőt a Slachta Margit alapította Szociális Testvérek Társasága hozta létre** még a magyar bevonulás előtt, és speciálisan erdélyi helyismerettel rendelkező szakembereket igyekezett nevelni.⁶⁸ 1941-ben **a kolozsvári egyetem dékánjának, Kovrig Bélának** a közvetítésével hosszas tárgyalások után a Belügyminisztérium elismerte az ottani szakképesítést, és a végzett hallgatók mint igen jól felkészített szociális védőnők kaptak alkalmazást a Szociális Szervezetben. Különleges erdélyi körülménynek számított a társadalom szervezettsége is. Helyi szociális célú egyesületek, csoportok – főleg az egyházakhoz kötődően – számos helyen működtek, de országos szervezetet (szemben az anyaországgal) nem alkottak. Ugyanakkor **a Magyar Népközösség népgondozási, szociális tevékenysége igen kiterjedt volt.**⁶⁹ Ebbéli működése (is) kizárólag a magyar lakosságra terjedt ki, ami a

⁶⁵ A cél a Belügyminisztérium tájékoztatója szerint az érintettek „gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése” volt (*Magyar nép- és családvédelem*, i. m., 4–5).

⁶⁶ A munkaközösségekre vonatkozó igen kiterjedt irodalomból: Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap kormányzati és közigazgatási rendszerünkben, *A vármegye*, 1942. május 10., 3 és május 20., 2; [Büky Magda?]: *A munkaközösségek szervezése és gyakorlati feladatai. A M. Kir. József Nádor Közgazdasági Egyetem Szociális Tanfolyama*, Budapest, 1943; Jákob Konrád: *Szociális munkaközösségek, Községi Közlöny*, 1943. június 20., 193–194; Uő: Jákob Konrád: *A szociális életigazgatás útja, Sárpillis-Szekszárd*, 1941, 30–32.; Kádár Levente: *Országos Nép- és Családvédelmi Alap*, Budapest, Országos Szociális Felügyelőség, 1943, 120–128.

⁶⁷ Bielek Tibor: Az Országos Egészségvédelmi Szövetség, mint a zöldkeresztes egészségvédelem társadalmi háttere, *Zöld Kereszt*, 1941/3. szám, 51–53.

⁶⁸ Hív benneteket a Katolikus Női Szociális Képző! *A Lélek Szava*, 1940. október 1., 7.

⁶⁹ Az erről szóló, meglehetősen bő szakirodalomból: *Családvédelem a Magyar Népközösségben, Csiki Lapok*, 1940. június 16; Nagy András: Egészségpolitikai vázlat, *Hitel*, 1938/1. szám, 58–72; *Családvédelem a Ma-*

szociális védőnők számára, akik társadalmi kapcsolataikat sok helyütt főleg a Népközösségre alapították, a románság elérését reménytelenné tette. (Egyébként az észak-erdélyi szociális védőnők sajátos helyzetét és az anyaországiaktól meglehetősen eltérő neveltetését és habitusát jelzi, hogy 1941. elején Erdélyi Szociális Munkások Egyesülete – ESZME néven társadalmi egyesületet alapítottak, ami az ország más területein valószínűleg nem lett volna lehetséges egy újonnan létrehozott, addig ismeretlen állami szervezet – ráadásul nőkből álló! – alkalmazottai számára.⁷⁰)

A nép- és családvédelmi munkaközösségekkel párhuzamosan a vármegyékben és a városokban megszervezték a közjóléti szövetkezeteket is. Feladatuk a Budapestről folyósított forgótőkehitelből és az Országos Szociális Felügyelőség által jóváhagyott éves költségvetés és kölcsönjuttatási (munka-) terv alapján a rászoruló családok megsegítése volt.⁷¹ A juttatásra kijelölt családok családfőinek ugyan kötelező volt 2 pengős üzletrészt vásárolni, ám ténylegesen azok az állami akarat végrehajtói voltak: a jelentősebb döntéseket, így mindenekelőtt az éves költségvetést minden esetben az OSZF hagyta jóvá.⁷²

Az ONCSA általános, egész országra kiterjedő működéséről egy rövid tanulmányban aligha lehet – akár még vázlatosan is – átfogó képet adni.⁷³ Jelen írásunkban ezért arra törekszünk, hogy azokat a sajátosságokat mutassuk be, amelyek a szervezet észak-erdélyi működésével kapcsolatosak. Éppen ezért két területet vizsgáltunk meg: a Székelyföldet az általános területfejlesztés, a gazdasági felzárkóztatás szociális munkával való kölcsönhatásai miatt, Kolozsvár városát pedig a szociális tevékenység társadalmi kapcsolatokban mutatkozó sajátosságai okán.

---

gyar Népközösségben, *Csiki Lapok*, 1940. június 16. A *Magyar Népegészségügyi Szemle* is meglehetősen rendszerességgel írt a magyar népesség körében folytatott egészségvédelemről.

⁷⁰ ESZME – Erdélyi Szociális Munkások Egyesülete, *A Nap*, 1941/2. szám, 18–19.

⁷¹ A helyi nép- és családvédelmi alapok és a közjóléti szövetkezetek működésére nézve l. Kádár Levente, i. m.

⁷² A szövetkezetek működését a 3500/1941. ME-rendelet szabályozta. Arra, hogy az Országos Szociális Felügyelőség milyen mértékben szolt bele az egyes települések nép- és családvédelmi költségvetésébe, éppen egy erdélyi kisváros, Szászrégen szolgáltathat példát. A következőkben felsoroljuk a város 1942-es nép- és családvédelmi költségvetésének tételeit; a zárójelek között az OSZF által jóváhagyott összegek szerepelnek: hájjuttatás 21 000 (25 860); nagyállat (ló és tehén) 12 600 (10 000); kisállat 6000 (4000); háziipar 7000 (6500); kisipar 7000 (változatlan); kiskereskedelem 7000 (változatlan); téli foglalkoztató 1400 (törölt tétel); egyéb kölcsön 0 (5000). Karitatív juttatások: főzőtanfolyam 0 (500); ruha- és cipősegély 2100; napközi 0 (800); egyéb 1400 (törölt tétel) Mint az látható, az OSZF mindössze két tétel esetében nem változtatta meg a tervet.

⁷³ Az ONCSA működéséről általában l. Berey Katalin: *Szociálpolitikai kísérlet Magyarországon a 40-es évek elején, Szociológiai füzetek 25*, Budapest, Művelődési Minisztérium Marxizmus-Leninizmus oktatási Főosztálya, 1981. A szervezet néhány sajátosságára korábban mi is rámutattunk (Hámori Péter: *Női szerepek és a szociálpolitika Magyarországon*, i. m.; Kalocsa szociálpolitikája, in Koszta László (szerk.): *Kalocsa történetéből*, Kalocsa, 2000, 353–385.)

Törekvések a Székelyföld gazdasági felemelésére

Mielőtt az ONCSA székelyföldi működésének bemutatására áttérnénk, a gazdasági reintegráció néhány területét szükségesnek látszik vázlatosan áttekinteni, különös tekintettel arra, hogy ezek többé-kevésbé közvetlenül befolyásolták a szociális szervezet működését is.

Csakúgy, mint korábban a Felvidék és Kárpátalja esetében történt, a magyar kormányzat 1940 végén az ország előtt álló egyik legfontosabb célnak Észak-Erdély gazdaságának az anyaországhoz való visszaillesztését tűzte ki.⁷⁴ Erre a célra 1941. november 1-jén 100 millió pengős, 10 éves futamidejű, 4,6% tiszta kamatú államkölcsonnt hirdettek meg, melynek lejegyzésében elsősorban pénzügyi körökre és vállalatokra számítottak, de egy részét a lakosságnak is felajánlották, nyereménykölcson formájában.⁷⁵

Legkönnyebben és leggyorsabban a pénzügy területén sikerült eredményeket felmutatni. A jelentősebb magyarországi bankok 1940 végén, illetve 1941 elején fiókinvézeteket nyitottak a nagyobb településeken, majd három pénzintézet létrehozta az **Észak-erdélyi Pénzügyi központot**.⁷⁶ A Magyar Nemzeti Bank szintén kezdettől végezte váltóleszámítolási tevékenységét.⁷⁷ Viszonylag gyorsan sikerült a kisebb helyi pénzintézetek, községi takarékpénztárak működését is újraindítani. Ezek az állami forgótőkehitelnek a kisiparosokhoz, kiskereskedőkhöz való továbbításában kaptak különösen nagy szerepet.⁷⁸ E tevékenységben az 1923-ban, Erdélyben alapított **Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja** is aktívan részt vett.⁷⁹

Az iparfejlesztés ügyében 1940–41-ben a kormányzat hangzatos ígéreteket tett, ám a Székelyföld négy megyéje ebből vajmi keveset érzékelt. Leginkább a villamosítás és a kisipar támogatására kiutalt – már említett – kölcsönök voltak azok, melyek érezhető, bár nem jelentős változást hoztak.

A kereskedelem fejlesztése terén 1940 és 1944 között állandóak voltak az egymásnak ellentmondó intézkedések, amit a sajtó éles polémiái is tükröztek. Erdélyben a fogyasztási szövetkezeti mozgalom a román uralom éveiben a magyarság összetartozásának kifejezője és összetartásának eszköze is volt, amelyet ráadásul Bukarest sem akart

⁷⁴ Horthy Miklós kormányzó karácsonyi rádiószózata a magyar néphez, *Függetlenség*, 1940. karácsonyi szám (december 26.).

⁷⁵ Oberding József György: Erdély gazdasági élete, *Kárpátmedence*, 1943. szeptember, 522–528; A százmillió nyereménykölcson, *Tanyai Hírlap*, 1940. november 23; ME: Erdélyi Nyereménykölcson, *Köztelek*, 1941/46. szám, 997.

⁷⁶ *Közgazdasági Szemle*, 1941. október, 368–369. A három pénzintézet a Magyar Általános Hitelbank, a Székelyvárosi Községi Takarékpénztár és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank volt.

⁷⁷ Oberding József György: i. m.

⁷⁸ A fedezet nélkül kibocsátott hitelek visszafizetésére némi garanciával szolgált, hogy a kisebb pénzintézetek vezetői általában ismerték vagy legalább ellenőrizni tudták a hitelért folyamodók személyi hátterét (Öt-éves lejáratú hiteleket bocsátanak a kisemberek rendelkezésére, *Hétfői Székely Nép*, 1942. október 26.).

⁷⁹ Bethlen László a „Szövetség” elnöke, *Kárpátmedence*, 1943. szeptember, 559–562.

felszámolni, sőt még háttérbe szorítani sem.⁸⁰ A Hangya és részben más szövetkezetek is igen komolyan részt vettek a visszacsatolás utáni közellátás megszervezésében. Részben emiatt, részben pedig azért, mert a kormányzat szociális politikájában amúgy is fontos szerepet töltött be a szövetkezeti mozgalom, 1940–41-ben határozott biztatást és anyagi támogatást is kaptak a visszacsatolt területeken működő szövetkezetek. Ugyanakkor az erdélyi Gazdasági Tanács és más érdekkörök is elsősorban a magánkereskedelem fejlesztését szorgalmazták, s a szövetkezetekben leginkább csak vetélytársakat láttak.⁸¹

A hitelélet megszervezésénél, az iparnál és a kereskedelemnél sokkal fontosabb témánk szempontjából a mezőgazdaság átalakítása és az infrastruktúra fejlesztése érdekében folytatott állami tevékenység, amely több esetben közvetlenül érintette az Országos Népi- és Családvédelmi Alap székelyföldi működését.

A mezőgazdaság „egybehangolását” az anyaország igényeivel és lehetőségeivel több szerv végezte. A már említett **Erdélyrészi Gazdasági Tanács** mellett az **Erdélyrészi Magyar Gazdasági Egyesület** (mely ötvözte az **Országos Mezőgazdasági Kamara és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület** munkakörét) 1940 végétől ténykedett ezen a területen. 1941 nyarán a 3910/1941. Me. számú rendelet hívta életre a Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltségét, amely ettől kezdve koordinálta a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló tevékenységeket.⁸²

A földművelésügyi kormányzat Székelyföldön mindenekelőtt az állatállományt kívánta jelentős mértékben feljavítani. Ennek érdekében 1941-ben 1146 nemesített kancát osztottak szét; az állatok árának csak a felét kellett kifizetni a járlatlevél átvételekor, a többit 5 év alatt lehetett törleszteni. Szintén törekedtek a tehén- és juhállomány feljavítására, hasonló akciók keretében.⁸³ Mindehhez – ahogy arról később még szólunk – csatlakozott az ONCSA is, amely szintén súlyt helyezett arra, hogy csak kiváló minőségű, lehetőleg ellenőrizhető vérvonalú állatokat juttassanak a rászoruló családoknak.⁸⁴

Sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött az FM Erdélyi Kirendeltség a legelő-, szántóterületekkel és más növénytermesztéssel kapcsolatos tevékenysége során. Ekkoriban még sok helyütt, így a Székelyföld egy részén is a hagyományos, háromnyomásos gazdálkodás volt uralkodó. A Kirendeltség minden tőle telhetőt megtett ugyan az ugar csökkentése érdekében, ez azonban nem egyszer ellenkezést és visszás eredményeket

⁸⁰ A szövetkezetek Romániában változó mértékű, egyes esetekben 50%-os adókedvezményt kaptak (*Erdélyrészi Hangya Naptár*, 1942, 122).

⁸¹ Különösen így volt ez 1943 végétől, amikor a zsidó kereskedők kénytelenek voltak megszüntetni működésüket, helyüket keresztények vették át, ami egyes körök szerint a szövetkezeti mozgalom létjogosultságát kérdőjelezte meg (*Erdélyi Közgazdaság*, 1944. augusztus 3.).

⁸² Az intézmény létesítésekor valószínűleg az 1920 előtt létezett és sikeresen működött Székelyföldi Kirendeltséget vették alapul.

⁸³ Az adatok forrása: *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája*, Kolozsvár, 1941–42.

⁸⁴ Jelentés az állatbeszerzések körüli nehézségekről. Somogyi Ferenc szociális felügyelő levelezése. Baranya Megyei Levéltár IX. 705. 3. dob. (továbbiakban Somogyi Lev.)

szült.⁸⁵ Az alacsony állatlétszám mellett olyan területen, ahol ráadásul a műtrágya szinte ismeretlen volt, az ugar elhagyása a föld igen gyors kimerüléséhez kellett, hogy vezessen. A növénytermesztés helyzetén az évről évre ismétlődő nemesített vetőmag- és gépakciók sokat javítottak ugyan, de a kötelező beszolgáltatás és a helyi viszonyokra tekintettel nem levő irányított termelés gyakran lerombolta az eredményeket.⁸⁶ A helyzet súlyosságához az is hozzájárult, hogy a magyar adórendszer a korábbi románnál sokkal jobban sújtotta a gazdákat: ugyan az adókulcsok néha még alacsonyabbak is voltak – csakhogy számos egybehangzó adatközlés szerint a román adótiszteket könnyen meg lehetett vesztegetni, ez azonban a magyar uralom alatt lehetetlenné vált...

A szántóföldi növények termesztésével kapcsolatos konfliktusoknál, az irányított gazdálkodás és a helyi hagyományok e téren jelentkező érdekütközéseinél sokkal komolyabb ellentét volt tapasztalható az erdei gazdaság, a fakitermelés és a favagyon kezelése területén. Az ország gazdasági vezetése úgy tekintett Székelyföldre, hogy az elsősorban a fában szegény anyaország fa nyersanyagbázisa lesz. Ennek érdekében nem fukarkodtak a befektetésekkel: több helyen útépítésbe kezdtek, csemetekerteket létesítettek, a kopárosok fásítására akciókat kezdeményeztek. Mindez nem is járt volna az érintett lakosság tiltakozásával, a hivatalos szervek azonban nem számoltak azzal, hogy az olyan, az anyaországban archaikusnak, letűntnek számító gyakorlatok, mint a faluközösség tagjainak a közerdők használatából való egyenlő részesedése, a Székelyföldön akkor még élő szokások voltak. Míg ezek a konfliktusok az erdőfelügyelet és a lakosság között megmaradtak a községek szintjén,⁸⁷ a székely közvagyon (jelesül a Csíki Magánjavak) körüli huzavona általános feltűnést és meglehetősen elégedetlenséget szült.⁸⁸

Az ONCSA Székelyföldön

A mezőgazdaság korszerűsítésénél sokkal sikeresebb területnek számított az infrastruktúra fejlesztése, amely átvezet az Országos Nép- és Családvédelmi Alap működésének ismertetéséhez is. Az erdélyi vasút- és az elsősorban hadászati és közszállítási, másodsorban pedig turisztikai szempontokat figyelembe vevő útépitkezésekre a kor-

⁸⁵ Olykor az áttérés az egynyomásos gazdálkodásra „közigazgatási intézkedés” hatására történt, *Hétfői Székely Nép*, 1943. február 8.

⁸⁶ Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája, i. m. és Magyar figyelő, *Kárpátmedence*, 1941. október, 385. Erdély területén 17 455,96 pengő értékben juttattak vetőmagot, amelyből Székelyföld részesedése 9357,10 pengő volt; emellett a négy székely vármegye 124 vető- és 60 magtisztító gépet, továbbá számos kisépét (boronát, darálót, ekét stb.) kapott jelentős állami támogatás mellett (ez a nagyobb gépek esetén elérte az 50%-ot is).

⁸⁷ 7645/1941. kig. A vármegye alispánjának évnegyedes jelentése, *Csíki Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. november 27., 330–332. A jelentés – címével ellentétben – a visszacsatolástól 1941. novemberéig fogta át a vármegye szociális tevékenységét.

⁸⁸ K. M. [Kerék Mihály]: A román földreform Erdélyben, *Magyar Nemzet*, 1940. szeptember 3.

mány 1940–41-ben 48, illetve 35 millió pengőt biztosított.⁸⁹ A visszacsatolt területeken, így a Székelyföldön is – hasonlóan az ország többi részéhez – a munkálatokat úgy adták ki, hogy a hivatalos árlejtés előtt kötelezték a vállalkozókat: a szakképzettséget nem igénylő tömegmunkák (főleg a kubikmunkák) esetében legalább 50-75, a szakképzettséget igénylő munkák esetében pedig legalább 25-50%-ban „megélhetésében veszélyeztetett” családfőket alkalmazzanak. A gyakorlatban ez annyit jelentett, hogy a vállalkozó a kijelölt kontingensbe tartozó munkásait a szociális gondozók, szociális titkárok, illetve ahol ilyen nem volt, ott a jegyzők által összeállított jegyzékből válassza ki, illetve annak alapján fogadja fel. Ilyen módon épült fel államsegélyből számos óvoda, napközi 1940–41-ben.⁹⁰

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap 1941-es (első rendes működési évi) költségvetésében 1 350 000, majd pedig az 1942-es költségvetésében már 1 700 000 pengő szerepelt a „Városok szociális tevékenységének előmozdítására” címen.⁹¹ A székelyföldi városok közül Szászrégen kivételével valamennyi élt a lehetőséggel, és kölcsönképpen 10 000 – 55 000 pengő közötti összeget vettek fel a **Vármegyei Nép- és Családvédelmi Alapból**, amiből elsősorban városrendezési munkákat, tatarozást végeztek. Az üzleti kamatnál jóval alacsonyabbnak számító, mindössze 5%-os egyszeri kezelési költségű kölcsönt a belügyminiszter azzal a feltétellel hagyta jóvá, hogy kizárólag munkanélküli, nagycsaládos személyeket fognak a munkálatokon foglalkoztatni.⁹² A pénzt elsősorban középületek renoválására, közterek kikövezésére fordították. Csíkszeredában ebből az összegből kezdték meg a régi törvényszéki épület átépítését, ahol 1943-ban a vármegye új, **Szülőanyák Mária Otthona** nevű intézménye nyílt meg.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap tényleges működését országszerte nagy propaganda, és éppen ezért komoly várakozás előzte meg. Nem volt ez másként Székelyföldön sem, ahol a négy vármegye regionális lapjai rendszeresen beszámoltak az anyaországi szervezésről, a szatmári kísérletről, illetve ismertették az Erdélyi Szociális Szervezet tevékenységét is. A *Csiki Lapok* a következőképpen írt minderről: „Az Erdélyi Szociális szervezet hatalmas és áldásos munkát fejt ki. Természetesen több a baj, mint a tehetség. Iparosoknak hitelt nyújt, búza-hitel, cipőhitel is folyamatban van, a zöldkeresztes segélyt most kezdjük megismerni, a szegény iskolás gyermekek ebédhez jutnak, a teljesen elhagyatottakat három hónapon át segélyezték.”⁹³ Ám nem mindenki volt annyira elégedett az elért eredményekkel, mint a *Csiki Lapok* újságírója. Zathureczky Gyula például a

⁸⁹ Magyar figyelő, *Kárpátmedence*, 1941. október, 385.

⁹⁰ Tölgyes, Mindszent, Hosszúmező, Békás-Tóisorok, Bisztrapatak, Kászonimpér, Gyergyóhodos, Hágótó, Dánfalva, Cstószeg, Tulsóvíz és Gyimesfelsőlók. (Somogyi Lev. 2. dob.)

⁹¹ Ez a teljes költségvetés 11,25, illetve 11,15%-át tette ki. Államköltségvetés az 1942. évre. Hivatalos kiadás, Budapest, 1941.

⁹² Csíkszereda város nép- és családvédelmi tevékenysége, 1941. MOL. Országos Szociális Felügyelőség iratai, K-566. 5. cs.

⁹³ Lajos Balázs: A székely kenyeret keres, *Csiki Lapok*, 1941. március 9.

*Hitel*ben az addigiaknál sokkal hathatósabb családvédelmi intézkedéseket, általános, mindenkire kiterjedő egészségvédelmet, családalapítást lehetővé tevő anyagi életviszonyokat, a sokgyermekes családok minden téren történő előnyben részesítését követelte.⁹⁴ Mások enyhébben fogalmaztak, általában Erdély elmaradottságáért, szegénységéért kizárólag a román uralmat okolva, de egy nagyszabású szociális átformálást ezek az írók is szükségesnek tartottak, annak elvégzését pedig egyértelműen az államtól várták.⁹⁵ Sajátos, de a korhangulat tükrében nem meglepő, hogy a romániai királydiktatúra alatt a Nemzeti Újjászületés Frontjának (állampárt, Frontul Renașterii Naționale) alárendelt Serviciu Sociale (Társadalmi Szolgálat) tapasztalatait a legcsekélyebb mértékben sem vették figyelembe sem Szatmárban, sem Kolozsvárott.⁹⁶ Annak sincs nyoma, hogy a román elődszervezet pénzkészletét átvették volna, amit Szatmárban könnyen érthetővé tesz, hogy a román közigazgatás kivonulásakor az iratok és a közigazgatási vagyon nagy részét a román katonaság magához vette, és délre „menekítette”. Egyébként úgy tűnik, hogy a szervezet, melyben az egyetemisták kötelező jelleggel, mások önkéntesen vettek részt, leginkább az egyetemi városokban – tehát Észak-Erdélyben Kolozsvárott – működött.⁹⁷ A polgármesteri iratokból azonban kitűnik, hogy Szatmárnémetiben is létezett, de működéséről csupán halvány nyomok vannak.

1941 elején mind a négy székely vármegyében megalakultak a helyi közjóléti szövetkezetek, amelyek a vármegyei közigazgatás és az **Erdélyi Szociális Szervezet** addigi munkáját és költségvetési maradványait is átvették. Ennek során számos visszaélésre derült fény: csaknem mindenütt ellenőrizhetetlen volt, vagy nem is létezett könyvelés, a pénzt utólag rekonstruálhatatlan célokra használták fel.⁹⁸ A nagyobbrészt az anyaországból kiküldött vezetők azonban olyan dolgokat is számon kértek a helyi szociális szervezetek vezetőin, amelyek aligha voltak teljesíthetőek: így például a közjóléti szövetkezetek főállású, szakképzett könyvelőt alkalmazhattak, míg erre korábban nem volt mód; a zavaros anyagi viszonyok mögött gyakran inkább állt hozzá nem értés, mint nemtörődömség.⁹⁹

A közjóléti szövetkezetek vezetői az első, 1941-es ideiglenes munkatervek összeállításakor kénytelenek voltak belátni, hogy feladataik és lehetőségeik egészen mások, mint

⁹⁴ Zathureczky Gyula: *Methamorphosis Transylvaniae, Hítel*, 1940–41/2. szám, 199–230.

⁹⁵ Wesselényi Miklós hangsúlyozta például, hogy 22 évig a magyarság megoldotta saját köreiben a karitátszot, de a jelen helyzetben ez már nem elégséges, immár tervszerű szociálpolitikára van szükség (Wesselényi Miklós: *Erdélyi tapasztalatok, Magyar Nemzet*, 1940. november 8.).

⁹⁶ A szervezet működését a szatmárnémeti megyei levéltárban volt alkalmunk tanulmányozni. Casa de Asigurări Sociale Satu Mare; Arhivele Naționale Românei Filia Satu Mare, inv. nr. 175. dos. 2-3.

⁹⁷ *Serviciu Sociale*, 1940. ianuarie, 2-4. A Szolgálat terve Dimitrie Gusti professzortól eredt. Gáll Ernő: *A romániai polgári szociológia. Kritikai tanulmányok*, Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1958 és Constantinescu, Miron – Bădina, Ovidiu – Gáll, Ernő: *Gîndirea sociologică din România. Note de curs. Univ.*, București, 1973.

⁹⁸ Somogyi Lev. 3. dob.

⁹⁹ Erre bizonyíték, hogy egyetlen meggyanúsított személy ellen indult csak eljárás, a bíróság őt is felmentette. Uo.

az anyaországban. Az a végletes szegénység, amit korábbi munkaterükön többen tapasztaltak, a Székelyföldön jóval ritkábban jelentkezett, ám „megélhetésében veszélyeztetett” család a föld eltartóképessége és az abból fakadó munkaerő-felesleg miatt bőven akadt. A lehetséges megoldások keresésére Bonczos Miklós, az Országos Szociális Felügyelőség államtitkári rangban lévő vezetője – Somogyi Ferenc javaslatára – egy tehetséges fiatal embert, Kovács Dezsőt küldött ki ideiglenesen Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyék szociális felügyelőjének.¹⁰⁰ Kovács Dezső mindössze három hónapnyi ottani helyzetfelmérés után részletes tervet küldött Somogyinak. Ebben egy olyan elképzelést vázolt fel, mely gyökeresen ellentmondott az ONCSA és a produktív szociálpolitika elveinek. Lezögezte ugyanis, hogy az, amit Pécssett és Szatmárban látványosan megvalósítottak, a Székelyföldön részben felesleges, részben a meglévő pénzeszközökkel megvalósíthatatlan.¹⁰¹ E tájon ugyanis nem a lakáshiányt, legfeljebb az egészséges lakások hiányát találta jellemzőnek; sokkal súlyosabbnak minősítette azonban ennél a megélhetési lehetőségek szinte teljes eltűntét. Éleslátására jellemző, hogy bár bevezető soraiban javasolta a székelyföldi ipar felfejlesztését, lezögezte, hogy erre az ONCSA-nak sem eszköze, sem lehetősége nincsen. A rendelkezésre álló keretektől elsősorban a tehén-, birka- és kecskejuttatást tartotta célravezetőnek. Ez ugyanis tizedannyiba került, így tízszer annyi családot lehetett segíteni a meglévő szűkös összegből, ráadásul a visszatérülése is gyorsabb lehetett.¹⁰² Ugyanakkor elkeseredetten írt arról, hogy az ONCSA törekvései sem a helyi elit, sem az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, de még a közgazdászati vezetők részéről sem találkoznak megértéssel: „Hallottam olyan hangokat is, hogy szegénynek nem való rendes állatot adni, mert úgymint csak tönkre teszi. [...] Megértem, hogy az olyan papok, tanítók és földbirtokosok, akiknek nem voltunk hajlandók megvenni

¹⁰⁰ 1941 elejétől az alispán mellé beosztott vármegyei szociális szakember titulusa szociális felügyelő volt.

¹⁰¹ A helyi szociális szakemberekkel való konfliktusára éles fényt vet körlevele: „Voltam bátor figyelmeztetni Titeket arra, hogy a munkánkat csak akkor leszünk képesek idejében, rendszeren és hiánytalanul elvégezni, ha a levelemben foglalt utasításokat éppúgy, mint szóbeli megbeszéléseinket végre is hajtjátok. Ezzel szemben azt kell megállapítanom, hogy a közzéjött előadók nemcsak, hogy saját fejük után mennek, hanem ezen kívül formálisan keresztezni akarják és elgáncsolni azokat az intézkedéseimet, amelyeket helyesnek látok. Ezen az úton vagyok bátor Benneteket figyelmeztetni arra, hogy egyáltalán nem emelek kifogást az ellen, ha az ilyen hajlamosságú urak minél előbb leköszönnek tisztségükről és nem várják meg azt, hogy én távolítsam el őket. [...] Rámutatni kívánok itt arra, hogy mezőgazdasági vonatkozású elgondolásainkban annyira fölötte állok a Ti gazdasági szakértelmeiteknek, hogy még arról sem lehet szó, hogy »vitába« bocsátkozzam Veletek. Nagyon szívesen és akárhányszor elmagyarázom bárkinek is terveinket, ha arra azért van szükség, hogy az illető úr megértse, de értelmetlenségnek tartanám azt, ha meggyőzni akarná Benneteket. Aki munkatársam akar lenni, az munkatárs legyen és ne okvetetlenkedő akarnok, mert ha így gondolkodik, akkor leszámolunk egymással.” Somogyi Lev., 2. dob. (A levél írója korábban gazdasági felügyelő volt, és felsőfokú mezőgazdasági szak-képzettséggel bírt.)

¹⁰² Mindehhez hozzátette: „Ma egyelőre még az a helyzet, hogy az alispán urak sem igen tudják, hogy mit is adjanak, miként is segíthetnék a népet. Mivel pedig mindenki Pécsset tekinti irányadónak, azokat a gyönyörű és látványos eredményeket, amiket ott elértek borzalmas összegek felhasználása mellett, mindenik alispán ugyanazt szeretné, ha az ő megyéjében is százszám építhetnének házakat. Mert milyen nagyszerű azt elmondani, hogy 50 házat építettem.”

a vásárra behajtott rongy állataikat, haragszanak az ONCSA-ra, mert az istállóikban lévő állatok lényegesen rosszabb minőségűek, mint a »szegények« részére kiadott állatok. A vádakat, amiket felhozta az állatakió ellen, azzal is cáfolta, hogy az jószágok állapotát, gondozását, takarmányát hetente ellenőrzik. Végül összefoglalva javaslatát, visszatért az EMGE vádjaira: „*az az állítás, hogy a terhet nem viselő rétegeket támogatjuk a terhet viselő rétegek kárára, tulajdonképpen nyomtatásba való dícséretet mondott működésünk felől, mert ennél világosabban igazán senki nem fejtheti ki azt, hogy csakugyan azokon segítünk, akik arra rá vannak szorulva.*”¹⁰³

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap székelgyöldi működését alapvetően két fő juttatási formára lehet bontani. A vidéki, visszatérülő, kölcsönképpen adott juttatásokban 1941–42-ben lényegében követték a javaslatot: házjuttatásokra alig-alig került sor. Ezzel szemben igen jelentős volt az állatjuttatások száma; ezek egyben az állatok minőségének a javítását is célozták.¹⁰⁴ Az egész ország falvaiban kiosztott nagyállatok (ló és tehén) 12,36%-a került a négy székelgy megyébe, míg a községek kisállatjuttatásaiban (juh, sertés, kecske, liba és más baromfi) részesült családok 87%-a élt ezen a területen. Szintén feltűnően magas a kisipar (22,17%),¹⁰⁵ a háziipar és az „egyéb” kategória támogatása; utóbbit az Országos Szociális Felügyelőség nem csak a székelgy megsegítése céljából támogatta. Az 1940-es, kezdeti tervek szerint ugyanis – melyeket később a tapasztalatok lapján módosítottak, de teljesen sosem adtak fel – a juttatásnak, különösen a lakásjuttatásnak szocializáló, „ízlésszállító” hatással is bírnia kellett; ennek pedig elsőrendű eszközei lettek volna a szociálpolitika szerint a népművészeti tárgyak, amelyeknek leginkább tiszta és főképp még élő formáját épp a Székelgyöldön találták meg.¹⁰⁶ A visszatérítendő, kölcsön formájában adott támogatás mellett jelentős volt a vissza nem folyó juttatás, illetve beruházás is: Csík vármegyében például az Erdélyi Szociális Szervezet 10 hónapos működése alatt munkabérre 44 776 pengő 8 fillért (a teljes kiadások 15%-át), karitatív adományra pedig 36 504 pengő 22 fillért (12,4%-ot) költöttek. A működés egy éve alatt a kölcsönjellegű juttatások 43,2%-a folyt vissza a vármegye költségvetésébe.¹⁰⁷ A gyors visszatérülés egyértelműen utal arra, hogy a tervezett és a szociális programalkotásban alapvető célként megfogalmazott talpra állítás, adófize-

¹⁰³ A hosszú elaborátum megtalálható: Somogyi Lev. 4, dob. Egyébként a helyi hatalommal való szembeszállásból Kovács Dezső került ki vesztesen, amit a levelezés mellett elhelyezett behívóparancs és a doni harctérről származó gyászjelentés is tanúsít.

¹⁰⁴ Az állatokat alföldi mintagazdaságokból szereztek be (Apaállatokat és üszöket vásárol a Székelgyudvarhelyi Közjóléti Szövetkezet, *Hétfői Székelgy Nép*, 1942. november 23.).

¹⁰⁵ A Csík vármegyében erre fordított 36 438,57 pengő országosan is példátlanul magas összeg volt (3645/1941. kig. *Csík Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. november 27., 330–332).

¹⁰⁶ A helyi közigazgatás ezeknek a terveknek cseppet sem örült; amikor az 1942-es munkaterv összeállításakor az Országos Szociális Felügyelőség előírta, hogy az 480 000 pengős forgótökekölcsön csaknem felét, 220 000 pengőt háziiparra kell költenie – az amúgy még meg sem alakult – közjóléti szövetkezetnek, a vármegye alispánja tiltakozott, és a forgótökekölcsön egymillió pengőre való felemelését kérvényezte (uo.).

¹⁰⁷ Uo.

tésre képes és hajlandó, tulajdonnal rendelkező polgárrá tétel, az érintettek öntudatos magyarságában való megerősítése helyett Csíks vármegyében 1940–41-ben inkább tűzoltó munka folyt. (Habár ilyen részletes adatok nem kerültek elő a másik három vármegyéből, az összesítő adatok birtokában nagyjából hasonló jellegű képet alkothatunk az Erdélyi Szociális Szervezet és az ONCSA ottani működéséről is.¹⁰⁸)

Összességében megállapíthatjuk, hogy az ONCSA és elődszervezete juttatásaiban 1942 végéig részesült magyarországi családok (az anyaországot és a visszacsatolt területeket is tekintve) 39,15%-a székelyföldi volt.¹⁰⁹ Mindennek a háttérében részben a Székelyföld kiemelt kezelését fedezhetjük föl: ugyanis a közjóléti szövetkezetek munkatervét Budapesten, az Országos Szociális Felügyelőségen hagyták jóvá. Másrészt viszont a forgótökekölcsönök terén nem mutatkozott kivételezett helyzet: a négy vármegye együttvéve is mindössze az országos költségvetés 3,65%-ához jutott hozzá az 1941–44-es évek átlagában.¹¹⁰

1942 folyamán a székelyföldi közjóléti szövetkezetek működésében jól érzékelhető átalakulás ment végbe. 1941 derekán összesen öt ilyen szervezet kezdte meg működését: a négy vármegyében és Marosvásárhely törvényhatóságú jogú városban. 1942-ben belügyminiszteri sürgetésre Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen is megalapították a szövetkezetet.¹¹¹ Addig a tevékenységi kört a városi adminisztráció, illetve a vármegyei közjóléti szövetkezetek látták el (megjegyzendő, hogy e körülményben is a Székelyföld egyedi kezelését lehet felfedezni; az anyaországban ugyanis sokkal kisebb méretű, lakosságú és jelentőségű városoknak is, mint pl. Kalocsa, 1941 folyamán kötelező volt a szövetkezet életre hívása).¹¹² Ezek a városi szövetkezetek azonban – szemben más, erdélyi településekkel – jószerivel csak látszattevékenységet folytattak. Csíkszeredában háziipari boltot tartottak fenn,¹¹³ mely komoly haszonnal működött ugyan (évi 20%), de lényegében semmi köze nem volt a városhoz, áruit ugyanis a vármegyei szövetkezettől kapta. Hasonló bolt nyílt „Portéka” néven Székelyudvarhelyen is, igaz, ott gyapjú- és lenfonó üzemmelle kapcsolatban.¹¹⁴ Ez utóbbi elsősorban nagy családú, csökkent munkaképességű férfiakat és olyan nőket foglalkoztatott, akiknek a férje bevonult katonának.

¹⁰⁸ Kádár Levente: i. m., melléklet.

¹⁰⁹ A képet némileg árnyalja, hogy a városokban juttatásban részesült családok rovatnál Kádár Levente nem jelölt meg adatot; ha feltételezzük, hogy juttatások ott is voltak – és ennek minden alapja megvan –, akkor a Székelyföld részesülése a közel 40% helyett „mindössze” 32,45%...

¹¹⁰ Azt, hogy ez sok-e, vagy kevés (vagy inkább hogy mennyire kevés), szinte lehetetlen eldönteni, mert legfeljebb az 1941-es népszámlálás adataival lehet összevetni; arról megbízható adatok, hogy egy-egy vármegyében hány megélhetésében veszélyeztetett család élt, nem maradtak fenn.

¹¹¹ A székelyföldi városi közjóléti szövetkezetek megalapítása tb. MOL K-566. 9. cs.

¹¹² 6782/1941. OSzF-rendelet; PmL. PPSK. Alisp. IV. 408 b. 75.201/1941.

¹¹³ A Csiki Szóttas Boltot még az Erdélyi Szociális Szervezet alapította, közvetlenül megszűnése előtt (Mi újság a városokban?, *Városok Lapja*, 1941. június 1, 136).

¹¹⁴ Udvarhely vármegye szociális fejlődése az alispáni jelentés tükrében, *Hétfői Székely Nép*, 1943. július 12. A cikk közölte azt is, hogy a vármegyei Nép- és Családvédelmi Alap költségvetése 1 079 856 pengőt tesz ki, de nem részletezte a kiadási összegeket egyes tételek szerint.

Feldolgozóképesége évi 2000 mázsa gyapjú- és lenszáltermelés volt, ami közepesnek számított az ONCSÁ-n belül.¹¹⁵ A lentermelés újbóli felfuttatása, a házi lenszövés ismételt meghonosítása alapvető célja volt az Országos Szociális Felügyelőségnek. Az OSZF ennek érdekében szoros kapcsolatot létesített az **Országos Háziipari Központtal**, az egyes közjóléti szövetkezetek a Központ tagszervezetei lettek. Kezdetben – az OHK megfogalmazása szerint – csak az érintett falusi rétegek „téli jövedelmének fokozására” (azaz, kevésbé kincstári optimizmussal szólva, téli nyomoruk enyhítésére) és „saját, primitív (sic!) szükségleteinek részben saját munkája útján történő biztosítására”¹¹⁶ szánták, a háborús körülmények között azonban a házi lenszövet már nemcsak eladható értékke, hanem fontos kiviteli cikké is vált.¹¹⁷ A felsorolt tevékenységi körökön túl és a fennmaradt iratok alapján úgy tűnik, hogy az említett két szövetkezet csak a további állatjuttatások lebonyolításában jutott némi szerephez, és más – akár erdélyi – városok hasonló szervezeteihez képest mindössze csendben vegetáltak. Változás csak 1942–43-ban állott be, amikor Országos Szociális Felügyelőség határozott fellépése – és pénzküitalásai – nyomán némiképp fellendült a nép- és családvédelmi tevékenység. Szászrégenben például 1941-ben az összes juttatás egy kovácsműhelyből és két varrógépből állott. Ugyanakkor az 1942-re benyújtott terv szerint a következő keretösszeget szándékoztak beállítani a költségvetésbe: 21 000 pengőt házépítésre és -tatarozásra, 12 600 pengőt nagy- és 6000-et kisállatok juttatására, 7000 pengőt házi-, ugyancsak 7000-et kisipari kölcsönökre, ugyanennyit kiskereskedelmi hitelre, 1400 pengőt az ínségesek téli foglalkoztatására, végül pedig karitatív, nem visszatérülő célokra (ruha- és cipősegélyekre) 2100 pengőt.¹¹⁸ Az így beállított 65 500 pengő – mely az Országos Szociális Felügyelőség módosítása után 68 760 pengőre emelkedett – valóban tekintélyes összegnek tűnhet, ám becslésünk szerint legfeljebb 15-16 család számára jelenthette az életminőségük radikális javulását.¹¹⁹

Az 1942-es év a vármegyék nép- és családvédelmi tevékenysége szempontjából is jelentős előrehaladást jelentett; különösen a háziipar fejlesztésében értek el eredményeket. Csík vármegyében a szövetkezet birtokában volt egy Szóttos Bolt Budapesten, lenfeldolgozó Ménaságon, egy gyapjúfeldolgozó Csíksomlyón, **Központi Beszerző Rak-**

¹¹⁵ Csíkszereda és Udvarhely [sic!] városok Közjóléti Szövetkezeteinek munka- és üzletterve az 1943., illetve 1944-ik üzleti évre. MOL K-566. 6. cs.

¹¹⁶ Háziipar felmérőlap (M. Kir. Háziipari Felügyelőség). PML NKO XI. 391. 3. dob.

¹¹⁷ Megjegyzendő, hogy a háziipart nem elsősorban az ONCSA szervei, hanem a Magyar Háziipari Központ koordinálta, amelynek a közjóléti szövetkezetek általában tagjai voltak. (130.209/1939 BM. Magyar Háziipari Központ megalakulása. PPSK. 408. b. 65.681/1939.)

¹¹⁸ Az OSZF ezt a tervet némiképp módosította, törölte a téli foglalkoztatást, főzőtanfolyamokra 500 és napközire 800 pengőt állított be. (Szászrégen város polgármesterének beszámolója a nép- és családvédelmi tevékenységről. MOL. K 566. OSZF 1. cs.)

¹¹⁹ Más városok költségvetései alapján kb. 3 ikerházzal, 4-6 nagyállat-juttatással lehet számolni, a kisipari és kiskereskedelmi kölcsönök pedig legfeljebb további 4 családnak voltak elegendőek. A háziipari és kisállat-kölcsön sokkal több családot elérhetett, de az legfeljebb időszakos segítséget jelentett.

tár a háziiparhoz, és egy fakitermelő üzem, melynek összesen nyolc telephelyéről a testvérszövetkezetek építőfa-ellátását biztosították. Emellett két kisebb gazdaság is a szövetkezet birtokába került az 1942-es zsidótörvény végrehajtása során, ezek azonban szinte semmiféle hasznot sem hajtottak, mindössze a csíkszeredai szociális intézmények élelmiszer-ellátását könnyítették meg némileg.¹²⁰ Fenntartottak egy hatholdas faiskolát is, ezt azonban az Országos Szociális Felügyelőség annyira gazdaságtalannak találta, hogy a szövetkezetet az 1944-es üzletterv jóváhagyásakor a felszámolására szólította fel. Emellett a szövetkezet hozzáfogott a házjuttatások előkészítéséhez is: a vármegye különböző községeiben összesen 180 hold építési telket szerzett.¹²¹ Az 1944-es üzletvévi terv tanúsága szerint ezeken mindössze 35 ház építését kezdték meg, mert ehhez egy speciális, házilagos tégláégetési technológia bevezetésére volt szükség.¹²² Iratok híján nem igazolható, hogy a tervezett házak felépültek-e.

Háromszék vármegyében szintén széles körű tevékenységet fejtett ki az ottani közjóléti szövetkezet. Lenfonója évi 4000, lenfeldolgozója (szövődéje) 2000 mázsa teljesítményre volt képes; a fennmaradó lenfonalat házi szövésre adták ki.¹²³ Rétyen lenfeltáró üzemet tartottak fenn, melynek létesítése igen tetemes összegbe, 800 000 pengőbe került.¹²⁴ Ezen túlmenően létezett egy angóranyl-tenyészet, ahonnan tenyészállatokkal látták el a jelentkező családokat; ez évente összesen 1800 tenyészpár kiállítására volt képes. Nem azonosítható helyen fenntartottak egy gyapjúüzemet is, mely szintén a házi szövést volt hivatva elősegíteni. Sepsiszentgyörgyön 1500 tyúkra méretezett telepet létesítettek, ahonnan fajbaromfival látták el a város és környéke termelőit (a tojás ekkor már keresett exportcikk lett).¹²⁵ A szövetkezet 1942–43 folyamán Kézdivásárhelyen 5, Sepsiszentgyörgyön 4 ikerházat építtetett a városoktól vett telken, a falvakban pedig további 24 gazdasági munkásház épült; ezek a kiválasztottakat a korábbinál kétségkívül sokkal jobb lakáskörülményekhez juttatták, ami azonban vármegyei szinten vajmi keveset jelentett...

A két vármegye közjóléti szövetkezete, hasonlóan Maros-Tordához és számos anyaországi társszervezethez, igyekezett a mezőgazdaság gép- és szerszámellátásában is részt vállalni. Részben a legkülönbélebb vas kézieszközöket juttatták – ami a faeszközök

¹²⁰ Csík vármegyei Közjóléti Szövetkezet 1944-es munka- és üzletterve. MOL. K-566. 10. cs.

¹²¹ Vincze Gábor: *Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar vállalatok, pénzintézetek második világháború utáni helyzetéről és a magyar–román vagyonjogi vitákról*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2000, 265.

¹²² Az Országos Szociális Felügyelőség előre figyelmeztette a vármegyéket és városokat, hogy az 1944-es építkezéseket elsősorban helyi anyagból (vályog, kő, helyszínen égetett téglák) kell megoldaniuk (15.938/1943. OSZF. Az 1944-es építkezések előkészítése, *Nép és Családvédelem*, 1943/10. szám, 399).

¹²³ Ez jelentette talán a legnagyobb beruházást: 1942-ben 230 976 pengő 14 fillért költöttek az üzem felállítására és működtetésére (Háromszék vármegyei Közjóléti Szövetkezet 1942-es mérlege. MOL. K-566. 10. cs.).

¹²⁴ Varga József: *Új utakon az új, a népi Magyarország felé! Szociál- és népesedéspolitikai tanulmány*, Kézdivásárhely, 1943, 150.

¹²⁵ Háromszék vármegyei Közjóléti Szövetkezet 1944-es munka- és üzletterve. MOL. K-566. 10. cs.

felváltásával kétségkívül haladást jelentett – részben pedig traktortelepeket létesítettek az olyannyira hiányzó igaerő pótlására.¹²⁶ Emellett a megoldás mellett azonban a szántóföld továbbra is trágyázatlan maradt, ezért – kivételesen az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesülettel összefogva – műtrágyaakciót kezdeményeztek.¹²⁷ Szemben az anyaországgal, a székelyföldi ONCSA-szervezetek nem vállaltak részt sem trágyatelepek, sem górék, sem pedig más, kisebb mezőgazdasági üzemek létesítésében, és nem szervezték meg a gyógynövény- és erdeigyümölcs-gyűjtési és szárítóépítési tevékenységet sem. Az istállóépítési akcióban sem vettek részt (a típusépületek egyik kidolgozója az a Kós Károly volt, aki Marosvásárhelyen és Kolozsvárott ONCSA-házakat tervezett).¹²⁸ Mindebben azonban nem az érdektelenségüket, inkább a Földművelődési Minisztérium Erdélyi Kirendeltségének és a Hangyának a tevékenységét lehet felfedezni, mely szükségtelessé tette a közjóléti szövetkezetek ilyen irányú működését.¹²⁹

Udvarhely és Maros-Torda vármegyék szintén tartottak fenn lenüzemeket, építettek házakat (Maros-Tordában 59, Udvarhely megyében ismeretlen számú házat), ám könnyű belátni, hogy mindez alig-alig változtatott a Székelyföld népének sorsán.¹³⁰ Az összehasonlítás kedvéért érdemes felidézni két megye, a szomszédos Beszterce-Naszód és az északi Szatmár példáját: az előbbi két vágóhidat, egy húsüzemet, az ONCSA építőtevékenységének támogatására pedig két, összesen évi 1 700 000 darab kapacitású téglagyárat, továbbá mész- és asztalosüzemet, fűrészüzemet létesített, a megyeközpontban a rászoruló lakosság ruhaellátására központi varroda és beszerzőüzem működött, emellett pedig 1943 októberéig – azaz két és fél év alatt – megépült összesen több mint 400 városi és falusi ház.¹³¹ Szatmár vármegyében mindkét városban – Nagykárolyban és Nagybányán is – működött csökkent munkaképességűeket foglalkoztató üzem, építettek 25 útórházat.¹³² Ezen túlmenően a következő üzemeket tartották fenn: Tiszakóródon szövő-, Jánkon seprőkötő-, Tyukodon gyékényfonó-, Apán nádfeldolgozó-, Fehérgyarmaton kosárfonóüzemet, ennek ellátására Nagyhodosban és Nyírcsaholyon fűztelepet; volt

¹²⁶ Maros-Torda Vármegyei Közjóléti Szövetkezet vizsgálata, 1944. február 16–17. MOL. K 565. OSZF 11. cs.

¹²⁷ 1941-ben 530 mázsa pétsót és 612 mázsa szuperfoszfátot osztott szét 6300 pengős támogatás mellett. Szintén az együttműködés ritka példája volt a permetezőmesterek képzése 1941-ben (*Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája*, i. m., 102).

¹²⁸ *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája*, i. m., 75.

¹²⁹ A Kirendeltség egyrészt nagyobb anyagi erő birtokában végezhetette ezek telepítését, másrészt – hasonlóan az anyaminisztériumához – kezdettől mélyszéles bizalmatlansággal kezelte a Belügyminisztérium kötelékébe tartozó ONCSA munkásságát.

¹³⁰ Udvarhely vármegye Közjóléti Szövetkezete sajtóhírek szerint 1943-ban két téglagyárat is vásárolt, de ezek működéséről semmi közelebbi adat nem maradt fenn (*Udvarhely vármegye szociális fejlődése az alispáni jelentés tükrében*, i. m.).

¹³¹ Beszterce-Naszód vármegye Közjóléti Szövetkezet 1944-es munka- és üzletterve. MOL. K-566. 10. cs;

¹³² Ezeknek az árát az állam megtérítette a közjóléti szövetkezetnek, így létesítésük üzleti vállalkozásnak volt tekinthető, melynek hasznát a nem visszatérülő – karitatív – tevékenység fedezésére fordították, így is kímélve az állam által biztosított forgótőkekölcst (Szatmár Vármegyei közjóléti szövetkezet 1944-es költségvetése. MOL. K-566. 17. cs.).

ezen túlmenően a Közjóléti szövetkezetnek kilenc gazdasága, Fehérgyarmaton asztalos- és fűrészüzeme, egy cement- és két téglagyára, Szatmárökörítón méhészete, továbbá traktorüzeme és angóratenyészete is, végül pedig felépítettek és juttattak legkevesebb 450 lakóházat 1943 végéig.¹³³ Az is figyelmet érdemel, hogy míg Szatmárban és Kolozsvárott a házakat az eredeti elképzeléseknek megfelelően, teleszerűen építették fel, addig a Székelyföldön községenként egy-két, de legfeljebb öt házat emeltek.¹³⁴ Ez utóbbi körülmény azért fontos, mert lényegében lehetetlenné tette az ONCSA egyik legfontosabb céljának megvalósítását, a rászorulóknak szociális szakközégek általi, nevelési célú rendszeres ellenőrzését.

Azt, hogy a székely vármegyék az építőtevékenység során meglehetősen háttérbe szorultak, helyben is érzékelték. Ennek ellenére elég ritka példa volt, hogy ennek hangot is adtak; akkor sem azt hányták az Országos Szociális Felügyelőség szemére, hogy Erdélyben belül másutt sokkal több házat épít, hanem az alföldi nagy ONCSA-telepítések és a négy megye közti kiáltó aránytalanságot emlegették föl. Az eljárás háttérben alighanem az állt, hogy az Alföld–Székelyföld párhuzamban kevésbé lehetett a helyi közigazgatás esetleges vétkességét felfedezni.¹³⁵

Az ONCSA Székelyföldön kifejtett kölcsönjuttatásainak, más területekhez képest – a tehén- és kisállat-juttatást leszámítva – kifejezetten erőtlen és csekély eredményeinek háttérben úgy tűnik, nagymértékben jelen volt a hivatali elit meg nem értése, ellenállása és olykor érdektelensége is.¹³⁶ Ezt az is fokozta, hogy mélységes bizalmatlanságot tanúsítottak a Budapestről érkezett szakemberekkel szemben: Maros-Tordában a fiatal közjóléti szövetkezeti igazgatót, annak ellenére, hogy nyugdíjas pesti állásáról mondott le, és képzettsége alapján teljesen alkalmas volt, az alispán 28 éves kora miatt túl fiatalnak találta, és alkalmazását elutasította (a jelöltet ezután Udvarhely vármegye alispánja kérte fel igazgatónak, ám a jelölt a korábbi megaláztatás miatt nem vállalta a feladatot). Ugyanakkor a közigazgatással szemben a társadalom – azaz inkább a munkaközösségeket megalakító helyi elit – magáénak érezhette az ONCSA céljait; legalábbis erre utal az a tény, hogy Háromszék és Csík vármegye községei országosan is elől jártak ezek

¹³³ A Szatmárnémeti városában felépült 80 ház, három üzem, a 298 darab 1943-ban juttatott tehén nem a vármegyéhez, hanem a városhoz tartozott (Szatmárnémeti megyei városi Közjóléti Szövetkezet költségvetési ügyei. MOL. K-566. 17. cs. és Primária Municipilului Satu Mare – Szatmárnémeti polgármesterének iratai – inv. 141. dos. 141).

¹³⁴ Kimutatás az országban épült ONCSA-házakról. MOL. K-150. 4523.

¹³⁵ Kecskemét, Szabadka és Szentes példáját említette az írás, külön kihangsúlyozva, hogy „nálunk is az ott-honnan kezdődik az ember” (Egy szóra, *Hétfői Székely Nép*, 1942. december 28.). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az ilyen hangok meglehetősen ritkák voltak; alig fél évvel később pl. már arról jelent meg diadalittas cikk, hogy 80 ONCSA-ház épül Pécsen (uo., 1943. május 10.).

¹³⁶ Arra, hogy a Székelyföldön mennyire nem ismerték az ONCSA törekvéseit, vagy éppen mennyire idegenül hatottak azok, jó példa, hogy egy 1943-as programalkotás szinte szóról szóra megismételte az ONCSA célkitűzéseit – mint frissen feltalált újdonságokat (Csík vármegyében három csoportba foglalták a székelység kérdéseit, amiket majd a tusnádi kongresszus elé terjesztenek, *Hétfői Székely Nép*, 1943. november 2.).

megalapításában (sőt Háromszék az után a Komárom megye után érte el a második helyet, ahol az ONCSA szervezése megyei szinten megkezdődött).¹³⁷

Sajátos, ám érthető módon a helyi közigazgatás és politikai elit sokkal nagyobb támogatásban részesítette azt a tevékenységet, amit a nép- és családvédelmi alapok felhasználásával részben a vármegyék és a városok végeztek az anya- és csecsemő-, továbbá a gyermekvédelem terén. Ez ugyan „inproduktív” tevékenység volt – az érintettek ugyanis nem voltak kötelesek a számukra kiutalt összegeket visszafizetni –, szükségességüket mégsem vitatta senki. Emellett nyilván sokat nyomott a latban, hogy az érintettek nem az ONCSA vagy a védőnői szolgálat, a **Zöldkereszt** kizárólagos jótéteményének tekintették a szociális intézkedéseket, hanem annak „politikai hasznából” a helyi vezetés is részesült, amely ráadásul olyan területen mutathatott fel jelentős előrehaladást, amit a korábbi, román államhatalom teljesen elhanyagolt.¹³⁸ A már említett közmunkákon, középület- és köztérépítési tevékenységen túl az első évben főleg élelmszerosztásra, gyermekétkeztetésre, nyári napközi otthonok felállítására és munkaképtelenek segélyezésére, kisiparosok megsegítésére, továbbá háziparra költötték a rendelkezésre álló pénzeszközöket, azaz olyan területekre fordítottak komoly összegeket, amelyek a román uralom alatt teljesen vagy majdnem teljesen elhanyagoltak voltak, illetve – mint a munkaképtelenek esetében – a társadalom önségélyére voltak bízva.¹³⁹ A helyi lapok az újabb és újabb forgótöke-kiutalásokról éppúgy mindig beszámoltak, mint ruha-, textil-, lábbeli- vagy éppen bakancsakciókról.¹⁴⁰ Utóbbiaknál lényegesebb és főleg állandóbb volt a zöldkereszt egészségvédelmi szervezet által lebonyolított tej- és cukorakció. Az előbbi zavartalanságát komolyan veszélyeztette a kötött (háborús) gazdálkodás keretében bevezetett hatósági árak rendszere. A tehenesgazdák ugyanis a feketepiacon jóval magasabb összeget kaptak a tejért, ezért vonakodtak a közjóléti szövetkezetek számára eladni. Másutt a szociális felügyelők azt a megoldást választották, hogy a tehénhez juttatottaknak nem készpénzben, hanem napi egy-másfél liter tejben kellett a kapott jószág árát letörleszteni.¹⁴¹ Annak ellenére, hogy a Székelyföld

¹³⁷ Háromszéken 100 településből 97-ben, Csíkban pedig a falvak és városok 87%-ában működött munkaközösség. Ugyanakkor az is igaz, hogy Maros-Torda ilyen szempontból az ország legrosszabb vármegyéje volt... (Kádár Levente: *Nép- és családvédelem. Az Országos Szociális Felügyelőség Közleményei, 1.*, Budapest, 1943, 125–126).

¹³⁸ Egyébként valószínűleg az építkezések politikai propagandaértéke miatt részesítették előnyben más helyeken is a házzuttatást az egyéb, például állatjuttatások ellenében.

¹³⁹ 1941-ben Csík vármegyében a rendelkezésre álló 321 797 pengő 57 fillért a következőképpen osztották szét: „hitelbe adott” élelemre 18,5%, napközi otthonra, munkaképteleneknek 11,4, háziiparra 10,31%, kisipari kölcsönre 8,2%, állatjuttatásra 3,9%, házépítés befejezésére 1%, földvásárlásra 0,01% (7645/1941. kig. *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. november 27., 330–332).

¹⁴⁰ Ezeket a napi áron alul adta a közjóléti szövetkezet, változó összegű előleggel, „kölcsönbe” (a törlesztés rendszerint elmaradt...).

¹⁴¹ Zólyomi Jánosné adatközlése; l. melléklet, 9. interjú.

helyi sajtójában 1943 nyarától visszatérő téma volt ennek a jelenségnek a kárhozhatása, nem tudtuk nyomát találni annak, hogy valahol ezt a megoldást választották volna.

A **vármegyei Nép- és Családvédelmi Alapok** éves költségvetésében, illetve a közjóléti szövetkezetek munkaterveiben kötelező tételként szerepelt a háziipar támogatása is. A háziipart elősegítő üzemekről korábban már írtunk, azonban a költségelőirányzatok másik jelentős – bár az előbbit meg sem közelítő – tétele volt a háziipari tanfolyamok rendszeres megszervezése is. Ehhez előadokat az Országos (Magyar Királyi) Háziipari Felügyelőség és az **Országos Magyar Háziipari Központ** biztosított;¹⁴² sikerük nagymértékben azon múltott, hogy az adott környéken volt-e elegendő nyersanyag, illetve fennmaradt-e hagyománya a XIX. században még csaknem mindenütt létező háziiparoknak. Az Országos Szociális Felügyelőség a Székelyföldön elsősorban a len- és gyapjúfeldolgozást és a fafaragást (bútor-, játék- és dísz tárgykészítést) szorgalmazta.¹⁴³ Az előbbit, főleg miután németországi exportja 1942 elején felfutott, nem volt nehéz a piacon elhelyezni, ám az utóbbi értékesítésével komoly gondok voltak.¹⁴⁴ 1943-tól az Országos Szociális Felügyelőség a magyar Honvédség és a német Wehrmacht részéről nagyobb megrendeléseket kapott különböző fonott árucikkek (hideg ellen védő, bakancsra húzható védőcsizma, őrhelyi lábalátét, lövedékkosár stb.) készítésére; a megrendelésből a székelyföldi megyéknek is juttatott, annak ellenére, hogy az ottani viszonyok nem voltak a legkedvezőbbek ezek előállítására.¹⁴⁵

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap működése Kolozsvárott

Kolozsvár a terület-visszacsatolások után meggyarapodott 101 418 lakosával Magyarország negyedik legnagyobb városának számított.¹⁴⁶ Bár a város Népijóléti Osztályának iratai csak igen töredékesen maradtak fenn,¹⁴⁷ a százezres nagyváros szociálpolitikai tevékenysége más, szekundér forrásokból viszonylag jól felvázolható.¹⁴⁸

A város fejlődése 1920 és 1940 között robbanásszerű volt. Trianon előtt folyamatos konkurenciaharcban állt a kereskedelem szempontjából jobb helyen fekvő Nagyváraddal. Az utóbbi Erdély Romániához csatolása után határszéli, marginális helyzetű település-

¹⁴² 1941-től a Háziipari Központ Erdélyi Kirendeltséget tartott fenn (Országos Magyar Háziipari Központ 1942. évi közgyűlésének Elnöki Beszámolója. Budapest, 1942).

¹⁴³ Háziipar a Székelyföldön, *Nép és Családvédelem*, 1942/2. szám, 18–19.

¹⁴⁴ A Csík Vármegyei Közjóléti Szövetkezet jobb híján más, anyaországi szövetkezeteknek ajánlotta termékeit; a bútorokat sikerült is értékesítenie, ám fa dísz tárgy és játékkészítéssel csaknem az összes szövetkezet foglalkozott (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Közjóléti Szövetkezet; Háziipari Foglalkoztató, 1942. december 31., február 16–17.).

¹⁴⁵ Hadimegrendelések szétosztása. MOL. K 565. 10. cs.

¹⁴⁶ *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1947, 554–555.

¹⁴⁷ A Román Állami Levéltár Kolozsvári Fiókjában (Politica Sociala Întere Arhivelor Naționale Primaria Munic. Cluj, Reg. 1/377; a továbbiakban PSÍ Cluj).

¹⁴⁸ Elsősorban a negyed-, illetve féléves polgármesteri jelentések és a sajtóforrások bizonyultak hasznosnak

sé vált, Kolozsvárt pedig az új hatalom Erdély fővárosává szándékozott fejleszteni. A román bevándorlás igen nagy arányokat öltött: míg az 1910-es népszámlálás a város belterületén csak 6581 román nemzetiségű személyt mutatott ki, mely az összlakosság 11,25%-a volt, addig az 1930-as népszámláson számuk 34 836-ra, arányuk pedig 34,6%-ra nőtt.¹⁴⁹ A város településszerkezete is átalakult, a korábbi kelet-nyugati irányú terjeszkedés mellett északon, a vasúton túl, és délen, Házsongárd környékén is új negyedek létesültek. A spontán terjeszkedés mellett tudatos telepítő tevékenység is folyt: így jött létre a Monostori negyed, csaknem homogén román lakossággal.¹⁵⁰ Ez alatt az idő alatt a házak száma 142,4%-kal emelkedett, szemben a csonka-magyarországi törvényhatósági jogú városok 72,2%-os fejlődési arányával.¹⁵¹

Kolozsvár hatalmas ütemű növekedése dacára az 1940 előtti román kormányzat a városi szociálpolitika céljaira minimális összegeket szánt, annak ellenére, hogy a szociális közigazgatás kezdetei – **Népgondozó Hivatalok** formájában – ekkor már megtalálhatóak voltak. A szociális gondozás munkáját így nagyrészt az egyházak¹⁵² és társadalmi egyesületek végezték. Kolozsvárott elsősorban a **Romániai Magyar Népközösség** és az úgynevezett **Tízes Szervezet** vállalta ezt a tevékenységet.

Az 1939. február 11-én alakult Népközösség a királydiktatúra bevezetése után a magyar kisebbség egyetlen legális érdekképviseleti, politikai szervezete lett.¹⁵³ A külső, politikai képviselet mellett fontos célja volt a szervezetnek a magyar közösség belső szolidaritásának erősítése, a társadalmi kapcsolatok kiépítése. Megalakulásakor a Társadalmi Szakosztályon belül Segélyezési Alosztályt is szerveztek, mely elsősorban a már működő egyházi segélyezést igyekezett koordinálni.¹⁵⁴ A készpénztámogatás mellett 1939-ben a munka nélkül maradtaknak igyekezett álláslehetőséget keresni, arra kérve a magyar tulajdonú vagy irányítású vállalatokat, hogy az esetleges alkalmazottigényükkel a Népközösséghez forduljanak, ahonnan megfelelő képzettségű nemzetiségű személyt közvetítenek ki számukra.¹⁵⁵ Mindezt a város és az állam még állásában lévő, nem túl

¹⁴⁹ *Népszámlálás, 1910. I. köt.*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1912, 422–423, 624–625; Csizmadia Andor: *Vázlat Kolozsvár társadalmáról*, Budapest, 1942, 6–7. A két népszámlálás pontosságával és az adatfelvétel módszerével jelen tanulmányban nem tisztünk foglalkozni. Ha el is fogadjuk, hogy egyik vagy mindkét népszámlálás torzításokat tartalmaz, az adatok különbsége akkor is kiáltó.

¹⁵⁰ Grădilina Mănestur.

¹⁵¹ Csizmadia Andor: i. m., 4–5.

¹⁵² Pl. az 1928-ban alakult református Nőszövetségnek 62/1940. egyik legfontosabb feladata volt a rászorulóknak segélyezésének megszervezése; rajtuk kívül a parochiális körök is segélyezték nehéz helyzetbe jutott tagjaikat. 62/1940. PSÍ Cluj, 1/377

¹⁵³ A román Belügyminisztérium 1345/19439. számú rendelete engedélyezte a működését. Az alapításról: Mikó Imre: *Huszonöt év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, Kolozsvár, Studium, 1944, 222 skk.

¹⁵⁴ 62/1940. és 254/1940. PSÍ Cluj, 1/377

¹⁵⁵ 205/1939. PSÍ Cluj, 1/377

nagy számú alkalmazottjának elbocsátása is indokolta.¹⁵⁶ Fenntartottak Diáksegélyező Bizottságot is.¹⁵⁷

A Népközösség speciálisan kolozsvári intézményét a **Tízés Szervezet** jelentette. Mintáját egyfelől a régi Kolozsvár közigazgatási-társadalmi szervezete, másrészt pedig a régi székely tizedesrendszer jelentette.¹⁵⁸ Megvalósítója, a katolikus gimnázium tanára, Puskás Lajos az egyetemisták öregcserkész-mozgalma kapcsán szerzett tapasztalatokat a karitatív munka és az alapját szolgáló társadalomszervezés területén. A város magyarok lakta területeit kisebb egységekre, utcákra osztották, és a cserkészek az adománygyűjtést ezek szerint a körzetek szerint végezték.¹⁵⁹ A rendszer kiválóan bevált, ezért a **Népközösség Társadalmi Osztályának** vezetésére is Puskást kérték fel, abból a célból, hogy az addig alkalomszerűen, egyházi ünnepek előtt vagy elemi csapások esetén működő szervezetet állandósítsa, hogy az a kolozsvári magyarokat átfogó intézmény lehessen. Puskás Lajos az eredeti elképzelést kibővítette: ellentétben a gyűjtőkörzetekkel, melyeket egy-egy, többnyire egyetemista öregcserkészre bízta, immár helybeli, az adott utcában lakó személyt kértek fel a nagyjából harminc családból megalkotott és tizednek nevezett egység vezetésére, tizedes néven. A tizedeket főtizedekbe, a főtizedeket pedig negyedekbe szervezték (a tizedes szervezés a székely katonai rendszert követte, a **negyed- vagy fertálymesterek** pedig évszázadokon át megtalálhatóak voltak a magyar városokban).¹⁶⁰ Az így kialakított hálózat célja egyszerre volt a magyarság összefogása, a nemzeti tudat ápolása és a szociális-karitatív gondozás.¹⁶¹ A tizedeseket a román hatóságok ismételten zaklatták.¹⁶² A vád az volt ellenük, hogy kapcsolatban állnak az Észak-Erdélyben (elsősorban Szatmárban) a kárpátaljai Rongyosgárda mintájára szerveződött és igen gyorsan lebukott Magyar Önvédelmi Szervezettel. A vádak között szerepelt a fiatalság nemzeti szellemű nevelése – ez a „vád” kétségkívül megállta a helyét – és paramilitáris kiképzése (utóbbit valószínűleg a cserkészlet egyenruha-viselése „ihlette”). Bizonyított azonban a meg nem engedett működés-

¹⁵⁶ Mikó Imre: i. m., 170 skk.

¹⁵⁷ Uo., 262/1940.

¹⁵⁸ Csizmadia Andor: *Tizedesek a régi Kolozsváron*. Kolozsvár, é. n. Uő: Kolozsvári városszéli telepek, *Városok Lapja*, 1942. január 15., 1719.

¹⁵⁹ Keresztes K. Sándor (Puskás Lajos tanítványa, később a Kolozsvár thj. város Szociális Osztályának volt alkalmazottja) közlése; Budapest, 2002. június 4. (továbbiakban Keresztes-interjú).

¹⁶⁰ Szabó Ottó: *Az egrid fertálymesterek*, Eger, 1932; Csizmadia Andor: A kolozsvári tizedes-szervezet története, *Nép és Családvédelem*, 1942/2. szám, 56–64; 3. szám, 82–86; 4. szám, 105–106. I. Erdélyben a Gubernium 5403/1816. rendelete (Utasítás A' Koldusok állapotjának jobb rendbe való hozásáról) minden várost fertályokra utasított osztani, és a koldusügyet a fertálymesterekre és „koldusatyákra” bízta.

¹⁶¹ A Tízesség intézményéről és működéséről l. Puskás Lajos: *Tízesség és a kolozsvári tizedesek*, Kolozsvár, 1942; Tizedesi egyéniség. Tizedes és tizede. Előadások a tizedesi élet köréből. Tízés Szervezet, Kolozsvár, 1943; továbbá Puskás Lajos terjedelmes, 1961-es *Őnéletrajza* (Jakabffy Elemér Alapítvány, Kolozsvár birtokában).

¹⁶² 1940. augusztus 28. Nyilvántartószám nélkül. PSÍ Cluj, 1/377

re nem került elő, így a román hatóságok végül kénytelenek voltak – a királyi rendelettel törvényesített Magyar Népszövetségen belül működő – Tízesek Szervezet működését eltérni.¹⁶³

A magyar városirányítás már a katonai közigazgatás időszakában is igyekezett a tizedes szervezetet bevonni a szociális munkába, annál is inkább, mert kezdetben a város közellátásának és közigazgatásának megszervezése és a kivonuló csapatok okozta károk felszámolása kötötte le az energiáit.¹⁶⁴ A katonai közigazgatás, majd az **Erdélyi Szociális Szervezet** a környezettanulmányok felvételénél mindenkor támaszkodott a tizedesek vagy főtizedesek információira, abban bízva, hogy helyismeretükkel objektívabban tudják megítélni egy-egy család rászorultságát, illetve „érdemességét” a támogatásra.¹⁶⁵ A helyismerettel függött össze, hogy a számukra előre kinyomtatott családi ívek sokkal kevésbé irányították a környezettanulmány fölvevőjét, mint a Magyarországon bevezettek: utóbbin 16 fő és mintegy 100 alkérdés irányította a védőnőt vagy a nép- és családvédelmi bizottsági tagot. Ezzel szemben a kolozsvári környezettanulmányok űrlapján mindössze néhány pontra (az eltartottak számára, a családfő foglalkozására, lakóhelyükre – de csak címére és nem minőségére –, a család jövedelmére és a válsághelyzet okára) kérdeztek rá. A fennmaradt iratok alapján úgy tűnik, hogy az ügyintézés és a segély kiutalásáról vagy megtagadásáról, illetve mértékéről szóló végleges döntésre nézve meghatározó javaslattételnél a szóbeliség dominált: a kész adatlapokon az „Egyéb” rovat rendszerint kitöltetlen maradt.¹⁶⁶

A román szegénysegélyezés fenntartotta ugyan a város régi, 1920 előtt megnyitott szegényházát, de az oda férőhely híján bekerülni nem tudó számos munkaképtelen személlyel nem tudott mit kezdeni: ezeket az embereket a családjuk, illetve a társadalom gondozására bízták. Ha ez elégtelennek bizonyult, alkalmi segélyeket utaltak ki.¹⁶⁷ A város Magyarországhoz való visszatérte után ezért azonnal – még mielőtt arra közigazgatási úton a belügyminiszter utasítást adott volna – **bevezették a Magyar (vagy régebbi nevén Egri) Norma szerinti szegénygondozási rendszert**. Ennek lényege a

¹⁶³ Nagy Mihály (az Erdélyi Múzeum Egyesület kutatója) szíves közlése. Nem lehet tudni, hogy mennyiben felelt meg a valóságnak, s mennyiben volt pusztán a Siguranța „élénk fantáziájú” ügynökeinek a kitalálmánya, de a Kolozs megyei Csendőrlégió több bizalmas jelentése szerint a tízes szervezetet nemcsak Kolozsvárron, hanem Kolozs megyében (sőt talán más területeken, így Tordán) is elkezdték felállítani.

¹⁶⁴ Az Alakuló Közgyűlés elé terjesztett jelentés szerint a kivonuló románok a város teljes pénzkészletét magukkal vitték, a víz-, gáz- és áramszolgáltatást megbénították, a város boltjaiból az élelmiszert elrekvírták (egész Kolozsvárron mindössze 800 kilogramm disznózsír maradt...). Kolozsvár Szabad Királyi Város Alakuló Közgyűlésének jegyzőkönyve. Kolozsvár, 1941.

¹⁶⁵ A Tízesek Szervezet felvette környezettanulmányok a Város Szociálpolitikai Ügyosztályának iratanyagában találhatóak meg. (PSÍ Cluj, 1/377)

¹⁶⁶ Ez jelenthette volna akár a tizedes vagy főtizedes érdektelenségét, az adatfelvételi munka gépiességét is, de ezt a szóbeli közlések cáfolni látszanak.

¹⁶⁷ A Szegényház meglehetősen rossz állapotban volt Kolozsvár visszacsatolásakor, ami miatt 1941-ben 20 000 pengőt kellett fordítani a felújítására, 1942-ben pedig 100 000 pengőért új szegényházat építettek. L. alább a költségelőirányzatokban.

társadalmi közadakozás kanalizálása és megszervezése volt. Az 500-600 munkaképtelen szegénynek¹⁶⁸ a Város Népjóléti Osztályán kellett jelentkeznie, ahol nyilvántartásba vették őket. Ha ezt nem tették meg, elesett helyzetüket a tizedesük jelentette ugyanott.¹⁶⁹ Gondozásukat hivatásos személyek, a **Ferences Szegénygondozó Nővérek** négy tagja, továbbá három diakonissza végezte.¹⁷⁰ Őket a város fizette, az adminisztrációt is a költségvetésből fedezték. Magát a gondozást azonban társadalmi közadakozásból akarták elvégezni, oly módon, mint a többi, magyarországi városban: tehát a lakosokat, elsősorban a polgárokat végigjárva, egy évre előre kolduspénz-megajánlásra szólították fel őket, majd ezt a hozzájárulást hetente gyűjtötték össze az előre megígért összegben. Másutt ezt a társadalomszervezési feladatot a helyi elit hölgytagjai végezték, ami mögött kettős szándék húzódott meg. Egyrészt az érintett úrinőkben akarták a szegényekkel való szolidaritás érzését felkelteni, oly módon azonban, hogy személyesen mégse kelljen az adományokra és gondozásra szorulókkal találkozniuk. Másrészt viszont személyük, férjük pozíciója némiképp nyomásgyakorlást is jelentett az adakozásra főlshízottakra.¹⁷¹ Kolozsváron azonban más megoldást választottak: az adakozás megszervezését a Tízes Szervezet vállalta magára.¹⁷² Arra már kezdetben, az 1941-es költségvetés összeállításánál számítottak, hogy a bevételek nem fogják fedezni a kiadásokat, ezért a 90 000 pengős **Magyar Norma** szerinti Szegénygondozás rovatba 50 000 pengős városi hozzájárulást irányoztak elő. A következő évben az összeg arányában változatlan maradt: a 122 000 pengőből csak 48 000-et terveztek összegyűjteni, ami 41%-os társadalmi tehervállalást jelentett az előző év 44%-ával szemben.¹⁷³ Végül 1942-ben fizetett – pontosabban 10% jutalékot húzó – adománygyűjtőket is munkába kellett állítani. Ez különösen annak tükrében tűnhet meglepő fordulatnak, hogy a visszatért városok szegénygondozása a sajtó vissza-visszatérő témája volt,¹⁷⁴ amivel kapcsolatban mindig hangsúlyozták egyrészt a román időszak mulasztásait, másrészt pedig a magyar lakosság adakozókészségét.¹⁷⁵ Mindebben lehet a Tízes Szervezet kudarcát is látni, figyelembe kell azonban venni, hogy a gyűjtés az 1940-es években az anyaország legtöbb városában, így a Normát elsőként bevezető Egerben és Balassagyarmaton sem fedezte a

¹⁶⁸ Kolozsvár Thj. Szabad Királyi Város házi alapjainak és üzemeinek 1941. évi költségelőirányzatai. Kolozsvár, 1941. Indoklás és Kolozsvár Thj. Szabad Királyi Város házi alapjainak és üzemeinek 1942. évi költségelőirányzatai. Kolozsvár, 1942. Indoklás.

¹⁶⁹ Keresztes-interjú, i. m.

¹⁷⁰ Esztergomi Érseki Levéltár, Serédi Jusztinián hercegprímás iratai, 6043/1943.

¹⁷¹ Részletesen I. Hámori Péter: Az Egri (Magyar) Norma. Kísérlet a magyar szegény- (koldus-) ügy rendezésére, in Závodszy Géza (szerk.): *Fuga temporum. Eperjessy-emlékkönyv*, Budapest, ELTE TFK, 1997, 257–286.

¹⁷² Mi újság a városokban?, *Városok Lapja*, 1941. február 15., 48.

¹⁷³ Kolozsvár Thj. Szabad Királyi Város házi alapjainak, i. m. 64–65. és ugyanaz, 1942, 63–64.

¹⁷⁴ A város 1941-es alakuló közgyűlése is az eltelt időszak legnagyobb teljesítményei között sorolta fel a Magyar Norma bevezetését. Kolozsvár Szabad Királyi Város Alakuló Közgyűlésének jegyzőkönyve, i. m.

¹⁷⁵ Különösen jó példája ennek: Soós István: *Nagyvárad szociális munkája a visszatérés óta*, h. n., é. n. [Nagyvárad, 1944.]

kiadásokat, és kisebb-nagyobb összegekkel mindenütt kellett pótolni a gyűjtést. Emellett megfontolandó körülmény, hogy Kolozsvár – Nagyváraddal együtt – a Magyar Norma gondozási körét lényegesen tágabban szabta meg, mint az azt régebben, legkésőbb 1936-ban bevezető városok.¹⁷⁶ A város vezetése a munkaképteleneken túl a részben munkaképes munkanélküliekre, sőt alacsony jövedelmű nagycsaládokra is kiterjesztette a Normán belüli gondoskodást.¹⁷⁷ Hozzájárulhatott a költségvetési hiányhoz az is, hogy a város román lakosságának rászorulóit igyekezett ellátni a Norma, a gyűjtést végző Tízes Szervezet azonban a tehetősebb román családokat – már akik egyáltalában Kolozsvárott maradtak, és nem költöztek át Dél-Erdélybe – nem volt képes elérni.¹⁷⁸

A város vezetése a Tízes Szervezettel a menekültek elhelyezésében és a munkanélküliek munkához juttatásában is együttműködött. Kolozsvárra 1940 utolsó két hónapja alatt 2223 menekült család érkezett, 5126 fővel. A városvezetés bevallott szándéka volt, hogy közülük minél kevesebbet tartsanak a városban; a költségekre való tekintettel, akinél a másutt való befogadás lehetségesnek látszott, azt továbbküldték. Az ideiglenes elhelyezés az Erdélyi Szociális Szervezet feladata volt, a munka nagyobb részét azonban a Tízes Szervezet végezte: részben befogadó családokat igyekeztek találni, részben pedig az eltávozott románok üresen álló lakásait kutatták fel.¹⁷⁹

Az Erdélyi Szociális Szervezet 1940 novemberétől 221 rászorulóknak nyújtott munkát, 1941 áprilisában ez a szám pedig már 837-re nőtt. Hasonlóan az anyaországhoz, Kolozsvárott is két szempont érvényesült az ínségmunkák (ezt a szót különben itt propagandaokból kerülték) megszervezésénél és a munkabér meghatározásánál: a bér az eltartottak száma szerint változott, és összege az általánosan szokásos napszámhoz képest 10-25%-kal alacsonyabb volt.¹⁸⁰ Annak érdekében, hogy a város által kényszerből foglalkoztatottak száma a lehető legalacsonyabbra csökkenjen, a Tízes Szervezet igyekezett az elhelyezésükről gondoskodni; ők jelölték ki azt az 1200 személyt is, aki 1942-ben németországi munkára indulhatott.¹⁸¹

Az Országos Nép- és Családvédelmi alap kolozsvári működése 1941-től követhető nyomon. Az 1941-es zárszámadás szerint a legnagyobb vállalkozás a **30 házaspáros ONCSA-telep** létesítése volt Kolozsmonostor határában. Az 1941. április 15-én felavatott „Szébb

¹⁷⁶ A bevezetést a 172 000/1936. Bm-rendelet tette kötelezővé (A könyöradománygyűjtésnek, a koldulásnak, továbbá a munkaképtelen személyek és munkanélküli ínségesek támogatásának szabályozása, *Magyarországi rendeletek tára 1936*, Budapest, 1937, 760–762).

¹⁷⁷ Csizmadia Andor: Szociális város, – szociális Kolozsvár, *Hitel*, 1943/11. szám, 688–696.

¹⁷⁸ Keresztes-interjú.

¹⁷⁹ Ezeknek a száma ismeretlen, ám árulkodik róla az 1941-es népszámlálás azon adata, mely a 105 180 lakosú városban mindössze 9841 román lakost mutatott ki... (Az 1941. évi népszámlálás. *Demográfiai adatok*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1947, 554–555.)

¹⁸⁰ Ez a „munkakészség biztosítását”, vagyis az ínségmunkától való távoltartást szolgálta. (100 563/1941. IV. rendelet a munkaképes munkanélküliek foglalkoztatása érdekében megindított közmunkákról. Kolozsvár Thj. Város Hivatalos Lapja, 1941. január 15.)

¹⁸¹ Csizmadia Andor: *Vázlat Kolozsvár társadalmáról*, i. m., 9–10.

jövő"-telepnek az Országos Szociális Felügyelőség szándékai szerint mintául kellett szolgálnia Észak-Erdély többi ONCSA-telepe számára is. Nem feledkeztek meg az építkezés propagandaértékéről sem: az avatást Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter személyesen végezte, amiről a legtöbb fővárosi lap fényképes tudósításban számolt be.¹⁸² A házak közül ötöt nem az OSZF títustervei alapján építettek, hanem **Kós Károllyal készítették el a tervrajzokat**. Az emeletes épületek ikerházkivitelben készültek, fürdőszobával és WC-vel. Alapterületük 98 m² volt, áruk 14 826 pengő, ami sokkal közelebb állt egy városi hivatalnok fizetéséhez és igényeihez, mint egy munkáséhoz (a telep ugyanis munkástelepnek épült).¹⁸³ A többi ház részben két-, részben egyszobás volt, áruk pedig 11 833 és 9973 pengő (értelemszerűen az ikerház-kialakítás miatt egy-egy juttatottára ezen összegeknek a fele esett). A város Szociális Osztályának vezetője, **Csizmadia Andor** sietett a telep létesítésével kapcsolatban hangsúlyozni, hogy ezek az árak semmiképpen nem tekinthetők magasnak, ugyanakkor árulkodó, hogy a juttatottak a legolcsóbb, egyszintes, egyszobás lakásokat kedvelték a legjobban. A lakásokat a város népi jellegű fabútorokkal, cserépkályhával, vízzel és árammal ellátva adta át. Minden házhoz 280 négyszögöles telek is tartozott, ahol a beköltözőknek – kötelező jelleggel, a telepfelügyelet irányítása és ellenőrzése mellett – zöltséget kellett termelniük. Az építkezés szervezője, Csizmadia Andor a 30 házas telepet ideálisnak tekintette, és leszögezte: „A nagy tömegben való telepítés nem egészséges, nehogy egy-egy város különböző oldalán proletárnegyed színezetet kapjon. A szétszórt telepítés sem jó, mert itt nemcsak a gondozás nehezebb, de a telepek lakói közt a közösségi érzés kifejlesztése is sokkal több akadályba ütközik.” A családok kiválasztásával kapcsolatban a következő elveket fogalmazta meg: „Házat teljesen elesettnek, kinek állandó keresete nincs, ki erkölcsileg nem megbízható, nem adhatunk, mert az ilyen otthonát sem megbecsülni, sem megfizetni nem tudja. [...] A kiválasztott családokat hónapokon át előre figyelni kell, hogy képesek és alkalmasak-e arra a feladatra, amire kiválasztást nyertek. Meg kell ismerni a család múltját és erkölcsi felfogását, hogy úgy lehessen kiválasztani a telepítendőket, hogy ezek túlnyomó része erkölcsileg és szellemileg kifogástalan legyen, s csupán a sok gyermek eltartása miatt szoruljon segítségre. Az így kiválasztottak közé kell beilleszteni azokat az eddig nyomorult viszonyok között élő családokat, akik mégis megőrizték az egészséges felépüléshez szükséges csírákat.”¹⁸⁴ Csizmadia a telepet a juttatottak teljes átformálásának eszközének tartotta: a lakáskörülmények megjavulása mellett műveltségüket népakadémiai tanfolyamokkal akarta növelni, a család étkezésének bőségesebbé és főleg jobb minőségűbbé tételét a kiskert terményeitől várta, télen háziipar segítségével szándékozott állandó jövedelmet biztosítani. A gyerekekre pedig külön figyelmet fordított: nevelésüket nemcsak a közeli iskola e célra kiválasztott pedagógusa, hanem napközi és külön foglalkozások útján

¹⁸² -a -r: A kolozsvári „Szébb jövő”-telep, *Városok Lapja*, 1942. május 1., 17–19. Az átadásról a *Városok Lapja* külön híradásban tudósított (Mi újság a városokban?, *Városok Lapja*, 1941. április 15., 99).

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ Csizmadia Andor: Kolozsvári városzéli telepek, *Városok Lapja*, 1942. január 15., 17–19.

*ONCSA-ház, még az eredeti zsalukkal, Kézdivásárhelyen 2007-ben
(Tóth-Bartos András felvétele)*

kívánta „helyes irányba terelni”, „tudatos nemzetnevelést” valósítva meg. A helyi társadalmi kohéziót a tizedesrendszer bevezetésével akarta erősíteni, oly módon, hogy a tizedes (valójában nem választott személy, hanem a város által kijelölt gondozónő) irányítása mellett a családok egymást segíteni voltak kötelesek, különösen szülés, betegség esetén, illetve a kert művelésekor. A neves szociálpolitikai szakíró elképzelései, melyek a puszták lakástulajdonhoz juttatáson túl a családok életének és mentalitásának teljességét szándékozott átfogni és („szükség esetén”) megváltoztatni, teljesen egybecsengtek az ONCSA többi irányítójának gondolataival.¹⁸⁵ (Igaz, Csizmadia írása végén óvott a családok „túlságos gyámoltásától”, „agyongondozásától”, ám a tervek töredékes megvalósulása nem erre, hanem a rendelkezésre álló költségkeretre vezethető vissza.)¹⁸⁶

A felépített ONCSA-telep a szociálpolitikai és -pedagógiai célokon kívül nemzetiségpolitikai elképzeléseket is szolgált. A város tulajdonában lévő földdarab már az 1930-as évek derekán – tehát még a román uralom idején – készült rendezési térkép szerint mint

¹⁸⁵ Jó példa erre az ONCSA eredeti megfogalmazójának, Esztergár Lajos pécsi alpolgármesternek a könyve (Esztergár Lajos: *A szociális munka útján*, Pécs, Kultúra, 1939).

¹⁸⁶ Megjegyzendő, hogy Szabó Zoltán *A tardi helyzetben* már elítélte a tibolddaróci házépítésekkel kapcsolatban, hogy a „katonásan jótékonykodó vármegye” az újonnan épített lakásokat a tulajdonosok ellenállását semmibe véve matyó bútorokkal rendezte be. Szabó Zoltán: *A tardi helyzet*, Szolgálat és Írás Munkatársaságának Könyvei, Budapest, Cserépfalvi, 1937, 95–96.

beépítendő terület szerepelt, szerves kapcsolatban a monostori városrészsel, amely a város románok lakta negyede volt.¹⁸⁷ 1940-ig azonban csak mint nyomornegyed szerepelt, egyes román és cigány lakossággal.¹⁸⁸ Amikor a város közgyűlése 1941-ben 50 000 pengő hitelt irányzott elő ennek és a település keleti felén álló, építési engedély nélkül létesített bódénégyedek, illetve további két kisebb területnek a felszámolására, akkor közegészségügyi és közrendészeti indokok mellett a magyar elem megerősítése is szerepelt (legalábbis a nyugati negyedben).¹⁸⁹ Ezt jelezte az utcahálózat kiépítése is: a román monostori negyed felé nem vezetett utca, a házak csak a Bánffyhunrad és Budapest felé vezető főútról voltak megközelíthetők.

A kolozsvári Közjóléti Szövetkezet esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismerjük a házhoz juttatottak kereseti viszonyait és képzettségét. A 29 család átlagosan 6,17 gyereket nevelt. A családok jövedelme a következőképpen alakult: 2 családnak volt a havi jövedelme 100 P alatt, 6 családnál 100–150 P, 13 családnál 150–200 P; 7 családnál 200–350 P; 1 családnál pedig e fölötti havi összeresetet állapított meg a környezettanulmány, ami azt mutatja, hogy a családok zöme 100 és 350 pengő közötti bevétellel rendelkezett, azaz esetükben a „megélhetésükben veszélyeztetett” kitétel (ami előfeltétele volt a juttatásnak) elsősorban, sőt szinte kizárólag a számos gyerekek miatt volt jogosult. A családfők közül nem rendelkezett szakképzettséggel 9, 10 munkás, négy pedig altiszt volt.¹⁹⁰

Kolozsvár másik ONCSA-telepét szintén a **négy felszámolt nyomornegyed** egyikének helyén, a város délkeleti határában, 1942-ben építették. Az itt házjuttatásban részesült 40 család és a környezetükben élő hóstáti gazdálkodó és munkáscsaládok, illetve a telep túlfelén elterülő tisztviselőtelep lakói között több visszaemlékező szerint rendszeresek voltak a konfliktusok. Jóllehet a terület kijelölésénél fontos szempont volt, hogy a város társadalmába bekapcsolják az itt lakókat, a törekvés éppen ellentétes eredményt szült: a telepen lakók között ugyan nagyfokú szolidaritás alakult ki, de ez kifelé, a szomszédos településrészek lakók felé egyáltalán nem érvényesült. Különösen az iskola volt a konfliktusok állandó forrása, a gyerekek egymás közötti viszonyában és a szülők között egyaránt. Ez egyszerre fakadt a telepi tanulók (kényszerű?) összetartásából és a többiek (szintén magyarok) kirekesztő magatartásából.¹⁹¹

Az építkezéseket a családok életének tervezett átalakítása végül csak részben követte, a **városi szociális védőnő** rendszeres, később egyre ritkuló látogatásai formájában. A felvett interjúk során szinte az összes visszaemlékező szavaiból értetlenség és olykor enyhe megbántottság érződött ki hatvan év távlatából is; általában szükségtelennek,

¹⁸⁷ Cluj. Planul oraşului. Cluj, 1937.

¹⁸⁸ Csizmadia Andor: *Vázlat Kolozsvár társadalmáról*, i. m.

¹⁸⁹ 38/1941. kgy. *Kolozsvár thj. város Hivatalos Lapja*, 1941. március 20. Az egyik nyomortelepen 97 ház állt, 509 lakossal, másik telepen 55 ház, 143 gyerekekkel.

¹⁹⁰ -a -r: *A kolozsvári „Szébb jövő”-telep*, i. m.

¹⁹¹ Az telepen 1942 óta lakó K. László visszaemlékezése, 2003. augusztus 12.

feleslegesnek, igaz, csaknem mindenkor jó szándékúnak minősítették a védőnő beavatkozásait.¹⁹² Ugyanakkor egyértelműen az ellenőrzésnek lehet tulajdonítani, hogy a Közjóléti Szövetkezet 1941-es mérlege szerint a 30 juttatottból ugyan 20-nak volt tartozása, de ezek az összegek nem voltak jelentősnek nevezhetők, mindössze 20-25 pengő körül mozogtak, ami az állam vagy a városok által létesített szociális célú lakások esetében országos viszonylatban szinte példátlanul volt minősíthető.¹⁹³

A **Kolozsvári Közjóléti Szövetkezet** 1941-ben az ONCSA-telep felépítésén túl is jelentős juttatásokat végzett. 49 családnak állatot, lovat, tehenet, disznót vagy kecskét adtak, összesen 27 961,21 pengő értékben. 22 kisiparost és 19 kiskereskedőt segítettek hozzá önálló műhely vagy bolt nyitásához (22 557,40 pengő felhasználásával). Annak érdekében, hogy a zöldségtermesztésbe az ONCSA-telepieken túl más rászorulókat is bekapcsoljanak, összesen 15 holdnyi felszántott területet osztott ki 75 családnak, ahol azok – ellenőrzés és irányítás mellett – folytathatták munkájukat.¹⁹⁴ Sajátos módon ezzel az akcióval kapcsolatban a hasonló kiskerttelepeknél általában meglévő propagandisztikus, illuzórikus vagy éppen utópisztikus elemek, de legalábbis túlzott elvárások – a juttatottak „visszavezetése a földhöz”, a családfelelősségének leköltése és ezzel a kocsmától való távoltartása, a család összetartozásának erősítése a közös munka révén, nemzethűség stb. – Kolozsvár esetében elmaradtak, ami valószínűleg **Csizmadia Andor józan és mértéktartó gondolkodásának** is köszönhető volt.¹⁹⁵ Azt azonban kiemelték, hogy a kiskertekben való részesítés nemzetiségre való tekintet nélkül történt.¹⁹⁶ Úgy tűnik, a Közjóléti Szövetkezet más esetben is azt a gyakorlatot követte, hogy a juttatásra való kijelölésnél, ha nagyobb értékről volt szó (ház, bolt, műhely) románokat csak igen kivételes esetben vett számításba, míg a nemzetiségi szempont a kisebb értékű

¹⁹² Ezt a „másik oldal” is megerősítette (Fórizs Margit: A nép- és családvédelmi alap juttatásainak hatása a sokgyermekes családok életében, *Kolozsvári Szemle*, 1944/II. szám, 64–69). Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a két telepen az ellenőrzés korántsem volt azonos mértékű: a később épült és a városközpontból jóval nehezebben megközelíthető ONCSA-telepen ritkábban járt a védőnő; innen van olyan adatunk, mely szerint a lakosok között gyakori volt az ittasság is (K. László visszaemlékezése, i. m.).

¹⁹³ Az ONCSA-építkezések előfutárának tekinthető budapesti Városszéli-telep esetében egy évvel a betelepítés után már a bérlők 81,25%-a hátralékban volt, sőt 20%-ukat ki is kellett költöztetni. (Kimozdítások a Városszéli-telepen. 153.035-153.489/1935. IX. Budapest Főváros Levéltára, Polgármesteri ált. közig. iratok, IV. 1409. c.)

¹⁹⁴ Kolozsvár thj. város Közjóléti Szövetkezet 1941-es zárómérlege. MOL 566. 9. cs.

¹⁹⁵ A kertjutathoz fűződő elvárások példái: Budapest kerttelepe, *Vállalkozók Lapja*, 1913. január 29., 6; Családi bérkerttelep a fővárosban, *Magyar Gyáripar*, 1912/20. szám, 15; F: Családi kertek, *Városi Szemle*, 1913, 193–194; Csécsy Andor: A kertvárosról, *Építő Ipar*, 1925. október 15., 130–131; az újabb irodalomból: Rostagni Achilles: Családi kertbérletek, in Medriczky Antal: *Budapest székesfőváros szociális politikájának kézikönyve*, Budapest, 1930, 339–340; Csorna Antal: A városi kiskertek nemzeti hivatása, *Városi Szemle*, 1939, 253–261. A kiskertmozgalom egyébként Németországban indult 1860-ban, és ott az 1930-as évek derekára 45 000 hektárnyi területen 1 300 000 kert létesült.

¹⁹⁶ Mi újság a városokban?, *Városok Lapja*, 1941. május 1., 112.

akciók esetében – ahol különben „társadalomnevelési célokról” is értelmetlen lett volna beszélni – nem számított a nemzeti hovatartozás.

A **Közjóléti Szövetkezet** az 1941–42-es produktív juttatások mellett a karitatív tevékenységet is munkaprogramjába vette, más városoktól eltérően azonban annak egy részét (ruha- és cipőosztás, alkalmi segélyek) átadta a Tízes Szervezetnek, abból kiindulva, hogy az inkább képes elérni a segítségre szoruló családokat. A város 1943–44-es téli ruhasegély-akcióját is a Tízes Szervezetre bízták: az adományok összeszedését a tizedesek, illetve az általuk irányított cserkészek végezték, és a juttatandókat is a tizedesek jelölték ki. Az „Adj ruhát a ruhátlannak” nevet kapott akció számos ponton lényegesen eltért a többi város hasonló ténykedésétől. A gyűjtést hatalmas propaganda előzte meg, a plakátokkal egész Kolozsvárt teleragasztották, a gyűjtésről szóltak a templomok szószékéről és az utcai hangszórókból, a színházakban az előadások előtt, a gyűjtésről beszéltek az iskolákban (kötelezően felolvasták a tanulóknak Móricz *Hét krajcárját* is). Az akció végeredményét hozzávetőlegesen 370 000 pengőre értékelték.¹⁹⁷ A kiosztás sem a szokásos módon történt: nem a közigazgatás döntötte el, kinek mit juttat, hanem a rászorulóknak vásárlókönyvet kaptak, és arra tetszésük szerint vehettek bármit az adományozott ruhaneműk közül. Ez a szociálpolitika alanyait általában többé-kevésbé döntésképtelen vagy csak hibás döntésre képes, irányításra szoruló egyénként kezelő magyar szegényügyben példátlan lépés volt.¹⁹⁸ A városi közigazgatásnak a Tízes Szervezettel való együttműködése azonban nem volt súrlódásoktól mentes: a különféle hivatalok idegenkedtek a társadalmi szervezet „szakszerűtlen” és „illetéktelen” közbeavatkozásaitól.¹⁹⁹ A súrlódások annak ellenére történtek, hogy a Tízes Szervezet még 1941-ben hivatalos rangot kapott: a szervezés alatt álló Közjóléti Szövetkezet tanácsadó testülete lett, tisztviselői a Szövetkezet részesítette – nem túl nagy összegű – tiszteletdíjban.²⁰⁰

A város Közjóléti Szövetkezete a hat újonnan épített vagy átalakított egészségházat és Anya- és Csecsemővédelmi Otthont fenntartó **Zöldkeresztes Egészségvédelmi szolgálattal** (védőnői hálózat) is igen szoros kapcsolatot tartott fenn, ez azonban az egész országban általánosnak számított.²⁰¹ Az egészségházakkal kapcsolatban létesített Nép-hivatalok sem számítottak kivételnek, ám az, hogy minden kerületben működött egy-egy ilyen, szokatlanul magas szervezetséget tükrözött.²⁰²

¹⁹⁷ Krónika. A Tízes Szervezet 1943–44. évi ruhasegély akciója, *Kolozsvári Szemle*, 1943/II. szám, 324–327.

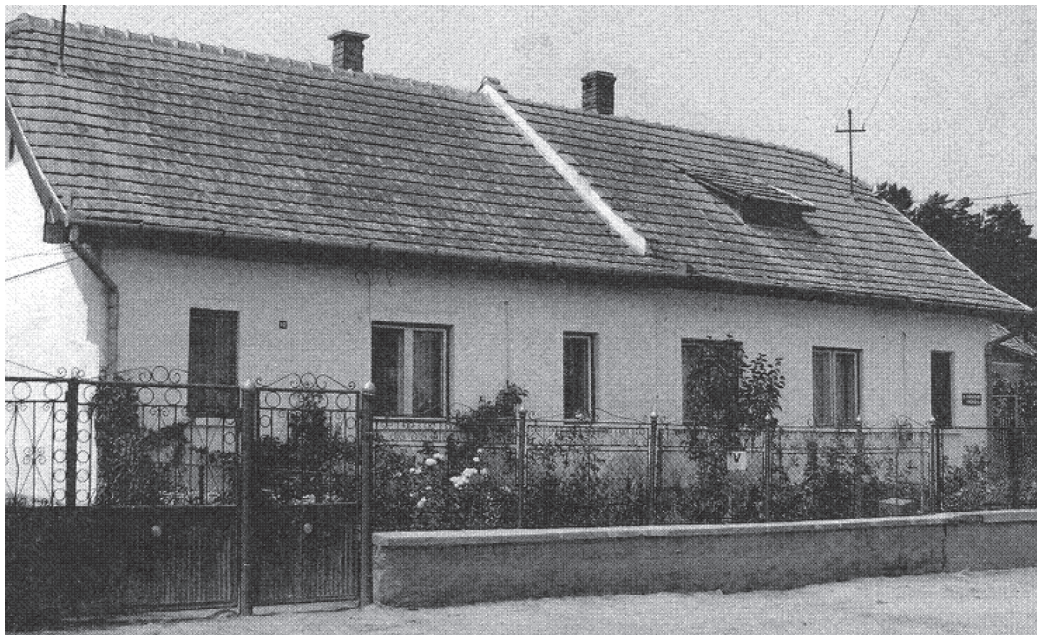
¹⁹⁸ Arra a Magyar Norma során több helyütt volt kísérlet, hogy bevásárlókönyvet adjanak a segélyezettnek – csakhogy ez épp azt a célt szolgálta, hogy ne dönthessen szabadon, milyen árucikket szerez be.

¹⁹⁹ Kenedy Tibor polgármester A Tízes Szervezet tagjai munkásságának elbírálása tárgyában kiadott 33.682/1942. számú rendeletében kénytelen volt felszólítani a városi hivatalok vezetőit és beosztottjait, hogy hagyjanak fel a Szervezet elleni rendőrségi, ügyészségi és egyéb feljelentgetésekkel (*Kolozsvár Thj. Város Hivatalos Lapja*, 1942 augusztus 15., 202–203).

²⁰⁰ A Kolozsvár Thj. Szab. Kir. Város Közjóléti Szövetkezetének Szervezési szabályzata. Kolozsvár, 1944.

²⁰¹ Sólyom Sándor: Kolozsvár egészségvédelmi szolgálata, *Kolozsvári Szemle*, 1942/II. szám, 45–56.

²⁰² A 125 103/1941. Eln. számú polgármesteri rendelet intézkedett a felállításukról (*Kolozsvár Thj. Város Hivatalos Lapja*, 1941. július 15.).

ONCSA-telep Sepsiszentgyörgyön 2007-ben (Tóth-Bartos András felvétele)

A háború utolsó évére **Kolozsvár Törvényhatósági Jogú Város Közjóléti Szövetkezete** – a háborús nehézségek, az áruhiány dacára²⁰³ – valóságos nagyüzemmé nőtte ki magát, az ország egyik legnagyobb ilyen intézménye lett. Az **1944-es Munkaterv** tanúsága szerint éves kiadása 1 605 200 pengőt tett ki. Legnagyobb részét, 56,8%-át, 911 600 pengőt egyeseknek juttatandó kölcsönök fedezésére szándékozták fordítani, amiből 811 600 pengő lett volna az ONCSA-telepek továbbfejlesztésére szánt összeg. Ez egyértelműen arra utal, hogy a korábbi házjuttatásokat sikeresnek ítélték.²⁰⁴ A vélekedést alátámasztja az is, hogy sem egyedi építkezésre, sem telekszerzésre nem állítottak be nagyobb összegeket: az elszórt építkezések esetén ugyanis a juttatottak életvitelét csak nehezen lehetett volna ellenőrizni.²⁰⁵

²⁰³ Zala J. Béla: A kolozsvári szociális közigazgatás munkájából, *Szociális Értesítő*, 1944. március 17–18.

²⁰⁴ Érdemes ezt összevetni a három másik, Észak-Erdélyben található törvényhatósági jogú várossal. A közel ugyanakkora házjuttatásokra 405 500 pengőt, a teljes költségvetés 58%-át, míg a fele akkora Marosvásárhelyen és Szatmárnémetiben 564 280 pengőt (71%), illetve 341 000 pengőt (62%-ot) fordítottak (utóbbi összeget a háborús nyersanyaghiányra hivatkozva az OSZF csökkentette le közel a felére, 660 270 pengőről). Városi Közjóléti Szövetkezetek 1944-es Munkaterveinek és Költségelőirányzatainak másodpéldányai. MOL K-566. 9. cs.

²⁰⁵ Ugyan ha a telkeket egy tömbben osztották volna ki, ez megoldható lett volna, ám akkor az épületek kívánság szerinti kivitele és „megfelelő” berendezése került volna veszélybe. Szatmárnémetiben szándékoztak erre 167 000 pengőt költeni; ezt az OSZF annak ellenére sem engedélyezte, hogy a közjóléti szövetkezet arra hivatkozott: a háborús anyaghiány elmúltával a juttatottak maguk is építkezhetnek.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap észak-erdélyi működésének értékelése

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap észak-erdélyi működése során az eredeti célok megvalósulását számonkérni csak nagyon korlátozottan lehet. Maga az ONCSA, illetve szervei a visszacsatolt területeken mindössze szűk két, legfeljebb két és fél évig működtek többé-kevésbé az eredeti elképzelések szerint: 1940 végén és az 1941-es év első felében lényegében a bécsi döntés nyomán előálló szociális válsághelyzet kezelése volt a céljuk, míg 1943 végétől a fokozódó anyagihiány okozott olykor leküzdhetetlen nehézségeket, és változtatta meg a prioritásokat.²⁰⁶ Eközben Kolozsvárott, Székelyföldön és másutt is olyan feladatokat is be kellett töltenie az ONCSA szerveinek, amelyekről az eredeti tervek között nem esett szó. A legfontosabb ezek közül a **Bajtársi Szolgálat**, a hadbavonultak családjainak segítésének és ellátásának megszervezésével; erre elvben a szervezet munkaközösségei révén tökéletesen alkalmasnak kellett volna, hogy bizonyuljon, valójában azonban a legtöbb nehézséggel járó feladat lett az ONCSA-n belül. A munkaközösségek ugyanis jól működtek addig, amíg a juttatások után csak a nevelés és az irányítás volt a cél, amikor viszont a Bajtársi Szolgálattal kapcsolatban konkrét gondozási feladatokat is el kellett látni, a munkaközösségek jelentős részének aktivitása – a hivatalos helyekről érkező rendszeres „biztatások” ellenére – jelentősen lecsökkent. Ez a körülmény elég határozottan a helyi társadalom ONCSA-munkaközösségei általi „összecementeződésére” vonatkozó törekvések – legalábbis részbeni – kudarcáról árulkodik.²⁰⁷

Az **Országos Nép- és Családvédelmi Alap** célkitűzései közül a közösségalkotás ugyanakkor a legtöbb ONCSA-telepen maradéktalanul megvalósult, igaz, a falu vagy éppen város (elsősorban szociális és nem nemzetiségi értelemben vett) többségi társadalmától elhatárolódva, ami éppen ellentétes volt az ONCSA megalkotóinak elképzeléseivel. Ezt igazolja a telepiek endogámiája is: a két kolozsvári (és hasonlóképp a szatmárnémeti és máramaroszi) telepen az egyházi anyakönyvek szerint 1976-ig (addig voltak kutathatóak az anyakönyvek) az endogámia 20 és 33% között volt.²⁰⁸ A felvett interjúkból egyértelműen kiderülnek a szolidaritásnak más formái is: így például több visszaemlékező említette, hogy az „ONCSA-sok” 1956 után aktívan segítették egymás a Magyarországra való kitelepülésben. A telepük a település többségétől való elzárkózására (vagy kizárásukra) találtunk ellenpéldákat is. Néhány falu esetében – ahol jellemzően a kezdeményező a lelkész, az „énekvezér” (kántor) vagy a jegyző volt – lehetett arra

²⁰⁶ Az anyaországban és a visszacsatolt területeken is elsőrendű feladata lett az ONCSA-nak a pótanyagok termelésének és azok házi feldolgozásának szorgalmazása (példa erre: Rendezkedjék be önellátása a székelység ruházat terén!, *Hétfői Székely Nép*, 1944. március 27.).

²⁰⁷ Hadigondozási vasárnap 1905/1942, *A Kolozsvári Püspöki Általános Helytartóság Közlönye*, 1942. július 27.; Sziberth Andor: A hadigondozás, *Községi Közlöny*, 1943. május 30., 173; *Magyar nép- és családvédelem*, i. m.

²⁰⁸ A kiválasztott interjúk sorában csak ketten beszéltek erről, de utólagos megkérdezéssel kiderült, hogy összesen négyük házastársa származott ONCSA-telepről.

is példát találni, hogy az ONCSA-házak építése a társadalmi szolidaritást az egész közösség tekintetében növelte.²⁰⁹

A társadalmi mobilitás, pontosabban **a családok felemelkedésének biztosítása alapvető célja volt az ONCSA-t létrehozó szociálpolitikusoknak.** A két kolozsvári telep esetében ez pontosan az elképzelések szerint alakult: az onnan kikerülő fiúgyerekek mind szakmát szereztek. Ugyanakkor az elsőnek épített házakban élő 30 családból mindössze két, más adatközlés szerint három, míg a második telep 40 családjából három gyermek jutott el a diploma megszerzéséig. Az ONCSA megalkotásakor ilyen társadalmi emelkedés nem szerepelt a tervek között (az irreális is lett volna). A jelenség megfelelő értékelése azonban – azaz annak eldöntése, hogy ennyi felsőfokú végzettséghez jutás kevés-e, avagy sok – az 1945 után gyökeresen megváltozott helyzetre való tekintettel nem megválaszolható.

Az interjúk kiértékelése során fontos körülménynek látszik az is, hogy a juttatásban – legalábbis a nagyobb juttatásban – részesítettek vagy leszámazottaik családjuk történetének fordulópontjaként értékelik a mai napig az ONCSA-val való kapcsolatukat.

Ami a magyar nemzethez tartozás tudatát illeti, szintén tagadhatatlanul megtartó szerepet tulajdoníthatunk a Közjóléti Szövetkezetek építette telepeknek – igaz, ehhez háború utáni sorsuk is hozzájárult. **1945 után a telepek a román állam tulajdonába mentek át,** a törlesztések helyett a juttatottak bért fizettek; a házakat elidegeníteni nem lehetett, így ezek a magyar közösségek – kényszerből is – együtt maradtak.²¹⁰ A falvak esetében azonban több helyen is megtörtént, hogy **az ONCSA-házakat a helyi román lakosság mint „horthysta emléket”, a „magyar állam ajándékát” megrongálta vagy elfoglalta.**²¹¹

Ellentétben a házra kapott és más nagy értékű ONCSA-kölcsönökkel, a kisebb összegű ONCSA-juttatások hatása 60 év távlatából nem értékelhető. Székelyföldön ugyan sikerült több adatközlőt fellelni, aki 1940 és 1944 között a magyar államtól állatot, gépet vagy más kisebb munkaeszközt kapott, de egy esetben sem tudtuk megnyugtató módon tisztázni, hogy annak a forrása az Országos Népi- és Családvédelmi Alap vagy más szerv – például a Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltsége – volt-e. Hasonló volt a helyzet az egykori Szatmár vármegye és Kolozsvár város területén is.²¹²

²⁰⁹ Nagyiklód esetében pl. a 34 ONCSA-ház építése az egész falut megmozgatta, s a leírás szerint az amúgy eléggé elszigetelt helyi izraelita közösség is aktívan részt vett benne (Kolozs Gergely István: Volt egyszer egy református templom, *Krónika*, 2001. november 22.).

²¹⁰ Erre nézve l. Vincze Gábor: i. m.

²¹¹ Ilyen esetről számolt be egy adatközlő Avass felsőfaluvá kapcsolatban, és hasonlóról számol be Kolozs Gergely István idézett írása is.

²¹² A lehetőségeket eleve korlátozta az a sajátos körülmény, hogy az ONCSA-építkezései – mivel títusterv alapján készültek – a mai napig azonosíthatóak egy-egy falu összképén belül, ami az adatközlők felkutatását összehasonlíthatatlanul könnyebbé teszi a többi juttatási formához képest.

Kurucz Barnabás

A MODERN (HAZAI) SZOCIÁL- POLITIKA TÖRTÉNETÉNEK ÉS DEFINÍCIÓJÁNAK VÁZLATA

Jelen rövid terjedelmű írás szerény célja, hogy vázlatos betekintést nyújtson a (modern magyar) szociálpolitika kialakulásába és intézményesedésébe. Ennek szellemében az első fejezet a szociálpolitika kialakulásának okaival, folyamatával és megszilárdulásával foglalkozik, miközben a hazai tendenciák mellett az európai folyamatokra is kitékint. A második fejezet már a jelen (magyar) szociálpolitikájának egynéhány definíciós kísérletét tartalmazza. Végezetül az olvasó egy összefoglaló keretében kaphat képet a szociálpolitika mibenlétéről.

A szociálpolitika történetének vázlatja

A szociálpolitika a modern ipari társadalmak által generált társadalmi feszültségek kezelésére jött létre a XIX. században. A patriarchális és patrimonális rendszerek felbomlásával megszűntek azok korábbi „szociális” rendszerei is, így a lokális közösségek (család, faluközösség stb.) már nem tudták kezelni az újszerű társadalmi problémákat. A kapitalizmus termelési modellje növelte az elosztható értékek és erőforrások nagyságát, ezáltal polarizálta a társadalmat, így létrehozta a proletariátust, illetve a modern tömegnyomort. A paraszti és kézművesgazdaságra alapozott falusi, rendileg tagolt tradicionális világban kölcsönös felelősségérzet hatotta át a közösségeket (Lakner, 2012, 12). A modernitás ezt felbontotta, és atomizálta a társadalmat, ahol a szegénység morális jelentést kapott. Ám az iparosodás előrehaladta már a rend stabilitását veszélyeztetette, hiszen a forradalmi ideológiák radikalizálhatták a nyomorgó nincsteleneket, így a szociálpolitika egyfajta „rendfenntartó” funkciót is kapott. „A nincstelen csinál forradalmat, mert már nincs mit vesztenie, a szegény megelégszik sorsának elviselhető szinten tartásával” (Kovács, 2006, 21). A tőkés termelési rend érdekében is állt, hogy a munkás fizikailag a teljesítőképessége maximumán álljon, és relatíve elégedett legyen azzal, amije van.

A XIX. században az egyházak és a magánjótékonyság mellett megjelent az állami szepvállalás is, ennek oka, hogy az iparosodás és az urbanizáció koncentrált és láthatóbbá tette, illetve ki is élezte a szociális feszültségeket (Tomka, 2015, 38). Angliában az Erzsébet-kori szegénytörvények, Franciaországban a III. Napóleon idején szűk hatókörrel létrehozott balesetbiztosítás már a szociálpolitika modern előzményeinek tekinthetők.

Mégis a társadalombiztosítási rendszertől számítható igazán a szociálpolitika megjelenése (Tomka, 2015, 38). Németországban az angol mintára bevezetett zárt szegénygondozást felváltotta a nyílt szegénygondozás, melynek őskeresztény gyökerei voltak (Farkas, 2012, 341). Az állami felelősségvállalás eredményeként megjelent a bismarcki Németországban a betegség- (1883), a baleset- (1884) és a rokkantsági és öregségi biztosítás (1889) (Farkas, 2012, 341; Krémer, 2009, 142). A Második Császárság modellje alapján történtek a hazai társadalombiztosítás kiépítését célzó intézkedések is.

A szociálpolitikai gondolkodás hazai manifesztumaként értelmezhető, hogy az első magyar szegénytörvényt 1871-ben fogadták el: ennek értelmében a szegények segítése a községek feladata lett. Mivel a törvény távolról sem volt elégséges, a szegények gondozásában az egyháznak és a magányjótékonykodásnak volt nagy szerepe (Farkas, 2012, 340). Az egész ipari munkásságot lefedő 1875. évi III. tv. 30 napig terjedően kötelezte a munkaadót a munkások gyógyítással s betegápolással, valamint szüléssel összefüggő költségeinek megtérítésére, ha erre a munkás nem volt képes (Tomka, 2015, 45). Később a német modell szellemében 1892-ben (a világon harmadikként) Magyarországon is bevezették a munkások betegbiztosítását (Tomka, 2015, 38). Ez a rendszer felosztó-kirovó jelleggel működött, vagyis a munkavállalók a bérük meghatározott százalékát fizetik be egy társadalombiztosítási alapba, majd az adott évben befolyó összegek kerülnek kifizetésre járulék formájában a járadékosok között (Farkas, 2012, 341).

Az állam szerepvállalása egészen az első világháborúig kiegészítő jellegű volt. A háború okozta társadalmi feszültségek enyhítése nagyobb állami szerepvállalást tett kívánatosá, ezzel megváltoztatva a korábbi felállást, miszerint az állam hozza a törvényeket, az egyház végzi a szociális munkát. Krémer szerint a két háború közötti Magyarországon a szociálpolitika fejlődési irányát anyagi-intézményi szempontból a társadalombiztosítás kiterjesztésével jellemezhetjük (Krémer, 2009, 143). Hazánk együtt haladt az európai *mainstream*mel, hiszen a magyarországi társadalombiztosítási programok bevezetésének időpontjai nagyon hasonlóan alakultak a nyugat-európai államokéhoz (Tomka, 2015, 47). A szociális kérdés kezelése céljából 1927-ben társadalombiztosítási reformot vezettek be, amely rendelkezett az ipari munkások betegségi, baleseti majd öregségi biztosításáról (Farkas, 2012, 342). Ugyanebben az évben német (elberfeldi) mintára elindult az **Egri Norma**. A norma keretében jutottak segélyek nemcsak pénzbeli, hanem természetbeni javak is voltak. Működése többszintű volt, hiszen a Szegényügyi Bizottság hangolta össze a hatóság (Szegénygondozó Hivatal), a civil társadalom és az egyházi felekezetek kooperációját. Az Egri Norma sikerei láttán a kormányzat 1936-ban elrendelte annak országos szintre emelését, s így megszületett a **Magyar Norma** (Farkas, 2012, 343). Az Imrédy-kormány alatt Magyarország volt az első közép-európai állam, amely törvényi erővel érvényesítette a családi bér fizetését családi és bizonyos mértékben gyermeknevelési pótlék formájában (Kurucz, 2018, 37). Később a szociális juttatásokat továbbfejlesztették, így 1939-ben a családi pótlékot bővítették, immáron az iparban, a kereskedelemben és a bányászatban tevékenykedők

körére is kiterjesztve (Tomka, 2015, 49). A korszakban kibontakozó produktív szociálpolitika alanya már nem az egyén, sokkal inkább a család volt, illetve homloktérbe került az addig mellőzött agrárnépesség is, továbbá a közjóléti szövetkezeteken keresztül nyújtott hitelek és adományok révén tovább bővült a társadalompolitika eszköztára (Farkas, 2012, 343; Ferge, 1988, 89–90).

A második világháborút követően Európában már a **modern jóléti állam** kialakulásáról beszélhetünk, hiszen a nyugat-európai országokban jelentősen nőttek a jóléti kiadások (Tomka, 2015, 55). A jóléti állam az egyének és családok számára minimális jövedelmet garantál, átfogó szociális ellátásokat biztosít, s minden rászorulóknak rögzített színvonalú ellátást tesz elérhetővé (Farkas, 2012, 344). Három főbb ideáltípusa különíthető el ebben a korszakban. A liberális modellt az angolszász országok képviselik, itt jellemző a rászorultsághoz kötött segélyezés, a szerény színvonalú univerzális ellátások és az alacsony mértékű kötelező, illetve a gyakoribb, vásárolt típusú társadalombiztosítás. Alacsony az állami újraelosztás szerepe, általában magas a szegénység mértéke, s a jóléti intézmények szerepe a piac korrigálására korlátozódik (Tomka, 2015, 138). A második csoport a konzervatív rendszereket tömöríti, például Olaszország, Németország és Ausztria esetében. A jóléti funkciókat nem a piac, hanem az állami struktúrák biztosítják a szubszidiaritás elve alapján. A felosztó-kirovó társadalombiztosítási rendszerek jellemzik ezt a típust. A szociális jogok alapját a munkavégzés és a státusz szabja meg. Korlátozott a piac és a magánbiztosítás szerepe, illetve közepes az állami újraelosztás mértéke. A harmadik a szociáldemokrata modell, ide tartoznak a skandináv országok, ahol a szociális jogok alapján magas és univerzális minőségű ellátások illetik meg az állampolgárokat; ezeket a magas adókból finanszírozzák, s a piac szerepe mellékes (Farkas, 2012, 344).

A háború után Magyarországon a szociálpolitika alakulása eltért a nyugat-európai modellektől. Az államszocializmus idején a szociálpolitikát három korszakra lehet felosztani. Az első korszakban (sztálinizmus, „ötvenes évek”) gyökeres átalakítások történtek, ami a gazdaság és a társadalom központosított irányítását, a piaci mechanizmusok teljes felszámolását és tervutasításos gazdaság bevezetését, illetve a teljes foglalkoztatottság elérését célozta. Az uralkodó kommunista ideológia alapján a **szociálpolitikát alárendelték a gazdaságpolitikának**, s a társadalombiztosításra és a munkásvédelemre szűkült le (Tomka, 2015, 76). 1950-ben a nemzeti jövedelem 5 százalékát fordították társadalombiztosítási kiadásokra. Az önálló szociálpolitika megszűnését jól szemléltette az utolsó népjóléti miniszter, Ratkó Anna megnyilvánulása, miszerint a „*népi demokrácia*” minden cselekedete szociálpolitikaként értelmezhető (Ferge, 1988, 99). A második korszakban (1956 és a kádári konszolidáció) megjelentek a gondoskodó állam kezdeményezései, mint a gyés, a gyed és a családi pótlék (Krémer, 2009, 147–148). A rákosista korszak szülte nyomor némileg enyhült, kiépültek a jóléti rendszerekhez hasonló ellátások. Ilyen volt a nyugdíj, a rokkantsági ellátás, az idősellátás stb. (Krémer, 2009, 149). A nyugdíjrendszerben ekkor a bismarcki gyökerű egyéni biz-

tosítási elv mellett megjelent a társadalmi szolidaritás elvére épülő rendszerek néhány eleme (pl. az alacsony nyugdíjak emelése) (Ferge, 1988, 106). A harmadik szakaszban (rendszer váltás) a szociálpolitika a jogállami formáknak megfelelően törvényi keretek között intézményesült. Az önkormányzatok autonómiát kaptak, életbe lépett a szociális felelősséget meghatározó törvény, s a munkanélküli támogatások jogosultságait és eljárásrendjeit szabályozó foglalkoztatási törvény is (Krémer, 2009, 151). A szociálpolitika kiegészült az egészségüggyel, így hozva létre a társadalompolitikát (Farkas, 2012, 346).

Nyugaton az olajválság hatására a hetvenes évektől kezdve megjelent a jóléti állam válsága. Ez magával hozta a nonprofit szektor felértékelődését, mellyel egyfajta tripartit rendszer jött létre (Farkas, 2012, 345). Magyarországon a GDP növekedésének lassulása és a külföldi eladósodás okán a lakosság vásárlóerejét korlátozó intézkedésekre került sor, illetve a lakásépítések terhét egyre inkább a magánereőre tolták át (Ferge, 1988, 109–110).

A szociálpolitika definiálása

Jelen dolgozat témájából fakadóan megköveteli, hogy egy rövid kitérő erejéig bemutassam a kortárs szociálpolitikai gondolkodás legfontosabb idevágó definícióit.

A szociálpolitikát Zombori makro-, mezo- és makroszintre bontja le. Mikroszinten egyén- vagy családközpontú szociálpolitika lehetséges, mezoszinten regionális szociálpolitikáról beszélünk, utóbbi az Európai Unió megjelenése óta felértékelődött. Végül makroszinten leggyakrabban nemzetállami hatókörrel van szó (Farkas, 2012, 350).

Krémer szerint a szociálpolitika Magyarországon a közpolitikák teljes körét magába foglalja, s minden olyan jogi intézmény és szervezet alá tartozik, *„amely a politikai, kormányzati szféra és a társadalom közötti kapcsolatot szabályozza, lebonyolítja, vagy az ilyen kapcsolatokhoz teret, helyszínt és alkalmat biztosít”* (Krémer, 2009, 116).

Ferge Zsuzsa szerint a szociálpolitika történelmileg formálódott intézményrendszer, mely a piac révén nem kielégíthető szükségleteket kezel; többnyire az állami redistribúció eszközeivel funkcionál, mégis relatíve önállóan; közös állami felelősséget jelent olyan társadalmi szükségletek kielégítésére, melyek jórészt a hatalom érdekeit szolgálják; flexibilis határokkal rendelkezik; a követeléseket leginkább a fogyasztás és elosztás mechanizmusával igyekszik kezelni, de szükség esetén más eszközöket is használ; összefoglalóan a szociálpolitika az állam és az állampolgárok közötti intézményesült viszony (Ferge, 2017, 25).

Tomka Béla könyvében a szociálpolitika *„a központi és helyi kormányzatok, illetve önkormányzatok azon tevékenysége, mely a lakosság jóléti igényeit elégíti ki, különösen a szociális biztonság fokozása révén”* (Tomka, 2015, 9).

Lakner Zoltán szerint *„a szociálpolitika egyfajta alkalmazott társadalomtudomány, olyan közpolitikai aktivitás, amely a problémák társadalmi gyökereinek feltárásától a*

stratégiaalkotó és tervező munkán keresztül a rendszer- és intézményalkotásig terjeszti ki kompetenciáit” (Lakner, 2012, 14).

Összegzés

A szociálpolitika történetiségében szemlélve nem más, mint a modernitás által, annak keretein belül megszervezett korrekció. Célja az új gazdasági és társadalmi figurációk által generált negatív folyamatok, jelenségek mérséklése. Természete expanzív, hiszen időbelisége együtt jár önnön funkcióköreinek bővítésével, feladat- és tevékenységstruktúrájának differenciálásával. Kezdetben az egyház jelentette a fő oszlopot, mely mellé felzárkózott az állam és a civil társadalom. Efelől a triász felől a kizárólagos állami szerepvállalás felé történt elmozdulás, melynek oka a centralizáció, a homogenizálódás, a háborús helyzet által kialakított új viszonyok, továbbá a közép-európai térségben a modernizáció szükségessége és felülről való ütemezése. A háború után a kialakuló jóléti vagy szocialista államok birtokolták a szociálpolitikát. Nyugaton a '70-es és '80-as évek eseményei okán megindult a privatizáció, ezzel együtt pedig a piac és a civil szféra súlyának növekedése is. Közép-Európában azonban megmaradt az erős állami szerepvállalás, a civil társadalom legfeljebb csak kiegészítő szerepet kapott, ám a történelmi egyházak (főként Magyarországon) újfent jelentékeny szereplőivé váltak a szociálpolitikának. A dolgozattól kirajzolódott, hogy a szociálpolitika tárgyköre flexibilis, nincsenek egyértelmű határai, koronként változik. Például a két világháború között leginkább a munkás- és a munkavédelem, a munkapiac szervezése, a lakáspolitikai, a népesedéspolitika, a szegénypolitika és a társadalombiztosítás, illetve bizonyos értelemben az egészségügy egy része tartozott a feladatai közé. Megjelenési formáját tekintve sokféle, hiszen e feladatok ellátására és a velük kapcsolatos szociális problémák megoldására eszmerendszerenként eltérő válaszok és megoldási javaslatok születtek.

Irodalom

- FARKAS Péter: *A szeretet civilizációjáért*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.
- FERGE Zsuzsa: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*, Kávé Kiadó, 1998.
- FERGE Zsuzsa (szerk.): *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990–2015*, Budapest, Osiris Kiadó, 2017.
- KOVÁCS János: *Társadalompolitika – szociálpolitika*, Budapest, Agroinform, 2006.
- KRÉMER Balázs: *Bevezetés a szociálpolitikába*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2009.
- KURUCZ Barnabás: Az Imrédy-kormány szociálpolitikája, *Szociálpolitikai Szemle*, IV. évfolyam, 2018/3–4. szám.
- LAKNER Zoltán: *Szociálpolitika*, Budapest, Szent István Társulat, 2012.
- TOMKA Béla: *Szociálpolitika – Fejlődés, formák, összehasonlítások*, Budapest, Osiris Kiadó, 2015.

TÜKÖR

- *Matolcsi-Papp Zoltán*
Életem történései 135

- *Lippai Szabolcsné Kiss Boglárka*
A falugondnokság hivatás és életforma
„A falugondnok se maradjon egyedül...” 137

Matolcsi-Papp Zoltán

ÉLETEM TÖRTÉNÉSEI

*„A világ olyan, amilyen, soha nem volt tökéletes [...].
De hogy részt veszünk-e a létrontásban vagy nem,
az már teljesen tőlünk függ.”*

(Hamvas Béla)

Ahogy az évek telnek, azt veszem észre magamon, hogy bár szívesen beszélek mindenféléről „okosan”, szépen és nyíltan, **magamról** már kevesebbet szeretek (vagy merek) szólni. Most azt a penzumot kaptam, hogy „valljak magamról”, szakmai múltamról és jelenemről, így megpróbálok úgy tenni, ahogyan én is szívesen hallanék bárki másról; **az igazat mondani, nem csak a valódit...**¹

Eredeti szakmámat tekintve asztalos vagyok. A családi legendárium szerint már három-négy éves koromban kijelentettem: én bizony asztalos leszek. Hogy ezt magam gondoltam-e ki, vagy belém beszéltek, nem tudom; de mindegy is, végül az lettem. Szerettem a fát, és megtanultam dolgozni. Családi örökségem ez – a munka becsülete.

Életem történései aztán úgy alakultak, hogy sokfelé megfordultam, sok mindent kipróbáltam, s míg munkával telt éveim felét kétkezi dologgal töltöttem, úgy éreztem, valami hiányzik még nekem. Minden érdekelt, és mindent ki akartam próbálni, s míg próbálgattam magam ebben-abbban, tanultam önmagam is. És mindent jól akartam csinálni, teljes erővel, akár gyalultam, vagy ha keretbe üveget vágtam, ha kenyeret sütöttem, ha állványon kopácsoltam, ha targoncát vezettem. Közben olvastam. Mindent, ami a kezembe akadt, ami érdekelt. Verset, művészetet, szépirodalmat, színházat; aztán kipróbáltam azt is: jó párszor álltam magam is színpadon. Csak még mindig nem tudtam, mi hiányzik nekem.

Aztán életem történései úgy rendeződtek, hogy Szegeden találtam magam, ahol művelődésszervezőként diplomáztam. Életem ragyogó évei voltak ezek. Szegeden iskolapadban, közben Budapesten targoncán ülve (vagy épp gyalupad mellett állva), éjjel hol itt, hol ott az életről, az élet dolgairól „vitakozva”, akivel lehetett. A diploma után – még

¹ József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*

mindig elégedetlenül – új utakat kerestem, így találtam magamra szerkesztőként, s közben rendezvényszervezőként megismerkedtem sok érdekes emberrel, írókkal, pszichológusokkal; többek között Ranschburg Jenővel, Popper Péterrel, s e nagyokkal akkoriban sokat beszélgettem, több könyvüket szerkesztettem is kiadás előtt. Nagy hatással volt rám, ahogyan tőlük hallottam elmondva, mesélve **az élet nagy dolgait**.

Ama „krisztusi kor” nagy változást hozott az életemben. Bagdy Emőke tanácsára (örök hála neki ezért) beiratkoztam a Károli Gáspár Református egyetemre, mentálhigiénét tanultam, ami felforgatta addigi életemet. E szemléletmód, vagy ha úgy tetszik, „létmód” átszította az életemet, beszivárgott a családomba, a környezetembe, a gondolataimba, elkezdtem másként látni magam körül a világot. Észrevettem dolgokat, amelyek addig láthatatlanok voltak számomra, érzékeny lettem a világ dolgaira. Ekkor éreztem először, hogy talán megtaláltam azt, ami eddig hiányzott. Pedig dehogyan. Kezdetét vette azonban számomra egy új élet. Ugyanebben az időben szegődtem el egy családsegítő szolgálathoz **mentálhigiénés segítőnek**, és ekkor történt az is, hogy apa lettem; lányom született. És csak történtek a dolgok egymás után. A családsegítő szolgálatnál eltöltött évek alatt számos sorssal és élettel ismerkedtem meg segítőként, „beszélgető emberként”, gyakoroltam a **rogersi nondirektív módszert**. Az volt a dolgom, hogy férfiakat és nőket fogadjak, és hallgassam meg őket. Én megtanultam nem tanácsot adni, ők megtanultak önmagukkal lenni... A mentálhigiénés diploma megszerzése után felkértek a mentálhigiénés képzésben való részvételre, ami szintén fordulópont lett az életemben; óriási megtiszteltetésnek vettem akkor, és ma is. Néhány tanulótanári év után már oktatóként dolgozom a képzésben.

Mindeközben új lehetőséget kaptam: a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetbe szegődtem, ahol az Országos Szolgáltatás-módszertani Koordinációs Központban módszertani feladatokat láttam el gyermekjóléti alapellátás-, majd szociális területen. Itt most nagyot ugranék, sok évet. **Aki e sorokat olvassa, tudja, milyen változások történtek** a szociálpolitikában és az ágazatirányításban az elmúlt évtizedben, így legyen elég annyi, hogy azóta töretlenül – bár munkahelyet nem váltva, mégis több intézményt megjárva az átalakulások során – módszertani munkát végzek.

Hogy megtaláltam-e közben, amit kerestem? Nem is tudom, ahogy azt sem, hogy keresem-e még. Életem történései úgy rendeződtek, hogy végül **a falugondnoki szolgáltatás vált szakterületemmé**. Részt veszek a szolgáltatók szakmai ellenőrzésében, az előzetesen kidolgozott szakmai koncepciók véleményezésében. Szándékom és feladatom a szakmai és módszertani támogatás, a szakmafejlesztés, de vettem már rész tananyagírásban, s a falugondnoki egyesületek által szervezett szakmai napokon elő is adok. Elégedett vagyok, szeretem a munkám, míg életem történései ezt lehetővé teszik; most (még) a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Módszertani Főosztályán dolgozom

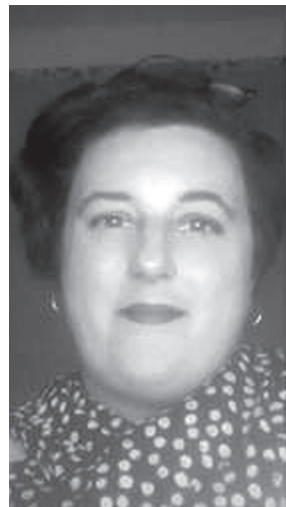
Életem történései tehát ide **vezettek**, legalábbis itt tartok most **„szakmai karrieremben”**, és most, hogy e néhány sort leírtam látom, hogyan következett minden sorsszerűen egymásból. Nem hiszek a véletlenekben. Ma minden, ami jelen szakterületemen munkám során felmutatható, csak azért volt lehetséges, mert minden úgy történt, amint fent leírtam.

Lippai Szabolcsné Kiss Boglárka

A FALUGONDNOKSÁG HIVATÁS ÉS ÉLETFORMA

„A falugondnok se maradjon egyedül...”

2004: Debreceni Egyetem, Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar – Szociálpedagógus
 2012: Miskolci Egyetem, ÁJK Munkaügyi igazgatás szak
 2013: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanya- és Falugondnokok Egyesülete

Lippai Szabolcsné Kiss Boglárka vagyok, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanya- és Falugondnokok Egyesületének munkavállalója. A falugondnokság eddigi életem nagyobb részében jelen volt.

Édesapám 1991 decemberétől 28 éven át volt falugondnok a határ menti borsodi kistelepülésen, Krasznokvajdán. Most is érzem azt a vibrálást, ami áthatotta akkor az életünket, mikor a falugyűlésen megválasztották falugondnoknak, és hazaérve a nagy öröm mellett tette fel a kérdést: hogyan tovább, miként is kezdjen hozzá. Szerencsés volt, mert a település első polgármesterének személyében egy támogató, de karakán emberre talált, aki mindig segítette a munkáját; néha „hangos beszélgetésekkel” tarkítva, de mindig bizalommal, előremutatóan és kölcsönös tisztelettel működtek együtt a hétköznapokban. És szerencsés volt, mert az ötlet megalkotójától, Kemény Bertalantól tanulhatott, aki sajátos módon adta át számukra a falugondnoksággal kapcsolatos gondolatait, elveit. Ez volt az első „falugondnokos” élményem, ami elkísér a mai napig.

Eleinte gyerekként nem is értettem a kérdést, amikor azt kérdezték tőlem idegenek, mi az a falugondnok... néztem értetlenül a kérdezőre. Krasznokvajdát körbeveszi másik hét település, és itt a hét faluból mindenben falugondnoki szolgálat működik, tehát gyerekként úgy gondoltam, ez mindenütt így van. Én ebben nőttem fel, számomra ez volt természetes. Édesanyám óvónőként dolgozott a településen, apa falugondnokként, és mindketten elkötelezettek voltak a munkájuk iránt.

Később, 1999-es megalakulásától az Egyesület is a családom része lett. Édesapám nyugdíjasként is a közösség aktív tagja a mai napig. Ahogy teltek-múltak az évek, az egyesület munkáját mindig érdeklődve néztem, de nem gondoltam, hogy ehhez a pörgéshez valaha nekem is közöm lesz.

Nekem akkor más volt az utam. 2004-ben szereztem szociálpedagógus végzettséget a Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Karán. A főiskolán már

egyértelműen meg tudtam fogalmazni, hogy fogyatékkal élőkkel szeretnék foglalkozni a későbbiekben. Gyermekeim születéséig támogatószolgálat-vezető voltam, azt követően pedig családgondozó az abaúji térségben. Ekkor kerültem közelebb a falugondnoki szolgálatokhoz, akkor már kollégákként dolgoztunk együtt. A családsegítés ideje alatt szerzett tapasztalatok, ismeretek és kapcsolatok a mai napig segítségemre vannak a munkámban.

Volt egy időszak az én életemben is, amikor úgy gondoltam, pályát változtatok. Újra iskolapadba ültem, és 2012-ben a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán Munkaügyi igazgatás szakos oklevelet szereztem.

2013 szeptemberétől a borsodi egyesületnél dolgozom, egy akkor folyamatban lévő projekthez csatlakoztam, ennek már 7 éve. Azóta az egyesület napi működésén, szakmai tanácsadáson kívül az alapképzésben, továbbképzések szervezésében is aktívan közreműködöm. Szakmai napokat, konzultációkat szervezünk, rendezvényeken, találkozókön veszünk részt. Megoldandó feladat mindig van. Gyakran hangzik el, hogy a falugondnokság hivatás, egy életforma, s én ugyanezt érzem az egyesületnél végzett munkámmal kapcsolatban. Szerencsés vagyok, mert nagyon szeretem a munkámat, szívesen járok a településekre.

Korábbi családgondozói munkám során szerzett tapasztalataim nagyban segítik a napi munkámat. Amikor a falugondnok kollégák hozzám fordulnak, hamarabb látom át a helyzeteket, hatékonyabban reagálok.

A falugondnokok a szociális alapellátás „rockerei”

Gyakran felvetődik bennem a gondolat, hogy ki védi meg a falugondnokot, vagy bárkit, aki egyedül végzi a munkáját a hétköznapiakban. Maga a szolgáltatás is változott, ahogyan módosultak a településekre, az önkormányzatokra vonatkozó szabályok, s ez mind hatással van a szolgáltatás működésére, így a falu- és tanyagondnok kollégák mindennapjaira.

Úgy tapasztaltuk az elmúlt időszak képzései során, hogy változott a munkakör betöltésére irányuló motiváció. Átalakult a falugondnoki munkakör értéke. Még mindig vannak kollégák, akik szeretnének falugondnokok lenni, de hivatás helyett mind gyakrabban egyszerű munkakörként tekintenek a falugondnokságra. A falugondnokok jövője kétféleképpen alakulhat: vagy elköteleződnek a hivatásuk iránt, és maradnak, vagy érzelmi távolságot tartanak a munkájuktól. Azt, hogy ki mennyi időt tölt el a szakmában, több körülmény is befolyásolja. Az idei év nagy változása, hogy január 1-től 800 fős településen is lehet falugondnoki szolgálat. Úgy gondolom, ez új kihívás elé állítja a szakmát.

Ahogy telnek az évek, és gyűlnek a tapasztalatok, egyre fontosabbnak érzem a falugondnokok szakmai támogatását. Az alap- és továbbképzésekben való részvétel mellett rendszeresen szervezünk szakmai napokat kisebb csoportokban is. Szeretnénk, ha a falugondnokok is éreznék, hogy számíthatnak ránk és egymásra. Az általunk szervezett

szakmai képzéseken, találkozón a kötelező szakmai elemeken felül a résztvevők olyan pluszimpulzusokat kapnak, amelyek által szakmai identitásuk és közösségtudatuk erősödik. Az egyesület életében jelen lévő aktív falugondnokok nem csak szakmai közösséget alkotnak. Időt áldoznak a közösségre. Egyesületünk elnöke, Jaskó Péter aktív részt vállal a szervezet működtetésében. Személy szerint nagyon sokat tanultam tőle az elmúlt években. Az egyesület tagjai évek, évtizedek óta ismerik egymást, megélték sok örömet, veszteséget, mégis itt vagyunk. Az elmúlt években a közösségi életet mind nehezebb összeegyeztetni a túlterhelt mindennapokkal, mégis sokan részt vállalnak benne.

A falu- és tanyagondnoki szolgáltatás a mai napig semmi máshoz nem hasonlítható, különleges része a szakmának. A falu- és tanyagondnokok a szociális alapellátás „rockerei”, mivel ők a szociális szakmán belül kicsit kilógnak a sorból. Jelenlétük természetes a kistelepüléseken, tanyákon, mert senki sem maradhat magára. Fáradhatatlanul teszik a dolgukat, észrevétlenül is jelen vannak.

„Az életnek értéket csak a szolgálat adhat, amellyel az emberek ügye felé fordulunk. Ez kissé szigorúan és általánosan hangzik, de ez az egyetlen igazság, melyet minden következmény-nyel megismertem.”

(Márai Sándor: *Füveskönyv*)

GYAKORLAT – TEREP – MINTA

- *Galambos Katalin*
A pandémia margójára – A tapasztalaton alapuló
szervezetfejlesztés lehetőségei a szociális szférában 141

- *Jobbágy Mária – Radvánszki Edit*
„Táncoljunk együtt a demenciával élőkért!”
Összefogás az Alzheimer Cafék és a Szenior örömtáncosok
részvételével az Alzheimer Világnapon 149

- *Barabás Dénes*
A Marosvécsi Neuropszichiátriai Rehabilitációs
Központ (Brâncovenesti, Erdély) 163

- *Veres Tibor*
Az Ekecs-Apáczszakállasi Szociális Otthon
(Okoc, Felvidék, Szlovákia) 173

Galambos Katalin

A PANDÉMIA MARGÓJÁRA

*A tapasztalaton alapuló szervezetfejlesztés lehetőségei
a szociális szférában*

Hogy miért született ez az írás? Mert egy olyan időszakot, olyan helyzetet tapasztalhattam meg, ami sokak számára tanulsággal szolgálhat a jövőre nézve. Egymás tapasztalataiból tanulni pedig nagy lehetőség. Mára tudom, hogy milyen volt a COVID-19 vírus ideje alatt egy fogyatékos személyeknek bentlakást biztosító szociális intézmény vezetőjeként dolgozni. Ebben az írásban a gondolatok, a tények és az érzelmek az én tapasztalataim szerint rendeződnek: olyan narratívája olvasható ennek az időszaknak, amit egy adott intézményi közegben vezetőként, gyógypedagógusként éltem meg. E tapasztalatok sok szempontból hasznosak lehetnek más hasonló intézmények vagy csapatok számára is, amelyek hatékonyabb működésre törekednek.

Ma, amikor kimondhatjuk, hogy ezt az időszakot sikeresen túléltek, érdemes megállnunk egy pillanatra, és átgondolni, mit tettünk jól, mit csinálhatunk máskor másképpen, és végül mit tanulhatunk az egészből. A helyzet váratlan volt és kényszerítő erejű, gyorsan és mégis átgondoltan kellett cselekednünk, figyelembe véve a saját korlátainkat. Tapasztalataim megírásával az a célom, hogy a szociális területen a fogyatékos személyek ellátása „win-win” helyzet legyen mind a szolgáltatást igénybe vevő személyek, mind a szolgáltatást nyújtók számára. A dolgozók figyelmét pedig felhívom, hogy korántsem szükségszerű a kiegészítés ezen a területen: igenis megvan a lehetősége a lelkes és profeszionális munkavégzésnek, nem kötelező követni a hibás hatalmi mintázatokat a kiszolgáltatott személyekkel szemben.

Mit jelentett a COVID-19 megérkezése a fogyatékos személyek számára bentlakást biztosító szociális intézményekben?

A COVID-19 a 2019 végén Kínában azonosított új koronavírus által okozott betegség neve. Ez a vírustörzs a kínai Vuhanban 2019 decemberében kitört járvány előtt ismeretlen volt. A fertőzést 2020. március 4-én azonosították Magyarországon. 2020. március 17-én az országos tisztifőorvos visszavonásig tartó látogatási tilalmat rendelt el Magyarországon valamennyi fekvőbeteg-ellátó és bentlakásos szolgáltatást nyújtó szociá-

lis intézményében.¹ Az intézményeknek saját operatív törzseket kellett felállítaniuk és cselekvési tervet írni a járványveszély csökkentése érdekében. Ezek a tervek egy-egy intézmény teljes munkatársi körére és a szolgáltatást igénybe vevő összes személyre vonatkoztak, hatásukat tekintve azonban kiterjedtek a bentlakók hozzátartozóira és a gondnokokra is. Egyet minden vezetőnek tudnia kellett: az intézménybe a vírus nem kerülhet be. E cél érdekében az összes érintettnek szervezeten, gyorsan és szoros összefogásban kellett fellépnie.

Mi volt a feladat?

- 1. A bentlakók biztonsága.** A bentlakók védelme érdekében a hozzátartozóknak el kellett fogadniuk a látogatási tilalom tényét, ami komoly érzelmi kihívást jelentett mindenkinek.
- 2. A vírus bekerülésének megelőzése céljából** óvintézkedéseket kellett hozni, nehogy a munkatársakkal és a behozott tárgyakkal bekerüljön a fertőzés az intézménybe.
- 3. A kormányzati intézkedések követése.** Saját proaktív intézkedéseink mellett kiemelt figyelmet kellett fordítanunk a hatóságok – az EMMI, a kormányhivatal, a tisztii főorvos – utasításaira, és állandó kapcsolatot tartani a védekezésben kulcsszerepet játszó szakemberekkel (házi orvos, pszichológus).
- 4. A kommunikációs csatornák átgondolása.** A személyes találkozások helyett telefonon és e-mailben kellett kommunikálni, ami nem minden szereplőnek volt könnyű. Megítélésem szerint az alábbi **főbb pilléreken állt vagy bukott a siker**:
  - egy helyi operatív törzs létrehozása (1),
  - erős összefogás, csapatmunka megteremtése a munkatársak között (2) és
  - a megfelelő belső és külső kommunikációs keretrendszer kialakítása és működtetése (3).

Ezeket túl bízunk kellett a gondviselés erejében.

A három pillér szerepe és jelentősége az érintett felek szempontjából

A szolgáltatásokat igénybe vevő fogyasztókkal kezdem, mert ők a legsérülékenyebbek a fent említett konstellációban. Nagyon nehéz a lakók szempontjából általánosítani, ki hogyan élte meg ezt az időszakot, mert egyrészt minden személy a fogyatékoságától, társuló egyéb pszichés állapotától és a családi helyzetétől függetlenül különbözik, másrészt az intézmények struktúrája, eljárásrendjei is nagyon eltérőek. Az

¹ <https://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/hirek/kijarasi-tilalom-es-felveteli-zarlat-a-szocialis-intezmenyekben>

ellátottak és a szolgáltatók számára is teljesen új helyzetben természetes volt, hogy mindenki elbizonytalanodott.

A „zárt kapus” intézményekben, ahol a lakók nagy része súlyosan, halmozottan fogyatékos személy, nem volt nagy változás a mindennapi élet ritmusában – korábban is ritkán hagyták el az intézményt (a kirándulások, a külső programok természetesen elmaradtak, ez jelentett most változást). Az igazi különbség az volt, hogy a családtagok korábban megszokott látogatása megszűnt.

Azokban az intézményekben, ahol a lakók szabadon járhatnak ki-be, nehezebb volt a helyzet kezelése, problémásabb volt elfogadtatni, hogy a korábban megszokott szabadság és önrendelkezés egyik pillanatról a másikra megszűnik. **A jogot, hogy szabadon mozogjunk, hogy szabadon fogadjunk látogatókat, felülírta egy rendelet**, amelyet be kellett tartani. Minden ilyen helyzetben felértékelődik az edukáció és a hozzáállás formálására való törekvés.

Egyszerre kellett figyelni a mikrotársadalomként működő közösségekre és az egyénekre – ahol én dolgoztam, ez 130 embert jelentett. Szűk helyen, összezárva kellett hónapokon át együtt élnünk a mindennapokban. Megfontolandó volt már a lelegején, hogy ki az, aki hazamenjen a családjához. Kinek, és hol jobb a bezártság? Kinek van olyan családi háttere, ahol akár 3 hónapig is vállalni tudják az otthoni ápolását? A döntés sem az intézmény, sem a szülők részéről nem volt egyszerű, minden esetben egyesével kellett megbeszélni és végiggondolni, mi a legjobb megoldás. Ennek eredményeként a lakók 10%-a a kijárási tilalom idejére hazaköltözött.

A szolgáltatást igénybe vevőket **könnyen érhető, tárgyilagos** módon kellett tájékoztatni a kialakult helyzetről, hogy biztonságban érezhessék magukat. Az egyértelmű és rendszeres kommunikáció adta a kiindulópontot a több hónapos együttéléshez. Heti rendszerességgel tartottunk lakógyűléseket a szabadban, ami a távolságtartást is biztosította. E lakógyűlések során mindenről tájékoztattuk a lakókat, meggyőződve arról, hogy megértették az aktuális szabályokat, és azt is, hogy ez rájuk nézve mit jelent. Részletes válaszokat kaptak a kérdéseikre a heti gyűlések alkalmával, s indokolt esetben külön is leültünk beszélgetni velük.

Már az első napokban láthatóvá vált, hogy a bezártságból adódóan újfajta feszültségek alakulnak ki. Azzal, hogy a lakók **mindennapi rutinja megváltozott**, nem mentek dolgozni, több idejük volt egymásra figyelni, egymással „foglalkozni”. Azok, akik azelőtt alig találkoztak, most egy szűk közösség részévé váltak. Érdekes tapasztalat volt látni, hogy az együtt élő személyek hogyan formálódnak egy ilyen helyzetben közösséggé, miféle személyiségjegyek jönnek elő, milyen csoportdinamika zajlik. Támogató és biztonságot nyújtó attitűddel szemléltük, hogyan vált némelyikükből vezető, hangadó, „végrehajtó”, elnyomó és elnyomott, irányító, szószóló stb. – egy mikrotársadalom jött létre, ahol ügyelni kellett rá, hogy azok a lakók, akik az érdekérvényesítés alacsonyabb szintjén vannak, ne kerüljenek hátrányos helyzetbe. Az is hamar nyilvánvalóvá vált,

hogy a zárlat átrendezte a közösség szerkezetét, s a feloldása után sokan egészen más helyzetben lesznek, mint előtte, máshogy alakulnak majd a barátságok, a kapcsolatok.

Sokszor eszembe jutott ez alatt az időszak alatt egy tapasztalt gyógypedagógus kolégám mondása, aki arra figyelmeztetett, hogy **a fogyatékos emberek egyik legfontosabb tanulnivalója az alkalmazkodás.** Az állandóság biztonságos kereteket ad, a körülöttünk lévő világ azonban folyamatosan változik, a körülmények, a lehetőségek sem állandók – ez a „covidos” időszak is ilyen volt. Meglepetten tapasztaltuk, hogy azok a fogyatékos emberek, akik a prekoncepció szerint rosszul viselik a változásokat, az állandó személyi támogatás és a mindennapos megerősítés, beszélgetés mellett remekül alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez.

A fogyatékos emberek jogaiért kiálló mozgalmak által indított alapvető elv a „**semmit rólunk nélkülünk**” szabálya, amit azonban nem mindig tudtunk követni. Az operatív döntések meghozatala előtt nem mindig kérdeztük meg a bentlakókat, a szükséges intézkedések módjával kapcsolatosan azonban kikértük a véleményüket, s együtt kerestünk a rendelkezéseknek megfelelő, egyben a lakók számára is kielégítő megoldásokat.²

Nagyban segítette a bezártság elviselését **a mindennapok újrastrukturálása.** Új programokat, újfajta tevékenységeket, közös együttléteket vezettünk be, amelyeket a lakók nagyon élveztek. Minden délelőtt volt például közös torna, egy héten kétszer meseterápiás foglalkozás; délután lakóegységenként kézműves foglalkozások, társasjátékozás, zenehallgatás. A közös étkezések is átalakultak, a kertbe kirakott asztalok és székek lehetővé tették, hogy a lakók közösen étkezzenek a szabadban. Sokszor közös főzést is szerveztünk délután vagy este, s ebbe azok a lakók is bekapcsolódtak, akik korábban ilyen tevékenységben nem vettek részt. A születésnapokat is a kertben ünnepeltük, hála a jó időnek.

A lakóegységekben is több időt töltöttek az ellátottak. Idő és alkalom adódott szisztematikusan, alaposan kitakarítani, megtanítani őket arra, miként kell önállóan rendet és tisztaságot tartani. Abban is sokat fejlődhettek, hogyan kell beosztani az időt. Ezeknek a tevékenységeknek persze nem mindig volt osztatlan sikerük, de annál több haszonnal jártak. A közös tereket a lakók együtt takarították ki, ami lehetőséget adott a **kommunikáció, az együttműködés, a csapatmunka fejlesztésére.**

Összefoglalva úgy gondolom, hogy a bezártság időszaka olyan tapasztalatokkal, nyereségekkel is járt az ellátottak számára, amikre enélkül talán nem tettek volna szert, s amiknek a hatásait érdemes lenne tovább tanulmányozni.

A szolgáltatásokat nyújtó munkatársak – a segítők – számára is kihívást jelentett ez az időszak. Minden lakóegységben dolgozó segítő ismeri a lakóit, de ilyen helyzetben még senki nem látta őket. Nincs olyan tapasztalat, amikor nap mint nap el kellett magyarázni, miért nem lehet kimenni, mit jelent ez a vírus, hogy nem tudjuk, mikor lesz

² 10/2006. (II. 16.) OGY-határozat az új Országos Fogyatékosügyi Programról. Melléklet a 10/2006. (II. 16.) OGY határozathoz. I. fejezet – A Program alapelvei.

vége, és hogyan kell ebben élnünk. A látogatási és kijárási tilalom idején teljesítő segítők biztonságot, állandóságot nyújtottak, amihez nagy türelem és odafordulás kellett, figyelve az ellátottak minden rezdülésére.

A szervezet **belső kommunikációs stratégiát** állított fel, a segítőknek folyamatos tájékoztatást nyújtott az aktuális helyzetről s a teendőkről, biztosítva arról a munkatársakat, hogy bármilyen kérdéssel, kéréssel nyugodtan fordulhatnak a vezetőség tagjaihoz. Nagyon gyorsan össze kellett kovácsolni egy jól funkcionáló, higgadt csapatot ebben a bizonytalan helyzetben.

A lakógyűléseken azok a segítők tudtak részt venni, akiknek a lakóegységéből minden lakó kijött velük együtt a kertbe. Számukra is megnyugtató volt a folyamatos tájékoztatás és a kérdezés lehetősége. A szervezet egészségügyi részlegének munkatársai napi rendszerességgel járták végig a szobákat, hogy személyesen is tájékozódjanak a lakók és a dolgozók aktuális állapotáról, és hogy beszélgessenek velük. Ez sok időt elvett, de szükséges volt a **munkatársak közötti bizalom és együttműködés elmélyüléséhez**.

A kollégák számára a zárás elején újszerű volt a szoros kooperáció, a közös gondolkodás és a döntési helyzetekbe való bevonás. Pár hét elteltével aztán látni kezdték ennek a módszernek a jelentőségét, hogy milyen lenne mindig ilyen összetartásban dolgozni. Érdekes kettősége volt ennek az időszaknak látni, hogy a munkatársak, akik egyre többet dolgoznak, fáradtak, és túl nagy rajtuk a felelősség, örömmel és mosolyogva jönnek be, hiszen tudják, milyen fontos a munkájuk, s hogy az **intézményen belül a munkatársak és a vezetők, az intézményen kívül pedig a szülők, a hozzátartozók és a gondnokok megbíznak bennük**.

Összességében a munkatársak előtt egy olyan **munkahelyi kultúra** manifesztálódott az egymásrautaltság által, amelyben szívesen dolgoztak, és csapattagként értékesnek érezték magukat.

A szolgáltatásokat igénybe vevő személyek szülei, hozzátartozói és a gondnokok bizonytalanok voltak ebben az új felállásban. Egyrészt voltak, akik nehezen fogadták el, hogy nem jöhetnek be meglátogatni a saját gyermeküket, vagy hogy mindent, amit beküldenek, ózongenerátorral fertőtleníteni kell: nem tudták, milyen hatással lesz mindez a gyermekükre, a kapcsolatokra. Másrészt **biztonságban érezték a gyermekeiket**, mert látták, hogy egy határozott, „szigorú”, a szabályokat és az ajánlásokat követő vezetőség vigyázza az intézmény lakóit. A szülőket, a hozzátartozókat és a gondnokokat **heti rendszerességgel tájékoztattuk** e-mailben, illetve lehetőséget adtunk rá, hogy telefonon bármikor, bármivel kapcsolatban kérdezzenek. Azt tapasztaltuk a bezártság idején, hogy a **személyes találkozások megszűnése mellett a kapcsolat az intézmény, a munkatársak, a vezetőség és a szülők, a hozzátartozók és a gondnokok között erősödött**. Többet beszélgettünk, sok mindent megtudtunk egymásról. Támogattuk és segítettük azt, hogy a gyermekekkel az online térben beszélgessenek, lássák egymást. Szinte napi gyakorisággal küldtünk fényképeket a „benti” életről. A legemlékezetesebb az anyák napi készülődés volt, amikor majdnem minden lakóról készítettünk fényképet,

és egy kisfilmet vágtunk össze, amit elküldtünk a szülőknek. Az ünnepre való kétnapos készülődés nagy izgalommal töltötte el a lakóinkat.

A hozzátartozók visszajelzései is sokat jelentettek a munkatársak számára:

„Köszönöm helytállásukat. Minden tiszteletem az önöké. Úgy tudom, hogy itthon is mindenki egészséges. Mentális problémák a bezártság miatt természetesen itthon is jelentkeznek. Megpróbáljuk ezt amennyire csak lehetséges lehetőségként megélni. Nem könnyű”.

„Köszönünk mindent, és kitartást kívánunk ebben a nehéz időben. Mi is igyekszünk kitartani itthon!”

„Nagyon köszönöm, hogy részese lehettem az ANYÁK NAPJÁNAK azok jóvoltából, akik gondoskodóak, és még ebben a nehéz élethelyzetben is képesek időt szakítani az Édesanyákra is!”

„Köszönettel veszem a tájékoztatókat, amelyek megnyugtatóak számomra is.”³

Leírhatatlan, mekkora kihívás volt az **intézmény vezetősége** számára átgondolt és felelős döntéseket hozni úgy, hogy még sohasem voltak ehhez hasonló helyzetben, de ezt a szintű csapatmunkát – feladatmegosztás, tiszta feladat- és felelősségi körök, strukturált teammegbeszélések, demokratikus döntési mechanizmusok stb. – sem gyakorolta közülük mindenki, mindezt ráadásul egy forráshiányos területen kellett véghez vinniük. Alapvető jellemzője a szociális területnek, hogy – Kozma Ágnes és Petri Gábor szavaival élve – [a]mit ma látunk, az egy félkész, hiányos, az igényeknek messze nem megfelelő rendszer;⁴ és bizony az ágazati irányítás sem mutatott igazán követendő gyakorlatokat, nem adott minden esetben kielégítő megoldási tervezeteket, javaslatokat és per sze forrást.

Az intézményi vezetésnek a válsághelyzet kezdetekor fel kellett állítania egy olyan csapatot, amely proaktív módon képes minden egyes nap átlátni az aktuális változásokat, abból leszűrni a feladatokat, majd megfelelő tájékoztatást adni a belső és külső csatornákon, s ami a legfontosabb: irányt mutatni a szolgáltatásban érintett minden szereplőnek.

A vezetőknek hosszú heteken át napi 10-12 órában kellett helytállniuk. Fárasztó és kimerítő volt, ugyanakkor ily módon lehetőséget kaptak rá, hogy teljesen együtt lélegezzenek a csapatukkal. Közelebb kerülve a lakókhoz beleláthattunk olyan folyamatokba, megismerhettünk olyan érzelmeket, amelyekre „normális” esetben nem láthattunk rá. **A kommunikáció gyakorisága, minősége és jelentősége felértékelődött**, jól megfogalmazott kérdések és kételyek jelentek meg a lakók részéről, amelyekről együtt gondolkodhattunk. **Az együttműködés kulcsfontosságúvá vált**, hiszen nyilvánvaló

³ Idézetek a szülők leveleiből.

⁴ Kozma Ágnes – Petri Gábor: *Az elveszett üzenet, avagy mit (nem) jelent a gondoskodás Magyarországon? Hozzászólás Nyitrai Imre „A magyarországi szociális ágazat és a COVID-19 – gyorselemzés a tanulságokról, gyors tanácsok a helyzetkezeléshez” című írásához*, 2020. [http://szoszak.eu/adat/dokumentumtar/hu126_Kozma_i_gnes_Petri_GiAbor_Az elveszett iozenet,_avagy_mit_\(nem\)_jelent_a_gondoskodiAs_MagyarorsziA-gon.pdf](http://szoszak.eu/adat/dokumentumtar/hu126_Kozma_i_gnes_Petri_GiAbor_Az elveszett iozenet,_avagy_mit_(nem)_jelent_a_gondoskodiAs_MagyarorsziA-gon.pdf)

volt, hogy ezt a krízist csak közösen lehet túlélni (a szó minden értelmében). Néhány hét után eljött az a pont, amikor valódi együttműködés jött létre. Eltűntek a hatalom eszközei, és az eredmény mindenki számára láthatóvá vált. Felemelő érzés volt megtapasztalni, hogy ily módon lehet igazán jól működni. Nem vagyunk büszkék rá, de egy ilyen helyzet kellett ahhoz, hogy a segítők azt mondják: nem is gondoltuk, hogy így is lehet dolgozni; örömmel jövünk be nap mint nap, mert látszik a lakókon a változás, hogy jól vannak, kiegyensúlyozottak, az érdekeiket képesek érvényesíteni; hogy egy egységet alkotunk, ami működik.

Mit tehetünk? A tapasztalatokat felhasználva fejlesz- szük a rendszereket!

Ez a koronavírusos időszak tükröt tartott minden fogyatékos személyek bentlakását biztosító intézménynek, amit ezután sem szabad letakarni, elfelejtve a látottakat. A tapasztalatok elemzésével képesek leszünk fejlődni, de csak ha meglépjük a szükséges változtatásokat. Ekkor esélyünk lehet arra, hogy Magyarországon az emberi jogi megközelítés talaján kialakulhasson egy megfelelően szolgáltató, igazságos és emberhez méltó rendszer, amelyben minden fogyatékos személy joga másokkal azonos alapon érvényesülhet az élet összes területén.

Tanultunk rugalmasságot, alkalmazkodást, közös gondolkodást, együttműködést – jó lenne ezekből a tapasztalatokból egy újfajta kooperációt kialakítani. Jóllehet tény, hogy az egész szociális terület forráshiánnyal küzd, mi nem arra összpontosítunk, hogy mit nem lehet. A megélt tapasztalatokon alapuló fejlődési lehetőségekre hívjuk fel figyelmet, amely sok probléma megoldásának a kulcsa lehet. A járvány adta kihívásokkal teli időszakban megérthettük, hogy a külső körülményeken való rágódás nem lehet akadály a magas szakmai színvonalú szolgáltatásnak.

Összegezzük tehát, hogy mit tanulhattunk, és mit kellene megtartanunk ezekből a tapasztalatokból a szociális intézményekben:

1. Biztonságos működéshez alapot adó operatív **vezetői csapat felállítása**: a gyors és konzekvens döntések meghozatalához elengedhetetlen egy vezetői kompetenciákkal rendelkező, szakmai személyekből álló team, amely megfelelő felhatalmazás mellett képes irányítani a szervezetet.

2. **Tapasztalatgyűjtés és megfigyelés**: az elmúlt fél év rögtönzött működéséhez kapcsolódó tapasztalatok összegyűjtése:

- az érintett felekkel készített interjúk és azok elemzése;
- a felmerült kihívások összegyűjtése, a hiányterületek beazonosítása.

3. **Eljárásrendek, protokollok készítése**:

- a minőségi szolgáltatás érdekében rögzíteni kell a bevált és működő eljárásrendeket, amelyek a személyi függőség hatása nélkül biztosítják a standard működést.

4. **Intézményi implementáció** az eljárásrendek és protokollok esetén:
– a fenntartható fejlődéshez elengedhetetlen, hogy a megalkotott protokollokat beépítsük a napi működésbe, ehhez pedig folyamatos egyeztetés szükséges az érintett felekkel.

5. A fentiek alapján **stratégiaalkotás a szervezetfejlesztésre:**

- aktuális helyzeti audit;
- külső szakértő megkeresése (amennyiben szükséges);
- pontos tervezés.

6. **Megvalósítás:** a szervezetfejlesztés végrehajtása a tervek szerint.

7. Visszacsatolás, azaz a működés **hatékonyságának** értékelése.

8. A szükséges módosítások végrehajtása.

9. **A szervezetfejlesztés dokumentálása.**

10. Tudásmegosztás.

Sokféle helyzetben kell helytállnia minden szervezetnek, kihívások mindig voltak és lesznek. Gondolkodó szakemberként a mi felelőségünk abban áll, miként kezeljük ezeket az élet által eléink dobott helyzeteket. A fejlődés lehetőségeként tekintünk-e rájuk? Ezt a kérdést kell mindannyiunknak feltennünk önmagunk számára.

Jobbágy Mária – Radvánszki Edit

„TÁNCOLJUNK EGYÜTT A DEMENCIÁVAL ÉLŐKÉRT!”

Összefogás az Alzheimer Cafék és a Szenior örömtáncosok részvételével az Alzheimer Világnapon

Öröm és szenvedés, nyitottság és bezárkózás, közösség és magány – a két végpont, amit az örömtánc és a demencia jelent. Furcsa ellentmondás, ami egyben a „gyógymód” is lehet? A pandémia alatt az Alzheimer Cafék működése vagy szünetelt, vagy online formában valósult meg, ami frusztrációt jelentett a szervezőknek és a hozzátartozóknak is. Hogyan lehetséges közös országos akciót szervezni két olyan csoportnak, amelyeknek egyik fele még alkalmazott, a másik fele már többségében nyugdíjaskorú, civil? Lehetséges, hogy ne csak a gyógyszerreklámokban szerepeljenek az idősek, hanem valami új egészségmegőrző mozgalom elindítójaként? Adhat-e új irányt az örömtáncmozgalom elterjesztése az idősellátásban? A pandémia szabályai lehetővé teszik-e a rendezvények megtartását? Ezek voltak induláskor a dilemmáink, e kérdésekre kerestük a választ.

Országos séta kezdeményezése a demenciával élőkért – előzmények

2018. április 26-án Budapesten, a Csokonai Művelődési Házban, az Alzheimer Cafék I. Országos Találkozásán a szakmai konferencia után felhívással fordultunk az ország különböző településeiről érkezett résztvevőkhöz: szervezzünk országos sétát szeptemberben az Alzheimer Világhónapban! Hívjuk fel ily módon is a figyelmet a demenciával élők és családjaik problémájára, legyünk velük szolidárisak.

A felhívás nem várt sikert hozott. Az Alzheimer Cafék szervezőinek köszönhetően az ország több pontján mintegy harminc település csatlakozott a kezdeményezéshez. A séta mellett számos, a demenciával foglalkozó szakmai rendezvényt is tartottak. A séta szlogenje a „*Nem vagy egyedül!*” lett, melyhez logót is készítettünk, és ezt minden szervező rendelkezésére bocsátottuk. Többségük ezt használja ma is az Alzheimer Világhónap rendezvényein kitűzőn, pólókon, kis zászlókon, plakáton, szórólapon. Több városban csatlakoztak a sétához az Országos Gyalogló Idősek Klubhálózatának tagjai is.

World Café az Alzheimer Cafék I. Országos találkozásán

2019 szeptemberében – az országos sétakezdeményezés folytatása mellett –, „**MŰVÉSZETEKKEL A DEMENCIÁVAL ÉLŐKÉRT**” címmel szerveztünk országos akciót az **EFOP-1.9.4-VEKOP-16-2016-00001 „A Szociális Ágazat Módszertani és Információs rendszereinek megújítása” c. kiemelt projekt keretében**, hogy felhívjuk a figyelmet a betegségekre. Célunk az volt, hogy a lakosság szélesebb köre ismerje meg, a szellemi hanyatlás megelőzésében milyen sokat segít a zene, a tánc, az ének, a mozgás és a kreatív művészeti foglalkozások.

A felhíváshoz csatlakozva, a társadalmi érzékenyítés érdekében 2019 őszén több településen bemutatták Christian Gundlach *Batang felé* című tragikomédiáját, mely egy demenciával élő idős férfi és fiatal segítője kapcsolatáról szól Gaál Ildikó rendezésében, Koltai Róbert és Szirtes Balázs főszereplésével. A darab művészi eszközökkel mutatja be a demencia sokszínűségét, nehézségét, szépségeit, segítve ezzel a betegség megértését és a vele élők elfogadását.

Egy szerencsés találkozás eredménye a 2020-ban szervezett séta tematikája. A szeniorörömtánc-mozgalmak már több Alzheimer Cafén is bemutatkozott, mivel nemcsak élvezetes mozgásforma, hanem kiváló agytorna is, így segíthet megelőzni a demenciát. Radvánszki Edit több évtizeden át az idősellátásban dolgozott, jelenleg szeniorörömtánc-oktató. A Dunakeszi Alzheimer Café beindításának lehetősége és módszertanának megbeszélése miatt találkoztunk. Közös ötletelésünk gyümölcse a két terület összekapcsolása lett, ebből született a „*Táncoljunk együtt a demenciával élőkért!*” elnevezésű országos megmozdulás. Ez a „*Nem vagy egyedül*” országos séta harmadik éve. A szeniorörömtánc már több településen sikerrel működik, s a sok pozitív tapasztalat miatt re-

ménykedtünk kezdeményezésünk kedvező fogadtatásában. A szervezést párhuzamosan végeztük a közösségi médián, telefonon és személyes kapcsolatainkon keresztül.

Mi a demencia és az Alzheimer-kór?

A betegség névadója dr. Alois Alzheimer (1864–1915) pszichiáter, orvos, aki először írta le a demenciát betegségként, amit napjainkban a nevéről Alzheimer-kórként emlegetünk.

Világszerte 50 millió ember él Alzheimer-kórral és egyéb más típusú demenciával. A demencia nem specifikus betegség, hanem gyűjtőfogalom – mint pl. a szívbetegség –, amely számos speciális betegségre kiterjed, beleértve az *Alzheimer-kórt* is. A demencia általános kifejezése alatt csoportosított rendellenességeket értünk, melyeket agyi elváltozások okoznak. Ezek a gondolkodási, más néven a kognitív képességek csökkenését váltják ki, ami hatással van a viselkedésre, az érzelmekre és a kapcsolatokra, rontja az életminőséget, leépíti az önellátó funkciókat.

Az Alzheimer-kór az agy degeneratív betegsége, és a demencia leggyakoribb formája. Különböző típusai az időskorral járó leggyakoribb betegségek világszerte. Az Alzheimer-kór az esetek 60-80% -át teszi ki. A *vaszkuláris demencia*, amely mikroszkopikus vérzések és az agyi erek elzáródása miatt következik be, a demencia második leggyakoribb fajtája.

A 85 éven felüli emberek harmada szenved ebben a betegségben, ezért nevezik a XXI. század „időzített bombájának”. Előfordulása 65 éves kor fölött ötévente duplázódik, a 85 év fölöttiek 40%-nál észlelhető. Magyarországon e betegek számát 150-300 ezerre, világszerte 50 millióra becsülik. A WHO előrejelzése szerint 2030-ra duplázódnak, 2050-re triplázódnak fog a demenciával élők összessége. A demencia progresszív betegség. Ez azt jelenti, hogy a tünetek fokozatosan súlyosbodnak annak következtében, hogy mind több agysejtet érint a károsodás, illetve egyre több agysejt pusztul el.

Észrevétlenül kezdődik. A beteg érzékeli, hogy romlik a memóriája, mások számára szórakozottnak tűnik, de képes az önálló életvitelre. Később a memóriavesztés a család számára is szembetűnő lesz, ismert helyen is térbeli-időbeli tájékozódási zavar lép fel,

romlik az ítélőképesség, változik a viselkedés és a személyiség is. Még mindig önellátó a beteg, de szociális funkcióiban zavar keletkezhet. Ezután felgyorsul az állapotromlás, a memóriavesztés már mindenki számára egyértelmű. A beteg a hétköznapi tevékenységekre is képtelen, folyamatos felügyeletre szorul. Magatartászavarok, pszichiátriai kórképek jelenhetnek meg. Az utolsó stádiumban az egyszerű eszközök használata is gondot okoz, a demens személy a legközelebbi családtagjait sem ismeri meg. Végül már nem kommunikál, csak fekszik, inkontinens lesz, teljes ellátásra szorul. A halál legtöbbször az immobilizáció valamely szövődménye miatt áll be.

Ez a betegség pillanatnyilag nem gyógyítható, de korai felismerése esetén lassítható a folyamat, csökkenthető a tünetek, ezért fontos, hogy széles körben ismert legyen, mit lehet tenni a megelőzés és a folyamat lefékezése érdekében.

Árulkodó jelek – a demencia tünetei

- Memórizavar – Hanyatló memória jellemzi, különösképpen a rövid távú emlékezet zavara. Aki egyszerűen „csak” feledékeny, ami időskorban előfordul, emlékszik az elfelejtett dologgal kapcsolatos egyéb tényekre. Például hirtelen nem jut eszébe a szomszédja neve, de tudja, hogy akivel beszélget, az a szomszédja. A demens beteg nemcsak a szomszédja nevét felejt el, hanem a vele összefüggő körülményeket is.
- Nehézségek mutatkoznak a mindennapi tevékenységek elvégzésében – A demens beteg gyakran nehezen látja el a mindennapi, gondolkodást nem igénylő rutinfeladatokat. Pl. nem tudja, hogy milyen sorrendben vegye fel a ruháit, mi illik az adott évszakhoz, hogyan készítsen el egy ételt, miből és mennyit vásároljon.
- A nyelvi kifejezőkészség zavarai – Mindenkielőfordul néha, hogy nem találja a megfelelő szót. A demens beteg azonban gyakran egyszerű szavakat is elfelejt, vagy egész más szavakat használ helyettük, emiatt írása és a beszéde nehezen érthetővé válik.
- Időbeli és térbeli tájékozódási zavar – Valamennyien elfelejtjük néha, hogy milyen nap van, vagy éppen hova indultunk. Ám a demens beteg ismerős környéken is eltévedhet, akár abban az utcában, ahol él. Nem tudja, hogy került oda, és hogyan juthat haza. Megeshet az is, hogy a demens beteg az éjszakát összekeveri a nappallal.
- A figyelem hanyatlása – A demens betegnek gondot okozhat egy beszélgetés követése, vagy elfelejt, hogy a számláit be kell fizetnie.
- Tárgyakat rossz helyre tesz – Bárkivel előfordul, hogy rossz helyre teszi és nem találja a pénztárcáját vagy a kulcsát. A demens beteg azonban szokatlan helyekre rakja a tárgyakat, pl. a vasalót a hűtőszekrénybe, a karórát pedig a cukortartóba.
- Hangulati vagy viselkedésbeli változás – Bárkivel megesik, hogy időnként szomorú vagy rossz hangulatú. A demens beteg hangulata azonban minden ok nélkül is hirtelen ingadozóvá válhat. Szokatlanul érzelmessé válhat, vagy éppen ellenkezőleg, váratlanul teljes közönybe sűpped.

- Személyiségváltozás – A demens beteg megszokott korábbi önmagához képest megváltozik. Gyanakvóvá, ingerlékenyvé, depresszióssá, közömbössé, szorongóvá és izgatottá válhat, különösen olyan helyzetekben, mikor a memóriazavar is nehezíti a helyzetét.
- A kezdeményezőkézség elvesztése – Mindenki belefáradhat a házimunkába, az üzleti ügyekbe vagy a társasági kötelezettségekbe. A demens beteg rendkívül passzív válnak. Gyakran órákon át csak ül a televízió előtt, többet alszik, mint szokott, vagy teljesen elveszti az érdeklődését a korábbi hobbiira iránt.

A beteg egy ponton túl már 24 órás felügyeletet, ápolást, gondozást igényel, ami a családok számára sokszor megoldhatatlan feladatot, fizikai, lelki és anyagi megterhelést jelent. A demencia nemcsak a betegséggel közvetlenül érintett személy, hanem a család és a közösség betegsége is. Ezért nagy jelentőségű minden kezdeményezés, mely a gondozó családok terhein csökkenteni képes.

Félelem és megbélyegzés helyett együttérzés és támogatás

Segítség a gondozó családoknak az Alzheimer / Memória Café

Dr. Meisen Beré pszichiáter-geriáter szakorvos elsőként jött rá, hogy gyakran a családban is tabuként kezelt betegségről őszintén, nyíltan kellene beszélni. Lehetőséget akart teremteni az érintetteknek a beszélgetésre egy kellemes, megértő környezetben, ahol szégyenkezés nélkül tapasztalatot cserélhetnek. Ezért hozta létre az Alzheimer Cafét 1997-ben Hollandiában.

Fel akarta hívni az emberek figyelmét a járványszerűen terjedő betegségre, és arra, hogy ez milyen hatalmas terhet jelent a családoknak, a gondozóknak, a szociális és az egészségügyi szakembereknek.

Pozitív tapasztalatai alapján 2000 után Angliában hoztak létre Alzheimer Cafét, majd a szerveződés robbanásszerűen terjedni kezdett Belgiumban, Németországban és Svájcban is. A tengerentúlon az USA-ban (Új-Mexikó) és Kanadában jöttek létre új Alzheimer Café-csoportok.

Európában az ismeretterjesztő előadások után általában kérdéseket tesznek fel az előadónak, majd asztal körül, kávé és sütemény mellett folytatják a beszélgetést. A kötetlen társalgás során ismerkednek, tapasztalatokat osztanak meg, tanácsot kérnek egymástól. A briteknél pl. a Café ideje alatt vigyáznak a demens hozzátartozókra, sőt, memóriafejlesztő gyakorlatokat végeznek velük. Több helyen hozzátartozói támogatói csoportot alakítanak szakemberek segítségével, és/vagy oktatást szerveznek családoknak, amelyek demenciával élő hozzátartozójukat ápolják.

Amerikában a művészetterápia az uralkodó. Az összejöveteleket gyakran egy galériában tartják, koncertet, múzeumokat látogatnak, zenét hallgatnak, amelyek emlékeket, érzelmeket mozgósíthatnak.

Az első magyar Alzheimer Cafét dr. Menyhárt Miklós hozta létre 2014-ben Győrben, franciaországi tapasztalatai alapján. A hálózat bővülésében az INDA-program is segített, ma már minden megyében működik legalább egy Café. Egyre többen használják a Memória Café elnevezést is, mert ez valamennyi demenciára értelmezhető, és magyar nyelven közérthetőbb.

Az Alzheimer Cafék küldetése a demenciát övező stigma csökkentése. A segítő közösség nyitott mindenki számára, aki szeretne többet tudni a demenciáról, akár hozzátartozóként, akár betegként, szakemberként vagy érdeklődőként. Az Alzheimer Café kiemelt feladatának tekinti, hogy tudatosítsa: a betegség bárkit érinthet, nemtől, foglalkozástól és földrajzi helytől függetlenül.

A támogató közösség célja a betegség elfogadása és elfogadtatása a szélesebb társadalmi közeggel, ami csökkenti a társadalmi és a helyi közösségen beüli izolációt. Nyitott minden állampolgár számára, akit a demencia bármely formája érint, vagy a betegségről szerzett ismereteit szeretné bővíteni.

Az Alzheimer Café-találkozók alkalmával a betegek és családtagjaik támogatást, információt kapnak a szakemberektől, emellett egymás között információkat cserélhetnek az ápolással, gondozással kapcsolatosan. Ezek az alkalmak csökkentik a hozzátartozók betegség miatti elszigetelődését, s lehetővé teszik, hogy olyan témákról is beszéljenek, amik egyébként a hétköznapi életben tabunak számítanak.

Kellemes, megérett környezetben, nyitott, biztonságos térben vehet részt mindenki a havonta egy alkalommal, azonos napon és időpontban megtartott 1½-2 órás összejövetelen.

A **café/kávézó** elnevezés a kötetlen hangulatra, a helyszín otthonosságára utal, ahová bárki betérhet mindenféle kötelezettség nélkül, s bármikor távozhat is. A demenciával kapcsolatos előadások után a jelenlévők kérdezhetnek az előadótól, majd asztaloknál folytatják a beszélgetést szolid vendéglátás – kávé, sütemény – mellett. Itt lehetőségük van arra, hogy megosszák egymással tapasztalataikat, tanácsot kérjenek egymástól.

Mivel a pillanatnyilag gyógyíthatatlan betegséggel élők száma világszerte nő, egyre nagyobb az igény az információkra, a segítség változatos formáira, egy közösséghez való tartozásra, a nehézségekben való osztozásra, a megoldások keresésére.

Ennek adnak teret az Alzheimer Cafék, amelyek céljai sokrétűek:

- Megszüntetni a betegek és hozzátartozóik kirekesztődését, szociális elkülönülését.
- Támogatni, segíteni az ápoló családtagokat.

- Információkat nyújtani az idős, demenciával élő betegek életének pszichoszociális és orvosi aspektusáról, az ápolás, gondozás nehézségeinek felismeréséről, azok lehetséges megoldásairól, könnyítéséről.
- Segíteni egy támogató közösség kialakítását családi légkör megteremtésével, a betegség empatikus megközelítésével, elfogadásával.
- Felhívni a társadalom figyelmét a gyorsan terjedő, szellemi leépüléssel járó betegségekre.
- Legyen elismert és támogatott az ápoló családtagok munkája társadalmi szinten.

Külön előnye a rendezvényeknek, hogy ingyenesek, a szolid vendéglátást a szervezők szponzorok, pályázatok, intézmények támogatásából fedezik. Segítség az is, hogy havonta azonos napon és időpontban szervezik őket, így előre tervezhető a részvétel. Külföldön nincs regisztráció; Magyarországon ott, ahol intézményi költségvetésből vagy pályázati pénzből finanszírozzák, valamilyen formája szükséges ennek, amit az anonimitás megőrzése érdekében a GDPR miatt szabályozni kell.

A sztereotípiák lebontása – nézzünk másként az idősekre!

Az idősök számának világméretű növekedése olyan kihívás elé állítja az emberiséget, amilyennel eddig nem találkozott. Egyre több a magas életkorú ember, ami egészségügyi, pszichológiai, szociológiai és gazdasági szempontból is sok kérdést vet fel.

Velünk élnek a régi sztereotípiák az öregekről, erre épült ki az idősellátó rendszer, a család, a gondolkodásunk.

„A Corvinuson elvégzett, magyar egyetemi hallgatók idősekkel kapcsolatos előítéleteit felmérő vizsgálat kérdéseihez 20 olyan általános témakört használtunk, amelyekre a sztereotípiatartalmak vonatkozhatnak. Így az idős nők és férfiak megjelenése, beszédmódja és témái; érdeklődésük, képességeik vagy azok hiánya, tevékenységük, kedélyük, örömeik és céljaik, hogy ezúttal csak néhányat említsek. A válaszokban megjelenő tartalmakat kódoltuk és a 10 százalékos küszöbérték felett tekintettük sztereotipikusnak. Az eredményekből az derül ki, hogy a sok, világszerte mért előítélet mellett megjelennek újabb elemek is (pozitívak és negatívak egyaránt). Az idősekre leginkább jellemző témának például a politikát, s közvetlenül utána a nosztalgizást, majd a családot tartják a huszonéves egyetemisták. És nem az egészséget – bár az is megjelenik, ötödikként a sorban. A beszédmódot leginkább lassúnak, kissé régiesnek, de választékosnak gondolják. Megrázóan egyértelmű az, amit az idősök céljairól feltételeznek: a családdal lenni (családdal való együttlét, unoka, segíteni a családnak – ez áll a három első helyen). Miközben az öregek élethelyzetét leginkább úgy ítélik meg, hogy kiszolgáltatottság, egyedüllét, segítségre szorulás jellemzi. E két téma

sztereotípiáinak összevetése szomorú tendenciákra figyelmeztet. Az idősök legnagyobb félelmének a magányt tartják, s a fiatalok úgy vélik, az öregek leginkább a magányról, a halálról és a régi időkről gondolkodnak. Fontos észrevenni, hogy amikor az idősök helyét jelölik meg a világban, akkor az otthon, a rendelő vagy a tömegközlekedés jelenik meg, a közélet vagy a média nem.” (Idézet a [https://kepmas.hu/hat-oregem-sztereotipiak-az-idosekrol](https://kepmas.hu/hat-oregem-sztereotipiak-az-idosekrol-szolo-cikkéből) szóló cikkéből.)

Ugyanakkor a 60 év felettiek egészen más életet élnek, mint akár tíz évvel ezelőtt. Nyugdíj mellett többen dolgoznak, tanulnak, szórakoznak, szívesen sajtótítanak el új ismereteket, végeznek önkéntes munkát. Mindezt energikusan, lelkesedve, példaértékű közösségi értékeket hordozva teszik. Ilyen mozgalom a pár éve hazánkban is megjelent szeniorörömtánc.

„Szabad egy táncra?”

A szeniorörömtánc története Magyarországon

A szeniortánc Németországból ered. A néptáncot oktató táncpedagógus **Ilse Tutthoz** az 1970-es években egyszer így szólt az anyósa: *„Ilse, miért mindig csak a gyerekeknek készítesz koreográfiákat? Miért nem csinálsz nekünk, idősebbeknek is, hiszen mi is szeretünk táncolni.”*

Ilse Tutt az anyósa szavát megfogadva egyszerű, főleg sétalépésekből álló, könnyen megjegyezhető tánc-koreográfiákat alkotott kimondottan idős emberek számára. A szeniortánc hamar népszerű lett Németországban, majd elterjedt a környező nyugat-európai országokban is.

Ilse Tutt halála után sem állt meg a szeniortánc fejlődése, továbbra is készültek újabb koreográfiák, folyamatosan bővült a repertoár, csiszolódtak az oktatási módszerek. Németország mellett a második legjelentősebb szeniortánc-központ Ausztria lett.

Hazánkba a szeniortáncot **Csirmaz Szilvia** hozta be. Azzal kezdte, hogy bejárta az összes magyarországi megyeszékhelyet, ahol vetítéses ismertető előadásokat tartott, illetve ízelítőül megtanított a jelenlevőknek néhány egyszerűbb örömtáncot. Ez volt az első lépés a szeniorörömtánc bevezetésére.

Mivel Magyarországon a szeniortánc alatt olyan társastáncot értenek, ahol idős emberek táncolnak egymással, Csirmaz Szilvia bevezette a szenior**örömtánc** nevet, ami valami egészen más, mint a társastánc. Később az osztrák mintát alapul véve kidolgozta a szeniorörömtánc didaktikáját és módszertanát. Emellett több száz koreográfiát fordított le német nyelvről magyarra – gondolva az oktatók későbbi repertoárbővítő igényére. Ezután megkezdte a jövőbeni szeniorörömtánc-oktatók toborzását, majd megszervezte a képzésüket. A legelső örömtáncoktatói okleveleket 2017-ben osztotta ki a tanítványainak, és azóta is folyamatosan tart tanfolyamokat. Mára mintegy másfélszáz szeniorörömtánc-oktató került ki a keze alól, akik hazánk különböző településein mű-

ködnek, de az érdeklődés az oktatói tanfolyamok iránt nem lankad. Csirmaz Szilvia a végzett szeniorörömtánc-oktatóknak rendszeresen tart továbbképzéseket, ahol azok bővíthetik a táncrepertoárjukat.

Ezt a folyamatot még a koronavírus-járvány sem tudta megtörni. Több online táncórát tartottak az interneten keresztül.

Az egyik legnagyobb és igen nagy népszerűségnek örvendő online csoport lett a SZŐCSKÉZZ – Szenior Örömtánc Csoportot Kedvelők (SZŐCSKE) mozaikszóából – mozgalom. A bezártságot enyhíteni kívánó oktatókkal összefogva a hét minden napján tartottak ingyenes online táncórát a mintegy hatezer főre duzzadó csoportnak, ahol alkalmanként 17 000 fő is táncolt.

Sok kedves visszajelzés érkezett arról, hogyan segítették a magány leküzdését a táncórák. Ebből is látható, mennyire fontos a rendszeres elfoglaltság, a mozgás ennek a korosztálynak, és az is, hogy egy ekkora létszámú csoport az összetartozás erejével is segít a bezártság enyhítésében, egyszerre egy időben táncolva, még ha csak a monitorok előtt is.

A csoport létszáma folyamatosan növekszik, egyre többen csatlakoznak azok közül a nyugdíjasok közül is, akik eddig nem ismerték ezt a mozgásformát. Ennek okán továbbra is tartanak ingyenes órákat a csoporttagok részére.

Az oktatók száma folyamatosan bővül, 2020 októberében 200-210 fő volt. Sokatmondó adat a résztvevők számának alakulása a foglalkozásokon, mely hozzávetőleges értékeket mutat, hiszen a szenior örömtánc-foglalkozások nem zárt csoportokról szólnak. Az órákon részt vevők száma változó, és vannak olyan táncosok, akik több csoportban is táncolnak. De mindenképp jelzi a csatlakozók egyre növekvő érdeklődését és részvételét.

Ma Magyarországon 6-7 ezer fő táncol heti rendszerességgel a szeniortánc-foglalkozásokon. Erről a rendezvény szervezésénél is meggyőződhattünk.

Miért népszerű a szeniorörömtánc?

A szeniorörömtánc a 60 évesnél idősebb korosztály számára fejlesztett mozgásforma, melynek több különlegessége is van:

- **Jelszavunk:** MOZGÁS, ÖRÖM, AGYTORNA.
- Nem kell hozzá táncpartner, bárki elmehet egyedül is a foglalkozásokra.
- Ez sok gátat felszabadít, hiszen ez a korosztály járt ugyan tánciskolába, de időskorukra sokan egyedül élnek, esetleg a párjuk nem szeret, vagy már nem tud táncolni.
- Nincs szükség táncos-előképzettségre, bárki végezheti.
- A szeniorörömtánc-oktató bemutatja és gyakoroltatja a lépéseket, amit végül zenére közösen eltáncolnak, akár többször is.

- Nincs teljesítménykényszer.
- Mindenki a tehetsége és a képességei szerint igyekszik magából a legjobbat kihozni.
- Kíméletes sporttevékenység.
- A könnyed, egyszerű mozdulatsor ugyan minden testrészt megmozgat, de nem megerőltető, sőt, élvezetes. A lépések alkalmazkodnak az idős ember fiziológiájához.
- Közösségi alkalom.
- Bárki csatlakozhat, anélkül, hogy ismerne valakit, a tánc közös nyelve miatt az ország bármely pontján. Sok egyedül élő idős talált már itt barátokat.
- Fejleszti a memóriát.
- Az egyszerű lépések megjegyzése, a ritmusra, a zenére, a másakra való odafigyelés összpontosítást igényel a résztvevőktől. Pár heti tánc után az agynak azok a területei is aktivizálódnak, melyek addig nyugalomban voltak, a zene és a tánc segítségével összekapcsolódik a jobb és a bal agyfélteke.
- A táncok igen gyorsan elsajátíthatók.
- Az örömtáncoktató a tánctanítás során az ún. „ritmikus beszédet” alkalmazza, ami egy forradalmi újdonság.
- Az örömtánc javítja az egyensúlyérzékét és az orientációt.
- Az időseknél ennek különös jelentősége van pl. az elesések megakadályozása miatt.
- A zene és a mozgás javítja a kedélyállapotot.
- A derűs hangulatú örömtáncórák oldani tudják az idős emberek élethelyzetéből adódó esetleges elmagányosodást, és erősítik a szociális kapcsolataikat.
- Megelőzi, késlelteti a demencia kialakulását.
- A New York-i Albert Einstein Orvosi Kollégium kutatói szerint – akik 21 éven át vizsgáltak 75 éves és idősebb embereket, hogy kiderítsék, mely tevékenységek tartják frissen az elméjüket – míg az olvasás, keresztretjvényfejtés 35–47%-kal, addig a rendszeres tánc 76%-kal csökkenti a demencia kialakulásának esélyét.
- Mindenki táncolhat
- Egy speciális változatát is kidolgozták a táncnak, az ún. ülőtáncot, a mozgássérült, kerekesszékes vagy demenciával érintett embereknek. Ez a forma olyan idősök számára is ideális, akik nincsenek jó fizikai állapotban.

Egy ország táncolt – Alzheimer Világnap, 2020. szeptember 21.

Az Alzheimer Világnapot 1994-ben a WHO (Egészségügyi Világszervezet) támogatásával a Nemzetközi Alzheimer Társaság kezdeményezte Edinburgban megrendezett éves konferenciáján. Javaslatuk az volt, hogy minden év szeptember 21-én, szerte a világon

hívják fel a figyelmet az egyre terjedő betegségekre, a társadalmi összefogás szükségességére és a betegek életkörülményeinek javítására.

Ezért választottuk ezt a napot az országos flashmob időpontjául. Felhívásunkban azt javasoltuk, hogy 2020. szeptember 21-én, 17 órakor a szenior örömtáncosok csatlakozzanak az Alzheimer Cafék által szervezett sétához, szakmai programokhoz, és egyszerre táncoljunk az egész országban, kifejezve szolidaritásunkat a betegséggel élőkkel és hozzátartozóikkal. Volt néhány helyszín, ahol a helyi adottságok miatt más időpontban tartották meg a táncot, és egy-két helyszínen a pandémia miatt lemondták, de így is 50 helyszínen, több ezren táncoltunk azonos időpontban, egy órán keresztül. Felemelő érzés volt. Megmutathattuk, hogy kevés anyagi ráfordítással is lehetséges sok embert a jó ügy mellé állítani. A legtöbb helyen rengeteg segítséget kaptak a településektől az oktatók a szervezésben és a lebonyolításban egyaránt. Sok közszereplő állt az ügy mellé, és vett részt a táncon.

„Dicsérem a táncot, mert szabaddá tesz a nehéz dolgoktól, és mert azt, aki egyedül van, bevonja a közösségbe. Dicsérem a táncot, mert az egészséget és a szellem tisztaságát szolgálja, mert könnyeddé teszi a lelket. A tánc átváltoztatja a teret, az időt és az embert... Ó, ember, tanulj meg táncolni! Különben nem fogják tudni az angyalok, hogy mit kezdjenek veled a mennyben.” (Szent Ágoston)

Szeniorörömtánc a Szentháromság téren 2020. 09. 21-én, Radvánszki Edit vezetésével

A művészet segít szembenézni a demenciával – filmek az Alzheimer-kórról

Szerencsés körülmény volt, hogy a demencia ügye két, a témával foglalkozó film bemutatásával amúgy is nagy visszhangot kapott idén. A két filmet – az Alzheimer Cafék szervezőinek közreműködésével – több városban is vetítették. A rendezők személyes megjelenése a vetítéseken, a velük folytatott beszélgetés lehetővé tette az őszinte kérdést és a téma részleges feldolgozását. Az elkötelezett alkotók a járványhelyzetre való tekintettel biztosították a filmek online elérhetőségét is, több ízben ingyenesen.

Kollár István *Alzheimer* című dokumentumfilmjének elkészítését személyes érintettsége, édesanyja betegsége motiválta. Semmit nem tudott addig erről a betegségről. Édesanyja halála után döntött úgy, hogy tabuk nélkül mutatja be a kórt. Három országban forgatott, közel száz interjút készített. A filmben nemcsak a betegek és az őket ápoló családtagok beszélnek mindennapi nehézségeikről, de orvosok, kutatók, szociális szakemberek, gondozók is elmondják tapasztalataikat.

„Az Alzheimer című dokumentumfilmet nem csak a betegségben érintetteknek szánjuk. Azt szeretnénk, ha mindenki látná, mindenki tanulna abból, amit lát. Segítünk azoknak, akik nem tudják, kihez fordulhatnak, akik nem ismerik a betegséget, akiknek fogalmuk sincs, hogy milyen ennek a betegségnek a lefolyása. De elsősorban azt szeretnénk láttatni, hogy az emberi élet, az emlékek, az értelem, a személyiség mennyire mulandó” – olvasható a film weboldalán. (<https://www.facebook.com/alzheimerfilm/>)

A *Hűség* című film alkotói **Szekeres Csaba rendező-operatőr** és **Gáspár Judit producer**.

„A film egy idős házaspár hétköznapjait mutatja be. Kora Antal (Anti bácsi) nyugdíjazása előtt középiskolai tanár volt, felesége (Ani néni) szintén. Ani néninél pár évvel ezelőtt Alzheimer-kórt diagnosztizáltak, betegsége napról napra súlyosbodott. Eleinte otthonukban oldották meg az ezzel járó problémákat, majd eladták lakásukat, és közösen költöztek be a Pélifyöld Idősek Otthonába. Az utóbbi időben azonban Ani néni állapota rosszabbodott, így Anti bácsi fizikailag és lelkileg is egyre kevésbé bírja Ani néni gondozását.

A *Hűség* című film 2017 decemberétől 8 hónapon keresztül mutatja be a Kora házaspár mindennapjait. A forgatás ideje alatt 2 mozgás- és táncterapeuta az emlékek felidezésében, a demencia folyamatának lassításában segítette a házaspárt. Különleges és elgondolkoztató képsorok mutatják be az Alzheimer-betegek hozzátartozóinak dilemmáit. Alapvető emberi értékekről, felelősségvállalásról, őszinteségről, a méltóság megtartásáról, szeretetről, bizalomról, odaadásról, elmúlásról, de leginkább a hűségről szól a film.” (<http://mece-natura.mediatanacs.hu/adatlap/1399/Huseg>)

A *Hűség* című film alkotóitól (Gáspár Judit, Szekeres Csaba) baráti segítséget is kaptunk. Nemcsak az egyik budapesti helyszín biztosításához és a hangosításhoz, hanem egy kisfilm is készült az örömtáncról a Szentháromság téren a Kodolányi János Egyetem

kommunikáció-média szakos hallgatóinak közreműködésével. Köszönjük a Budavári Önkormányzat – V. Naszály Márta polgármester asszony és Vámos Ágnes kulturális referens – hozzájárulását a helyszín biztosításához.

Külön köszönet Keleti Andrea táncművésznek, aki rendezvényünk fővédnökségét vállalta.

Az összefogás ereje – a csapatmunka öröme

„Legtöbbünknek van valamilyen emlékezetes élménye arról, amikor öröm volt egy csapat tagjaként dolgozni. Ennek az élménynek egyik legkézenfekvőbb jele, hogy feldobottnak és sokkal energikusabbnak érezzük magunkat a csapattal való találkozás után, mint előtte. Mosolygunk, örülünk az eredményeknek, jól érezzük magunkat a bőrünkben, és pozitívak az érzéseink a többiek iránt is. Kötődést, elkötelezettséget érzünk, s azt, hogy értékesek és erősek vagyunk. Alig várjuk, hogy újra együtt legyünk, és folytassuk a munkát, vagy egy újabb dologba fogjunk bele, mivel újra át akarjuk élni ezt az élményt. Ezek a tapasztalatok erősítik énünket, de nem mások rovására, hiszen a többiek is hasonlóan éreznek.

A csapatmunkából eredő örömteli élménynek nem sok köze van olyan objektív tényezőkhöz, mint például hogy mióta ismerik egymást a csapat tagjai, vagy mióta dolgoznak csapatként együtt, mekkora a csoport, illetve milyen jellegű a munka (fizikai vagy szellemi), amit a csapatnak el kell végeznie.”

„Az öröm »ragályos«. Az örömteli szervezet a vele kapcsolatban állók számára is örömet jelent, például szállítók, látogatók, vevők számára. Az ilyen szervezet »örömterjesztő«. A környezettel való kapcsolatát harmonikusabbá teszi. Egy ilyen helyen látogatóként is feltöltődünk. Azon gondolkodunk, hogyan vihetnénk tovább ezt az élményt. Mi is motiváltak leszünk arra, hogy hasonló környezetet teremtsünk saját szervezetünknel. Az örömteli szervezettel kapcsolatba kerülő emberek is átélik az örömet.”

A Lövey Imre és Manohar Nadkarni szervezetfejlesztők könyvéből származó idézet fejezi ki leginkább azt, amit résztvevőként és szervezőként átéltek/átéltünk. A videók, melyek a különböző településeken készültek, a szervezők, oktatók és résztvevők örömről tanúskodnak. Több nyilatkozó kiemelte, mennyire felemelő érzés volt egy jó ügy mellé állni. Mások személyes példájukról is beszámoltak, milyen sokat jelent nekik a rendszeres tánc mellett a közösség, amelyhez tartoznak. Többen érintettként, demenciával élő hozzátartozójuk gondozójaként nyilatkoztak elismerően a tánc jelentőségéről. Még súlyos állapotú betegek esetében is képes érzelmeket megmozgatni, örömet szerezni. Több településen az Alzheimer Cafék szervezői egyéb értékes szakmai programmal egészítették ki a sétát és a táncot. A pandémia miatti bezártság, a szociális területen dolgozók leterheltsége miatti stressz, feszültség legalább a rendezvény idejére enyhült, feloldódott.

Irodalom

A *Hűség* című film alkotóinak Facebook-oldala: <https://www.facebook.com/husegdokumentumfilm/>

Dr. Aczél Petra: *Hát, öregem!... Sztereotípiák az idősekről.* <https://kepmas.hu/hat-oregem-sztereotipiak-az-idosekrol>

Alzheimer Cafék szervezői Facebook-csoport: <https://www.facebook.com/groups/198619800605711/>

Honlap az Alzheimer Cafék szervezőinek: <http://szocialisportal.hu/alzheimer-cafe>

Kollár István: *Alzheimer* – dokumentumfilm. <https://www.facebook.com/alzheimerfilm/>

Magyar Média Mecenatúra: a *Hűség* című filmről. <http://mecenatura.mediatanacs.hu/adatlap/1399/Huseg>

Szöcskézz otthon Facebook-csoport: <https://www.facebook.com/groups/218849919473700/>

Táncoljunk együtt a demenciával élőkért Facebook-csoport: <https://www.facebook.com/groups/759636471460710/>

www.szeniorörömtanc.hu. Csirmaz Szilvia magyarországi referens

Barabás Dénes

A MAROSVÉCSI NEUROPSZICHIÁTRIAI REHABILITÁCIÓS KÖZPONT

Intézetünk a Maros folyó felső szakaszán, Marosvécs községben (románul Brâncovenesti, németül Wetsch) Romániában, Erdélyben, Maros megyében található, Marosvásárhelytől 43, Szászrégentől 10 kilométerre.¹

A központ 1960-tól a marosvécsi elkobzott Kemény-kastélyban működött, majd a 2014. szeptember 30-án történt visszaszolgáltatás után az Európai Unió és a Világbank által finanszírozott új pavilonokba költözött át, a kastély közvetlen közelébe.

Rövid helytörténet

Marosvécs írott története a magyar honfoglalás előtt csaknem 800 évvel, Kr. u. 106 körül kezdődik, mikor a Daciát elfoglaló római csapatok egészen a Maros felső folyásáig hatoltak, ahol a limesrendszerbe beilleszkedő *castrumot* hoztak létre. Itt ért véget a római hadiút. Az ásatások során előkerült feliratos táblák alapján vélhetően „Ala nova Illiricorum” volt a neve. A 170 évig tartó római fennhatóság a gótok gyakori és erős támadásai eredményeként Kr. u. 276-ban a provincia római kiürítésével ért véget.

A második erősséget a XIII. század elején építik a római *castrum* köveiből. Az erősséget II. Endre 1228-as oklevele említi, melyben a területet a Katona József *Bánk Bánjából* ismert Kocsis Simon bántól a király elkobozza. A település és a vár az 1241-es nagy tájárjárást aránylag megúszta, mert egy 1330–32-es pápai regestrum szerint Vécs népes település, sőt *oppidum*ként, azaz mezővárosként említik.

Marosvécs a Tomaj nemzetséghez tartozó Losonczy Bánffy család tulajdona egészen 1467-ig, amikor is urai belekeveredtek a Mátyás király ellen szervezett erdélyi lázadásba. Több más család birtokolta a váruradalmat, melyek közül ismertségben Werbőczi István emelkedik ki, aki 1509 és 1518 között volt a tulajdonosa. A hagyomány szerint híres törvénykönyvét, a *Tripartitumot* a vécsi várban írta. 1536-tól Vécs Kendi Ferenc főúr tulajdonába kerül, aki a komor várat reneszánsz várkastéllyá alakítja át. Az árulás gyanújába keveredett Kendi Ferencet 1558 nyarán Izabella királyné Gyulafehérvárott a testvérével együtt megöleti. Ezután Vécs az erdélyi kincstár, majd a Báthoryak, ezt követően Bocskai István tulajdonába kerül. 1648-ban bekövetkezett haláláig ezután I. Rákóczi György a tulajdonos, aki végrendeletében Kemény János kincstartóra, későbbi

¹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Marosv%C3%A9cs>

erdélyi fejedelemre (1661–1662) testálta a várat. Ettől fogva a vécsi vár és uradalom kerek 300 évig – az 1948-as államosításig – a Kemény család tulajdonában maradt.

Késői utódja, az erdélyi reformmozgalom nagy alakja, Bolyai Farkas barátja és mecénása, Kemény Simon többször hívta tanácskozássra a reformkor jeles alakjait a marosvécsi várba, köztük báró Wesselényi Miklóst is.

A várat az évszázadok során többször lerombolták, majd újjáépítették. Az utolsó jelentős beavatkozás a XIX. század végén és a XX. század elején történt Möller István építész (a vajdahunyadi várkastély nagynevű restaurátora) tervei alapján.

A trianoni diktátum következményeként kisebbségi sorsra jutott erdélyi magyarságon az első években a legnagyobb létbizonytalanság lett úrrá. A '20-as évek közepétől viszont a politikai, gazdasági, kulturális és eszmei vezetés nélkül maradt értelmiség szervezkedni kezd, hogy a nemzettudatot életben tartsák. E szellemi vezérkar létrehozásának lelkes támogatója a vécsi vár új tulajdonosa, az alig 20 éves **báró Kemény János**, aki maga is tehetséges tollforgató, és az erdélyi magyar irodalom avatott ismerője. 1926 nyarán a nagy tekintélyű író és szerkesztő **Kuncz Aladár** biztatására **az erdélyi magyar irodalom harminc jeles képviselőjét háromnapos megbeszélésre hívta a vécsi várba, hogy megvitassák az erdélyi magyar szellemi élet legégetőbb kérdéseit**. Ez az első írói találkozó lett az elindítója a **marosvécsi Helikon** nevű szabad írói csoportosulásnak, amely 1926-tól 1942-ig minden nyáron összegyűlt, hogy az erdélyi magyar irodalom, műfordítás, könyvkiadás, újságírás és színháztudomány kérdéseiről tárgyaljon. (Varró János² irodalomtörténész kutatásai alapján – nyomtatásban meg nem jelent kézirat).

A II. világháború végén a kastélyt a környék lakosai teljesen kifosztották. 1949-ben a Román Népköztársaság államosítja. 1950-ben Szamosújvárról hozott, döntő többségükben magyar anyanyelvű foglyokkal és munkaszolgálatosokkal részben átépítik a belső tereket. 1955-től 1960-ig a román Belügyminisztérium javítóintézetet működtet benne Bálint Albert parancsnoksága alatt.

A szociális gondozás helyzete a Trianon utáni Erdélyben, Romániában

A fogyatékkal élők helyzetének történelmi szempontú tanulmányozását nehezíti, hogy Románia területe két különböző országhoz, Magyarországhoz (Erdély, Bánát, Partium) és a Román Királysághoz (Havasalföld, Moldva, Bukovina, Besszarábia, Olténia és Dobrudzsa) tartozott. Az erdélyi szakemberképzés Magyarországon és részben Bécsben zajlott, követve a német iskolát, míg a Román Királyság szakemberei a francia iskolát követték. A trianoni diktátum után, 1920-tól az erdélyi szociális és gyógypedagógiai intézmények és iskolák a román állam tulajdonába kerültek.³ A történelmi provinciák

² [https://hu.wikipedia.org/wiki/Varr%C3%B3_J%C3%A1nos_\(irodalomt%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Varr%C3%B3_J%C3%A1nos_(irodalomt%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz))

³ http://www.esely.org/kiadvanyok/2005_5/berszan.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 11.)

szociális intézményeinek létszámát, valamint tulajdonjogát illetően nagy különbségek voltak.

Provinciák	állami	községi	megyei	magán-
Erdély	13	16	2	214
Bánát	4	9	3	71
Partium	4	6	–	71
Bukovina	2	2	1	64
Besszarábia*	2	9	1	72
Moldova	8	7	–	93
Havasalföld	15	10	–	200
Olténia	2	3	–	24
Dobrudzsa	–	1	1	21
összesen	50	63	8	830

1. ábra. Forrás: Sabin Manuilă: *A szociális intézmények és menhelyek 1936. január 1-ei recenziója*, Bukarest, a Központi Statisztikai Intézmény kiadója, 1938.⁴

Megfigyelhető, hogy az intézmények döntő többsége magán-, illetve egyházi tulajdonban működött. Az 1920-as évek második felétől erősödik az állam jelenléte a szociális gondozás területén. Kezdetben a szakemberképzés megszervezésére fektettek hangsúlyt. 1924-ben jelenik meg az első olyan törvény, mely a fogyatékos gyermekek problémájával is foglalkozik (1924, 108. rendelet, l. 3., 53). A rendeletet követő 6 évben Romániában 16 speciális iskolát hoztak létre vakok és siketek, valamint értelmi fogyatékos gyermekek számára. Nem lévén kötelező a fogyatékos gyermekek oktatása, a beiskolázási szám nagyon alacsony, 10–25% között maradt. Nehézségeket jelentett, hogy ebben az időszakban a szociális intézmények egyszerre tartoztak a Közoktatásügyi, az Egészségügyi és a Népjóléti Minisztérium alá.

A két világháború között fejlődésnek indult szociális rendszer a kommunista hatalomátvétel után hanyatlásnak indult. Az egyházi javak elkobzásával és a civil intézmények felszámolásával az állam lett az egyedüli ellátó és gondoskodó intézmény. A kezdeti káoszt követően aztán beindult egy reformfolyamat: az 1948-as tanügyi reform célul

⁴ http://www.nec.ro/data/pdfs/publications/relink/saracie-si-asistenta-sociala/Saracie_si_asistenta_sociala.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 11)

* Besszarábia (románul *Basarabia*, régi magyar neve: *Bazarábföld*) a Prut, a Dnyeszter, és a Duna-delta által határolt terület, amely jórészt megegyezik a mai Moldovai Köztársasággal, kisebb déli része azonban 1940-ben a Szovjetunióhoz, 1991-ben pedig Ukrajnához került. Besszarábia déli részét a bolgárok és gagauzok Budzsáknak nevezik. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Besszar%C3%A1bia> (Letöltés ideje: 2020. 08. 14)

tűzte ki nemcsak a fogyatékkal élők oktatását és szakmára tanítását, hanem a társadalomba való beilleszkedésüket is. 1952 és 1962 között szakmai kiadványok, tankönyvek és didaktikai-módszertani anyagok jelentek meg. 1960-ban Kolozsvárott beindult az egyetemi szintű gyógypedagógus-képzés.

A kommunista ideológia nagyfokú előretörése a '70-es évektől megakasztotta ezt a kezdeti szakmai fejlődést, mivel a fogyatékkal élő emberek léte nem fért bele az új szocialista ember ideálképébe. Ekkortól a fogyatékos személyekkel szembeni hivatalos viszonyulást az elrejtés és az elhallgatás politikája jellemzi (l. 3., 54–55).

„A szociális szféra professzionális csapatát az akkori vezetés módszeresen felszámolta: a hivatalos foglalkozási listákról törölték a szociális munkás, szociológus, pszichológus szakmákat. Társadalomtudományi könyvek ezreit vonták ki a könyvtárakból, könyvesüzletekből és zúzták be, szociológusokat hurcoltak meg és börtönöztek be. A szociálismunkás-képzést 1969-ben teljesen beszüntették, a gyógypedagógus-, pszichológusképzés részben megszűnt a hetvenes évek végén, részben pedagógus-deffektológus-képzéssé minősült át. A megmaradó szakemberek elhagyták a pályát, olykor az országot is. Az a fajta társadalomkutatás, ami ezekben az években zajlott, teljesen a politikának rendelődött alá. Olyan statisztikai adatok jelentek meg, amelyek nem a realitást, hanem a megrendelők elképzeléseit tükrözték, és legtöbbször az ideológiák alátámasztására, vagy a külföld előtti önigazolásra szolgáltak” (l. 3., 56).

A többi szocialista országhoz hasonlóan a fogyatékkal élőket vidéki kastélyokban, kúriákban létrehozott intézetekben helyezik el. Így jön létre a marosvécsi kórházotthon is a Kemény családtól elkobzott várkastélyban.

A '70-es évek végén Nicolae Ceaușescu látogatást tesz a Kínai Népköztársaságban, s ettől fogva Romániában is kezdetét veszi a személyi kultusz. 1980-ban az ország csőd-közeli állapotba kerül, és egy újabb hitel felvétele érdekében, az IMF nyomására eldöntik az ország összes adóságának idő előtti visszafizetését. Ezt elsősorban a hazai termelés majdnem teljes exportján keresztül akarták elérni, aminek hatását nagyon hamar megérezte a lakosság. Drasztikusan csökkent az import, és a román ipari termelés elmaradottsága miatt Románia elsősorban a mezőgazdasági termékek exportjával tudta csökkenteni tartozásait. Az amúgy is mostoha körülmények között tengődő szociális ágazat érezte meg legjobban a megszorításokat. Ez a nehéz időszak egészen az 1989-es rendszerváltozásig tartott.

A kommunista diktatúra vége új fejezetet nyitott a romániai szociális ellátási rendszer életében is. 1990-ben megalakul a Fogyatékos Személyek Állami Felügyelősége (*Inspec-toratul de Stat Teritorial pentru Handicapați*), majd ennek keretében 1995-től külön Gyermekgondozási Igazgatóságot hoznak létre. 2001-ben elkezdődik a szociális szolgáltatások körének szélesítése. 2003-ban létrehozzák az Országos Gyermekvédelmi és Szociális Felügyelőséget, valamint a megyék szintjén az igazgatóságokat. 2004-ben új gyermekvédelmi törvényeket vezetnek be.

Az Európai Unió nyomására megkezdődik a nagy intézmények átszervezése, széttagolása. 2005-ben egy közös igazgatóság alá kerül a felnőttokról való gondoskodás és a gyermekvédelem (*Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului [DGASPC]*). 2007-ben megkezdődik a romániai szociális törvények európai standardok szerinti újraértékelése, s megteszik a felnőtt szociális gondozási rendszer reformjának első lépéseit.

Az ENSZ Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezményének (221/2010. sz. törvény) ratifikációjával Románia vállalta, hogy elkezd a nagy intézmények felszámolását, s megakadályozza a fogyatékosággal élő személyek intézményekbe kerülését, valamint alternatív szolgáltatásokat dolgoz ki az önálló életvitel és a közösségi integráció érdekében. Kidolgoznak egy Nemzeti stratégia – „*Akadálymentes társadalom a fogyatékkal élők számára*”, 2016–2020 (655/2016. sz.) kormányrendelet. A 448/2006-os kormányhatározat módosításával elrendelték, hogy a központok maximális kapacitása 50 férőhely lehet. Az ennél kisebb létesítményeket átszervezik, míg a nagyobbaknál szerkezetátalakítást írnak elő, csak hogy ez a folyamat az elmúlt 2 év kormányváltásai következtében elakadt.

A Marosvécsi Neuropszichiátriai Rehabilitációs Központ története

A Magyar Autonóm Tartomány népi tanácsának végrehajtó bizottsága 1960. augusztus 15-én határozatot hoz (888/1960-as döntés, 2. paragrafus), melynek értelmében az átlamosított Kemény-kastélyban kialakított javítóintézet átalakul fiatal fogyatékosok kórházotthonává.

Kezdetben a bentlakók létszáma 80-90 fő között mozgott (70 alkalmazottal), ez a szám azonban pár év alatt 300-320 főre duzzadt, miközben a kisegítő személyzet létszáma az 1989-es rendszerváltásig alig emelkedett. Az óriási termekben 30-40 fős zsúfolt részlegeket alakítottak ki.

A megalakult kórházotthon első igazgatója Blénesi István, orvosai Frenkó András és Berkovits Dóra voltak. Ez a vezetőség irányított egészen 1971-ig, amikor is az intézet vezetését a helyi körorvos, dr. Szabó László vette át. Rövid időre dr. Tivadar Judit lett az igazgató, majd ismét dr. Szabó László. 1986-ban az új intézetvezető Dr. Balint Eugen. Az 1989-es forradalom Delast Radu doktor vezetése alatt érte az intézetet, akit Habor Titus Octavian doktor váltott fel. Tőle 1991 augusztusától a jelenleg is funkcióban lévő dr. Pokorny László vette át az intézet irányítását.⁵

Az 1980–89-es időszak a szociális intézetek, így a marosvécsi kórházotthon számára is nehéz időket jelentett. Az élelmezés nagyon szűkös és egyoldalú volt, a ruházat kevés és gyenge minőségű. A rendszerváltás előtti időben olyan mértékű volt a nélkülözés,

⁵ Adatközlő: Szabó Zsiga Rozália nyugalmazott nővér.

hogy a lakók egy részének már rendes ruha sem jutott, ezért lepedőkbe burkolták őket. A gyógyszerek hiánya és a mostoha életkörülmények a lakók élettartamának drasztikus csökkenéséhez vezetett.

A rendszerváltás után az intézetben uralkodó áldatlan állapotok nagy nemzetközi és hazai médiafigyelmet kaptak. Külföldi civil szervezetek, szakemberek érkeztek ruha- és élelmiszersegélyekkel, gyógyszerekkel és gyógyászati segédeszközökkel. Angol, svájci, valamint norvég alapítványok szakemberei dolgoztak hónapokig az intézetben a személyzet szakmai fejlesztése, szemléletváltása érdekében. Beindultak az első foglalkoztatók és a rehabilitációs tevékenységek. Ebben az időszakban a személyzet nagy része az említett országok különböző szociális létesítményeiben tapasztalatcserén is részt vehetett.

1995-ben a Gyermekvédelmi Igazgatóság átvette az intézetben lévő 60, 16 évesnél fiatalabb gondozottat, kiscsoportos lakóotthonokban helyezve el őket Marosvásárhelyen és Segesváron. A rendszer hiányosságát mutatja, hogy ezek a gyermekek a 18. életévüket betöltve kikerültek a gyermekvédelmi rendszerből, s a legtöbbször visszatért intézetünkbe.

A kastélyon belüli nagy zsúfoltság (310 lakó) enyhítésére és az életkörülmények javítására tett első sikeres lépést 1998-ban a **Norvég Vöröskereszt** pénzbeli hozzájárulásával sikerült megtenni, amikor is egy 20 férőhelyes új pavilon épült. 3 évre rá, ezúttal a svájci **Patensaft** alapítvány támogatásával újabb pavilon készült el 50 lakó számára.

A személyzet mentalitásváltásához nagymértékben hozzájárult az anyaországi **Kézenfogva Alapítvány** által nyújtott lehetőség, amikor 2001-ben, majd 2003-ban 25-25 lakó Gyulán nyaralhatott. Ez volt az első alkalom, hogy a lakók több napra elhagyták az

intézetet. E tapasztalatokon felbátorodva a következő években nyaranta sátoztáborokat szerveztek a közeli hegyekbe.

Ugyancsak 2003-ban nagy érvágás történt az intézet életében. Minisztériumi rendelettel az intézmények elvesztették jogi személyiségüket, s pénzügyileg a megyei szociális igazgatóságok irányítása alá kerültek. Az intézet donációs számláin levő pénzek a fenntartó megyei tanács tulajdonába kerültek. Megszűnt a lehetőség, hogy az intézet adományokat fogadjon, s ezeket a lakók érdekeit figyelembe véve helyi szükségletekre, saját projektekre fordíthassa. Ekkor a személyzet döntő többsége létrehozta a Marosvécsi Alternatíva Szövetséget, melynek fő célja lett támogatni az intézet működését, a lakók életminőségének javítását, a személyzet folyamatos szakmai fejlődését, valamint a nemzetközi kapcsolatok fejlesztését. Ez utóbbi tevékenység révén testvérintézményi kapcsolatokat sikerült kialakítani több anyaországi, valamint felvidéki és délvidéki intézménnyel, alapítvánnyal.

2007 az újabb nagy állomás, amikor is egy Phare-projekt révén megépült a szintén 50 férőhelyes Szent Anna pavilon, minőségileg jobb életkörülményeket biztosítva. Itt minden szobába csupán három lakó került.

Megjegyzendő, hogy amikor Románia elindította a felnőtt szociális rendszer átalakítását, az új lakóotthonok méretét illetően az Európai Unió ajánlásai közül a maximális, 50 férőhelyes épületek építése mellett döntött.

A Maros megyei törvényszék február 20-i végzése alapján a marosvécsi kastély visszakerült Kemény János báró örököseinek a tulajdonába. Ez a helyzet szerencsére felgyorsította a modernizálási folyamatot, és 2011, 2013 majd 2014 során újabb négy pa-

vilon épült világbanki és uniós források segítségével, lehetővé téve a kastélyból való teljes kiköltözést.

Az új életkörülmények és a lakhatás minőségileg magasabb szintje nagymértékben megkönnyítette a gondozást. Biztosították az állandó egészségügyi ellátást, kinetofizioterápiás és fogászati rendelőt is létesítettek.

A meglévő művészetterápiás műhelyek, a varroda, az asztalos- és a kerámiaműhely mellett új rehabilitációs tevékenységek indultak, úgymint színjátszó kör, táncsoport és különféle sporttevékenységek. Az art-terápiás műhelyek alkotásaival évente többször is kiállításokat szervezünk Erdély különböző városaiban, nemzetközi kiállításokon, vásárokon veszünk részt. Pantomimcsoportunk többször is szerepelt Magyarországon (Szarvas, Kecskemét, Püspökladány). Könyvtár, internetszoba, minimozi, fodrászat is megkönnyíti a lakók életét.

Nagy hangsúlyt fektetünk a sporttevékenységekre. Női labdarúgócsapatot hoztunk létre, amellyel szlovákiai, csehországi, németországi bajnokságokon veszünk részt. Bocciacsapata is van az intézetnek, évente nemzetközi bocciabajnokságot szervezünk Marosvécsen anyaországi, felvidéki és hazai csapatok részvételével.

A marosvécsi intézet óriási fejlődésen ment keresztül ahhoz viszonyítva, mikor még a Kemény-kastélyban működött. Habár lakóink életminősége sokat javult, az elért eredmények fenttartása Románia politikai és gazdasági instabilitása miatt nagy nehézségekbe ütközik. A szociális ágazatnak nyújtott anyagi fedezet az elmúlt 4 évben folyamatosan csökkent. Intézetünk idei költségvetése csak az év 8 hónapjára elegendő, folyamatosan függünk az őszi költségvetési kiegészítéstől, ami miatt rehabilitációs, reintegrációs programjaink sokszor veszélybe kerülnek. Ennek ellenére az elmúlt években több lakónkat sikerült a családba vagy a társadalomba visszajuttatni.

Tisztában vagyunk vele, hogy jelen helyzetünk nem a legideálisabb, és nem is felel meg teljesen az uniós elvárásoknak, de romániai viszonylatban a szolgáltatásait tekintve intézetünk előkelő helyet foglal el.

A kitagolási és szerkezeti átalakítási folyamat támogatása érdekében, alapítványunk partnerszervezetként 2015 és 2018 között részt vett az anyaországi Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft. irányította Erasmus+, *Path Of De-institutionalisation – Urgent Moves (PODIUM)*-projektben.⁶ Ennek keretében sikerült kidolgozni egy részletes didaktikai anyagot kiváltási menedzserek képzésére. A projekt futamidejének utolsó évében Marosvásárhelyen megszerveztük 20 intézetvezető részvételével a romániai pilot-képzést.⁷

Az elakadt szerkezeti átalakulási tervek alapján a jelenleg 7 pavilonnal rendelkező intézményünk 5 kisebb, 50 férőhelyes létesítménnyé fog alakulni. A pénzügyi és infrastrukturális megfontolások miatt a létrejövő 5 önálló szociális egységnek közös adminisztrációja lesz.

Az idén 60 éves fennállását ünneplő Marosvécsi Neuropszichiátriai Rehabilitációs Központ története híven tükrözi a romániai szociális rendszer fejlődését, átalakításának buktatóit és nehézségeit.

Irodalom

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Marosv%C3%A9cs>

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Varr%C3%B3_J%C3%A1nos_\(irodalomt%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Varr%C3%B3_J%C3%A1nos_(irodalomt%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz))

BERSZÁN Lidia: *A fogyatékos személyek védelme Romániában*. http://www.esely.org/kiadvanyok/2005_5/berszan.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 11.)

STAHL, P. H. – CADESCHI-LIVADĂ, L. – LAMBRU, M. – GHEBREA, G.: *Sărăcie și asistență socială în spațiul românesc (sec. XVIII–XX)*, Colegiul Noua Europă, Masă rotundă (iunie 1998). http://www.nec.ro/data/pdfs/publications/relink/saracie-si-asistenta-sociala/Saracie_si_asistenta_sociala.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 11.)

<https://fszk.hu/szakmai-tevekenysegek/intezmenyi-ferohely-kivaltas/podium-program/>

<https://www.e-nepujas.ro/articles/nagy-letszamu-intezmenyekbol-csaladias-lakootthonokba>

⁶ <https://fszk.hu/szakmai-tevekenysegek/intezmenyi-ferohely-kivaltas/podium-program/>

⁷ <https://www.e-nepujas.ro/articles/nagy-letszamu-intezmenyekbol-csaladias-lakootthonokba>

Veres Tibor

AZ EKECS-APÁCASZAKÁLLASI (FELVIDÉK) SZOCIÁLIS OTTHON

A szerző a tanulmányban átfogó képet szeretne nyújtani az Ekecs-Apácaszakállasi Szociális Otthon (Okoc, Felvidék Szlovákia) történetéről, működéséről, céljairól a megalapításától egészen napjainkig. Fontosnak tartja az első világháború utáni időszakról kezdve a szociális ellátás bemutatását is, hogy értelmezhetővé váljanak a jelenleg zajló törekvések a kialakult intézményi kultúra megreformálására.

Az intézmény gazdag múlttal rendelkezik, hiszen 1953-as alapításától fogva meghatározó szerepet játszott nem csupán a község, hanem a régió, a szlovák állam és a valamikori csehszlovák állam szociális ellátásának történetében is, aminek immár 67 éve szerves része a hagyományaival, reformjaival, fenntartóváltásaival, partneri kapcsolataival, dolgozói és ellátotti körével egyetemben. Nem egyszerű feladat egy ilyen régióban minőségi ellátást nyújtani, hiszen országaink történelme is nagyban befolyásolta-befolyásolja a működés feltételeit. Azét a működését, amely napjainkig folyamatos maradt, annak ellenére, hogy nemegyszer komoly nehézségeket kellett leküzdenünk a folytatáshoz. Talán a csallóközi ember leleményessége, talán az egészséges túlélési ösztön vagy a mindenkori rendszerhez való alkalmazkodás képessége vitte tovább az intézményt – annyi bizonyos, hogy célunk a javuló szociális ellátás. Az évek során változnak a követelmények, az igények, a szemléletek is, a mi feladatunk pedig, hogy ezeknek megfeleljünk. Elengedhetetlenül fontos, hogy tisztában legyünk a múltunkkal, a jelenkor lehetőségeivel, valamint azzal is, hogy a fogyatékkal élő emberek ellátását, segítségét oly módon kell végezni, hogy az minél kevésbé befolyásolja a mindennapjaikat. Nem lehet vonalat húzni, leállítani a gyártást, mint a termelői ágazatban, majd bizonyos idő elteltével újraindítani, nem lehet egyik percről a másikkra új módszereket bevezetni komoly és felelősségteljes érzékenyítés, előkészítés nélkül. Ez nemes feladat, amelyhez fel kell nőni, s amelyért napi szinten tenni kell. Munkánk nem látványos, de ha átgondoltan, jó szívvel végezzük, a mi életünket is teljessé teheti. Lássuk hát, hogyan jutottunk idáig, s melyek voltak az ehhez szükséges mérföldkövek!

Szociális ellátás Csehszlovákiában 1989-ig

Már a csehszlovák állam 1918-as megalakulását megelőzően is működött szociális ellátás hiszen például Selmecebányán (Banská Štiavnica) 1765-ben árvaházat hoztak létre, ahol csupán addig helyezték el az árván maradt gyermeket, amíg nem találtak számukra megfelelő nevelőszülőket. A neveltetés feltételeinek biztosítása mindamelllett a tele-

pülés feladata volt. Ezt a fajta ellátást Mária Terézia idején vezették be, majd 1863-tól a települések feladatává vált a szegényekről és a betegekről való gondoskodás is.¹ Az első mentális és lelki sérülteket ellátó Blum Intézetet 1898-ban alapították Pelsőcön (Plešivec), 10 férőhellyel. Magyarország belügyminisztériumának igénye szerint az intézetet már a működésének első évétől folyamatosan bővítették, így 1908-ra 150 férőhelyessé vált.² Az elhagyott és beteg gyermekekről való gondoskodás 1901-től állami kézbe került, az első gyermekotthonok Kassán (Košice), illetve Rimaszombatban (Rimavská Sobota) kezdték meg működésüket 1904-től, de 1903-tól már süketnémákat ellátó intézet is működött Jolsván (Jelšava), Kőrmöcbányán (Kremnica) és Pozsonyban (Bratislava). Az intézményeket 1919-től az iskolaügyi minisztérium felügyelte, működésüket pedig az elszlovákosítás jellemezte.

Az első Csehszlovák Köztársaság 1918-as megalakulása után romlásnak indult a szociális ellátás, hiszen Magyarország hazaküldte az elcsatolt területekre az onnan származó ellátottakat. Megalakult a szociális ügyekért felelős minisztérium, melynek feladatává vált a gyermekekről, az ifjúságról, a háborús sebesültekről és családjukról való gondoskodás, a lakásügyek, a szociális biztosítás, valamint a munkanélküliség kérdésének kezelése. A szociális ellátás három részre oszlott: a gyermekekről, az ifjúságról és a felnőttekről való gondoskodásra.

¹ Tokárová, A. a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*, Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003.

² www.pl-plesivec.sk/hist.html

A gyermekekről való gondoskodás eleme volt az ún. hatósági intézeti ellátás, amelyhez bírósági végzés szükségeltetett. Az egészségkárosultakról és a mentális sérültekről való gondoskodás feladatait azonban elsősorban különböző karitatív jellegű egyesületek látták el. Természetesen állami intézményeket is létrehoztak, főképp gyengénlátók és siketek számára, a már meglévő intézményeket folyamatosan bővítették, pl. a korábban említett Blum Intézet kapacitása 1930-ra elérte az 500 főt. A Pozsonyi Komenský Egyetem Pszichiátriai Klinikája is szerves részévé vált a mentális és lelki sérültek ellátásának.

Mérföldkőnek tekinthető, hogy 1932-ben ezen a klinikán kezdett tevékenykedni MUDr. Karol Matulay professzor, aki a XX. századi szlovák pszichiátriai ellátás egyik legjelentősebb személyisége, számos innovatív módszer kifejlesztése fűződik a nevéhez úgy a szociális, mint az egészségügyi ellátás területén. Számunkra a legfontosabb, hogy az általa bevezetett szemlélet hatására a passzív kezeléseket aktív terápiák váltották fel, valamint az ergoaterápia. Ebből az időszakból már vannak statisztikáink is, pl. 1927-ben 25 366 mozgáskorlátozottat tartottak nyilván, főleg háborús sebesülteket. Egyes becslések szerint 1928-ban kb. 6000 pszichiátriai beteg élt a szlovák területeken, 1936-ból származó adat szerint pedig 5911 süketnéma. Azért is emeltem ki a fenti számokat, mert főképp ezekre a személyekre korlátozódott az állami szociális ellátás. Ezenkívül még 30 állami és járási gyermekotthon működött az ország területén.³

Ez az állapot a második világháborúig tartott. Az ellátás még mindig főleg karitatív jelleggel működött, elsősorban a keresztény egyházak jóvoltából. Elmondható, hogy a szociális ellátás minősége nem volt megfelelő szintű, sok esetben az alapellátásra és az egészségügyi ellátásra korlátozódott, magának az ellátásnak a szemlélete is ebbe az irányba tolódott.

Elérkeztünk ahhoz az 1948 utáni időszakhoz, amikor is a települések elvesztették önállóságukat, megalakultak a helyi nemzeti bizottságok, a különböző egyesületeket államilag irányított szervezetekbe olvasztották be (pl. nemzeti front, rokkantszövetség). 1950-től mindinkább ellehetetlenítették az egyházak és az apácarendek működését, megszüntették a karitatív szervezeteket, ezért 1953-tól sokszor államilag alapított intézetekben dolgoztak az apácarendek tagjai. 1956-ban lépett érvénybe az első szociális törvény, ami az „arra rászorulókat” ellátását volt hivatott kezelni. A szociális ellátás a nemzeti bizottságok kezébe került, 1957-ben már 89 intézet működött az ország területén, ezek közé tartozott az Ekecs-Apáczaszakállasi Szociális Otthon is, természetesen akkor még más néven. Az intézményekben még mindig az egészségügyi ellátás dominált, erősen jellemző volt az intézményi kultúra, az egyéni igények háttérbe szorultak. Nem ellátottakról, hanem páciensekről, gondozottakról, esetleg neveltekről beszéltek, összerosódott a testi és az értelmi fogyatékkal élők, illetve a „nevelési zavarokkal küzdők” fogalma, sok esetben a társadalomból kitiszítottakként kezelték az intézetekben élő embereket.

³ Cangár, M.: Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť ako východisko ľudsko-právneho prístupu v poskytovaní sociálnych služieb, *Integrácia*, 3-4/2015.

1975-ben történt jelentősebb törvényváltozás: ennek során definiálták az intézmények körét, és 6 formáját vezették be az intézményi ellátásnak:

1. Mozgáskorlátozott fiatalok intézetei – az ellátás 3–18 éves korig, esetenként max. 26 éves korig volt lehetséges. Óvodai majd iskolai modell, valamint a munkára való felkészítés jellemezte a működést.

2. Mentálisan sérült fiatalok intézetei (ide sorolandó az ekecs-apácaszakállasi) – az ellátás 3–26 éves korig volt lehetséges a „nagyon gyenge szellemi képességűek” számára, akik egyebek mellett pl. veszélyeztették testvéreik egészséges fejlődését, és családban történő ellátásuk nem volt lehetséges.

3. Mentálisan sérült fiatalok napi és heti ellátását biztosító intézetek – az ellátás 3–26 éves korig volt engedélyezett az óvoda-, illetve az iskolalátogatás alól felmentettek számára.

4. Mozgáskorlátozott felnőttek intézetei – az itt lakók 18 éves kor felett kaphattak ellátást abban az esetben, ha eredeti környezetükben ez már nem volt lehetséges.

5. Gondolkodásukban korlátozott felnőttek intézetei – 18 éves kor felettiellátása gyengénlátók, vakok, hallássérültek számára, abban az esetben, ha indokoltá vált az intézményi ellátás – ide helyezték el a kombinált (testi és szellemi) fogyatékkal élőket is.

6. Mentálisan sérült felnőttek intézetei – 26 éves kor felettiellátása számára fenntartott intézetek, kombinált fogyatékkal élők számára, ide helyezték át a fiatalok számára fenntartott intézményekből az ellátottakat. Jellemző volt a nemek szerinti elkülönítés.

Ezek az intézményeken kívül nyugdíjasotthonok és panziók működtek. Abban az esetben vonulhatott az egyén ilyen helyre, ha a család nem tudta biztosítani az ellátását. A 3 éves kor alatti mentálisan sérültek részére hozták létre az ún. csecsemőotthonokat, innen a fiatalok számára fenntartott valamelyik intézetbe került az ellátott, bírósági végzés eredményeként.

Mi jellemezte ezeket az intézményeket?

– Szubmisszivitás és a saját döntések hiánya – az egyén gyakorta alárendelt szerepet kap, és megvonják annak lehetőségét, hogy saját sorsáról határozzon.

– Stigmatizáció és a megfelelő szociális státus hiánya – elkerülhetetlen a megbélyegzés, a társadalom automatikusan előítéletek alapján sorolja be az ellátottakat, továbbá jellemző volt a teljes kiskorúsítás intézménye, melynek során mindenféle jogától és cselekvőképességétől automatikusan megfosztották a gondozottakat.

– Kikényszerített institucionalizáció – gyakori, hogy az egyén megkérdezése és beleegyezése nélkül kerül az intézménybe, nem tájékoztatják a lehetőségekről, hogyan válhatna a szociális ellátórendszer részévé esetleg a saját környezetében.

– Szegregáció – az intézmények szándékosan a perifériákon alakultak, elzártan, lekerítve, egyfajta mítoszt kialakítva maguk körül, a biztonság érzetét keltve, ill. azt az érzést kiváltva, hogy a valós vagy képzeletbeli kerítésen kívül az élet nem biztonságos, a társadalom képtelen a befogadásra.

– Függőség kialakítása – a dolgozói kör azon törekvése, miszerint az ellátottak nem létezhetnek nélkülük, csak ők tudják, mire van szükségük, gyakorlatilag passzivitásra és egyfajta betanult tehetetlenségre nevelés.

– A jogok és köteleességek helyett az önkéntesség érzetének keltése – annak az érzetnek a kialakítása, hogy a társadalomnak nem kötelessége befogadnia az egyént és jogokat biztosítani neki, és ugye akkor a társadalom el is döntheti, hogy azt megteszi-e, így keltve bizonytalanságot a gondozottakban.

A '70-es, '80-as években sorra jöttek létre az ún. járási szociális intézetek, melyek feladata az egyes szociális otthonok irányítása volt, egyfajta összekötő szerepet töltve be az intézetek és a helyi nemzeti bizottságok között. Ezenfelül kerületi módszertani központok működtek. A módszertan leggyakrabban az egészségügyi ellátás biztosítására és nevelési tanácsadásra korlátozódott. Megnövekedett az adminisztráció, a bürokrácia. A járási szociális intézmények működése 1991-ig datálható, amikor is az egyes intézmények jogalanyiságot kaptak, és önálló szervezetként folytathatták tevékenységüket, ekkor már kerületi (megyei) módszertani és költségvetési irányítás alatt. A rendszer-váltás után többszöri fenntartóváltás következett be, és szerencsére egy olyan szemléletváltás, amely az egészségügyi ellátás dominanciáját hivatott megszüntetni és a szociális ellátást előtérbe helyezni. Mindezt lehetőleg úgy, hogy az egyént ne ragadják ki természetes környezetéből. Hosszú folyamat ez, amit a statisztikák sajnos nem támasztanak alá, hisz az intézményi ellátást igénybe vevő személyek száma az utóbbi 40 év alatt a négyszeresére emelkedett, annak ellenére, hogy hosszú távon az intézményi ellátás fenntartása rója a legnagyobb terhet a társadalomra.

Mindezek tükrében helyezzük el az Ekecs-Apáczaszakállasi Szociális Otthont a szlovákiai – korábban csehszlovákiai – szociális ellátórendszeren belül.

Településeink

„**Apáczaszakállás**, magyar nagyközség, a csallóközi síkságon fekszik. Első okleveles említésével már 1221-ben találkozunk. 1267-ben Zalánk-Szakállás néven, komáromi várbirtok volt, melyet Erzsébet királyné a nyulszigeti apácáknak adományoz. Ez időtájt két villa Zakalus van, az előbbin kívül a mai Bálványszakállás. Volt még harmadik ilyen nevű község is, Egyházás jelzővel, mely a mai Túrisszakállásnak felel meg. Apáczaszakállás az 1268-iki oklevélben villa superior Zakalus, vagyis Felsőszakállás alakban van említve, IV. Lászlónak egyik oklevélben pedig Zalonta-Zakalos néven fordul elő. 1347-ben már vámos hely. Ezidőtájt Danch fiai tartanak igényt némely részeire. 1553-ban *Felpéczy* Ferencz és Szentpétery János a birtokosai. Nagyobb része később az Esterházyak kezére került és a múlt század első felében, az Esterházyakon kívül, még a Végh és az Ollós családok és birtokosai voltak. Most Lóránt Leónak van itt nagyobb birtoka és újabban épített kényelmes, szép kastélya.

A községbeli református templom 1770 körül épült. Ide tartoznak Nagyszeg puszta, Bibiczvár, Gólyás és Nyestek majorok. A hajóútháti dűlő onnan vette nevét, hogy mielőtt a védtöltéseket emelték volna, áradások alkalmával arrafelé jártak hajón a községbeliek. E község szomszédságában feküdt hajdan Berény elpusztult falu, mely 1268-ban Beryn alakban van említve. Ugyancsak itt volt valahol az 1249-ben említett Istál, vagy Staul helység is. Apáczaszakállas házainak száma 173, nagyobb részben ev. ref. vallású lakosaié pedig 974. Postája, távirója és vasúti állomása Ekecs.”⁴

„**Ekecs**, magyar nagyközség a csallóközi síkságon. Házainak száma 240, lakosaié 1485. Vallásuk róm. kath., ref. és ág. ev., azonban a róm. katolikusok vannak közöttük a legtöbben, s nemcsak nekik, hanem a reformátusoknak is van itt templomuk, mely 1822-ben épült, a katolikus templomot pedig 1789-ben építették. E község 1268-ban a komáromi vár tartozéka volt, de 1349-ben (possessio Eketh) az esztergomi érsekségnek is volt benne része. 1422-ben már a mai alakjában csendül meg a neve, az akkori írásmód szerint Ekech alakban. 1460-ban a nyulszigeti apácák is birtokosai és 1576-ban az apácák az ekecsiekkel némely részek hovatarozandósága fölött perlekednek. Később a Zichyeké lett, de a nemes lakosok az urbért nem akarván elvállalni, elhagyták a községet, minek következtében a Zichyek tótokat telepítették ide, kiknek utódai azonban ma már teljesen magyarok. Most a csicsói uradalomhoz tartozik, melynek birtokosa ifj. gróf Kálnoky Hugó. A község határában 1848-ban a császáriak és a magyarok között ütközet volt. Tűzvész is gyakran pusztította a községet. Az utolsó nagyobb tüzeset 1904-ben volt. Lakosai hitelszövetkezetet és katolikus olvasókört alakítottak. Van postája, táviró- és vasúti állomása. Ide tartoznak Aszód, Búcsuházi és Túzok puszták. Aszód puszta 1268-

⁴ <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/7.html>

ban Ozu néven már szerepel. 1460-ban vámos hely és neve Alsó-Azolcznak hangzik. 1595-ben komáromi várbirtok és már mai nevét viseli. Később szintén a Zichyek lettek az urai. Ekecs határában feküdt hajdan Bolár elpusztult falu is, mely 1268-ban még említve van, de azután nyoma vész.”⁵

Az Ekecs-Apáczaszakállasi Szociális Otthon

A második világháború után a csehszlovák állam folyamatosan alakította ki szociális ellátórendszerét. Így kezdte meg működését 1953-ban az apáczaszakállasi késő klasszicista stílusú, Lóránd-féle úrilak falai között az Apáczaszakállasi Szociális Intézet Mentálisan Sérült Gyermek Számára (Ústav pre mentálne postihnutú mládež v Opatovskom Sokolci).

A régi kastélyokat, elkönfiskált ingatlanokat az állam megfelelőnek találta az intézetek létrehozására, esetünkben egy 6,8 hektár területű gondozott park is használatba került. Az épületet eredetileg a helyi földműves-szövetkezet kapta, pár évig gabonarak-tárként funkcionált. Szerencsére az állapotán nem hagyott komolyabb nyomot ez az időszak. Az évek folyamán persze nem mindig megfelelő átépítési munkálatokat, javításokat végeztek rajta, csakúgy, mint a területen belüli, sokáig védettnek nyilvánított mintegy 3 hektárnyi parkerdőben.

Az újonnan alapított intézetbe helyezett mentálisan sérült gyermekekről és fiatalok-rúkról főleg apácák gondoskodtak, valamint saját lekipásztor látta el a szolgálatot. Az intézmény első igazgatója Gálffy Dezső volt, az ő hitvese festette meg 1959-ben az épületet akkori állapotában.

⁵ <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/7.html>

A törzskönyvünkben 1953-ból 17 név szerepel, persze folyamatosan töltötték fel az ellátottak sorát, eljutva egészen 78-ig. Idén augusztusban tölti be a 77. életévét az utolsó, 1953-ban ide került lakó. A napi feladatokat persze nem csupán a rendi apácák látták el, a helyi lakosság köréből is bővült a dolgozók sora. Koedukált intézményünkben a korhatár 3 és 26 év között mozgott, az akkori előírásoknak megfelelően. 18 és 26 éves kor között az ellátottak átkerültek a járás valamelyik felnőttintézményébe: a nők főleg Medvére (Medved'ov), a férfiak Lapokosra (Lapagoš). Ez az intézmény már más településen működik, de érdekességként megjegyzem, hogy az intézményi férőhelykiváltás keretén belül lakóink újra ebben a régióban keresik az önállósodás lehetőségét. További érdekesség, hogy a rendszer által nyújtott lehetőségeket kihasználva nem minden ellátottat helyeztek át, az igazgatónak módjában állt legszorgalmasabb és legjobb állapotú lakóinkat megtartani az intézmény kötelékében. Így lehetséges, hogy még mindig nálunk él egy 1953-ban ide került lakó, más, fiatalabb társaival egyetemben. Ma már alapvető elvárás, hogy ne tegyünk ki lakóinkat az áthelyezés okozta traumának.

A '80-as évek elején jelentős felújítási munkálatok kezdődtek. Az otthon igazgatója ekkor már a helyi illetőségű Varga Zsigmond egykori tanító volt. Kialakítottak egy klubhelyiséget, ami jelenleg ebédlő, a régi gazdasági épület helyén pedig lakóegység és mosoda épült.

Az átadás után 106-ra emelkedhetett a férőhelyek száma. Ez a mindenkori maximumot jelentette. Azóta folyamatosan sikerült csökkenteni a létszámot, ami életminőségbeli javulást jelentett az ellátottaknak. A már említett munkálatokkal egyidejűleg a kastély tetőtérében a lányok számára alakítottak ki lakhatást.

Fenntartásilag ekkor már az állami igazgatás alól a járási szociális hivatal kötelékébe került az intézmény. Jellemezte a centralizáció, a környékbeli intézetekkel fenntartott gazdasági és partneri kapcsolat is. Érdekességként elmondható, hogy az elhelyezések, áthelyezések egyfajta tradíció szerint zajlottak. A rászorulóknak egészségi állapot, nem és szociális státusz szerint kerültek a járás 5 intézménye közül valamelyikbe. Gyakoriak voltak a bírósági határozat alapján történt elhelyezések, főleg nem megfelelő családi körülmények alapján. A 18. életév betöltése szinte automatikusan magával hozta a kiskorúsítás intézményét, a gyámságot sok esetben maga a szociális otthon látja el a mai napig. Néhány éve a szlovák állam különböző emberjogi szervezetek erőfeszítéseinek hatására eltörölte a kiskorúsítás fogalmát, az egyént már csak korlátozni lehet bizonyos jogaiban, erre továbbra is bírósági eljárás keretében kerülhet sor. A gyámságot, illetve felügyeletet elsősorban a szülő hivatott ellátni, ezt a lehetőséget csak akkor nem kapja meg, ha körülményei ezt teljességgel kizárják. Jelen állapot szerint 18 év az elhelyezés alsó korhatára, az állam így támogatja a családi környezetben történő szociális ellátást. Ennek helyénvalóságáról megoszlanak a vélemények, hiszen a család, a hozzátartozók nem minden esetben képesek megfelelő ellátást biztosítani, ennek alapvető feltétele lenne a jól kialakított szociális ellátórendszer, a megfelelően orientált támogatói szolgálat. Amennyiben mégis intézményi ellátás szükségeltetik, erre csak gyermekotthonokban kerülhet sor, ám ezek nincsenek felkészülve a különféle fogyatékkal élők megfelelő szintű ellátására.

Az intézmény életében jelentős változást az 1984-es év hozott, mikor az apácák létszáma annyira lecsökkent, hogy önálló rendként nem működhetek tovább. Így került sor az áthelyezésükre, s ezek után már civil alkalmazottak végezték tovább a sok esetben bizony nem egyszerű munkát. Folyamatosan bővült a dolgozók létszáma, megváltoztak a velük szemben támasztott követelmények, a munkavégzéshez szükséges képesítéseket szereztek, de ekkor még mindig csupán az egészségügyi ellátás dominált, egyetlen dolgozó tevékenykedett nevelőként, mondván, hogy az ellátottak köre iskolalátogatási kötelezettség alól mentesített. Megszaporodtak viszont az intézményi kereteken belül szervezett kulturális események, kirándulások, ami már egyfajta nyitást jelentett. Igaz, szerintem ennek célja nem az ellátottak szükségleteinek kielégítése volt, inkább a rendszer elvárásainak való megfelelés. Ami a munkaterápiát illeti, az intézmény kertészetet és ún. mellékgazdaságot (sertértelepet) működtetett. Az ezekből adódó feladatokat a gondozottak látták el, a terményeket, a húst is saját konyhán használták fel.

Ma ez már az előírások szigorodása miatt nem lehetséges.

Jelentős változás volt az intézmény működésében, hogy a rendszerváltás után az ún. decentralizáció keretében megszüntették a járási hivatalokat. Így 1991-ben a mi intézetünk is (és itt használom utoljára ezt a kifejezést) jogalanyiságot kapott, vagyis a kerületi hivatal irányítása mellett, de önálló költségvetési egységként saját vagyonnal rendelkező intézménnyé váltunk. Egyfajta humanizációs törekvésként értékelhető, hogy az intézmény már Ekecsi Szociális Otthon néven működött tovább.

Az egykori tulajdonosok számára 1992-ben lehetőség nyílt a restitúciós folyamat keretén belül visszaigényelni elkönfiskált vagyonukat. Így történt, hogy a kastélypark és maga a kastély épülete néhány régi gazdasági épülettel együtt, hosszú eljárás keretén belül ismét magántulajdonba került. A telkekkel együtt a rájuk korábban épített épületek sorsa is ez lett. A kastély épületét egy 10 évre szóló bérleti szerződés értelmében továbbra is az otthon használhatta.

Az első szemléletváltás az intézmény életében akkor következett be, mikor az otthon vezetését 1995-ben Jana Novotná igazgatónő vette át (megjegyzendő, hogy ő az egyedüli szlovák származású az igazgatók nem túl hosszú sorában). Az ő vezetése alatt nyitott az otthon a társadalom felé, főképp regionális szinten. Egyre nagyobb hangsúlyt fektettek az egyéni szükségletek figyelembevételére, de még mindig az intézményi kereteken belül szervezett élet volt az elsődleges szempont.

Az igazgatónő nem tudott megbirkózni az egyre sűrűsödő és bonyolódó feladatokkal, a rendszerváltás utáni változásokkal. Így kerülhettem nyílt pályázatással 2001 júniusában az otthon vezetői székébe.

Az első évek a tapasztalatszerzésről szóltak, bár nem volt teljesen ismeretlen előttem az értelmi fogyatékkal élők világa, hiszen a kinevezésem előtt 8 évig speciális iskolában tanítottam. Hamar fel kellett ismernem, hogy a szociális ellátás nagy reformok előtt áll, s az egyéni szükségletek fognak előtérbe kerülni. Keresni kezdtük hát a lehetőségeket, hogyan nyithatnánk még nagyobb mértékben a társadalomba való beilleszkedés, az integráció irányába. Egyre több rendezvényt szerveztünk az otthon falain kívül, az üdülések, kirándulások már nem csupán a bennünket fogadó, nem túl magas minőséget nyújtó volt úttörőtáborok szolgáltatásaira korlátozódtak.

Külföldön is partneri kapcsolatokat alakítottunk ki, elsőként a Táplánypusztai Dr. Piróth Endre Mentálhigiénés Otthonnal, majd a cseh Lidmanyi Szociális Otthonnal (Ústav sociální péče Lidmaň). A táplánypusztai partneri kapcsolat eredményeként folyamatosan részt vehettünk a Magyar Speciális Olimpia Szövetség versenyein az otthon mellett működő SK Habilitas Sportklubunkkal, majd felvételünket is kértük a szlovák szövetségbe.

A szakmai rendezvényeken való részvétel eredményeként több anyaországi intézménnyel is kapcsolatba kerültünk, pl. a Zsirai Értelmi Fogyatékosok Otthonával, a Szentgotthárdi Pszichiátriai Betegek Otthonával, a Kecskeméti Platán Otthonnal, a Csákány-

doroszlói Értelmi Fogyatékosok Otthonával, a Szakolyi Értelmi Fogyatékosok Otthonával, a Püspökladányi Napfényes Sziget Integrált Intézménnyel, Csehországban egy pilseni (Plzeň) és egy osztravai (Ostrava) szociális otthonnal, valamint a Marosvécsi Neuropszichiátriai Rehabilitációs központtal Erdélyből és a Bácskossuthfalvi Otthonnal is a Vajdaságból.

Ezek az intézmények egytől egyig olyan értékeket képviselnek, amelyekből meríteni tudtunk, ahogy ők is tanulhattak a mi tapasztalatainkból.

2004-ben ismét nagy változás következett az otthon életében, hiszen az ún. delimitáció során fenntartóváltás történt: Nagyszombat Megye Kerületi Önkormányzatának szárnyai alá kerülünk, ez az állapot a mai napig érvényes. Jogalanyiségünket és önálló költségvetésünket megtarthattuk, de ami az ingatlanok tulajdonjogát illeti, az addigi saját tulajdonú épületeink megyei, közvetve tehát állami tulajdonba jutottak. Közben a 10 éves bérleti szerződés nem újult meg, mivel a volt igazgatónő kezdeményezésére eljárási hibákra hivatkozva ismét megnyitották a restitúciós aktát. Ez a tisztázatlan jogi helyzet is nagyban befolyásolja a jövőre vonatkozó döntéseinket.

A folyamatos működés ennek ellenére 2007-ig biztosított volt, ám ekkor nagy szerencsétlenség ért bennünket: a kastély tetőszerkezete teljesen leégett, az épület használhatatlanná vált. A tüzet a hivatalos jelentés szerint elektromos vezeték nem meghatározható hibája okozta. Ez az esemény a mai napig jelentősen rontja az otthon szolgáltatásainak minőségét, minden jó szándékunk és tenni akarásunk ellenére is

nehezek a lakóink és dolgozóink mindennapjai. Mégis, talán épp ez az esemény gyorsította meg a folyamatot, miszerint lakóink egyre szervesebb részévé váltak a közösségünknek, hiszen a helyi önkormányzaton kívül az Apáczaszakállasi Református Egyházközség, de magánszemélyek is hathatós segítséget nyújtanak a mai napig a problémáink megoldásában. Kulturális, rekreációs és sporteseményeket szervezünk az otthon falain kívül is, külföldi kapcsolatainkkal együtt keressük a közös pályázatok nyújtotta lehetőségeket. Egyre több lakónk tud kilépni a munkaerőpiacra, így betagozódva a helyi közösség mindennapjaiba. Működésünket a kastély melletti államilag épített épületben és egy bérelt ingatlanban tudtuk folytatni, emellett a helyi önkormányzat az apáczaszakállasi óvoda egyik szárnyát is rendelkezésünkre bocsátotta. Ez jó döntésnek bizonyult, már csak abból a szempontból is, hogy az óvodáskorú gyermekek családjukkal egyetemben némiképp betekintést nyerhettek a mindennapjainkba, felismerhették, hogy a fogyatékkal élő ember semmilyen veszélyt sem jelent a közösségre, csupán élni akar.

2008-tól „éljük a jövőt”

Talán furcsa a cím, de úgy vélem, hűen tükrözi az elmúlt 12 évben tett erőfeszítéseinket. A tüzeset után végleges megoldást kellett találni a kialakult állapotra. Az Európai Unió 2007–2012-es pályázati programidőszakában lehetőségünk nyílt megismerkedni az intézményi férőhelykiváltásra – kitagolásra – vonatkozó pályázati kiírással. A fenntartóval egyetemben mérlegeltük a lehetőségeket, és végül 6 szlovákiai intézménnyel együtt úgy döntöttünk, részesei leszünk az ún. pilot-projektnek. Megoldást kerestünk a lakhatásra, de lehetőséget láttunk arra is, hogy a szemléletváltás folyamata intenzívebb legyen, hiszen a pályázat biztosította a dolgozók képzésének feltételeit is. Sajnos a folyamat nagyon elhúzódott, a pályázati kiírás csak 2012-ben látott napvilágot. Ennek ellenére töretlen lelkesedéssel kerestük a megoldást a fenntartóval, ingatlanokat kerestünk, találtunk, vásároltunk. Így tudtunk 2015-ig 3 alkalmas telket vásárolni, az önkormányzattól megvettük az általunk használt óvodai szárnyat, ugyancsak az önkormányzattól megvásároltunk és felújítottunk egy ingatlant az időközben létrehozott nappali foglalkoztatónk számára. A megvásárolt telkeken 6 fős lakóotthonok építését terveztük. Az is kiderült, hogy a pályázati kiírás értelmében az eredeti ingatlanokban nem nyújthatunk szociális szolgáltatást, vagyis el kell hagynunk az eddig használt objektumokat. Állapotukat és a tulajdonviszonyokat ismerve ez nem is nagy baj, csak a döntés vált könnyebbé számunkra. A pályázat során egészen addig jutottunk, hogy 2015 végére hosszas közbeszerzési folyamat után kivitelezőt választottunk. Így a felújításra szánt óvodai szárnyat elhagytuk, 2 bérelt családi házban folytatva a lakóink ellátását. Ez újabb mérőföldkő volt, hisz ezeknek a házaknak a lakói szerves részévé váltak a község életének. Átvaluk lassan megszűnnek a lakosság előítéletei is. A kitagolás hatalmas életminőségbeli javulást eredményezt az egykor kötött lakóink számára is: a szemléletváltás, a dolgozók

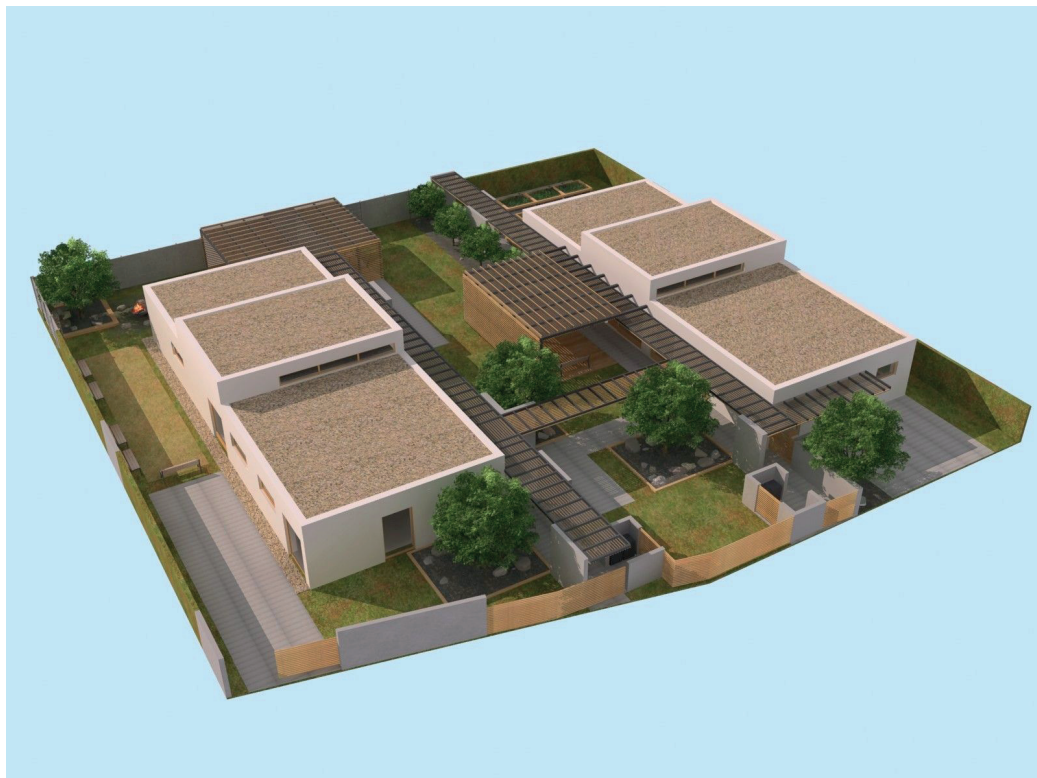
gondos megválasztása, az alacsonyabb létszám sokkal szorosabb szociális kapcsolatokhoz vezet.

Miért is mondtam a címben, hogy már éljük a jövőt? Mert a folyamat sajnos megszakadt, a kivitelezők elálltak a szerződéskötéstől, nem került sor az új lakóotthonok megépítésére. Ennek okait nem kívánom taglalni, de legfőképp a rugalmatlan pályázati és közbeszerzési folyamatnak köszönhető. Használatban kellett hagynunk tehát a bérelt házakat, ahol bár a korábbiaktól jobb, de nem ideális feltételekkel folytattuk a munkát. Modellezni kezdtük a hagyományos életmódot, az ellátottak lakásaikat elhagyva a foglalkoztatóban végzik napi teendőiket, szövést, papírfonást, főzést tanulnak, kerámiákat gyártanak, takarítanak, tanulják a háztartás működéséhez szükséges mindennapi teendőket, vagyis készülnek az önállóbb életre.

Éljük tehát a jövőt, hisszük, hogy ez a számunkra járható út, sőt, most már az egyetlen út.

Ami még vár ránk, az a remény, hogy az ismételten megjelent pályázati kiírás értelmében beadott kérvényünket kivitelezhetővé is teszik. Jelenleg ott tartunk, hogy a 2016 utáni időszakban újabb ingatlant vásároltunk, mivel megváltoztak a feltételek, már csupán 2 lakóotthon építhető egymás szomszédságában, ami maximum 2 x 6 fő elhelyezését jelenti. 5 telken tudunk építeni, ami 60 lakónk számára nyújt megfelelő lakhatást. Ahhoz, hogy elérjük az eredeti 66 fős létszámot, ingatlanok bérlésére lesz szükség a megye területén. Ezekben a leendő lakásokban, házakban a lakók a képességeiknek

megfelelő támogatást kaphatnak. 2017-ben megyei fejlesztés keretén belül újabb ingatlant vásároltunk, ahol az otthon igazgatósága működik, de a jövőben szociális tanácsadást is nyújtunk a helyi közösség számára.

Zajlik a közbeszerzés, jövőre megtörténhet a kivitelezés, ami után valóban minőségi szolgáltatást nyújthatunk. Ezzel a koncepcióval egyelőre csak néhány intézmény rendelkezik Szlovákia területén, így úttörői lehetünk az ily módon működtetett rendszernek az országban.

Bízom benne, hogy az idő minket igazol, az erőfeszítések nem voltak hiábavalóak, s néhány év múlva arról számolhatok be, hogy meg tudtuk teremteni a minőségi élethez való feltételeket a szociális szolgáltatásra hagyatkozók számára.

Irodalom

TOKÁROVÁ, A. a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*, Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003.

CANGÁR, M.: Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť ako východisko ľudsko-právneho prístupu v poskytovaní sociálnych služieb, *Integrácia*, 3–4/2015.

JOG, KOMMENTÁR ÉS MÓDSZERTAN

- *Matolcsi-Papp Zoltán*
A falu- és tanyagondnoki
szolgáltatás szakmai támogatása
Gondolatok a módszertani munka margójára 189

- *Lókucza Sándor*
Fiatalok az ügyészségen
Interjú Dr. Lendel Judit ügyésszel 201

- *Busi Zoltán*
Gyermekek ellátása vészhelyzetben
COVID-19 – A család- és gyermekjóléti szolgáltatók működése
a veszélyhelyzet alatt – kutatási jelentés 213

- *Szarka Attila*
Gyermekevédelmi 238

- *Szloboda-Kovács Emese: Hogyan éljük túl a koronavírus-járványt?*
Stratégiaiák szülőknek, pedagógusoknak 242

Matolcsi-Papp Zoltán

A FALU- ÉS TANYAGONDNOKI SZOLGÁLTATÁS SZAKMAI TÁMOGATÁSA

Gondolatok a módszertani munka margójára, egy szakértő szemével

*„Nem mindig lehet megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet.”
(Bethlen Gábor)*

Ki is az a szakértő?

Nem kedvelem ezt a megnevezést; nehéz a kellő alázattal megfelelni ennek az igen fontos státusznak, valamint a belőle következő elvárásoknak. Hogy milyen a jó szakértő, azt nem tudnám megmondani, de saját belső elvárásaimat megfogalmazhatom. Azt gondolom, a szakértőség egyfajta attitűd. A szakértői munkát – most a falu- és tanya- gondnoki szolgáltatásra fókuszálva – olyan alapelvek mentén tudom elképzelni, amelyeket Carl Rogers, a humanisztikus pszichológia egyik alapító atyja fogalmazott meg: **empátia, tolerancia, kongruencia**. A szakértő segít, támogat, tanít és tanul; szakterületét ismeri, érti, támogatja és fejleszti; vertikálisan és horizontálisan is kapcsolatban van a területével. Hogy pontosabban fogalmazzak, ehhez az alábbi készségeket és képességeket tartom elengedhetetlennek:

- kommunikációs, előadói és íráskészség;
- innovativitás, proaktivitás és produktivitás;
- ismerje a szakterületét, annak szereplőit, szolgáltatóit és fenntartóit, hatósági szereplőit, állami és civil társszervezeteit, s velük ápoljon rendszeres szakmai kapcsolatot;
- írjon, adjon elő, legyen jelen, vagyis vegyen részt a kiadványok, útmutatók, ajánlások elkészítésében, szakmai napokon, konferenciákon, műhelyeken adja át megszerzett tudását, összegyűjtött információit;
- legyen naprakész, és lásson előre (jogszabályok, szakmai szabályozók);
- kutasson, szervezzen, fejlesszen és támogasson.

Így leírva ez elsőre túlzásnak tűnhet, de az elmúlt évek tapasztalatait összegezve kijelenthetem, hogy ez a tevékenység olyan kompetenciákat igényel, melyek nélkül a szakmát felelősséggel támogatni nem lehet. A falu- és tanya- gondnoki szolgáltatás kevésbé részletesen szabályozott, éppen ezért igényli a beavatkozást, a jelenlétet és a szakértő tudást. Bőven akad tehát feladat. Mielőtt azonban erre kitérnék, nézzünk rá

kissé távolabbról, jogszabályi oldalról a dologra. Az illetékes Kormányhivatal kirendelő végzése, valamint a 369/2013. (X. 24.) Kormányrendelet a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók, intézmények és hálózatok hatósági nyilvántartásáról és ellenőrzéséről szóló 37. § (1) bekezdése, továbbá a 316/2012. (XI. 13.) Kormányrendelet a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóságról 5. § (1) bekezdés a) pontja alapján a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság (továbbiakban: Főigazgatóság) kirendelt szakértőként működik közre többek között a falu- és tanyagondnoki szolgálatok ellenőrzésében, melynek fókuszában a Főigazgatóság Módszertani Főosztályának szempontjából a jogszabályi megfelelés mellett a szakmai koncepció és a gyakorlati megvalósulás áll. A módszertani munkának azonban ez csak az egyik pillére. A második pillér, amikor a Főigazgatóság kirendelt **szakértőként elvégzi egy adott szolgáltató által működtetni kívánt falu- vagy tanyagondnoki szolgáltatás szakmai programjának véleményezését**. Ebben az esetben a véleményezésre az adatmódosítási és szolgáltatói nyilvántartásba való bejegyzés miatt került sor.

A harmadik pillér a **szakmafejlesztés, a szakmai támogatás**. Jelen tanulmányban az említett három pillér közös pontjait és az ezekből következő feladatok tapasztalatait szeretném bemutatni.

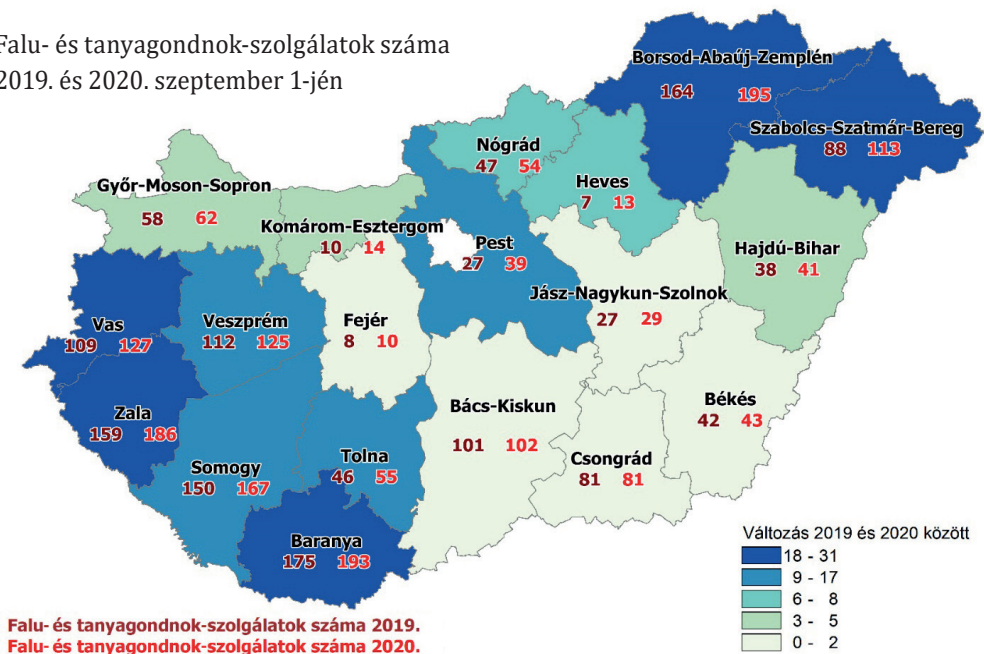
Mind a módszertani ellenőrzés, mind pedig a szakmai program véleményezése visszaigazolta, hogy a szolgáltatóknak szükségük van a folyamatos támogatásra. Különösen fontos ez a falu- és tanyagondnoki szolgáltatást nyújtók számára. Az ő munkájuk célja az aprófalvak és a külterületi vagy egyéb belterületi, valamint a tanyasi lakott helyek intézményhiányából eredő hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatáshoz, valamint egyes alapszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása, továbbá az egyéni, közösségi szintű szükségletek teljesítésének segítése.¹ Azok a hátrányok és szükségletek, melyek a jogszabályban meghatározott aprófalvakban, az igénybe vevői körben megjelennek, szakmai szempontból leképeződnek a szükségletek kielégítésére törekvő szolgáltató oldalán is. A „végeken” gyakran tapasztaljuk az információhiány vagy a tájékoztatás hiánya okozta szakmai deficiteket.

„Több mint 25 éves szakmai tapasztalatom a szociális szférában egyértelműen nyilvánvalóvá tette, hogy az információk, a tudás, az ismeretek továbbadása, áramoltatása, működésben tartása az egyik legnagyobb szüksége a szociális ágazatban dolgozóknak, de sajnos ez az egyik gyengesége is a szociális szolgáltatási rendszerünknek. Ezért a módszertani intézmények szerepe a kezdetektől felértékelődött, egészen a megszűnésükig próbálták a mutatkozó információs szükségleteket kielégíteni, új módszerek, jó gyakorlatok terjesztését segíteni.” (Kozma Judit, Falugondnokok Vas és Vas és Győr-Moson-Sopron Megyei Egyesülete)

¹ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 60. § (1)–(3).

A 2020. szeptember 1-jei adatok alapján jelenleg 1650 falu- és tanyagondnoki szolgáltatás rendelkezik működési engedéllyel. Ebből 491 tanyagondnoki, 1159 pedig falugondnoki szolgáltatás. Ennek a magas számnak egyik oka a szolgáltatásra irányuló állami támogatás mértékének növekedése, a másik pedig a 2020. január 1-jén bekövetkezett jogszabályváltozás, melynek során az eddigi 600 főben maximált települési lélekszámhatár 800 főre emelkedett. Ez alapján a falugondnoki szolgáltatás 800 lakosnál kisebb településen működtethető. Amennyiben a falugondnoki szolgáltatás létesítését követően a település lakosság száma 10%-ot meg nem haladó mértékben emelkedik 800 lakos fölé, a szolgáltatás tovább működtethető.² Ilyen jelentős, a falugondnoki szolgáltatásra irányuló változásra régóta nem volt példa, így a fent említett szakmai támogatás szükségessége is előtérbe került, hiszen a 2019-ben még kb. 1450 szolgáltató mellett most újabb kb. 250 település vált jogosulttá falugondnoki szolgáltatás indítására.

Falu- és tanyagondnok-szolgáltatások száma
2019. és 2020. szeptember 1-jén

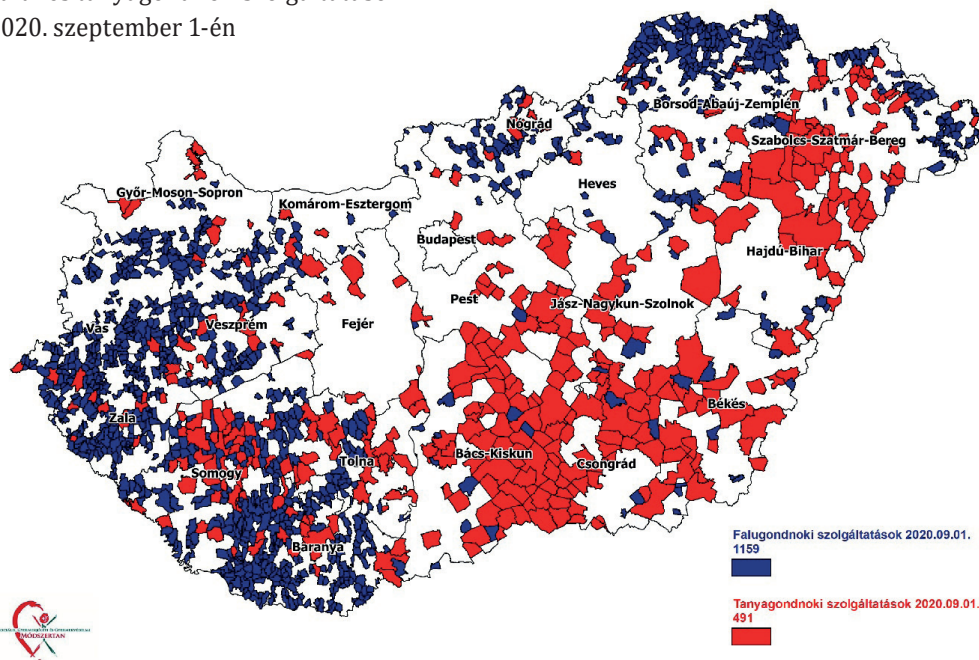
A történetiség szempontjából fontos megemlíteni, hogy bár a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló **1993. évi III. törvény** (továbbiakban: Szt.) még nem említi, 1994-ben rendeleti szinten már megjelenik a falugondnoki szolgáltatás a szociális alapszolgáltatások között. A személyes gondoskodást nyújtó intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről a 2/1994. (I. 30.) számú NM-rendelet 22. § (1) bekezdése alapján kistérségi szinten, külterületen a házi segítségnyújtás és a családsegítés egyes feladatainak ellátása falugondnok alkalmazásával is megszervezhető. Az **1997.**

² 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 60. § (2).

január 1-jén hatályban lévő Szt. 59. § (2) bekezdése alapján *(az Alapellátások címszó alatt)* 500 lakosnál kisebb településeken, illetve külterületi lakott helyen az egyes alapellátási feladatok falugondnok közreműködésével is elláthatók. Az 1999. október 1-jén hatályba került Szt. 59. § (2) bekezdése alapján *(az Alapellátások címszó alatt)* már a 600 lakosnál kisebb településen, illetve külterületi lakott helyen is elláthatók az egyes alapellátási feladatok falugondnoki szolgálat keretében. 2003. január 1-jén már egy külön paragrafusban, az Szt. 60 § (1) bekezdésében *(az Alapellátások címszó alatt)* kerül pontosításra a falugondnoki, illetve tanyagondnoki szolgáltatás. A 2005. január 1-jén hatályba került Szt. 60 § (1) bekezdése alapján *(a Falugondnoki és tanyagondnoki szolgáltatás címszó alatt)* e szolgáltatás célja az aprófalvak és a külterületi vagy egyéb belterületi, valamint a tanyasi lakott helyek intézményhiányából eredő hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatáshoz, valamint egyes alapszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása, továbbá az egyéni, közösségi szintű szükségletek teljesítésének támogatása. A 2020. január 1-től hatályba került Szt. 60 § (2) bekezdése alapján azt találjuk, hogy a falugondnoki szolgáltatás már 800 lakosnál kisebb településen működtethető, amit 2022-től 1000 lakosnál kisebb településeken is lehetővé tesz majd a jogszabályi környezet.

Falu- és tanyagondnok-szolgáltatások
2020. szeptember 1-én

A szakmai ellenőrzések alapján megállapítható, hogy kb. 98%-ban a szakmai programban rögzített szabályozás nem felel meg a hatályos előírásoknak. Az egyéb doku-

mentációk (menetlevél, tevékenységnapló) a hatályos jogszabályoknak általában megfelelnek, de velük kapcsolatban fontos a jogszabályi környezet változásának követése, ami a fenntartó és a szolgáltató közös felelőssége, ez azonban nem jelenik meg a gyakorlatban. A szakmai ellenőrzés tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a legtöbb esetben az igénybe vevők ellátásában a gyakorlatban megjelenő és a leírt koncepció egymással nincs összhangban, annak ellenére, hogy a gyakorlati megvalósulás megfelelőnek mondható: vagyis kliensközpontú szolgáltatásokkal találkoztam. Önmagában ez azonban nem elég a jogszerű működéshez. Véleményem szerint a szakmai programokban megjelenő hiányosságok döntően befolyásolhatják a falu- és tanyagondnoki szolgáltatások megvalósítását, illetve az elvárható színvonalat. Mindemellett a szakmai dokumentumok jogszabályváltozásokat nem követő, szakmai tartalmukban deficitesebb állapotokban nem képezik a szolgáltatás adekvát és jogszerű szakmai alapját, aminek okán szinte minden esetben indokolt volt a 2019-es évben a szakértői véleményekben felhívni a figyelmet arra, hogy szükséges az adott szakmai program felülvizsgálata és a jelzett hiányosságok pótlása a dokumentumban, mivel **minden szolgáltatásnak aktuálisan(!) rendelkeznie kell a jogszabályban meghatározott tartalommal készült és adekvát szakmai tartalommal tükröző szakmai alapidokumentummal**. Általánosságban az általam vizsgált dokumentumokról elmondható, hogy a szakmai programban rögzített szabályozás nem felel meg teljeskörűen a hatályos előírásoknak, vagyis a megvalósítandó és a leírt koncepció egymással nincs összhangban az újonnan induló szolgáltatások esetében sem. Sok esetben (99%-ban) hiányosság, hogy a szakmai program jellemzően nem aktuális, nem hiteles, 2019–2020-ban szinte minden esetben indokolt volt a megvizsgált programok aktualizálása és hiánypótlása. A legtöbb esetben a szakértői véleményekben felhívták a fenntartó figyelmét, hogy minden szolgáltatásnak rendelkeznie kell a vonatkozó jogszabályban meghatározott tartalommal készült és adekvát szakmai tartalommal tükröző alapidokumentummal, melynek alapfeltétele, hogy aktuális, hiteles és mellékleteivel együtt teljes legyen, ezért a legtöbb esetben kiegészítést és átdolgozást javasoltam. 2017 és 2018 után a 2019-es év tapasztalatai alapján is elmondható, hogy minél gyakoribb a jogszabályi háttér változása, annál nagyobb deficit mutatkozik a szolgáltatók szakmai dokumentumainak megfelelésében, és míg a gyakorlati megvalósításban viszonylag hamar megtörténik a „felzárkózás”, egyes dokumentációs vonatkozások aktualizálásában ez a deficit hosszabb ideig megmarad.

Mindezek fényében kijelenthető, hogy nagy szükség van a szakmai támogatásra. Most nem célom a hiányok és problémák vagy változtatási javaslatok kihangosítása, **a jelenleg működő támogatási rendszerre szeretnék csak rávilágítani**. Jelenleg 11 egyesület segíti a falu- és tanyagondnoki szolgáltatások működését. Az egyesületek közvetlen kapcsolatban vannak a szolgáltatókkal és egymással; e tekintetben országos lefedettségű hálózatot alkotnak. Segítenek a képzésszervezésben, a tanácsadásban, szakmai napok szervezésében, hálózatépítésben stb., és ahogy egy szakmai napon az egyik falugondnok megfogalmazta: „mindenben”.

Dél-Alföld	Bács-Kiskun megye	Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete
	Békés megye	Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete
	Csongrád-Csanád megye	Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete
Dél-Dunántúl	Baranya megye	Baranya Megyei Falugondnokok Egyesülete
	Somogy megye	Falugondnokok Somogy Megyei Egyesülete
	Tolna megye	Tolna Megyei Falugondnokok Egyesülete
Észak-Alföld	Hajdú-Bihar megye	Hajdú-Bihar Megyei Falu- és Tanyagondnokok Egyesülete
	Jász-Nagykun-Szolnok megye	Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete
	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Falugondnokok Egyesülete
Észak-Magyarország	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanya- és Falugondnokok Egyesülete
	Heves megye	Heves Megyei Falugondnokok Egyesülete
	Nógrád megye	Nógrád Megyei Falugondnokok Egyesülete
Közép-Dunántúl	Fejér megye	
	Komárom-Esztergom megye	
	Veszprém megye	Veszprém Megyei Falugondnokok Egyesülete
Közép-Magyarország	Pest megye	Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete
Nyugat-Dunántúl	Győr-Moson-Sopron megye	Falugondnokok Vas és Győr-Moson-Sopron Megyei Egyesülete
	Vas megye	Falugondnokok Vas és Győr-Moson-Sopron Megyei Egyesülete
	Zala megye	Zalai Falvakért egyesület
Nyugat-Dunántúl		Nyugat-Magyarországi Falugondnokok Egyesülete

„Egyesületünk, az elmúlt évtizedekben folyamatosan segíti, szakmailag támogatja a falugondnoki szolgálatokat működtető önkormányzatokat, intézményeket, civil szervezeteket, és nem csak a megyében. Jómagam 2013 óta dolgozom az egyesület munkatársaként. A falugondnoki szolgálatokat segítjük tanácsadással, információszolgáltatással, szakmai segítségnyújtással, tájékoztató rendezvények szervezésével, szakmaközi együttműködésekkel. Jelenleg részt veszünk a falu- és tanyagondnoki alapképzés lebonyolításában, valamint a kötelező kreditpontoszerző továbbképzések megszervezésében. Törekszünk arra, hogy ezeken a képzéseken a kötelező szakmai elemeken felül kapjanak a hallgatóink olyan pluszimpulzusokat, mellyel szakmai identitásuk és közösségtudatuk erősödik. Célunk, hogy olyan helyi törekvéseket és jó gyakorlatokat is mutassunk a hallgatóknak, melyeket a saját településükön ők maguk is megvalósíthatnak, melyekkel az aprófalvak éledésének »katalizátorai« lehetnek. Nem csak szakmai közösséget alkotunk. A képzéseknek, a szakmai alkalomnak köszönhetően a megyében és az országban dolgozó falu- és tanyagondnokok a szakmán belül is egységet alkotnak. Sajnos az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy ez a közösségi egység egyre nehezebben fenntartható. [...] De ki segít nekünk? Rengeteg kérdéssel fordulnak felénk a szolgáltatást végző falugondnokok, fenntartóik nem csak Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Még ennyi év után is vannak olyan helyzetek, mikor mi is kérdezzünk, konzultációt kérünk, és szerintem lesznek az elkövetkezőkben is. Annak érdekében, hogy megfelelő választ tudjunk adni, rendszeresen tartjuk a kapcsolatot a falu- és tanyagondnokokkal, a falu- és tanyagondnoki szolgálatokat fenntartó szervezetekkel, az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szociális és Gyermekjóléti Szolgáltatások Főosztályával, a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Módszertani Főosztályával. Az utóbbi időben a hozzánk és a Módszertani Főosztályhoz érkező kérdések megsokasodtak. Megyénkben az elmúlt évben 164 falu- és tanyagondnoki szolgálat volt. Ez a szám 2020 szeptemberére 195-re gyarapodott. A jogszabályi és társadalmi változások természetesen hatással vannak a falu- és tanyagondnoki szolgáltatásra. Ebből adódóan akadnak olyan kérdések, melyeknek megválaszolásához szükségünk van módszertani útmutatásra az egységes gyakorlat kialakításához.” (Lippai Szabolcsné, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanya- és Falugondnokok Egyesülete)

Szakértői munkám során számos problémával és új feladattal találkoztam. A módszertani ellenőrzések és a szakmai programok véleményezése során megértettem, hogy elengedhetetlen a személyes jelenlét, a szolgáltatók igénylik az útmutatást, a segítséget, a támogatást. A falu- és tanyagondnoki egyesületek által szervezett szakmai napok megfelelő terepet biztosítanak ehhez a személyes jelenléthez, és kijelenthetem, immár folyamatosan járom az országot a Főigazgatóság képviseletében, kisebb és nagyobb szakmai rendezvényeken is lehetőséget biztosítva a gyakorlati kérdések kibontására. Ez a módszertani támogatás egyik ága. A másik, ami szintén egyre gyakrabban igényelt személyes jelenléttel járó módszer, a fenntartók által szervezett, helyi problémákra fókuszáló esetkonzultáció, melynek során nem csupán az adott aktuális téma járható körbe, hanem a fent említett általános problémák, így például a szakmai dokumentációk

hiányosságainak kérdései is megvizsgálhatók. A szakértői vélemények kialakításakor elsődleges szempont, hogy az ott leírtak alapján a fenntartó számára könnyen módosítható, átdolgozható legyen a szakmai program. Tekintettel arra, hogy nagy számban készülnek szakmai programok hatálytalan jogszabályok alapján elkészített „rég” sablonokra, a szakértői vélemény a hatályos jogszabályi háttér alapján épül fel. A szakértői véleményben leírt tartalmak, hivatkozások sok esetben áttemelhetők egy készülő szakmai programba. A szakmai programok átdolgozásakor szükséges figyelembe venni a hatályos jogszabályi háttér által előírt terminológiát, a régi címsorok és tartalmak elhagyása mellett indokolt beépíteni a hatályos jogszabályok által előírt címsorokat és tartalmakat. Különösen fontos, hogy az általános megfogalmazás helyett kerüljenek be a szakmai programba a település helyi sajátosságai, jellemzői, szükségletei, valamint a feladatok és tevékenységek arányai.

A szakmai párbeszéd rugalmasabb kereteket enged a tudás- és információátadásnak. **A megfelelő minőségű munka érdekében elengedhetetlen, hogy a leírt és a megvalósuló koncepció egymással összhangban legyen.** A szolgáltatás szakmai programja nemcsak az engedélyezési eljárás kötelező dokumentuma, hanem olyan, a szolgáltatás szakmai kereteinek kialakításához szükséges alapdokumentum, mely a napi feladatok és tevékenységek átlátható, tervezhető és ellenőrizhető működését teszi lehetővé, valamint összhangban a munkaköri leírással, a szolgáltatást nyújtó számára is adekvát szabályrendszert mutat.

Mit várunk el a szakmai programtól, és miért?

A formai követelmények vonatkozásában ügyelni kell rá, hogy a dokumentum struktúrája, szerkezete (betűtípus, sorkizárás, tagolás, borító, tartalomjegyzék, jogszabályjegyzék, oldalszám stb.) áttekinthető legyen. A terjedelem nem, de a tartalom jogszabályban meghatározott, vagyis pontos elvárás, hogy minek kell belekerülnie a dokumentumba. Ezek az úgynevezett kötelező tartalmi elemek,³ melyeket a szolgáltató nem hagyhat figyelmen kívül; ezeket kellőképpen kifejtve, megfelelően kontextusba helyezve a dokumentumnak tartalmaznia kell. Érdemes követni az előírt tartalom jogszabályban megjelenő tematikáját (a tartalmi sorrendiséget), ettől azonban el is lehet térni, amennyiben a dokumentum ettől függetlenül tartalmazza a jogszabály által előírt tartalmi elemeket és az elvárt szakmai tartalmat. Amennyiben az utóbbi adekvát módon megjelenik a programban, a jogszabályban meghatározott tematikát nem feltétlenül kell pontosan megjeleníteni, de a dokumentumot mindenképpen áttekinthetőbbé, strukturáltabbá teheti. A jogszabályban előírt kötelező tartalmakat célszerű a helyi sajátosságok beépítésével az egyediség, az áttekinthetőség, a közérthetőség és a nyilvánosság alapelveit

³ 1/2000. (I. 7.) SzCsM-rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről, 5/A. § (1).

figyelembe véve adekvát szakmai tartalommal megtölteni, hogy az a gyakorlatba átül-tethető, valamint a mindennapi szakmai munkában alkalmazható legyen. A szakmai program kidolgozásakor törekedni kell a közérthetőségre is.

„A Főigazgatóság »maroknyi módszertani csapata« nem kevésbé hősiiesen küzd azért, hogy az információk, a tudás, az ismeretek áramoltatása folyamatos legyen oda és vissza.”

(Kozma Judit, Falugondnokok Vas és Vas és Győr-Moson-Sopron Megyei Egyesülete)

Az adminisztrációs feladatokat a Szociális Ágazati Portálon, a Portál Tudástár / Iratmin-ták oldaláról elérhető „Tevékenységnapló (falú- és tanyagondnoki szolgáltatás)” kötele-zően vezetendő dokumentum alapján kell végezni, ez a tevékenységnapló-minta mellett tartalmazza a kitöltési útmutatót is.⁴

A falu- vagy tanyagondnok távolléte esetén a munkanaplót vagy tevékenységnaplót a szolgálatot ellátó helyettes tölti ki, akit a Szolgáltatást végző (ha nem azonos a falu- vagy tanyagondnok személyével) rovatban nevesíteni is kell.

A tevékenységnapló csak a falu- és tanyagondnoki szolgáltatással kapcsolatos te-vékenységeket dokumentálja, azt is, amely nem jár gépjárműhasználattal. A menet-levél a falugondnoki autó minden megtett kilométerét eseményszerűen, időrendben doku-mentálja. A tevékenység bejegyzése esetén törekedni kell a tömör, informatív közlésre.

A tevékenység bejegyzése során használható a Szociális Ágazati Portál honlapján közzétett kódrendszer is, ennek használata azonban nem kötelező. A kódrendszer a Szakmai rendelet 39. § (1)–(3) bekezdése szerint csoportosítja a tevékenységeket. A falu- és tanyagondnoki munka sokszínűsége miatt előfordulhat, hogy olyan helyi igény kielégítését szolgáló egyedi tevékenység végzésére van szükség, ami nem, vagy csak nehezen illeszthető be a kódrendszerbe. A falu-, illetve tanyagondnoki szolgáltatás te-vékenységnaplója betekintést enged abba a személyes és bizalmon alapuló munkába, melyet gyakran oly nehéz megfogalmazni, főként adminisztrálni, vagyis bemutatni, mi is történik a valóságban. Az adminisztrációhoz használt kódtábla ugyan leegyszerűsíti a munkát, de el is fed néhány meghatározó tevékenységet. A kódtábla mellőzésével, vagyis a tényleges tevékenységek megnevezésével vezetett tevékenységnapló már több információt tartalmaz, de csak nagy ritkán találunk pl. „beszélgetés, segítő beszélgetés” bejegyzést, holott a falu- és tanyagondnok napi tevékenysége során folyamatosan kom-munikál, kapcsolatot teremt, és az általa biztosítandó szolgáltatási elemek is ezt igény-lik tőle. **A szállítás, a megkeresés és a közösségi fejlesztés is meglehetősen verbális aktivitást igényel, ez pedig kikerülhetetlenül hatással van az emberi kapcsolatok minőségére.** Amikor például a tanyagondnok munkája során csak azért meglátogatja a szolgáltatási területének vagy körzetének peremén élő lakosait, hogy megkérdezze, szükségük van-e valamire, és emellett kikérdezi, meghallgatja őket mindennapi hogy-

⁴ 1/2000. (I. 7.) SzCsM-rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről 39. § (4).

létükről, ilyenkor nem csupán egyféle tevékenységet végez. Nem csak „megkeres”, nem csak „vizitel”. Ilyenkor a tanyagondnok a felkeresett személyt egy közösséghez kapcsolja, és miközben meghallgatja, a tevékenységnaplóba nehezen lejegyezhető, de annál fontosabb **mentálhigiénés tevékenységet végez**.

A falugondnoki szolgáltatás Európában egyedülálló „jó gyakorlat”, hungarikum, a vidékfejlesztés fontos része, nemcsak egy hiánypótló lehetőség a vidéki területek elnéptelenedésének kezelésére, a helyi infrastruktúra és szolgáltatáshiány orvoslására, hanem élhetőbbé teszi a kistelepülésekre jellemző életformát.

Sokat dolgozom azon, hogy a szolgáltatást sújtó előítéleteket eloszlassam, hogy láthatóvá váljon a munka valódi jelentősége. Gyakran hallom azt a kijelentést, hogy a falugondnokság tulajdonképpen ingyenes taxiszolgálat. Nos, a gyakorlat messze túlmutat ezen az előítéletesen megfogalmazott tevékenységen. Minden szolgáltatásnak, szolgáltatónak, településnek, régióknak vannak sajátos jellemzői, melyek, mint egy **szociális ujjlenyomat**, az ott jelentkező igényeket, lehetőségeket egyedivé teszik. Ezek lehetnek földrajzi, demográfiai, etnikai, egzisztenciális különbségek, de még számos sajátos körülmény is szóba jöhet (például infrastrukturális vagy akár a humánerőforrásból adódó lehetőségek vagy nehézségek), melyek a szolgáltatást befolyásolják.

„Szoktuk mondani, hogy ahány ember, annyiféle. Nos, ez a falu- és tanyagondnoki szolgáltatásra is igaz. Egy település életét és működését nagyon sok tényező határozza meg. Három dolgot emelnék ki: a területi adottságok, az ellátottságot és a lakosság összetételét. Azért ezeket, mert meglátásom szerint ez a falu- és tanyagondnoki szolgáltatás kiindulópontja, minden más ezután következik. A szakmai programok lényeges pontja, hogy mennyire tud a település igényei szerint írni, mivel a későbbiekben a fő szabályok mellett a szolgáltatás elsődlegesen aszerint kell működni. Mert a falugondnok elsődlegesen ezekből gazdálkodik. Falugondnok az, aki a munkáltatójától megkapja a munka végzéséhez szükséges felhatalmazást, elvégzi a falu- és tanyagondnoki alapképzést, ahol sok fontos dolgot megtanulnak a hallgatók, ami a mindennapi munkájukat segíti. Keretszabályokat, etikai szabályokat, a kötelező dokumentáció vezetését, jogokat és kötelezettségeket. Más a gyakorlat a várostól tíz vagy ötven kilométerre lévő településen, mint egy előregedő településen, ahol nincs házi orvos, óvoda és iskola. Más egy olyan járásban, ahol majd' minden településen dolgozik falugondnok, és más ott, ahol a legközelebbi gondnok kolléga negyven kilométerre van. Más az 50 fős településen, és más egy 800 fős településen a munka. Más a szabolcsi tanyákon, és más a hajdú-bihari tanyavilágban. Mindenütt különbözőek a hangsúlyos feladatok, de a legtöbb esetben igaz, hogy a falugondnok alapvetően egyedül végzi a munkáját. Sokszor ő az egyetlen kapocs a lakosok számára az ellátórendszerek felé.”

(Lippai Szabolcsné, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanya- és Falugondnokok Egyesülete)

A falu- és tanyagondnoki szolgálatok feladatkörét nem lehet általánosítani, lokálisan más és más feladatok határozzák meg az egyes településeken megjelenő tevékenységeket. Célom, hogy ennek jelentőségét artikuláljam.

„Az ember csak egészen kicsiny feladatot kap, és bajunk az, hogy túl sokat akarunk megoldani, ahelyett, hogy a kicsinyt észrevennénk.” (Hamvas Béla)

A mentálhigiénés tevékenység nem ragadható ki a napi feladatok közül, mert ez bizalmi alapú, ellátottcentrikus, személyközpontú, a szolgáltatás közben megvalósuló tevékenység, melynek célja a lelki egészség megtartása, hogy az ellátott képes legyen harmonikus szociális kapcsolatokat fenntartani.

„A mentálhigiéné szemlélet, amely a proszociális értékeknek, valamint az élet minőségének, az életigenlő magatartásnak a támogatására irányul. Ezáltal hozzájárul az erkölcsi értékek megszilárdulásához, az önpusztító, destruktív és aszociális megnyilvánulások és minták gyakoriságának mérséklődéséhez is.” (Magyar Mentálhigiénés Szövetség)

„A mentálhigiéné alakuló, szerveződő szemlélet és elméletrendszer, interdiszciplináris megközelítésmód, amely a pszichés működészavarok megelőzési lehetőségeire és az egészséges lélektani folyamatok és személyközi kölcsönhatások fejlesztésére vonatkozik, illetve társadalmi gyakorlat, amely intézmények, szervezetek, embercsoportok – magukat egészségesnek érző emberek – mozgósítására és megváltoztatására irányul.” (Buda Béla)

„A mentálhigiéné egészségközpontú szemléletmód, elméleti és gyakorlati tudás, ezen nyugvó felelősség egészségünk megóvásáért (primer prevenció) és erre vonatkozó magatartáskultúra [...], többlettudás az emberi tényezőről.” (Klinikai Pszichológiai Szakmai Kollégium)

„A mentálhigiéné feladata a humanisztikus, egész emberkép restitúciója, helyreállítása elméletben és gyakorlatban, társadalmi méretekben, minden humán diszciplína együttműködésével.” (Tomcsányi Teodóra)

„A mentálhigiéné modern tudomány, azontúl bizonyos világkép, értékszemlélet, gyakorlat és magatartásmód. Művelői szerint az emberek lelki problémái mérsékelhetőek, illetve megelőzhetőek. A mentálhigiénés szemlélet és gyakorlat általánosságban az életminőség javítására irányul, közvetve és közvetlenül segíti a lelki egészség (ki)fejlesztését, megóvását és fönntartását.” (Grezsa Ferenc)

A fenti definíciókat olvasva kitűnik, milyen fontos eleme ez a szolgáltatásoknak, s mennyire kapcsolódik az összes tevékenységhez. **S bár ez a tevékenységnaplóban nem mindig jelenik meg, fontos, hogy a napi rutin során tudatosan alkalmazzuk.**

Meg kell még említeni, hogy a falu- és tanyagondnoki szolgálatok kiemelt és sajnos kevésbé látható feladatot vállalnak az idősek ellátásában. Tekintettel arra, hogy a szolgáltatás jellemzően előregedő településeken működik, fontos lenne, hogy láthatóvá váljon ez a típusú munka is. Ki merem jelenteni, hogy csak az idősekkel kapcsolatos feladatok (és ezalatt most nem a gyógyszerkiváltást és bevásárlást értem) bőven lefednének egy „gondnoki” munkakört, akkora az igény a személyes jelenlétre, a kapcsolódásra. A falu- vagy tanyagondnok nem csupán meglátogatja a település lakosait, hanem ezzel a személyes jelenléttel a közösségbe is kapcsolja őket.

Az általam megismert szolgáltatók gyakran erejüket meghaladó munkamennyiséggel küzdenek meg nap mint nap, nehezítő körülmények mellett. A falu- és tanyagondnoki szolgáltatás közösségfejlesztő tevékenysége jelenleg alig tapintható, elengedhetetlen hát a szolgáltatókkal és fenntartókkal történő folyamatos szakmai párbeszéd, ahogy elengedhetetlen az együttműködés közöttük, a Főigazgatóság Módszertani Főosztálya, az EMMI szakfőosztálya és a falu- és tanyagondnoki egyesületek között is. Az elmúlt 30 évben gyökeresen megváltoztak a szolgáltatás körülményei, jelen pillanatban is jelentős változások tanúi vagyunk. S bár nem vagyok idealista, inkább realista, mégis hiszem, hogy jelentős segítséget nyújthatunk a rendszeres, strukturált módszertani és szakmatámogatási együttműködések eredményeképpen. Igazságtalan lenne most itt bírálni a jelenleg működő támogatási rendszert, tudva, hogy sokkal nagyobbak az elvárások, mint a lehetőségek, Bethlen Gábor szavaival élve mégis **meg kell tenni, amit lehet** – ahogy Hamvas Béla mondta: **azt a kicsiny feladatot**, amit most el tudunk végezni.

Ez a dolgom, ez a feladatom.

Most ősszel magokat ültettem a kertemben, nem is látom már a nyomukat, de öntözöm őket, abban a reményben, hogy tavasszal kibújnak a földből, s nyárra talán szárba szökkennek.

Lókucza Sándor

FIATALKORÚAK AZ ÜGYÉSZSÉGEN

Interjú Dr. Lendel Judit ügyésszel

„A nevelési cél, a személyiség-korrekciónak, a személyiségfejlesztésnek, az oktatásnak és a nevelés tekintetében nagyon fontos a javítóintézet szerepe.”

Dr. Lendel Judit

Az utóbbi évek statisztikai adatait szemlélve megfigyelhető, hogy csökkent a javítóintézetekben letartóztatásban lévő fiatalkorú bűnelkövetők száma, miközben egyre több fiatalkorú kerül a korábbi házi őrizet és lakhelyelhagyási tilalom közelmúltban összevont intézkedéseként ismert bűnügyi felügyeletbe. Sokszor felmerül a kérdés, hogy mi szolgálja jobban egy több bűncselekményt is elkövető fiatalkorú érdekét a fejlődés szempontjából: ha otthon kell tartózkodnia a büntetőeljárás befejezéséig, elektronikus nyomkövető eszközt viselve, vagy ha zárt intézményben, szigorú keretek között, felkészült, diplomás nevelők és pedagógusok áldozatos munkájának segítségével fejlődhet, javulhat a személyisége. A fiatalkorúak esetében gyakran tapasztalható, hogy nem veszik komolyan, ha enyhébb intézkedést vagy büntetést szab ki rájuk a bíróság, így adódik a kérdés, hogyan valósul meg ezáltal a nevelési célzat. Emellett az is érdekelt, hogy milyen tényezők fennállása esetén kerülhetnek javítóintézetbe. A fiatalkorúak büntetőeljárásaiban kiemelt szerepe van az ügyésznek, ezért kérdéseimmel megkerestem a fiatalkorúak vezető ügyészét, aki egyúttal a kerületi vezető-helyettes ügyész, **Dr. Lendel Juditot** a Budapesti I. és XII. Kerületi Ügyészségen, aki exkluzív interjú keretében betekintést nyújtott az ügyészi munka háttérébe egy fiatal őrizetbevételétől kezdve egészen a vádirat benyújtásáig, emellett szóba került a javítóintézet szerepe a büntetőeljárásban, illetve a gyermekvédelem jelenlegi helyzete is.

Fiatalkorúak ügyészeként milyennek ítéli a fiatalkorú bűnelkövetés helyzetét Magyarországon a korábbi évekhez viszonyítva?

Tapasztalataim szerint a bűnözés szerkezeti megoszlása nem igazán változott az utóbbi években. Mindig is volt az a nagyobb elkövetői kör, az egyszeri bűnelkövetőké, akik csekélyebb tárgyi súlyú bűncselekményeket, például áruházi lopásokat, garázdaságot, egymás elleni erőszakot, könnyű testi sértést, esetleg mikor a bántalmazást követően

8 napon túl gyógyuló sérülést szenved a sértett, súlyos testi sértést követnek el; nagyon sok a kábítószerrel való visszaélők száma is. Ezek az ügýtípusok mindig is jelen voltak itt a fővárosban. Kisebbszámú fiatalokorú elkövető az, aki már úgymond kriminológiai visszaeső, tehát még nem a törvényi feltételek teljesülése alapján visszaeső, de már több alkalommal követett el bűncselekményt. Esetükben a motivációt tekintve a haszonszerzés lehet a célzat, sok esetben a családi közeg nem visszatartó erő, a kortárs csoport negatív hatása alatt állnak. A bűnelkövetők közül sokan gyermekotthonban élnek, nincs olyan felnőtt az életükben, aki hatással lenne rájuk, ez a második kör. A harmadik típusba sorolnám – amennyiben lehet ennyire sematikusan tipizálni a bűncselekményeket – a nagyon súlyos bűncselekményt elkövetőket: lehet ez egyszeri, illetve visszaesőként elkövetett cselekmény. Sok esetben megfigyelhető, hogy a fiatalok az éjjeli utcán késsel, bántalmazással fenyegetik a sértetteket gyakran néhány ezer forintos telefonért, készpénzért, de volt olyan eset, amikor márkásabb cipő, sapka megszerzése volt a céljuk. Több esetben felnőtt sértettektől raboltak. Tehát nemcsak pusztán vagyon elleni, hanem vagyon elleni erőszakos bűncselekményt követnek el. Ez már nagyobb súlyú bűncselekmény, ha csoportosan, többen követik el, a törvényi büntetési tétel keret kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés. Emellett viszonylag sok a kifosztás. Ezekben az ügyekben, például éjjel a buszon, villamoson alvó sértettek zsebéből veszik el a mobiltelefont és a pénztárcát, egyéb értékeket. Több olyan ügyünk volt, ahol jól szituált, rendezett családi háttérű, kábítószer-kereskedő fiatalokorúak voltak az elkövetők. Emellett van olyan ügyünk, amikor többen fegyvernek látszó tárgyral raboltak az éjszakai órákban közterületen. Náluk nem feltétlenül a haszonszerzés a cél, hanem egyfajta élményszerzés. A fiatalokorúak esetében megfigyelhető, hogy az elkövetéskor egymást erősítik a szándékukban, bevonják egymást a bűncselekmény elkövetésébe. Az ügyek nagyon nagy többségére, mivel ebben az életkorban a kortársak befolyása érvényesül, a csoportos elkövetés jellemző. Ezek az elkövetési típusok mindig is jelen voltak a fiatalokorú elkövetőknél. Az utóbbi években egyébként összességében csökkent a fiatalokorú bűnelkövetők száma.

A Budapesti Javítóintézetbe bekerülő fiatalokorúak esetében a leggyakoribb bűncselekménytípus a lopás, a rablás és a kifosztás, minimális gyakorisággal van jelen szexuális erőszak, kábítószer-birtoklás és emberölés kísérlete. Hasonlónak látja a gyakoriságot az Önhöz kerülő bűnügyekben?

Az a jéghegy csúcsa, mikor a fiatalokorú letartóztatásba kerül, javítóintézetbe vagy büntetésvégrehajtási intézetbe. Ezen ügyek nagy többsége az itt felsorolt különösen súlyos, a kiemelkedő tárgyi súlyú vagy például a sorozatos elkövetési mód miatt súlyosnak számít: rablás, sorozatban elkövetett vagyon elleni bűncselekmény, esetleg kábítószer-kereskedelem vagy a korábban említett kifosztás büntette. Az ún. zseblogás is olyan jelentős bűncselekmény, ami miatt több elkövető került kényszerintézkedés hatálya alá.

A letartóztatás feltételei a fiatalkorúaknál nemcsak azok az általános okok, amelyek a felnőttek letartóztatására is vonatkoznak, hanem még egy feltételnek meg kell felelni, mégpedig annak, hogy ún. különös tárgyi súlyú bűncselekményről legyen szó. Ez a fiatalkorúaknál egy speciális rendelkezés, ami például az útonálló módon elkövetett vagy a sorozatjellegű cselekményekre, a különösen erőszakos bűnesetekre vonatkozik. A bűncselekmény jellegének és az elkövető személyiségének együttes vizsgálatakor lehet megállapítani, hogy különös tárgyi súlyú bűncselekményről van-e szó. A különös tárgyi súly megvalósulásakor lehet aztán vizsgálni az eljárási törvényben meghatározott letartóztatási indokokat: fennáll-e például bűnismétlés, szökés-elrejtőzés vagy befolyásolás veszélye.

Az esetek többségében a letartóztatásban lévő fiatalkorúak nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmény, például a kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő rablás elkövetői. A fiatalkorúak esetében a büntetési tételek enyhébbek, mint az ugyanazt elkövető felnőttkorú elkövetőké. A rájuk vonatkozó büntetési tétel életkor szerint is differenciált. Tehát a kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő rablást elkövető, 16. életévét nem betöltött fiatalkorúra vonatkozó büntetési tétel 1 hónaptól 5 évig terjedő szabadságvesztés.

Hogy minden olvasó számára világos legyen, kérem, avasson be abba, hogyan működik az ügyészi folyamat, miután egy rendőrkapitányság őrizetbe vesz egy fiatalkorút: hogyan, milyen lépések során jut el az ügy a bírósághoz?

Amikor egy fiatalkorút őrizetbe vesznek, a kapitányságok parancsnokai felveszik velem a kapcsolatot, akár hétvégén is, elmondják, hogy milyen cselekményről van szó, kik az elkövetők, és hogy mikor történt az őrizetbe vétel. Ezt követően kerül sor a kényszerintézkedésre vonatkozó indítványtételre az ügyészség részéről, az őrizetbe vétel 72 órás időtartamán belül. A fiatalkorúakra speciális szabályok vonatkoznak, fontos, hogy a bűnügyi őrizet is minél rövidebb ideig tartson, és csak a legszükségesebb esetekben kerüljön rá sor. Amennyiben nem indokolt a kényszerintézkedés, utasítást adunk az őrizetbe vétel megszüntetésére; amennyiben igen, a nyomozó hatóság elvégzi a még általunk előírt szükséges nyomozást, ilyenkor már rendelkezésre áll a feljelentés, a sértetti és gyanúsított kihallgatás, a legfontosabb bizonyítékok. Ki kell rendelni egy védőt, akinek a gyanúsított kihallgatáson ott kell lennie, a nyomozó hatóságnak fel kell kutatnia, hogy ki a fiatalkorú törvényes képviselője – nem biztos, hogy a szülő, lehet, hogy gyermekvédelmi gyámja van. Ha a gyám éppen nem elérhető, akkor ügygondnokot kell kirendelni, akit értesíteni kell, hogy a fiatalkorút mikor hallgatják ki gyanúsítottként. Ezt követően a nyomozó hatóság összeállítja az ügyiratot, a nyomozási anyagot, és megküldi az ügyészségnek. Utána indítványt teszünk a bírósághoz. A főváros területén a Budai Központi Kerületi Bíróság Nyomozási Bírói Csoportja jár el a letartóztatások, kényszerintézkedések ügyében. Hétfégen is működik a nyomozási bírói csoport, illetve

ügyészi ügyelet is. Miután elküldtük az anyagot, sor kerül az ülés megtartására, és a nyomozási bírók döntenek a bírói engedélyes kényszerintézkedés elrendeléséről, leggyakrabban a letartóztatásról vagy a bűnügyi felügyeletről vagy ezek mellőzéséről. Még a nyomozási bíró ülése előtt nagyon sok adminisztrációs jellegű munkára van szükség, például a letartóztatást megalapozó nyomozati anyagot át kell adni az összes eljárási szereplőnek, tehát nemcsak a nyomozási bíróknak, hanem a gyanúsítottaknak, a törvényes képviselőnek, a védőnek. Külön dokumentálni kell, hogy milyen iratot ki kapott meg. Miután megírjuk az indítványt, azt is mindenkinek kézbesíteni kell, a védőt értesíteni arról, hogy kötelező ott lennie a letartóztatás vagy a kényszerintézkedés tárgyában tartandó ülésen. Az ilyen típusú kényszerintézkedések elnevezése bírói engedélyes kényszerintézkedés.

Ez az adminisztrációs munkateher nagy terhet ró a nyomozó hatóságra. Utána kerül sor az ülésre, s ott eldönti a nyomozási bíró, hogy alkalmaz-e kényszerintézkedést, vagy nem. Ezen egy ügyész is jelen van, ő jognyilatkozatot tesz, hogy tudomásul veszi, vagy fellebbezéssel él a nyomozási bíró által hozott végzés ellen.

Milyen tényezőknél múlik, hogy az ügyész mit indítványoz? Gondolok itt bűnügyi felügyelet elrendelésére, javítóintézetben vagy büntetés-végrehajtási intézetben történő letartóztatásra.

A törvény meghatározza, hogy milyen életkorú elkövető esetén kötelező a javítóintézeti nevelés vagy a büntetés-végrehajtási intézetben való elhelyezés. Két esetben mérlegelést enged a szabályozás, amikor 14 és 18 év közötti elkövetőnek fő szabály szerint javítóintézetben, kivételes esetben büntetés-végrehajtási intézetben történő elhelyezéséről rendelkezik, illetve a 18 és a 20 év közötti elkövetőket fő szabály szerint büntetés-végrehajtási intézetben, kivételes esetben javítóintézetben kell elhelyezni. A 20 év feletti elkövetők kötelezően büntetés-végrehajtási intézetbe kerülnek. A 14 év alatti elkövetők esetében a büntethetőségi korhatárt úgynevezett szektorálisan szállították le, azaz nem minden bűncselekmény elkövetése esetén büntethetőek. A 12 és 14 év közötti elkövető tehát a törvényben felsorolt 5 bűncselekmény elkövetése esetén büntethető, amennyiben rendelkezik beszámítási és belátási képességgel (ezt orvosszakértői csoport vizsgálja). A 14 év alatti elkövetőket fő szabály szerint javítóintézetben kell elhelyezni. A mérlegelés tárgyát képező eseteket külön vizsgáljuk. Az utóbbi időben volt egy olyan ügyünk, hogy javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalkorú a javítóintézetben követett el újabb bűncselekményt; az ő ügyében büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtást indítványoztunk.

Többszöri elkövetés esetén, ha a fiatalkorú javítóintézetben kapott korábbi jellemzésében az szerepelt, hogy nem tartja be a szabályokat, nem célszerű újra javítóintézetbe küldeni, hanem büntetés-végrehajtási intézetbe kerül. A cselekményt és a fiatalkorú személyiségét vizsgálva kell eldöntenünk, hogy mire teszünk indítványt.

Olyan eset is volt mostanában, hogy a bíróság elrendelte a letartóztatást büntetés-végrehajtási intézetben, majd hetekkel, illetve hónapokkal később ezt javítóintézetre változtatták.

Ezt már a másodfokú bíróság döntötte el. Az a tapasztalat, hogy ha a fiatal egy kis időt már eltöltött a büntetés-végrehajtási intézetben, akkor tudnia kell értékelni a javítóintézet enyhébb jellegét, mivel ott iskolai oktatás és különböző foglalkozások vannak, és más szabályoknak kell megfelelni, mint a büntetés-végrehajtási intézetben. De nem mindenki képes erre. Volt olyan, hogy külön kérte a fiatalkorú, hogy javítóintézetből bv.-intézetbe kerülhessen, mert nem bírt az intézet szabályainak megfelelni, és a testvére vagy az apukája közelébe akart kerülni. Konkrét ügyben a fiatalkorú a bv.-intézetben újabb bűncselekményt követett el. Vannak ilyen példák is. Mindenesetre a személyiséget és a bűncselekményt, az előéletet is vizsgálva döntjük el, hogy melyik végrehajtási helyre teszünk indítványt.

A gyermekjogi egyezmények jelenleg azt szorgalmazzák, hogy csak legvégső esetben kerülhessen egy fiatalkorú letartóztatásba. Hogyan látja: vajon ennek tudható be, hogy sok fiatal bűnügyi felügyeletbe kerül a lakcíme vagy egy gyámhatóság által kijelölt gondozási helyül szolgáló gyermekotthonba?

Lehetséges. Az a fő cél, hogy minél rövidebb ideig tartson, és a legvégső megoldás legyen a letartóztatás. Ha a fiatalkorú első alkalommal kerülne letartóztatásba zárt intézetbe, azt nagyon alaposan mérlegeli a bíróság, hogy az otthoni körülmények között lenne kedvezőbb-e a nevelése, vagy javítóintézetben. Emellett a bűnügyi felügyelet költségkímélő megoldás is lehet. Egy fiatalkorúnál felmerülhet az a kérdés, hogy ha korábban is normaszegő volt, vajon miért tartaná most be a bűnügyi felügyelet szabályait.

Ennek alapján az is szempont lehet, hogy ha a korábbi környezetében, például a gyermekotthonban nem tartotta be a szabályokat, ha a bűnügyi felügyeletét rendelnek el, vélhetően akkor sem tartaná be őket, tehát a szabályokra való nevelés okán is lehet ez az indok, hogy javítóintézetbe küldik, illetve letartóztatásba helyezik, és nem bűnügyi felügyeletet rendelnek el. Ha korábban is normaszegő életmódot folytatott, például nem járt rendszeresen iskolába, nem voltak rendezettek a körülményei, vagy például megszegte a gyermekotthon házirendjét, akkor valószínűleg a bűnügyi felügyelet szabályait sem tartaná be. Ez is lehet egy indok, hogy ne bűnügyi felügyeletbe kerüljön a fiatalkorú, hanem letartóztatásba.

A bűnügyi felügyelet az, amikor egy meghatározott helyet, például egy lakást nem lehet elhagyni. Enyhébb változata, ha az illető egy bizonyos területet, például Budapest területét nem hagyhatja el. Szigorúbb formája, amikor nyomkövető technikai eszközzel biztosítjuk, hogy ne lehessen elhagyni például annak a bizonyos lakásnak a területét.

Lehetnek azonban olyan körülmények a bűnügyi felügyelet esetében, mikor a fiatal számára kedvezőbb lehet a javítóintézet, mint négy fal között, egy kisebb lakásba zárva. A javítóintézetben oktatás van, foglalkozásokat tartanak, ami hatékonyabb a nevelés szempontjából.

Visszatartó erőnek látja-e a bűnügyi felügyelet elrendelését egy fiatalkorú esetben újabb bűncselekmények elkövetésétől, vagy inkább a javítóintézeti elhelyezést tartja eredményesebbnek?

A körülményeket kell mindig vizsgálni, a fő cél a nevelés. Ha elegendő annak a fiatalkorúnak a bűnügyi felügyelet, akkor azt kell preferálni. Ha már egy szigorúbb intézeti rendben kell elhelyezni a nevelése érdekében, akkor a javítóintézet az indokoltabb. Összességében nagyon pozitívnak tartom a javítóintézeti nevelést a letartóztatáskor például a Szőlő utcában, viszont nem minden fiatalkorúnál válik be, mert nem biztos, hogy a legsúlyosabb szabadságelvonással járó kényszerintézkedést kell alkalmazni annál, akinél a bűnügyi felügyelet is eléri a célját. Tehát személyiségfüggő: minden ügyet külön kell kezelni, a büntetőeljárásban az elkövetett cselekmény súlyát, körülményeit és az elkövető személyiségét kell vizsgálni. Ehhez segítségünkre van a büntetőeljárás során az intézeti jellemzés, az iskolai vélemény, a pártfogó felügyelő által készített környezet-tanulmány, a pártfogó felügyelői vélemény a büntetőeljárásban, a gyámügyi iratok, az elkövető ellen folyamatban lévő eljárásból, eljárásokból származó információk. Amennyiben ezek már a döntéskor a rendelkezésünkre állnak, akkor komplexebben tudjuk egy-egy elkövetőre vonatkozóan a körülményeket vizsgálni, és az alapján lehet eldönteni, hogy mi a hatékonyabb megoldás.

Visszatartó erőnek látja-e a próbára bocsátást mint intézkedést vagy a felfüggesztett szabadságvesztést mint büntetést? Hogyan valósul meg a büntető törvény neveléssel kapcsolatos elvárása? Mi az intézetben azt tapasztaljuk, hogy a fiatalkorúak nem érzik ennek a súlyát, s úgy érzik, illetve azt kommunikálják mások felé, hogy nem kaptak semmit sem.

A pártfogó felügyelet a közös a kettő jogintézményben. A próbára bocsátás egy intézkedés, a felfüggesztett szabadságvesztés pedig egy büntetés. Még egy ügyészi jogintézménynél, a feltételes ügyészi felfüggesztésnél van jelen a pártfogó felügyelő, ott is ő biztosítja a végrehajtást. Az egyik fontos garancia szerintem a pártfogó felügyelő vagy az ügyész, valamint a bíró személye. Akár a próbára bocsátásnál, akár a feltételes ügyészi felfüggesztésnél, akár a felfüggesztett szabadságvesztésnél lényeges, hogy van egy szakember, a pártfogó, aki a fiatalkorú mellett támogató, segítő és ellenőrző szerepet lát el. Ez a szakember az egyik garancia az eljárások eredményességére. Amikor tehát a bíróság szabadságvesztésre ítéli a fiatalkorút, és annak végrehajtását felfüggeszti, akkor a bíróság nyomatékosan felhívja a fiatalkorú figyelmét arra, hogy ez mit jelent. A próbára bocsátásnak a meghatározott próbaidő eredményes letelte a feltétele, illetve a magatartási szabályokat be kell tartani. Megszegése esetén büntetést kell kiszabni. A felfüggesztett szabadságvesztésnél viszont a szabályok megszegése jóval súlyosabb következménnyel jár. A fiatalkorú élete az ítélettel megváltozik a tekintetben, hogy felfüggesztett szabadságvesztés hatálya alatt áll, vagyis ha szabályt szeg, akkor nagyon súlyos büntetést kockáztat. Amennyiben ezt a büntetést van, aki megmagyarázza neki,

mint ahogy a bíróság is teszi, akkor meg kell értenie, hogy ezzel az ítélettel kapott még egy esélyt, de a szabadságvesztés fenyegetése a feje felett lebeg, ha tehát újabb bűncselekményt követ el, nem tartja be a szabályokat, akkor a legsúlyosabb büntetés, végrehajtható szabadságvesztés elrendelésére kerül sor. Lehet, hogy ezt könnyen veszik, mivel nem azonnali szabadságelvonás, és lehet, hogy arra számított a fiatalkorú, hogy végrehajtható szabadságvesztést szabnak ki rá, ehhez képest sokkal enyhébb, nem azonnal realizálódó szankciót alkalmaznak. Az esetek többségében valamilyen nyomatékos enyhítő körülmény okán függesztik fel a szabadságvesztés-büntetést. Ha ezt megérti, akkor nem hiszem, hogy könnyen lehet venni egy felfüggesztett szabadságvesztést.

Különösen szükség van tapasztalt bíróságra, bírókra vagy bírói tanácsokra, hogy a fiatalkorúnak a saját nyelvén el tudják magyarázni az ítélet tartalmát. Figyelnek a fiatalkorúra az eljárás során, értékeli a reakcióit, közben a fiatal felelősségtudata is fejlődik, tudatosul benne, hogy mit követett el, a sértett helyzetét is átérzi, esetleg őszintén bocsánatot kér.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kriminalizált családi környezetből érkező fiatalkorúak, miután az illetékes gyámhatóság nevelésbe vette őket az iskolakerülés és különböző bűncselekmények miatt, bekerülnek egy gyermekotthonba, ahol a hozzájuk hasonló gyerekek újabb bűncselekményekre biztatják egymást, illetve sorozatosan megszöknek a gyermekotthonokból. Ezáltal úgy tűnik, hogy egy fiatalkorú csöbörből vödörbe kerül, s számos újabb bűncselekményt követ el. Az ő esetükben mennyire látja megoldásnak a javítóintézetben történő letartóztatás elrendelését, ahol zárt körülmények között, felügyelet alatt lehetnek, s egyúttal biztosított lehet számukra a rendszeres iskolába járás az intézmény falain belül?

Vannak büntetőeljárás intézményrendszerek, ezzel párhuzamosan működnek a gyermekvédelmi intézményrendszerek. Amikor egy fiatalkorú gyanúsított kihallgatására kerül sor, működésbe lép a gyermekvédelem, mivel a nyomozó hatóság értesíti a gyámhatóságot a büntetőeljárás megindulásáról. A gyámhatóság a pártfogó felügyelői szolgálattól környezettanulmányt kér. Ha az abban foglaltak, így a kockázatértékelés alapján arra lehet következtetni, hogy a fiatalkorú újabb bűncselekményt követhet el, elrendelik a védelembé vételét. Akár már egy első bűncselekmény elkövetésekor, rögtön a büntetőeljárás elején bevonják az úgynevezett megelőző pártfogót, s a fiatalkorú ettől kezdve az ő felügyelete alatt áll. Már a gyámhatósági eljárásban jelen van a fiatal életében egy személy, aki figyel rá.

Ha a veszélyeztetettség nagyfokú, és indokolt a családból való kiemelés, nevelésbe vételre kerül sor a gyámhatósági eljárásban. Ekkor már több segítséget nyújtó személy van a fiatal életében, például a gyermekvédelmi gyám, a gyermekjogi képviselő vagy akár a gondozó. A nevelésbe vett fiatalkorúak egy része gyermekotthonba kerül. A gyermek-

otthon a gyermekvédelmi rendszer gyenge pontja. Nem minden gyermekotthonra igaz ez, de nagyon sok közülük nem zárt intézmény, sok fiatal van szökésben, ezek a fiatalok nem motiváltak a tanulásra, éjjel csavarognak, bandákba verődve bűncselekményeket követnek el. Egy láncszem hiányzik a gyermekvédelmi rendszerben, hogy legyenek zártabb gyermekotthonok, amelyek az ilyen típusú szabályszegésre hajlamos elkövetőket be tudnák fogadni, akár már az első bűncselekmény elkövetését követően. Vannak ugyan zártabb gyermekotthonok, de ezek speciális intézmények, a rendszer pedig nem reagál olyan gyorsan, hogy be tudja fogadni ezeket a fiatalokat már a kriminalizálódásuk kezdeti szakaszában. Egy zártabb típusú gyermekotthon intézményének kialakításával, vagy a speciális gyermekotthonokban a férőhelyek növelésével lehetőséget kellene teremteni ezeknek az elkövetőknek a befogadására, és hogy ezek a fiatalok a kriminalizálódás helyett szakemberek felügyelete mellett tanuljanak. A gyermekvédelmi rendszer része a javítóintézet. A javítóintézet viszont kettős szerepkörű: egyrészt nevelési feladatából adódóan a gyermekvédelmi rendszer része, másrészt a büntetőeljárás rendszer része is. A szakellátás körébe tartozó gyermekotthon és a javítóintézet közötti átmenet ilyen tekintetben nem egyenes vonalú és közvetlen, mert nem elég a javítóintézetbe kerüléshez a gyermekotthonban történő normaszegés vagy mondjuk az első bűncselekmény elkövetése. Ahhoz az szükséges, hogy bíróság által kényszerintézkedés elrendelésére vagy javítóintézeti nevelés szankció alkalmazására kerüljön sor.

A gyermekotthonnál zártabb és ugyancsak pedagógiai módszereket alkalmazó szigorúbb szabályokkal működő gyermekotthonok működtetésével a bűnelkövetők száma is csökkenhetne.

A zártabb gyermekotthonnál jóval szigorúbb, a nevelési célt követő hatékony pedagógiai módszereket alkalmazó javítóintézet pedig továbbra is betöltené eddigi funkcióját.

Még az elkövetett bűncselekmények mennyisége sem lehet itt döntő szempont?

A mennyiség lehet döntő szempont, mivel, mint korábban utaltam rá, sorozatos cselekmények elkövetésekor már fennállhat a különös tárgyi súly, illetve a személyiséget, az egyéb körülményeket is figyelembe kell venni, és akkor javítóintézetbe kerülhetnek a fiatalok.

Rendelkezési jogkör gyakorlójaként az ügyész engedélyezi egy fiatalkorú számára a nem közeli hozzátartozókkal, ismerősökkel való kapcsolattartást. Milyen szempontok alapján engedélyezik, vagy utasítják el a letartóztatásban lévő fiatal kérelmét?

Minden esetben ellenőriztetjük a nyomozó hatósággal, hogy a fiatalkorú által megjelölt illető valós személy-e, elérhető-e a megjelölt helyen, illetve hogy a büntetőeljárás érdekeit veszélyezteti-e a kapcsolattartásuk, tehát például nem elkövetőtársról van-e szó. Fontos, hogy a büntetőeljárás eredményességét ne befolyásolja ez a kapcsolattartás.

Ilyenkor a fiatalkorú összes folyamatban lévő ügyére ránéznek, mielőtt döntenek?
Fő szabály szerint igen: abból a szempontból kell ellenőrizni az ügyeket, hogy veszélyezteti-e a nyomozás érdekeit, mert lehet, hogy már rég lezáródott az a nyomozás, amely ügyben bűntársak voltak, akkor nem valószínű, hogy veszélyezteti az eljárást, és már nincs akadály a kapcsolattartásnak.

Abban az esetben látom ezt hosszadalmas folyamatnak, ha egy fiatalkorúnak Budapest nagyon sok kerületében, illetve az agglomerációban is van folyamatban még büntetőeljárása különböző rendőrkapitányságokon.

Igen, ilyenkor ellenőrizni kell. Az ellenőrzés a másik ügy előadójának megkeresésével is történhet. Megkönnyíti a dolgunkat, hogy a fővárosban a fiatalkorúak által elkövetett valamennyi elsőfokú ügyet a Fiatalkorúak Büntetőügyeinek Részlege felügyeli.

Hogyan látja, egy fiatalkorú esetében mérlegelési szempontot jelenthetne-e a jövőben a letartóztatás megszüntetése előtt, hogy milyen a tanulmányi státusza a javítóintézetben? Gondolok itt arra, hogy mielőtt megszűnne a letartóztatása, még legyen lehetősége befejeznie az adott félévet, levizsgázhasson. Lát-e esélyt ilyen irányú szemléleti elmozdulásra?

Sajnos az nem lehet szempont a letartóztatás megszüntetésénél, hogy hol tart a tanulmányaiban a fiatalkorú. Tisztában vagyunk vele, hogy nagy gond lehet, ha megszakad egy oktatási-nevelési folyamat. Sokszor látjuk, hogy okleveleket szerez, nagyon jól teljesít a fiatalkorú, akár több osztályt is elvégez a letartóztatás tartama alatt, de a fő szempont az, hogy a lehető legrövidebb ideig tartson a kényszerintézkedés. Volt már olyan, hogy a javítóintézet lehetőséget biztosított rá, hogy a fiatalkorú utógondozás keretében az iskolában még részt vegyen az oktatáson a tanév végéig. Ha bűnügyi felügyeletben van, akkor ennek a feloldásáról lehet rendelkezni. Ha tartós feloldásról van szó, arról a bíróság rendelkezik. Hogyha pedig eseti jellegűről van szó, ha például vizsgára szeretne menni vagy konzultálni magántanulóként, akkor azt engedélyezzük. Kérünk igazolást az intézménytől, hogy melyik nap hány órákor lesz a vizsga, s arra az időszakra határozattal feloldhatjuk a bűnügyi felügyeletet, ha pedig nyomkövető technikai eszköz van a fiatalkorún, arra az intervallumra kikapcsolatjuk. Ez esetben meg van határozva, hogy hány órától hány óráig melyik meghatározott helyre mehet a vizsgák letétele végett.

Arra továbbra sincs akkor esély, hogy a letartóztatás megszüntetését a tanulmányok befejezéséhez igazítsák, csupán a későbbi vizsgázásra például a javítóintézet iskolájában?

Nincs.

Vádemeléskor milyen szempontokat mérlegel azzal kapcsolatban, hogy milyen ítélet (jogerős javítóintézeti nevelés, fiatalkorúak börtönében való szabadság-

vesztés) kiszabását indítványozza a bíróság felé? Mennyit számít a bűncselekmény jellege, illetve vannak-e más tényezők?

A javítóintézeti nevelés szabadságelvonással jár, és csak fiatalkorúak elleni szankcióként lehet alkalmazni, akkor, ha végrehajtandó szabadságvesztésre nincs szükség. A szabadságvesztés-büntetést a fiatalkorúak esetén a fiatalkorúak fogházában vagy börtönében lehet végrehajtani. A bűncselekmény tárgyi súlya határozza meg, hogy javítóintézeti nevelés vagy szabadságvesztés szankciót indítványozunk, illetve javítóintézeti nevelés esetében a törvényi feltétel az, hogy az elkövető intézeti elhelyezése szükséges legyen. Megfelelő családi közegben élő fiatalkorúnál erre nincs szükség. Mindig a személyiséget, az elkövetett bűncselekményt, az előéletet, a súlyosbító és enyhítő körülményeket is figyelembe vesszük, amikor indítványt teszünk bizonyos intézkedés vagy büntetés alkalmazására. Az új törvény hatályba léptette azt a rendelkezést, hogy amennyiben a fiatalkorú elkövető az előkészítő ülésen beismeri a bűncselekmény elkövetését, és lemond a tárgyaláshoz való jogáról, akkor az ügyészségnek a vádiratban lehetősége van a szankció konkrét mértékére indítványt tenni. Nem lehet összehasonlítani, hogy rablásért például az egyik ügyben 2 év szabadságvesztésre és egy másik ügyben más elkövetővel szemben ugyancsak rablásért 2 év javítóintézet alkalmazására teszünk indítványt, ugyanis a személyiség, az elkövetett bűncselekmény, a korábbi büntetett előélet, az, hogy visszaeső-e, és az elkövető személyisége is számít ilyenkor. Továbbá mindig figyelembe vesszük a környezattanulmányt, esetleg ha van összefoglaló pártfogó felügyelői vélemény, illetve ha volt megelőző pártfogás, akkor annak az adatait beszerezzük, s a pártfogó felügyelő által írt kockázati besorolást is értékeljük, amikor indítványt teszünk a szankcióra. Sőt a bírósági tárgyaláson az azóta eltelt időben történt magatartásváltozást is értékelni kell. Sokszor volt olyan, hogy a bírósági tárgyalás idejére rendeződött a fiatalkorú élete, családban élt, kiskorú gyermeke lett, munkát vállalt, felhagyott a bűnöző életmóddal: ez is egy nagyon nyomatékos körülmény, ami miatt mérlegelni lehet, hogy büntetés vagy intézkedés alkalmazását indítványozzuk.

A vádirat összeállításakor számít-e a javítóintézet által készített pedagógiai szakmai vélemény?

Mindenképpen, sőt nemcsak a vádirat írásakor, hanem a bírósági eljárásban is. Büszkén szokták hozni a fiatalkorúak a dicsérő okleveleket. Emellett a szakmai véleményt a bíró minden alkalommal felolvassa, ismerteti a tárgyaláson, és a szankció alkalmazásánál is értékeli a pozitív irányú személyiségfejlődést.

Milyenek ítéli a javítóintézetek szerepét a fiatalkorúak büntetőeljárásában?

A legfontosabb a nevelési feladata, és be is tölti ezt a szerepét. Nemcsak az elvekben, hanem a gyakorlatban is érvényesül ez a funkciója, persze a pozitív hatáshoz kell az, hogy a fiatalkorú képes legyen változni. A pályafutásom alatt láttam olyan esetet, hogy

egyszerűen nem lehet hatni a fiatalra, és előre látható, hogy a bv.-intézetben fog kikötni, mert nevelhetetlen. A személyiségkorrekció, az oktatás és a nevelés tekintetében nagyon fontos a javítóintézet szerepe.

Lát-e arra lehetőséget, hogy a bírói ítékezés a jövőben a tettarányos büntetés oldaláról markánsan elmozdul a pedagógiai célzatú nevelés irányába?

A szankció alkalmazása során több elv érvényesül: érvényesül a fokozatosság, hogy egyre súlyosabb szankciókat, intézkedést, majd büntetést lehet és kell alkalmazni, de ezt felülírja a nevelési elv. A szankciók egyediesítését szolgálja a környezettanulmány, a pártfogó felügyelői vélemény, mindenféle szabály, amit a fiatalkorú elleni büntetőeljárásban be kell tartani. A szankció alkalmazásakor indokolt lehet a tettarányos szankció is, amennyiben ez a felelősségvállalást, a speciális, általános megelőzést szolgálja. Ez is egy elv lehet, de minden esetben arra törekszünk, hogy az egyénnél a bűncselekmény vizsgálatával egyedi szankciókat alkalmazzunk. Tehát nem automatikusan a fokozatosság elvét követjük, hanem minden körülményt megvizsgálva az egyediesítésre törekszünk. Ebbe nyilván beletartozik a tettarányos szankció is, mert első elkövetőként – ez esetfüggő – van olyan, hogy a legsúlyosabb bűncselekményt követi el a fiatalkorú, és a személyiségét, a bűncselekményt is megvizsgálva már az első alkalommal szabadságelvonás, szabadságvesztés vagy javítóintézeti nevelés a szankció.

Egy csoportosan elkövetett bűncselekménynél a bírósági anyagokban sokszor látni, hogy van elsőrendű, másodrendű, harmadrendű, negyedrendű vádlott is. Mi alapján kerül eldöntésre például egy négyfős fiatalkorú bandánál, hogy ki lesz az elsőrendű, a másodrendű, a harmadrendű vagy a negyedrendű vádlott?

A bűncselekmény elkövetésekor játszott vezető szerep, a bűncselekmény száma, súlya alapján szoktuk meghatározni a vádlottak sorrendjét, de más szempont is lehetséges. Például, a felsorolás elején szereplők súlyosabb vagy több bűncselekményt követtek el, s akkor marad egy bűnpártoló vagy egy cselekményt elkövető, az lesz például a negyedrendű vádlott, de általában a szerep függvénye, hogy melyik elkövető hányadrendű vádlott lesz. Ez mind a vádirat könnyebb átláthatóságát szolgálja, mivel az egyes cselekményeket külön minősíteni kell. A cselekmények időrendi sorrendben vannak felsorolva, de olyan csoportosítás is lehetséges, hogy ez az elkövetői csoport vagy több elkövető követte el a legtöbb bűncselekményt, aki utánuk következik, az már csak párat. Az is lehetséges, hogy ez a csoport az adott típusú, időben korábbi, a másik csoport pedig az idővel későbbi bűncselekményeket követte el, de ez annak is függvénye, hogy milyen típusú bűncselekmények szerepelnek az ügyiratban.

Ezek megállapításánál, ahogy sejtem, a legnagyobb segítséget Önöknek a rendőrségi anyagok jelentik.

Az ügyiratot mindig nagyon alaposan át kell tanulmányozni. Mire a vádirat megírására sor kerül, az ügyész már kívülről tudja, hogy melyik elkövető milyen cselekményt követett el. A nyomozás felügyelete úgy történik a fiatalkorúaknál, hogy havonta megkapjuk az anyagot, havonta át kell vizsgálni azt, irányítjuk, felügyeljük a nyomozást, a rendőr kollégákkal szóban és írásban tartjuk a kapcsolatot. A csekélyebb ügyekben a nyomozási határidő végső határideje egy év, a súlyosabb ügyekben pedig kettő. Mire befejeződött a nyomozás, addigra az ügyész már ismeri a bűnelkövetői szerepeket, a cselekményeket, illetve egészen aprólékosan a fontos mozzanatokat és az ügynek azon részeit, amelyekkel sokat kell foglalkozni.

A javítóintézetekben nagyon kevés eszköz van a rendészet és a nevelők kezében a fiatalkorúak fegyelmezésére. A hírek szerint az iskolaőrök több eszközt alkalmazhatnak majd: például bilincset, a támadás megakadályozására vagy az ellenszegülés megtörésére vegyi eszközt és rendőrbotot. Hogyan látja, ennek az új helyzetnek lehet-e az a következménye, hogy több fiatalkorú kerül javítóintézetbe, illetve mi a véleménye arról, hogy az iskolaőröknek több eszköz áll rendelkezésükre a problémás fiatalkorúak megfékezésére?

Ezt nem tudom megítélni. Szerintem a javítóintézetben elegendőek az ott dolgozók rendelkezésére álló pedagógiai eszközök. Nagyon ritkán követnek el a fiatalkorúak javítóintézetben bűncselekményt, mivel azok az eszközök, amelyek ott rendelkezésre állnak, működnek. Az iskolaőrök jelenléte biztosan befolyásolja a bűncselekmények számának alakulását. Az iskolán belül a közfeladatot ellátó személy, illetve a kortárs csoport elleni erőszakot elkövető fiatalkorúakról el tudom képzelni, hogy büntetőeljárás hatálya alá kerülhetnek. A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak elkövetése öt évig terjedő, ha csoportosan követik el, akkor kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Ha egy fiatalkorú már az első alkalommal ilyen bűncselekményt követ el, az egyéb okokat is figyelembe véve bekerülhet a javítóintézetbe.

Busi Zoltán

GYERMEKELLÁTÁS VÉSZHELYZETBEN

COVID-19 – A család- és gyermekjóléti szolgáltatók működése a veszélyhelyzet alatt – kutatási jelentés¹

A kutatás és jelen tanulmány célja a család- és gyermekjóléti szolgáltatókat nyújtók vészhelyzeti munkájának vizsgálata, fókuszban a feladatellátás változásával, a jelzőrendszer működésével. A COVID-19 járvány első hullámának időszaka alatt a család- és gyermekjóléti szolgáltatók működésének járvánnyal összefüggő változását három fázisban vizsgáltuk.

A kutatásban részt vevő munkatársak: Gál Antal, dr. Gyarmati Andrea, Havadi Gergő, Jakab Klaudia, Mózer Péter, Papp Krisztina.

Az EFOP-1.9.4-VEKOP-16-2016-00001 „A szociális ágazat módszertani és információs rendszereinek megújítása” c. kiemelt projekt (továbbiakban: kiemelt projekt) által működtetett szakértői hálózat folyamatos segítséget nyújtott a szolgáltatók számára a kérdőívek kitöltésében. A veszélyhelyzet kihirdetését követően ezeket a feladatokat is jórészt online formában tudták megvalósítani. Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó járvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről (III.) szóló 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 2. § értelmében a 70 feletti lakosok ellátása az önkormányzatok kötelezettsége volt. Ezen oknál fogva a települési önkormányzatok humán erőforrás-kapacitásait átstrukturálták, ami jelentősen érintette a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál dolgozókat is.

A köznevelési intézményekben a digitális munkarendet 1112,5 óvodai és iskolai szociális segítő támogatta. A szükséges informatikai eszközök beszerzése mellett a tananyag eljuttatásában is közreműködtek háztól házig technikával, továbbá segítettek a technikai készségek elsajátításában.

A család- és gyermekjóléti szolgáltatók alapfeladat-ellátásának formája mind a szolgáltatók, mind a központok esetében változott, és nagyobb szerepet kapott az online tér használata. Ezt nehezítette, hogy csak 87% rendelkezett számítógéppel/lappal, 40% kamerával, hangszóróval, és a szükséges szoftverek teljes mértékű meglétéről is csupán 42% számolt be. Jogi és pszichológiai tanácsadást online a szolgáltatók 5808 fő részére 15 298 alkalommal nyújtottak.

¹ Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság EFOP-1.9.4-VEKOP-16-2016-00001 „A szociális ágazat módszertani és információs rendszereinek megújítása” c. kiemelt projekt, 2020.

A jelzőrendszer működése jelentősen módosult, az iskolák, védőnők tekintetében csökkent a jelzések és a gyámhivatali megkeresések száma is, köszönhetően a veszélyhelyzet okozta változásoknak. A válaszadók megítélése szerint a veszélyhelyzetet megelőző időszakhoz képest a rendőrségtől és az egészségügyi szolgáltatóktól érkező jelzések száma növekedett, kiemelten a gyermekbántalmazással, a családon belüli bántalmazással, valamint a felnőttek és családok veszélyeztetettségével összefüggésben (összesen 2829 jelzés, ebből az említett kategóriák 2609). A szolgáltatók 89%-a számolt be jelentős növekedésről. Több javaslatot is megfogalmaztak a válaszadók, például a családvédelmi koordináció jegyzői hatáskörbe helyezését újragondolását, mert az lelassítja a beavatkozás menetét, vagy a megelőző távoltartás időtartamának növelését. E javaslatok annak érdekében fogalmazódtak meg, hogy a bántalmazottak minél gyorsabb és a tartós megoldásra fókuszáló segítséget kaphassanak.

A veszélyhelyzet ideje alatt a fenntartók jelentős mértékben éltek a szakemberek átirányításának eszközével. A kollégákat bevonták többek között a 70 év feletti korosztály felkeresésébe, a szociális és a gyermekétkeztetés segítségébe, továbbá a házi segítségnyújtás vagy a szociális szakosított ellátások támogatásába. Fontos kiemelni, hogy 3914 fő házi karanténnal érintett személy részére is nyújtottak szociális segítséget. A többfeladatokból adódóan 149 253 fő részére 935 995 alkalommal nyújtottak szolgáltatást a család- és gyermekjóléti szolgáltatók. A rendkívüli helyzetben a szolgáltatók gyorsan és rugalmasan reagáltak a kihívásokra, de a feladatok jelentős pluszterheket róttak az intézményekre, tekintettel arra, hogy már a veszélyhelyzetet megelőzően is magas 14,8%-os volt az országos munkaerőhiány.²

A védőeszközöket a veszélyhelyzet kihirdetését követően saját intézményi forrás terhére próbálták beszerezni az intézmények, később a fenntartók is biztosítottak védőeszközöket.

A nyitott kérdésekre adott válaszok között a válaszadók eltérő indulati szinten fogalmazták meg elkeseredésüket és elégedetlenségüket a tekintetben, hogy bár a veszélyhelyzet ideje alatt munkatársaik rendkívüli erőfeszítéseket tettek, példamutatóan álltak helyt, pluszmunkákat is vállalva sokan, gyakran más ágazatok helyett is dolgoztak, mégis az erkölcsi és anyagi megbecsülés teljes hiányát élték meg.

Előzmények

Magyarország kormánya 2020. március 11-én az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humán járvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendeletével Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdetett ki. A koronavírus miatt a köznevelési és szakképzési intézményekben új munkarend beve-

² A kiemelt projekt keretében megvalósult „Szociális intézmények / szolgáltatók humánerőforrás kapacitásának felmérése” című döntéselőkészítő tanulmány 4. táblázata (adatszolgáltatás: 2018).

zetéséről szóló 1102/2020. (III. 14.) Korm. határozattal 2020. március 16-tól bevezették a digitális munkarendet.

Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humán járvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt vészhelyzet során teendő intézkedésekről (III.) szóló 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 2. § értelmében a 70 feletti lakosok ellátása az önkormányzatok kötelezettsége. Ezen oknál fogva a települési önkormányzatok humánerőforrás-kapacitásait átstrukturálták.

Prof. Dr. Kásler Miklós miniszter úr 2020. március 20-án jóváhagyta a „*a koronavírus terjedésének megelőzésére és a kockázatok csökkentésére a család- és gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók részére*” című útmutatót, amely segítséget nyújt a család- és gyermekjóléti szolgáltatók számára a vészhelyzetet érintő operatív feladatok ellátásában.

A kiemelt projekt keretében működő család- és gyermekjóléti szolgáltatás módszertani támogatását végző szakértői hálózat bevonásával nyújtott folyamatos szakmatámogatást. A hálózat 2017 óta vezető szakértő irányítása alatt 20 megyei szakértővel segíti a család- és gyermekjóléti központok és szolgálatok napi munkáját.

A hálózat az alábbi célokat valósítja meg:

- A problémás területek azonosítása a szakmafejlesztés prioritásának megfelelő tervezés érdekében.

- A szakmafejlesztés, módszertan intenzívebb kiterjesztése a szakmai kérdésekben, kiemelten a korszerű szolgáltatói tevékenység megvalósulása érdekében.

- Visszacsatolás a jogszabály-alkalmazás gyakorlati tapasztalatairól, módosítási javaslatok megfogalmazása.

- Szakmai támogatást kíván nyújtani az ágazatirányítás döntéshozatali folyamataihoz a szakterületről összegyűjtött információk, javaslatok becsatornázásával.

- Országosan egységes szakmai támogatás, információáramlás és tájékoztatás a szolgáltatók számára.

A megyei hálózati szakértők rendszeresen tartanak a család- és gyermekjóléti központok számára workshopot és járási intézménylátogatásokat. A vészhelyzet kihirdetését követően e feladatokat kizárólag online formában tudták megvalósítani. Ezen időszak alatt a megyei szakértők folytonos szakmai támogatást nyújtottak, és a felmerülő nehézségeket, kérdéseket közvetlenül juttatták el az ágazatirányítás számára.

A kutatás fázisai

Az EMMI Szociális és Gyermekjóléti Szolgáltatások Főosztályának felkérése alapján 2020. március 20-a és 2020. március 26-a³ között a kiemelt projekt keretében működő család-

³ A család- és gyermekjóléti szolgáltatók működésnek áttekintése a vészhelyzet kihirdetését követően; áttekintő jelentés (2020. 03. 26.).

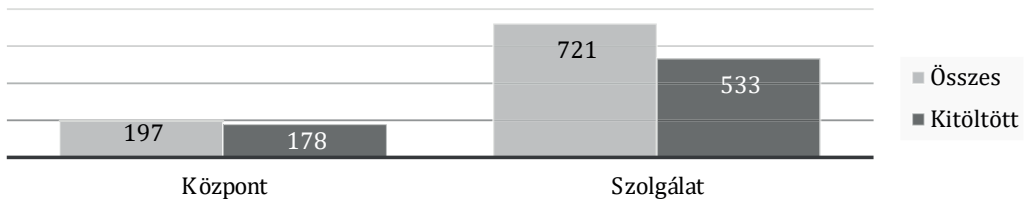
és gyermekjóléti szolgáltatás módszertani támogatását végző szakértői hálózat bevonásával az alábbi kérdésekben gyűjtötte össze a gyakorlatokat és információkat.

– A család- és gyermekjóléti szolgáltatók nyitvatartási és ügyfélfogadási gyakorlata milyen módon változott?

– A Rászoruló Személyeket Támogató Operatív Program keretében megvalósuló élelmiszer-csomag-osztás ügymenetében, a család- és gyermekjóléti szolgáltatókra tekintettel milyen változás történt?

Második fázisban, a veszélyhelyzet megszüntetését követően⁴ a 2020. július 20-a és 2020. augusztus 10-e⁵ közötti felmérés célja annak feltérképezése volt, hogy a család- és gyermekjóléti szolgáltatók a veszélyhelyzet idején:

- Mennyire tudják ellátni az alapfeladataikat?
- Milyen pluszfeladatokkal szembesülnek?
- A biztosított védőfelszerelések száma miként alakult?

1. ábra. A család- és gyermekjóléti szolgáltatók kérdőívkitöltésének adatai (szolgáltató)

A kérdőívet az ország területén működő összes család- és gyermekjóléti szolgáltató számára kiküldték. A család- és gyermekjóléti központok feladatának ellátási kötelezettsége a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyvt.) 94. § (4) bekezdése értelmében a járási székhelyeké és a fővárosi kerületekben működő önkormányzatoké. Magyarországon a jelenlegi járások száma 197. A kérdőívet 178 központ töltötte ki,⁶ ami 90,3%-os visszaküldési aránynak felel meg. A Magyar Államkincstár által üzemeltette Szolgáltatói Nyilvántartás (továbbiakban: MÜKENG) 721 család- és gyermekjóléti szolgálatot tartalmaz. A kérdőívet 533 szolgálat töltötte ki,⁷ ami 73,9%-os visszaküldési aránynak felel meg.

Harmadik fázisban az óvodai és iskolai szociális segítők humánerőforrás-felméréséhez kerestük meg azon központokat, amelyek nem töltötték ki a kérdőívet 2020. szeptember 22-e és 2020. szeptember 30-a között, az alábbi kérdésekkel:

⁴ A veszélyhelyzet megszüntetéséről szóló 2020. évi LVII. törvény (hatálybalépés időpontja: 2020. június 18.).

⁵ A visszajelzések alapján a 2020. augusztus 1-jei időpont módosult.

⁶ A kitöltés során nem volt kötelező minden kérdésre válaszolni, ezért az egyes kérdésekre adott válaszok száma eltérő.

⁷ A kitöltés során nem volt kötelező minden kérdésre válaszolni, ezért az egyes kérdésekre adott válaszok száma eltérő.

– 2020. május 31-én hány főállású segítővel folyik az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység?

– A 2020. május 31-én az állományban lévő létszámból hány fő végzettsége felel meg a rendeletben előírt képzési feltételeknek?

A fenti két kérdésre ezáltal mind a 197 központ adatai rendelkezésre állnak. Ezzel teljes körűvé vált az óvodai és iskola szociális segítőik humánerőforrás-felmérése.

1. Óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység a veszélyhelyzet alatt

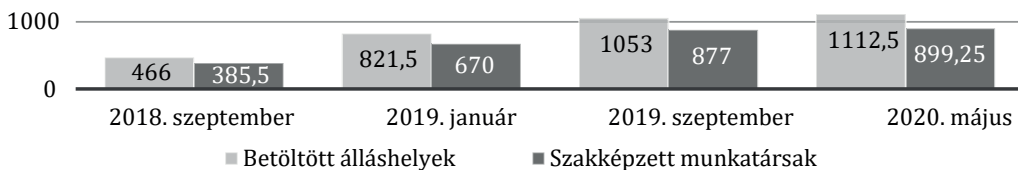
A 2015. évi CXXXIII. törvény 21. § (2) bekezdése előrevetítette az óvodai és iskolai szociális segítőtevékenység bevezetését, amely 2018. 09. 01-jei hatálybalépéssel, a Gyvt. 40/A. § (2) bekezdés ag) pontjában jelenik meg.

1.1. Az óvodai és iskolai szociális segítő humánerőforrás kapacitása

A 2020 májusára vonatkozó felmérés szerint országosan a gyermeklétszám alapján az intézmények 1445,5 fő⁸ számított létszámra kapnak finanszírozást, és 1112,5 fő szakemberrel végezték az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenységet. Ebből az 1112,5 főből 899,25 kollégának van meg a jogszabályban előírt szakmai végzettsége, ami 80,8%-os arány.

A finanszírozott számított létszám alapján 23%-os munkaerőhiánnyal küzd a terület, annak ellenére, hogy a feltöltöttség folyamatosan növekvő tendenciát mutat,¹⁰ ami jelentősen meghaladja a család- és gyermekjóléti szolgáltatók 14,8%-os országos munkaerőhiányát.¹¹

Elmondható, hogy májusra 59,5 emberrel nőtt az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenységet végzők száma.

2. ábra. Az óvodai és iskolai szociális segítő létszámának változása¹² (fő)

⁸ EMMI-adatszolgáltatás szerinti gyermekszám alapján számított létszám 0,25; 0,5; 0,75 státuszra számítva
⁹ Járásonkénti bontásban az 1. melléklet tartalmazza.

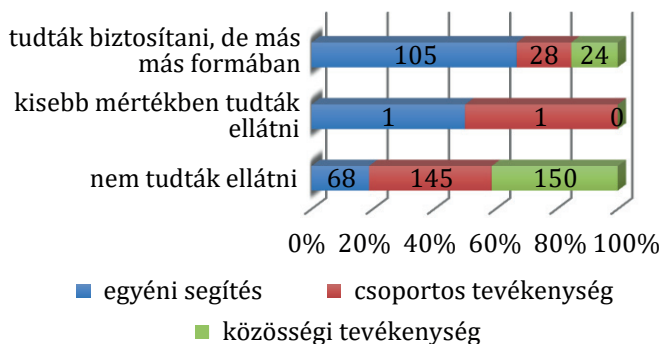
¹⁰ Országos szinten 7 központ nem tudott betölteni egy álláshelyet sem.

¹¹ Kiemelt projekt keretében megvalósult „Szociális intézmények / szolgáltatók humánerőforrás kapacitásának felmérése” című döntéselőkészítő tanulmány 4. táblázata (adatszolgáltatás: 2018).

¹² Kiemelt projekt keretében megvalósult „a 2019. szeptember–október hónap elején óvodai és iskolai segítő tevékenység survey típusú kutatási eredmények elemzése” című döntés-előkészítő záró tanulmány 1. táblázata és a jelen kutatás adatai.

1.2. Az óvodai és iskolai szociális segítők tevékenységének változása

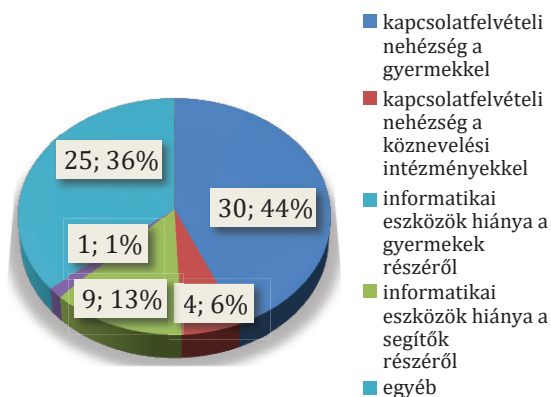
A veszélyhelyzet kihirdetését követően bevezetett korlátozások és a digitális tanrend jelentős mértékben módosította az óvodai és iskolai szociális segítők munkáját.

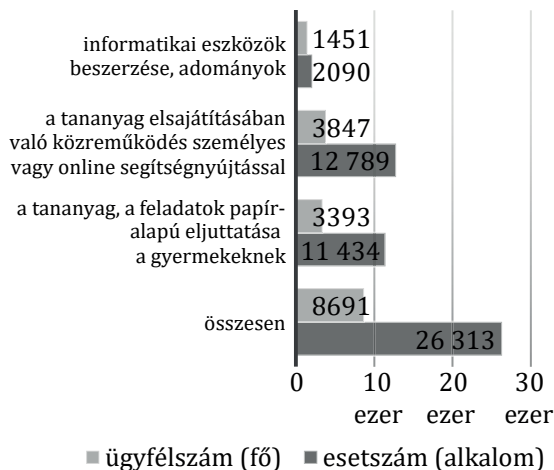
3. ábra. A veszélyhelyzet idején az óvodai-iskolai szociális segítő tevékenység változása (központ), N = 174

A pluszfeladatokon túlmenően a digitális tanrend általi kihívásoknak megfelelően, a személyes segítő tevékenység átkerült az online térbe, támogatva a gyermekek tankötelezettségének teljesítését.

A család- és gyermekjóléti szolgáltatók a digitális tanrend bevezetésének támogatására 8691 fő számára 26 313 alkalommal nyújtottak segítséget. Informatikai eszközök beszerzésére adományok gyűjtésével 2090 alkalommal került sor. A tananyag elsajátításához 3847 főnek 12 789 alkalommal nyújtottak online vagy személyes támogatást. Amennyiben e tevékenységek nem vezettek eredményre, a kollégák papíralapon juttatták el a tananyagot az érintetteknek és a köznevelési intézményeknek, háztól házig technikával. Az óvodai és iskolai szociális segítők alapfeladataikon túlmenően szintén részt vettek a COVID-19 pandémia okán keletkezett többletfeladatok ellátásában.

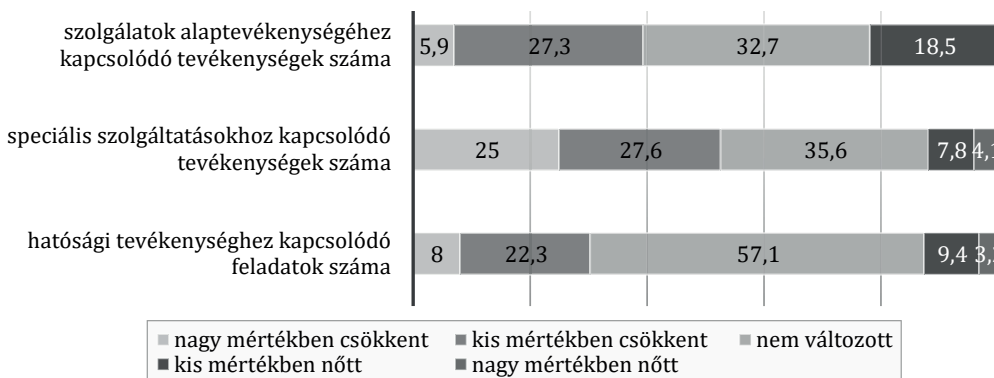
4. ábra. A gyermekek tanulmányi kötelezettségeinek támogatása N=688

5. ábra. A gyermekek tanulmányi kötelezettségeinek támogatása, N = 688

2. Alapfeladatok ellátása a veszélyhelyzet idején

A vizsgálat egyik fontos célja volt, hogy képet kapjunk arról, miként alakította át a család- és gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók napi munkáját a veszélyhelyzet során átalakult intézményi működés, az online oktatásra történő átállás, a szolgáltatások beszőkülése, az életvitel jelentős megváltozása. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy az igények és feladatok átalakulásának az okait miben látták, és milyen kihívásokat éltek meg munkájuk során, milyen pluszfeladatok hárultak rájuk.

6. ábra. A felsorolt tevékenységek esetén tapasztalt változások

2.1. Az alapfeladatok változásának okai¹³

Szolgálatok válasza alapján¹⁴

„A legfőbb probléma, hogy ilyen jellegű gondokkal még az emberiség soha nem találkozott, így a kezdeti bénult pánikból kellett aktív részesévé válni mindennek. Ez a bénultság mind a szolgáltatókon, az intézményünkön, a társhatóságokon és magasabb minisztériumi szinten is érezhető volt. Ahogy teltek a napok, hetek úgy indult be ismét minden, s a jelzések, szolgáltatások is egyértelműen aktívak lettek” – fogalmazott az egyik válaszadó.

Az EMMI által a család- és gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók részére kiadott, a koronavírus terjedésének megelőzésére és a kockázatok csökkentésére szóló útmutatónak megfelelően veszélyhelyzetben az ügyfelekkel való személyes találkozások számát korlátozni kellett. Ezen okból a szolgáltatóknál csökkent a megjelentek száma, valamint a szociális segítségben részesülő családoknál, vagyis a korábban folyamatban lévő ügyekben csökkentek a családlátogatások, a rendszeres kapcsolattartás telefonon, messengeren, online történt.

Ugyanakkor a válaszadók a jelzések számának növekedését érzékelték, melyekben a jelzett problémák típusa változott.

Az iskolák részéről a gyermekek digitális oktatásban való részvételéhez szükséges eszközök hiányáról, a szülői támogatás hiányosságairól és a kollégiumok bezárásának következtében gyakoribb csavargásról, cselengésről érkeztek jelzések.

Az oktatási intézmények segítséget kértek a tananyag kiszállításában és az elkészített feladatok összegyűjtésében is a szolgálatok munkatársaitól.

A védőnők a veszélyhelyzet időszakában nem végeztek családlátogatást, így jelzésüket követően a nehéz élethelyzetben lévő várandósokat és a kisgyermekes családokat is a szolgálat dolgozói látogatták.

Több jelzés érkezett a külön élő szülők közötti konfliktusról a kapcsolattartás biztosítása során, emelkedett a lakossági bejelentések száma az idős, egyedülálló személyekkel kapcsolatban.

Emelkedett a családon belüli erőszakról, gyermekek elhanyagolásáról, valamint a fiatalkorúak által elkövetett szabálysértésekről szóló jelzések száma.

Kistelepüléseken, az egyszemélyes szolgáltatásoknál a személyes ügyfélfogadás szünetelt, de a megszaporodó jelzéseket telefonon a nap 24 órájában és hétvégeken is fogadták a családsegítők.

Nőtt a munkahelyüket elvesztők száma, így a részükre történő ügyintézés, a támogatások, ellátások igénylése, szervezése is.

Pluszfeladatok

Az önkormányzatok lakosság felé irányuló pluszfeladatait szinte kivétel nélkül – kisebb településeken minden esetben – a család- és gyermekjóléti szolgálatok látták el, így ők

¹³ Nyitott kérdések összefoglalása.

¹⁴ 489 szolgálat válasza alapján.

végezték a 65 év felettiek és a házi karanténban lévők számára az élelmiszervásárlást, a gyógyszerkiváltást.

Ezenfelül számos településen a házi segítségnyújtás feladataiba is aktívan bekapcsolódtak, az új eseteket ellátták. Részt vettek az étel házhozszállításában, a postai ügyintézésben és a háztartási munkálatokban.

Az önkormányzati hivatalok nem fogadtak ügyfeleket, így a feladatokat a szolgálatok vették át. A segélyekhez kapcsolódó ügyintézését teljeskörűen ellátták, valamint az önkormányzatok a szolgálatok számát jelölték meg segítségkérés esetén hívható számként, vagy ahol „zöld számot” működtetett, azt a szolgálat telefonjára irányították át.

A veszélyhelyzet időszakában jelentősen megnövekedtek a gyermekétkeztetés szervezésével, az étel kiszállításával kapcsolatos feladatok, és számos településen nagymértékben nőtt az RSZTOP-csomagok osztásához kapcsolódó feladat.

A hagyományosan adományozással foglalkozó szervezetek tevékenysége számos településen szünetelt, így az adományok gyűjtését, osztását, szállítását is a szolgálatok végezték.

A központok válasza alapján¹⁵

Általánosságban elmondható, hogy egyes tevékenységi köröknél csökkenés volt észlelhető, ugyanakkor a korábbiaktól eltérő munkamódszereket kellett bevezetni a családokkal való kapcsolattartásnál, továbbá sok egyéb feladat megoldásában is helyt kellett állni.

A hatósági munkára vonatkozóan a családlátogatások számának csökkenéséről számoltak be legtöbben, ehelyett a család- és gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók digitális eszközöket vagy telefont használtak. További indok volt a családok részéről történő elzárkózás a személyes találkozásoktól. Volt, aki így fogalmazott: „Mindenki otthon maradt a városban.”

A legtöbb járásban szüneteltették a tárgyalásokat a gyámhivatalok, eljárások nem indultak, de volt olyan központ is, ahol megnőtt a gyámhivatali megkeresések száma a felülvizsgálati eljárások vagy a környezettanulmányok elkészítésére történő felkérések kapcsán. Csökkent az esetkonferenciák száma, de volt példa online esetkonferencia szervezésére is.

Az esetmenedzserek a családokkal telefonon, e-mailben vagy messengeren tartották a kapcsolatot.

A családok is leggyakrabban telefonon kértek segítséget, nőtt a készenléti telefonra érkező hívások száma.

A jelzések száma jelentősen csökkent a veszélyhelyzet időszakában, aminek elsődleges oka, hogy az észlelő- és jelzőrendszer máskor legaktívabb tagjainak munkavégzése korlátozott volt – kivéve a rendőrséget –, így pl. az önkormányzatok szüneteltették az

¹⁵ 177 központ válasza alapján.

ügyfelfogadást, a védőnők a tanácsadást, bezártak a bölcsődék és az óvodák, az iskolák pedig átálltak a digitális oktatásra.

Az iskolákból érkezett jelzések ezen időszak alatt nem a hatósági beavatkozást igénylő magas számú iskolai hiányzásokról, hanem a digitális oktatásból való kimaradásról érkeztek, melyek megoldása az óvodai és iskolai szociális segítők feladata lett.

Egyes területeken már a veszélyhelyzet idején nőtt a családon belüli erőszak, a *gyermekelhanyagolás*, gyermekbántalmazás mértéke, melyről gyakran lakossági bejelentések útján értesültek a központok.

A **speciális szolgáltatások** közül a *kapcsolattartás* szünetelt az Útmutatóban foglaltak alapján. Szünetelt a *szociális diagnózisok* készítése, és a *mediáció* sem tudott működni.

Nőtt a *készenléti telefonokra* történő hívások száma, melyek nem feltétlenül krízishelyzetről szóltak, hanem sokan kértek munkavállalásban, hivatalos ügyintézésben való elakadásukban segítséget.

A *tanácsadások* más formában történő biztosítására meg kellett teremteni a feltételeket – telefonok, laptopok –, ki kellett alakítani azok munkamódszerét.

A tanácsadások közül a *jogi tanácsadás* legtöbb helyen folyamatos volt, telefonon működött, és gyakran említettek növekedést a megkeresések számában.

A *pszichológiai tanácsadás*, a *családszociális terápia* online formában – Skype, Zoom stb. – működött, de többen nem tudtak átállni a szolgáltatás ily módon történő igénybevételére vagy a technikai eszközök hiánya, vagy a személyes fenntartásaik miatt.

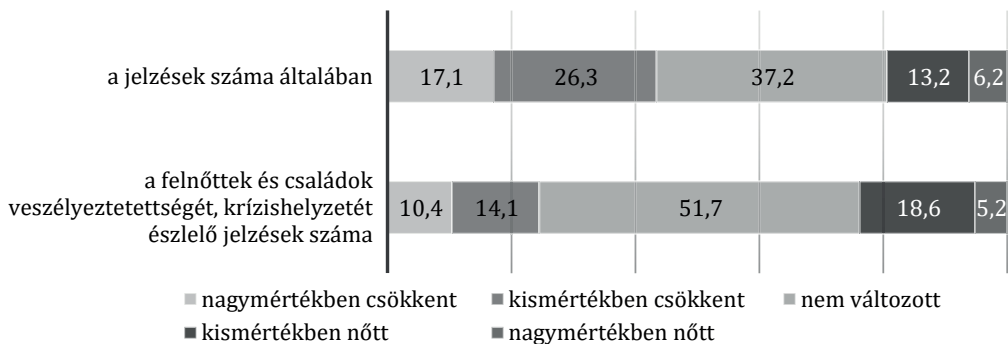
Az *óvodai és iskolai szociális segítők* tevékenysége az oktatáshoz való hozzáférés akadályainak leküzdésében volt a legjelentősebb; adományokat gyűjtöttek és osztottak, egyéni segítséget nyújtottak a digitális eszközök használatának elsajátításához, csoportfoglalkozásokat tartottak osztályközösségeknek, pedagógusoknak.

Pluszfeladatok

A szolgálatok és a központok, ahol egy intézményként működnek, az önkormányzatok többletfeladatait megkapták, így az idős lakosok számára biztosított ételkészítést, gyógyszerkiszállítást, ételhordást, adománygyűjtést és osztást, a gyermekétkeztetés megszervezését. Volt, ahol a 70 év feletti, kórházból kikerült emberek ellátását is a központ végezte. Az intézményekben munkaerő-átcsoportosítással tudták megoldani a feladatok ellátását, így minden munkavállaló bekapcsolódott a tevékenységbe.

2.2. A jelzőrendszeri munka változása

A jelzések számának változása tekintetében 37,2% nem tapasztalt változást, 43,4% kisebb-nagyobb mértékű csökkenést, és 19,4% jelzett növekedést. Ennek oka a jelzőrendszeri tagok működésének nehézségei, ezzel a feltárási szakasz jelentős többletmunkát okozott a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknak.

7. ábra. A jelzőrendszeri munka változása, N = 689

Ennek oka, hogy az észlelő- és jelzőrendszeri tagok korlátozott munkavégzése miatt a tagoknak nem volt rálátásuk a családok, a gyermekek helyzetére; fogalmazhatunk úgy is, hogy összeomlott a jelzőrendszer. Mindenképp kisebb mértékű volt a hatékonysága.

A felnőttek és családok veszélyeztetettségét, krízishelyzetét észlelő jelzések számában a válaszadók fele (51,7%) nem tapasztalt változást; közel azonos mértékben volt tapasztalható csökkenés (24,5%) és növekedés is (23,8%).

2.2.1. A jelzőrendszeri munka változásának okai¹⁶

Szolgálatok¹⁷

A jelzések száma jelentősen csökkent, ill. a jelzők tekintetében az arányok megváltoztak. A mindennapi működés során a legtöbb jelzés a köznevelési intézményektől érkezik a szolgálatokhoz, de veszélyhelyzet idején az óvodák bezártak, vagy csökkentett létszámmal működtek, az iskolák pedig átálltak digitális oktatásra. A csökkenés oka, hogy a pedagógusok a személyes kapcsolat hiánya miatt nem tudták észlelni a gyermekek és családjaik problémáit, nem tudtak jelzést küldeni.

Csökkent a védőnői jelzések száma, mivel családlátogatásokat csak krízishelyzetben végeztek, így nem tudták nyomon kísérni a gondozott családok helyzetét, nem észlelték a nehézségeket, problémákat.

A családon belüli erőszakról, gyermekbántalmazásról szóló **rendőrségi jelzések száma** azonban a korábbi évek adataihoz képest **nőtt**.

Az önkormányzatoktól érkező felkéréseket a pénzbeli támogatások megítéléséhez kapcsolódó környezettanulmányok elvégzésére jelzéseként kezelték. Ezeknél a kapcsolatfelvételeknél legtöbb esetben valódi támogatás is indult a családok komplex segítése céljából.

¹⁶ Nyitott kérdések összefoglalása.

¹⁷ 386 szolgálat válasza alapján.

Volt, aki arról írt, hogy nem volt krízis, sem probléma a településen, de többen említették a családok, személyek önkéntes kapcsolatfelvételét az intézménnyel a munkavállalási nehézségek, az anyagi problémák rendezésében való segítségkérés okán.

Az észlelő- és jelzőrendszer tagjainak home office-munkavégzése és a korlátozások miatt a szakmaközi megbeszélések elmaradtak, az esetmegbeszélések, esetkonferenciák helyett telefonon konzultáltak.

Központok¹⁸

A szolgálatokkal egybehangzóan a központok is a jelzések számának csökkenését írták le, melynek okaként az észlelő- és jelzőrendszer tagjainak inaktivitását, teljes vagy részleges leállítását, home office-ban való munkavégzését nevezték meg.

A digitális oktatás bevezetéséből adódó problémákról, az oktatásba történő bekapcsolódás hiányáról májusban kezdtek el jelzések érkezni a központokhoz.

Volt, ahol a gyámhivatali megkeresések száma nőtt a karantén megszegése, a családon belüli bántalmazás miatti veszélyeztetés kivizsgálására történő felkérés okán.

A szakmaközi megbeszélések elmaradtak, az esetmegbeszélések konzultáció formájában, telefonon zajlottak, esetkonferenciákat is csak online tartottak, és kevesebbet.

2.2.2. A jelzések száma jelzőrendszeri tagok szerinti bontásban

A vizsgált időszakban minden észlelő- és jelzőrendszeri tag élt a jelzési kötelezettségével. Legmagasabb számban a köznevelési intézmények – 517 esetben, ezt követően az egészségügyi szolgáltatók 431 esetben, állampolgári jelzések pedig 412 esetben érkeztek a szolgáltatást nyújtók felé. A rendőrség 355 jelzést küldött, az önkormányzatok, a jegyzői hatáskört gyakorlók 205 esetet jeleztek.

A nyitott kérdésekre adott válaszok a fenti számoknak ellentmondanak, mivel a szolgáltatásban dolgozók úgy érezték, kevés jelzés érkezett a köznevelési intézményektől, de ez csak a megszokott jelzésekhez képest kevesebb.

A kérdőívben megadott összes jelzések száma 2829 volt, amelyből legmagasabb számú a gyermekbántalmazás, a hozzátartozói családon belüli bántalmazás, valamint a felnőttek és családok veszélyeztetettségének jelzése.

A problémátípusokat tekintve gyermekbántalmazásról 404, családon belüli erőszakról 540, felnőttek és családok veszélyeztetettségéről pedig 1665 bejelentés érkezett, mely az összes jelzésen belül 92,22%.

Legmagasabb arányú volt a felnőttek és családok veszélyeztetettségének észlelése: az önkormányzatok, jegyzői hatáskört gyakorlók jelzéseiben 71,21%, az állampolgári jelzéseken belül 68,20%. Az egészségügyi szolgáltatóktól 67,05%-ban, a köznevelési intézmények jelzéseiben 45,84%-ban fordultak elő.

¹⁸ 139 központ válaszai alapján.

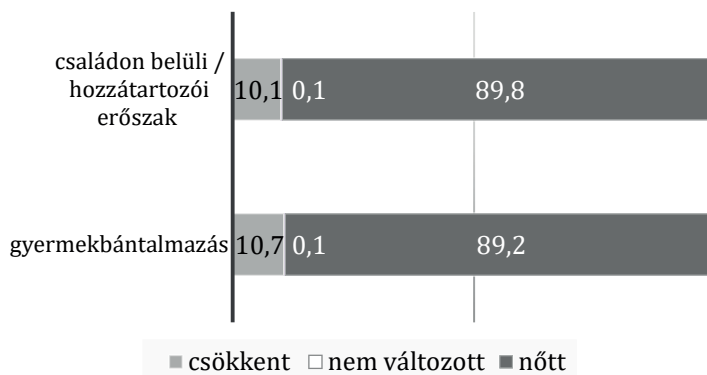
Ezek a jelzések tartalmazzák az egyedül élő idős emberek ráutaltságát, a krónikus betegek ellátás iránti szükségletét és a családok létbizonytalanságát, a megélhetési nehézségekből adódó helyzeteket.

2.2.3. A gyermekek bántalmazásával, hozzátartozói / családon belüli erőszakkal kapcsolatos jelzések számának változása

A növekedés mértéke mindkét esetben közel azonosan magas növekedést mutat. Gyermekbántalmazásnál 89,2%, családon belüli erőszak esetében a válaszadók 89,8%-a jelölt növekedést. A jelzések növekedése mellett a jelzőrendszer tagjaival történő kommunikáció nehézsége okán a problémák megoldására szolgáló eszközrendszer szűkült. Ezzel jelentősen nőtt a család- és gyermekjóléti szolgáltatókon a teher.

2.2.4. Javaslatok az ágazatirányítás felé a gyermekek bántalmazásával, családon belüli erőszakkal kapcsolatos jelzések változása témában¹⁹

A feltett nyitott kérdésre 194 intézmény fogalmazott meg javaslatokat: 73 központ és 121 szolgálat.

8. ábra. A gyermekek bántalmazásával, hozzátartozói / családon belüli erőszakkal kapcsolatos jelzések számának változása, N = 685

Jogszabályi változtatásra tett javaslatok

– A Btk. és a Gyvt. összehangolása szükséges a gyermekek veszélyeztetettségének meghatározásában (Btk. 208.§).

– Szükségesnek ítélik a kollégák a Btk.-ban is bevezetni a zéró tolerancia elvét a gyermekbántalmazásra vonatkozóan.

¹⁹ Nyitott kérdések összefoglalása.

– A családon belüli erőszak során történő rendőri intézkedésekkor az eljáró rendőr hatáskörének bővítése: legyen joga meggyőződni arról, hogy a lakásban tartózkodók kiskorú, tanúja vagy elszenvédője volt-e az eseménynek.

– Pontosítani szükséges az eljáró hatóságok, szervek számára, hogy milyen esetben, milyen formában kell jelzések megküldeni a szolgálatok, központok felé.

– Fontosnak tartják a válaszadók a szakemberek védelmének jogszabályi garanciáinak beépítését.

– Többen javasolták a zárt adatkezelés megszüntetését, mert tapasztalatuk szerint lassítja a felderítés folyamatát, és gyengíti a bizalmi kapcsolat kialakulását a családdal.

– 2020 januárjában a családvédelmi koordináció jegyzői hatáskörbe került. Az eddigi tapasztalatok alapján ez lelassítja a beavatkozás menetét. Javasolt a jogkörnek a gyámhatóságokhoz való visszahelyezése.

– Többen tettek javaslatot arra vonatkozóan, hogy az agressziót elkövetőknek kötelező terápiás eljáráson kelljen részt venniük.

– Szükségesnek ítélik a kollégák a távortartás idejének meghosszabbítását, hogy az áldozatoknak több idejük legyen rendezni helyzetüket, feldolgozni traumáikat.

További javaslatok

Legtöbben a társadalmi érzékenyítés fontosságát említették, melyhez médiakampányokat javasoltak a közvélemény és az észlelő- **és jelzőrendszer tagjainak érzékenyítésére. Plakátokkal, rövid videófilmekkel, szóróanyagok terjesztésével** tudják elképzelni a szakemberek a hathatós szemléletformálást.

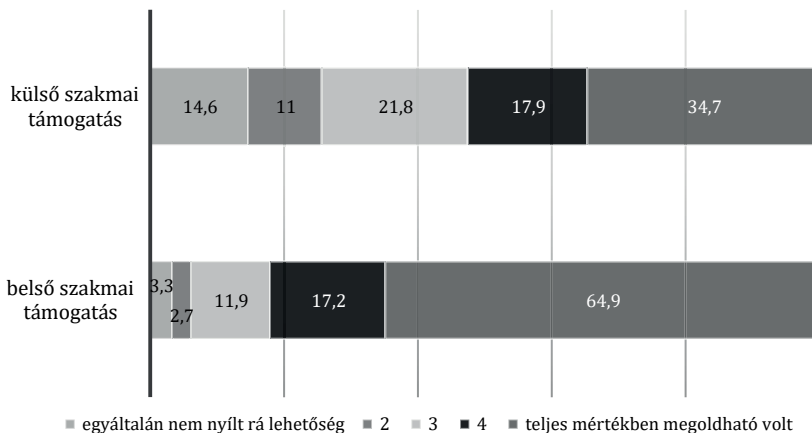
Többen hangsúlyozták az **észlelő- és jelzőrendszer tagjainak folyamatos továbbképzését, melyen a különböző szakterületek képviselői közös részvétellel tudnának fejlődni jelzőrendszeri szerepükben. Ezzel a módszerrel valósulhatna meg a közös fogalomhasználat, az egységes szemlélet.**

Az ellátórendszer hiányosságaként említették a védett házak számának alacsony voltát, ill. a területi lefedettség hiányait, valamint a traumák feldolgozásában jártas pszichológusok csekély számát.

2.3. A külső (pl. szupervízió, megyei szakértővel való konzultáció), valamint belső (team-ülés, esetmegbeszélés) szakmai támogatás értékelése

Külső szakmai támogatásra a válaszadók 14,6%-ánál egyáltalán nem volt lehetőség, feltehetően az infrastruktúra teljes körű hiánya miatt. 11%-ban a személyes kapcsolattartáshoz képest csökkenést tapasztaltak, ugyanakkor 17,9%-ban emelkedést jelöltek meg. 21,8%-nál nem okozott változást a veszélyhelyzet, és 34,7%-

nél teljes mértékben megoldható volt a kapcsolattartás, ami összességében a válaszadók több mint a fele.

9. ábra. A szakmai támogatás változása

A **belső szakmai támogatás** teljes mértékben megoldható volt, ezt a válaszadók 64,9%-a jelezte vissza, sőt **17,2%-uk növekedést tapasztalt, míg 11,9% szerint a veszélyhelyzet nem hozott változást. Csökkenést csupán 2,7%-ban jeleztek. Ezek az adatok a szakmai csoportok erős együttműködésére utalnak.**

3. A veszélyhelyzettel összefüggő pluszfeladatok

A kérdőív két nagy témakört érintett, ezekből az egyik olyan tevékenységeket sorolt fel, melyek egyrészt a meglévő szolgáltatási elemek megnövekedett kapacitásigényeit elégitették ki, másrészt közvetlenül a vészhelyzet új szükségleteire reagáltak.

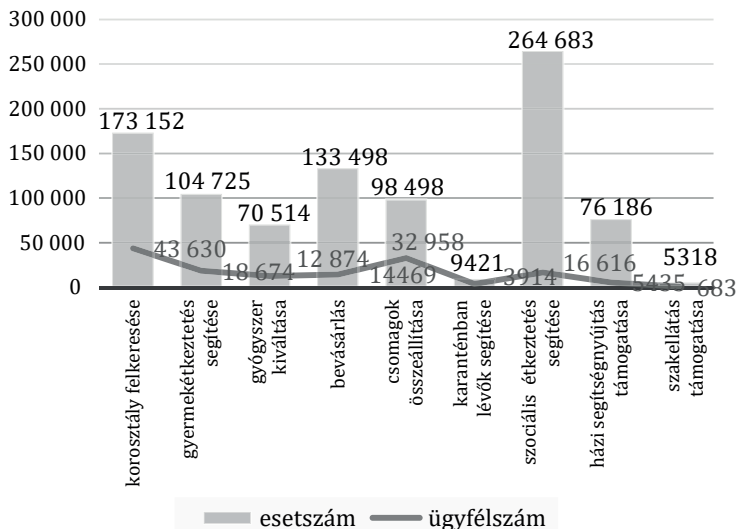
A másik témakör célzottan a gyerekek tanulási kötelezettségeinek teljesítésében nyújtott segítséget mutatja be.

3.1. A szolgáltatóknak a jogszabályok által előírt szolgáltatások mellett a veszélyhelyzettel összefüggő pluszfeladatai

Az első témakörhöz tartozó szolgáltatások a kutatás első fázisában a szolgáltatók által jelzett tevékenységek alapján kerültek összeállításra

A veszélyhelyzet kihirdetését követően összesen 149 253 fő részére 935 995 alkalommal nyújtottak szolgáltatást a család- és gyermekjóléti szolgáltatók. Természetesen ezek az esetszámok sem térben, sem a szolgáltatástípus tekintetében nem egyenletesen oszlanak szét. Ha rangsort állítunk, akkor

– a kliensek ellátása esetében az első helyre a veszélyeztetett korosztály felkeresése, a második helyre a csomagok összeállítása került, míg a harmadik legtöbbször nyújtott tevékenység a gyerekétkeztetésben való segítségnyújtás volt.

10. ábra. A vészhelyzettel összefüggő pluszfeladatokat eset- és ügyfélszám szerinti megoszlása (forrás: veszélyhelyzet-felmérés, 2020)

– Az esetszámot tekintve a rangsor: első helyen a szociális étkeztetésben való segítségnyújtás; második a korosztályok felkeresése; harmadik a veszélyeztetett korosztály számára való bevásárlás.

A rangsorok közötti különbség arra az egyszerű összefüggésre is felhívja figyelmet, hogy egy ügyfelet különböző intenzitással (gyakorisággal) láttak el. E tekintetben a szolgáltatások közül két ellátástípus kiemelkedik. Ez a két tevékenységi kör a szociális étkeztetés segítése, valamint a házi segítségnyújtás támogatása, mivel az egy ügyfélre jutó esetszám számottevő, az első esetben nem egészen 16, míg a második esetben 14 alkalom. Amennyiben ehhez hozzáveszük, hogy esetszám/ügyfélszám tekintetében a harmadik legnagyobb érték a veszélyeztetett korosztály számára történő bevásárlás (átlagosan valamivel több, mint 9 alkalom), e szolgáltatástípusok jellemzően az idős korosztály számára nyújtottak segítséget.

A középértékeket nézve általánosságban az állapítható meg, hogy jelentős eltéréseket találunk a különböző szolgálatok között.²⁰ Az átlag- és a mediánértékek közötti jelentős távolságok arra hívják fel a figyelmet, hogy a leterheltség között számottevő különbségeket tapasztalhattunk. Ezek a különbségek inkább az idősekre

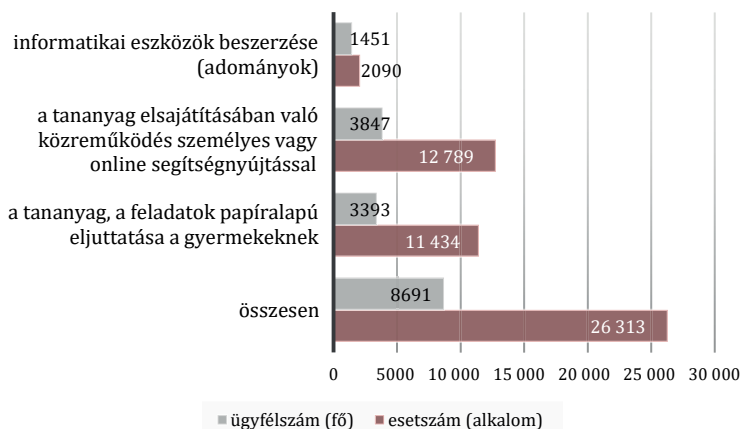
²⁰ Ennek megállapításához az egyes szolgáltatások adatainak átlag-, szórás- és mediánértékeit vetettük össze.

fókuszáló ellátások között állnak fenn, méghozzá úgy, hogy egyes szolgáltatások közötti igen jelentős, míg más tevékenységek esetében kicsi a középértékek közötti távolság. Azaz vannak olyan szolgáltatások (pl. a karanténban lévők felkeresése és az ellátásukban való közreműködés), amelyeknél majdnem mindenhol szerepet vállaltak a család- és gyermekjóléti szolgáltatók. 3914 fő esetében nyújtottak segítséget a hatósági házi karanténban lévőknek. Ennek ellenkezője is igaz: vannak olyan szolgáltatások (pl. a szociális étkeztetés segítése), amelyek nyújtásában csak bizonyos területeken (megyékben, járásokban) vállaltak szerepet a család- és gyermekjóléti szolgáltatók.

Abban az esetben, ha az eltéréseket tovább bontjuk, és azt vizsgáljuk, hogy a pluszfeladatok hogyan érintették a központok, valamint a szolgálatok munkatársait, a következő képet kapjuk:²¹ a veszélyeztetett korosztály felkeresését, valamint a csomagok összeállítását és kiszállítását jellemzően a központok végezték, míg a szociális étkeztetés támogatásában a szolgálatok vállaltak nagyobb szerepet.

3.2. A tankötelezettség teljesítésének támogatása

A nyújtott szolgáltatások száma és az elért ügyfelek a 12. ábrán találhatóak. A digitális eszközök beszerzése tekintetében országosan általános tevékenységnek kell tekintenünk, mert a középértékek közötti eltérés kicsinek mondható.

11. ábra. A tankötelezettség teljesítésének támogatásával összefüggő pluszfeladatok (forrás: veszélyhelyzet-felmérés, 2020)

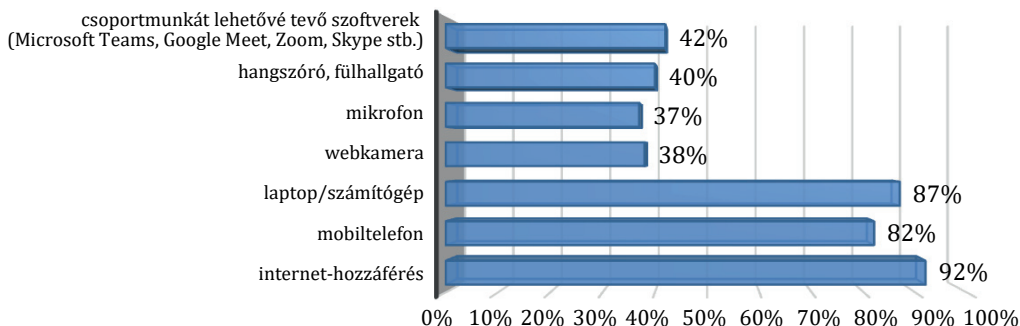
A központok és a szolgálatok közötti feladatmegosztást elemezve²² egyértelmű, hogy ezeket a pluszfeladatokat elsősorban a család- és gyermekjóléti központok látták el.

²¹ Módszertan: egyutas varianciaanalízis.

²² Módszertan: egyutas varianciaanalízis.

3.3. Tárgyi, technikai felszereltség

Első körben a kapott válaszokat két ábrán foglaltuk össze. Jó hírnék tekinthetjük, hogy az alapvető infokommunikációs eszközökkel (internet, mobil, pc) való ellátottság majdnem teljesnek tekinthető (bár ennek minőségéről nincs adat). A vészhelyzet miatt megkívánt eszközök tekintetében azonban a kép már nem ilyen pozitív. A válaszadó szolgáltatók nagyjából kettőtöde nyilatkozott úgy, hogy rendelkezik olyan eszközökkel, melyek segítségével ügyfeleik számára zavartalanul tud online módon szolgáltatást nyújtani.

12. ábra. Az online szolgáltatáshoz szükséges eszközök rendelkezésre állásának mértéke (csak az „igen, teljes mértékben” válaszok arányában, %) N = 624 (forrás: veszélyhelyzet-felmérés, 2020)

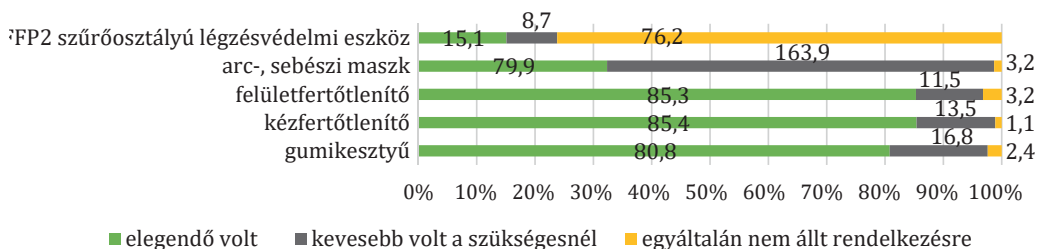
Ha a központok és szolgálatok közötti megoszlást nézzük, látható, de nem jelentős az eltérés.

3.4. Védezőeszközökkel való ellátottság

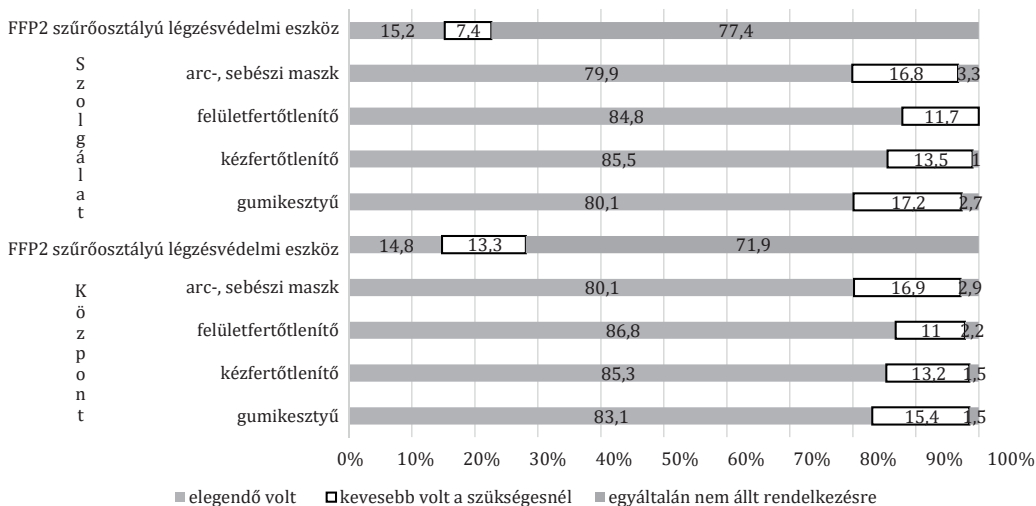
Vizsgáltuk azt is, hogy COVID19-vírus elleni védezőeszközök mennyire álltak rendelkezésre. Általánosságban kijelenthető, hogy a fenntartók igyekeztek ellátni az ellátórendszert védezőeszközökkel, hiszen gumikesztyűk, kéz- és felületfertőtlenítők és maszkok vonatkozásában a válaszadók döntő többsége (80–85%) pozitívan nyilatkozott.²³ Hiány egyértelműen az FFP2-es típusú maszkból volt. Az eszközöket a veszélyhelyzet kihirdetését követően saját intézményi forrás terhére próbálták beszerezni, később a fenntartók is biztosítottak eszközöket.²⁴

²³ Ebben az esetben „Az alábbiakban felsorolt védezőeszközök mennyiben álltak rendelkezésre?” kérdésre a válaszadók az „elegendő” opciót választották.

²⁴ L. 4.3.

13. ábra. Védőeszközökkel való ellátottság

14. ábra. Védőeszközökkel való ellátottság szolgáltatótípusonként

A pozitív képet árnyalja, hogy megkérdezettek 13–17%-a szerint az eszközellátottság akadozott, a rendelkezésre álló eszközökből kevesebb volt a szükségesnél. Utóbbi megállapítás főként a maszk- és gumikesztyű-ellátottságra vonatkozott.

4. Egyéb észrevétel, javaslat, kérés akár a kérdőívvel, akár a vészhelyzeti feladatellátással kapcsolatban

Egyéb, a vészhelyzeti munkával, illetve a kérdőívvel kapcsolatos észrevételeket, javaslatokat összesen 184 intézmény fogalmazott meg, vagyis a kutatásban részt vevő szervezetek 27%-a. A kérdésre válaszolók megoszlása közel azonos volt: a központok 29%-kal, a szolgáltatók 26%-kal képviseltették magukat. Minden megyéből, és Budapestről is válaszoltak e kérdésre, átlagosan 9 intézmény/megye.

A szabadon kifejezhető észrevételeket a feldolgozás során hat témakörbe csoportosították. Az alábbiakban e témakörök szerint mutatjuk be a válaszok összefoglalóit.

4.1. A kérdőív értékelése

A válaszadók véleménye alapján:

– Általánosságban nehezményezik, hogy „már a sokadik kérdőívet” töltik ki, de eddig sehonnan sem kaptak visszajelzést azzal kapcsolatban, hogy mi lett a kérdőív eredménye, az mit és hogyan befolyásolt.

– A kérdésekre adható válaszok csak részben tükrözik a vészhelyzet ideje alatti valós munkavégzést, a szociális szakemberek pontos tevékenységeiről, azok mértékéről nem ad teljes, átfogó képet. Így nem tudták számszerűen bemutatni pl.:

- a megnövekedett telefonos és e-mailes kapcsolattartást, anonim tanácsadásokat;
- a járási gyámhivataltól érkezett jelzéseket.

– „A lelki megterhelésre nem kérdeztek rá egyáltalán, pszichésen nehezen viseltük a helyzetet mi is, pedig nekünk kellett erőt adnunk az ellátottaknak, a klienseknek.”

4.2. A szociális ágazat elismerésének hiánya

A válaszadók eltérő indulati szinten fogalmazták meg elkeseredésüket és elégedetlenségüket a tekintetben, hogy bár a veszélyhelyzet ideje alatt munkatársaik rendkívüli erőfeszítéseket tettek, példamutatóan álltak helyt, pluszmunkákat is vállalva sokan más ágazatok helyett is dolgoztak, az ágazat vezetésétől mégis az erkölcsi és anyagi megbecsülés teljes hiányát tapasztalták. Néhány gondolatot idézve:

„Kérem, hogy a szociális szférában dolgozók részére is a szükséges bérfejlesztéseket végezzék el, és biztosítsák számukra a megélhetéshez méltó fizetést.”

„A szociális szférában dolgozók megbecsülésének hiánya a vészhelyzet ideje alatt tovább fokozódott.”

„A szociális munkások helytálltak a vészhelyzetben, 10-12 órát dolgoztunk, és egy egész települést láttunk el maszkkal, gyógyszerrel és élelmiszerrel. Senki nem figyelt fel ráink!”

4.3. A védőeszköz-ellátottság problémái

Az intézmények egybehangzóan arról számoltak be, hogy különösen a pandémiás időszak első heteiben rendkívüli nehézséget okozott a védőeszközök, fertőtlenítőszeres beszerzése.

A hatalmas készlethiány miatt egyáltalán nem, vagy csak 3-4-szeres áron, a privát kapcsolatrendszereket mozgósítva lehetett korlátozott mennyiségű és minőségű védőeszközt vásárolni. („A védőeszközökhöz kb. két hétig egyáltalán nem lehetett hozzájutni.”).

A rendkívüli helyzet rendkívüli feladatait a védőeszközök hiánya ellenére is ellátták a szakemberek, ami jelentős pszichés megterheléssel járt. „Védőeszközzel nem rendelkezünk. A beszerzésig a dolgozói félelem, bizonytalanság nagyon magas volt.”

A fenntartók helytállása változó volt. Egyes településeken segítették az intézményeket a beszerzésekben, de leggyakrabban a szolgáltatók saját szűkös költségvetésükből, maguk oldották meg a helyzetet („az alulfinanszírozott intézmények amit tudtak, megvá-

sároltak, jellemzően rossz minőségben és túlárzva”). Voltak, akik milliós, a költségvetésükbe be nem tervezett tételként jelölték meg e kiadásokat.

Több esetben előfordult az is, hogy a munkatársaknak saját maguknak kellett beszerezniük a védőeszközöket, azt senki nem finanszírozta számukra („*ha a családsegítő nem tudott beszerezni magának eszközöket, akkor nem volt biztosítva a személyes védekezés feltétele*”; „*magánforrásból kellett megoldani mindent*”).

4.4. A terület szakmai támogatásának véleményezése

A veszélyhelyzet kapcsán kiadott utasítások, szakmai anyagok kérdéskörében egységes vélemény volt, hogy az ágazati útmutatások késve érkeztek a területre, az utasítások pedig nem mindig voltak egyértelműek:

– „*nem minden esetben adtak egyértelmű iránymutatást pl. a kapcsolattartási ügyelet és az ügyélfogadás lebonyolítása vonatkozásában*”;

– „*eléggé megengedően fogalmazott pl. az ügyélfogadás formáját illetően, és nem tért ki minden szakmai tevékenységre*”.

Megjelent annak az igénye is, hogy jó volna egy pandémiás protokoll, különösen a családlátogatások szervezése, megvalósítása témakörében, illetve ha egyértelmű szabályozás születne arra vonatkozóan, hogy veszélyhelyzet idején „milyen szakfeladat ellátásra vagyunk kötelesek a saját munkánk mellett”.

4.5. A feladatellátás jellemzői, nehézségei

A veszélyhelyzet ideje alatt a család- és gyermekjóléti szolgáltatások munkájának változásai színes képet mutatnak. Kisebb számban ugyan, de voltak intézmények, amelyek a település járványügyi védekezéséhez kapcsolódóan nem kaptak többletfeladatokat, mert pl. „*az önkormányzat megoldotta, nem igényeltek segítséget*”, vagy „*a kiegészítő feladatokat más intézmények oldották meg*”. Volt olyan kis lélekszámú település is, ahol nem jelentkezett nagymértékű pluszfeladat, így „*az önkormányzat a veszélyeztetett korosztály alacsony száma miatt ezt saját hatáskörben meg tudta oldani*”.

A kötelező munkán túl elvégzett tevékenységek:

A család- és gyermekjóléti szolgáltatások többsége a helyi védekezésbe bekapcsolódva saját szociális alapeladatain és kompetenciakörén kívül eső feladatokat is ellátott, gyakran a teljes lakosságra kiterjedően. Ezek körét az adott településen élők aktuális szükségletei és a felmerülő szolgáltatási hiányok határozták meg.

Más intézményekbe, szolgáltatásokba való delegálások (munkaerő-kölcsönzés):

Bizonyos esetekben oly módon jelentkezett többletmunka a család- és gyermekjóléti szolgálatoknál, hogy azon szakembereiket, akiknek munkája lecsökkent a vírus miatt (pl. preventív feladatokat ellátó szakemberek, óvodai és iskolai szociális segítők, egyes tanácsadók, családterapeuták stb.), rész- vagy teljes munkaidőben más, nagy leterhelt-

ségű szakterületre, eltérő feladatellátásra delegálták. Így voltak kollégák, akik folyamatos jelenléttel dolgoztak

- a szociális étkeztetés koordinálásában és az ügyfelekkel való kapcsolattartásban;
- a családok, illetve a gyermekek átmeneti otthonaiban a kijárási tilalom okozta fokozott terhek segítésében;
- a tanyagondnoki szolgálatok megnövekedett feladat- és esetszámának ellátásában;
- a házi segítségnyújtás területén a karanténban lévő lakosokat gondozva.

Voltak esetek, mikor a fenntartók már-már visszaéltek e lehetőséggel, és azzal az indokkal, hogy a családsegítő munkatársnak csökkentek a feladatai, előbb fél, majd teljes munkaidőben egy idősek otthonába irányították át. Hasonló érvek mentén a vírusveszélyt követően is, a családsegítő státuszban lévő kolléga 4 órában az idősellátásban teljesít feladatot. Így sem a veszélyhelyzetben, sem azt követően a szakembernek esélye sem lehetett a családokra kellő módon odafigyelni és hatékonyan segíteni őket.

Nehézséget jelentő körülmények:

Azon szokatlan, újszerű helyzetek, amelyek nehezítették a pandémiás időszak alatt a család- és gyermekjóléti szolgálatok napi munkáját, szintén igen változatos képet mutatnak.

A szolgáltatók egybehangzó véleménye szerint a legnagyobb kihívás, hogy több segítő szolgáltatás szünetelt, így azok feladatait nekik kellett átvállalniuk, megfelelő képzés, jártasság nélkül:

- *„Mivel minden más ellátás (óvoda, iskola, házi orvos stb.) leállt, egyedül a szociális ellátórendszerhez tudtak fordulni minden problémával, ami sokszor meghaladta a kompetenciánkat.”*

- *„A vészhelyzet ideje alatt nagyon sok intézmény csak online működött, az ügyfelek legkiszolgáltatóbb rétegének nem volt hova fordulnia segítségért. Csak mi maradtunk hozzáférhetőek.”*

- *„A jelzőrendszer elérése szinte lehetetlen volt.”*

- *„A jelzőrendszernek egyértelműen kevesebb sansza nyílt észrevenni a hiányokat, a veszélyeztető tényezőket.”*

A COVID-19 első hulláma rendkívüli fizikai és pszichés leterheltséget jelentett a család- és gyermekjóléti szakemberek többségének. Volt olyan is, aki félelmében felmondott a munkahelyén. A munkaszervezés gyakran ad hoc jellegű volt:

- *„Hétköznap az első perctől folyamatosan dolgoztunk addig, amíg nem tudtuk ellátni a lakosságot. Magas esetszámok mellett a gondozás nem minden esetben hatékony.”*

- *„A bizonytalanság volt a legnehezebb, a személyi feltételek bővítését javasolnánk, főleg az elmaradottabb régiókban.”*

- *„Sokkal több volt a nyomás rajtam, mint egyébként jó lett volna, személyes szupervízióra való lehetőség nélkül.”*

- *„Az ügyfelekkel való munka során elmondható, hogy vakrepülésként érzékeltek ezt az időszakot, mert a kliens szaván kívül semmilyen visszajelzésünk nem volt. A munkahelyi*

intézkedések ad hoc jellegűek, az intézményegységek szakmai vezetőinek informálása hiányos, a munkavállaló bizonytalanságban érezte magát.”

Az esetszámok növekedése, valamint a megváltozott körülmények miatt az alapszolgáltatás is nehezebb lett, vagy átalakult, például az óvodai és iskolai szociális segítség területén is:

– *„A vészhelyzet ideje alatt a munkánk, a megkereséseink száma összességében nőtt. A jelen levő kollégákra sokszoros feladatok hárultak.”*

– *„A hozzánk fordulók száma és a problémás helyzetek köre kiszélesedett, a felelősségünk nőtt, a jelzőrendszer működésének megváltozása, valamint a társadalmi feszültség, az embereken tapasztalható feszültség és félelem (pl. munkahelyek leállása, negatív jövőkép) miatt a munkánk sokkal nehezebbé, megterhelőbbé vált.”*

– *„A vészhelyzet során hatósági kérésre több környezettanulmány készült.”*

– *„A szolgáltatnál a családon belül jelentkező gyermekelhanyagolás, kapcsolati erőszak, életfenntartási nehézségek és egyéb problémák körében a kliensek részéről nőtt jelentősen az önkéntes megkeresések száma a veszélyhelyzet ideje alatt.”*

– *„Az online oktatással kapcsolatosan a gyermekek és szülők számára jelentős segítségnyújtásra volt szükség, amit a szociális szakemberektől meg is kaptak, mert az oktatási rendszertől a feladatokon kívül más támogatás nem érkezett.”*

– *„Az általános iskolák túlzott mértékű jelzésszáma arra enged következtetni, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek egyáltalán nem érték el a digitális oktatás eszközeit. Túlzó elvárásként megfogalmazódott, hogy intézményünk munkatársai végezzenek digitális oktatást szociális munkásként.”*

Problémát jelentett, hogy az intézmények gazdaságilag sem voltak felkészülve e helyzetre, több helyen volt gond a védekezési kiadások költségvetésből történő finanszírozása:

– *„A felmerülő többletköltségek az intézményi költségvetésünket nagyon megterhelte. Valamint a pluszmunkák honorálása nem volt megoldható emiatt.”*

– *„Az Önkormányzat költségvetését jelentősen több millió forinttal megterhelte a szükséges védőeszközök, fertőtlenítők vásárlása, a plusz és rendkívüli vészhelyzetben feladatot ellátó személyek finanszírozása, az üzemanyagköltség, a személyi és dologi kiadások.”*

4.6. Az alkalmazott munkamódok

A veszélyhelyzet ideje alatt a személyes találkozással járó munkamódokat igyekeztek a szakemberek egyéb lehetőségekkel pótolni. Az első hullám végére azonban egységes véleménnyé vált, hogy semmilyen módszer nem pótolhatja a rendszeres személyes kapcsolattartást, enélkül a segítő munka nem elképzelhető. *„Nem lehet hatékony, érdemi szociális segítőmunkát végezni személyes találkozás nélkül!!!”*

A veszélyhelyzet új együttműködési formákra is felhívta a figyelmet, amelyek a személyes kapcsolattartási formákat megfelelően kiegészíthetik, és a jövőben is bevált gyakorlatként alkalmazhatók (messenger, videochat, Zoom, Skype stb.).

A kérdőívet kitöltők a különböző kapcsolattartási módokról és alkalmazhatóságukról az alábbiak szerint nyilatkoztak:

Telefon

A kapcsolattartás elsődleges eszköze lett. Telefonos konzultációk leggyakrabban az ügyfelekkel, a pedagógusokkal és más szociális szakemberekkel folytak.

Voltak intézmények, ahol a vészhelyzet idején a készenléti ügyelet számát tették hívhatóvá 0–24 órában. Az ide beérkező hívásokat az esetmenedzserek fogadták, szükség szerint közvetítve a rendelkezésre álló szolgáltatásokat.

Online felületek

Az online lehetőségek leginkább a szakmai kapcsolattartás és a digitális oktatás területén hasznosíthatók, de a home office-ban dolgozó szakemberekkel való kommunikáció is rendszeresen online térben zajlott. Több szolgáltató próbálkozott a tanácsadást is e módszerekkel biztosítani, de többségében nem nagy eredménnyel:

– *„Megítélésünk szerint az online ellátás (tanácsadások, esetkonferenciák) gyakorlatilag nem tudnak működni. A kliensek nem rendelkeznek ehhez megfelelő eszközökkel.”*

– *„Az online pszichológiai tanácsadást a kliensek technikai háttér, illetve informatikai ismereteinek hiánya miatt nem tudták igénybe venni.”*

– *„Az intézményi pszichológus tájékoztatása szerint online formában esélytelen volt a terápia, bár próbálkozott vele, így visszatért a személyes ügyfélfogadásra távolságtartás, arcmask és fertőtlenítés használata mellett.”*

Személyes találkozások

A munkavégzést alapjaiban befolyásolta a veszélyhelyzet, mivel az ügyfelekkel való kapcsolatba lépés megszokott és leggyakoribb formája, a személyes találkozás lehetetlenült el, illetve korlátozódott nagymértékben. A család- és gyermekjóléti szolgálatok szakemberei minden esetben, amikor szükségszerűnek és indokoltnak ítélték, a korlátozások ellenére is személyesen keresték fel a családokat.

Esetkonferenciák

Személyes jelenléttel szervezett esetkonferencia már jóval kevesebb helyszínen valósult meg. Az intézmények igyekeztek egyéb megoldásokat találni, az online módszerek sok esetben itt sem váltak be:

– *„Sok családban még mobiltelefon sincs, internethozzáférés pedig ritkán található a kliensek otthonában. Emiatt nem működtek az online esetkonferenciák. Helyette telefonon egyeztettünk a jelzőrendszer tagjaival, és az Útmutató alapján feljegyzés készült róla.”*

– *„Szakmaközi megbeszélések az udvaron.”*

„Az esetkonferenciák, esetmegbeszélések helyett folyamatossá váltak az esetkonzultációk.”

Home office

A home office-munkamód megítélése eltérő. Több intézmény jelezte, hogy kifejezetten hatékonyan szervezhető a feladatellátás home office-formában is, de megfelelő szabályozás, a feltételek biztosítása szükséges hozzá.

4.7. Javaslatok

Az előző szakaszokban bemutatottak mellett konkrét elvárások és javaslatok is megfogalmazódtak, többnyire az ágazati irányítás felé. Ezek a következőkben foglalhatók össze:

– A munkatársak védelme érdekében szigorúbb intézkedéseket várnának el, hogy a lakosság (az ügyfelek) betartsák a maszkviselés és az egyéb óvintézkedések szabályait.

– Javasolják, hogy a szociális szakemberek kimerültsége miatt 2020. december 31-ig az ellenőrző hatóságok ne folytassanak az intézményekben ellenőrzéseket.

– A gyermekek nevelését ellátó kollégák részére munkaidő-kedvezmény vagy pluszszabadság biztosítását javasolnák veszélyhelyzet idejére, hogy a dolgozók a gyermekeik felügyeletét és tanulásuk támogatását meg tudják oldani.

– Az egyszemélyes család- és gyermekjóléti szolgálatok **„megerősítését”** várnák, minimum 2 fő biztosítását szolgálatonként.

– A központi utasításokat, tájékoztatásokat, rendeleteket közvetlenül kapják meg az intézményvezetők, ne közvetett úton (időveszteségek árán) kelljen eljuttatni számukra.

– A home office és egyéb munkaszervezéshez kapcsolódóan konkrét szabályozás igénye jelent meg, mely a veszélyhelyzetek ideje alatt a család-és gyermekjóléti szolgáltatások vonatkozásában egységes feltételek mellett biztosítaná a munkavégzést.

– A feladatok szintjét az ellátási területek szociális helyzetéhez kellene igazítani, hogy a társadalmi periférián élők leszakadása jobban kezelhető legyen.

– Szükséges lenne a szakterület és a jelzőrendszeri tagok képzése a digitális munkavégzés lehetőségei, módszerei témakörében, valamint az intézmények digitális eszközparkjának fejlesztési támogatására pályázat vagy központi támogatás biztosítása.

– *„Javasoljuk, hogy mérjék fel, hány hátrányos helyzetű gyermek nem rendelkezett informatikai eszközzel, valamint hány gyermek maradhatott felügyelet és segítség nélkül a szülők munkaerőpiaci nyomása miatt.”*

– *„A pluszfeladatok ellátásához pluszforrások rendelése (humánerőforrás és tárgyi eszközök) elengedhetetlen.”*

– *„Javasoljuk a szociális szakemberek (legalább szóbeli) kormányzati elismerését.”*

Szarka Attila

GYERMEKVÉDŐK

„Törekszünk a deviáns magatartás kialakulási okainak elhárítására, de szükség esetén intézeteinkben terápiás kezelést nyújtunk a rászorulóknak. Gyermekvédelmi munkánk legfőbb célkitűzése, hogy segítsük a gyermekeknek és a fiataloknak családjukba és a társadalomba való visszailleszkedését.

Munkatársaink elhivatott és empatikus hozzáállása biztosítja, hogy az intézményeinkben élők minden körülmények között megőrizhessék személyiségük autonómiáját és emberi méltóságukat.”

(Az SZGYF Küldetésnyilatkozatának záró gondolatai)

Valami szakmai és valami személyes

Az megvan, amikor pár évvel ezelőtt, nem annyira a közelmúltban, csoportos létszámleépítést kellett végrehajtani több gyermekvédelmi intézményben? Abban az időben az egyiket éppen igazgatóként vezethettem, szóval nekem és kollégáimnak megvan. Nem olyan régen, pár évvel ezelőtt történt, nem volt sajtóvisszhang, tiltakozás, felháborodás, de még képviselői kérdés sem, csendben történt az egész. Bárgyú mosollyal tekintettem a jövőbe, szégyenkezve és értetlenül pislogva fogtunk kezét a kollégákkal, akiktől egyáltalán nem szerettünk volna elköszönni, de a kézfogásra azért még térjünk vissza.

Szóval nem is olyan régen történt az, hogy... de ezt részletesen majd máskor fejtem ki, most ne ezen legyen a fókusz, hanem egy fontosabb és aktuálisabb témán, ami a gyermekvédelmet napjainkban érinti. A történetiség kedvéért, most röviden csak annyit az említett elbocsátásokról, hogy akkor ez nagyon-nagyon sok szakembert és több gyermekvédelmi intézményt érintett. Az általam megélt esetben úgy kezdődött, hogy egyszer csak jöttek a magas beosztásúak, mosolyogtak barátságosan, majd kimértek és kegyetlenül viccesek voltak. Előzetesen bejelentkeztek telefonon, akkorra már csaknem mind-egyik célintézményt végiglátogatták azzal az előzetes feltétellel, hogy csak az igazgatóval, egyedül csak vele akarnak tárgyalni. A találkozás pillanatában valahogy inkább megfeledkeztem erről a stratégiai jelentőségű kérésükről, és így közvetlen kollégámmal fogadtam a delegációt. Az elvárt és szükséges parolázást követően megkérdeztem, kérnek-e egy pohár vizet – tekintettel a szokatlan hőségre –, egyikőjük mondta, hogy inkább egy vödör kell majd, és nevetett, erre aztán mi is nevtünk azon, ahogy nevetnek, és mindenki vidám volt ettől. Miután dolguk végeztével elmentek, azt követően érkezett meg a kíméletlen felismerés: tényleg vödör kell, sok vízzel, mert fel kellene mosni minket a padlóról, ugyanis oda kerültünk.

Az megvan, amikor pár évvel ezelőtt, nem annyira a közelmúltban létrehoztak egy országos hatáskörű szervezetet, egy főigazgatóságot, ami gyermekvédelmi is? Erről persze tud mindenki, aki a rendszerben dolgozik, szinte naponta említik a terepen, és már egyre gyakrabban a sajtóban is.

Pecsétes határozattal kezdődött az a szakmafejlesztést célzó folyamat, amely odáig vezetett, hogy létrejött egy mára már értékelhető múlttal rendelkező országos szervezet, amiről azt lehetett tudni a kezdeti időszakában – ugyanis azt mondták az akkor felelős vezetők –, hogy segíteni és fejleszteni fogja a szakterületet, és a források elosztását is hatékonyabban biztosítja majd, és még nagyon sok szép, ígéretes gondolatot fogalmaztak meg azóta is folyamatosan, a mai napig. A keserű pirula fanyar, kellemetlen ízének múlni nem akaró érzése a barátnak szánt kényszeres mosoly, a gőg torz grimasza lassan átformálta az arcokat. A szakmailag és egzisztenciálisan érintettek felemelkedése és bukása a hazai gyermekvédelem jelenkori történetében ma már csupán egy epizód a sok közül. Viszont a kiskorúsított és elbizonytalanított szakemberek és közösségeik, a képtelen és indokolhatatlan döntések személyes és szakmai következményei, hatásai ma is érzékelhetőek az érintettek számára, akik a rutinná fejlesztett engedélykéréskor nap mint nap megélik ezt.

Válaszokat kerestem arra, mi történik valójában, miként születhetnek szakmaiatlan döntések a szakmai irányítás szintjén. Válaszok helyett felismeréssel találkoztam: az állami gyermekvédelem védelemre szorul, meg kell védeni a fenntartótól, mert az nem tudja felemelni, nem engedi felállni a padlóról, ahová ő maga juttatta a szakellátás rendszerét és intézményeit. Megannyi projekt, kétes értéket teremtő beruházás, ötlet és ötletelés torz és tartós következménye, számtalan utasítás, protokoll és ajánlás terheli az állami szakellátásban dolgozókat.

Azért hozták létre az országos hatáskörű szervezetet, hogy egy szakterület fenntartását biztosítsa és irányítsa úgynevezett középírányító szervként. Feladatának egyik része a gyermekvédelmet érinti, azt a teret és terepet, ahol megtanulhattam mindent erről a világról, ott képződtem szakirányokba, és ott is élek. Abban a rendszerben vagyok tapasztalati és szakirányú szakértő, amit egy alig pár éve felkent és feljogosított szervezet tart fenn, és irányít. A szervezetet abban az időben hozták létre, amikor elrendelt csoportos létszámleépítésekkel szakemberek tucatját kellett elbocsátani gyermekvédelmi intézményekből, javítóintézetekből. Az országos szervezetet eddigi fennállása óta több főigazgató vezette, hamarosan beiktatják a legújabbat. Mindegyik vezetővel találkozhattam, volt, akit megismerhettem, volt olyan is közöttük, akit érdekelt a gyermekvédelem szakterülete és a javítóintézet világa. Mindenesetre a fennállása óta eltelt időszak alatt ez az országos hatáskörű, középírányítói feladatokkal felruházott szervezet folyamatosan fejlődött, egyre csak növekedett, de ez a folyamat és eredmény egyáltalán nem volt elmondható a gyermekvédelem rendszeréről és az intézményekről. A középírányító egyre fokozódó szervezettséggel és részletekbe menő dokumentációs kötelezettség bevezetésével, valamint számonkérésekkel kíséri a gyermekvédelem rendszerét

és intézményeit. Azt, hogy fejlődése időszakában az intézményekben dolgozókon kívül még ki és mikor vette észre a koncepció hiányát, és hogy mindeközben az állami gyermekvédelem rendszere összeomlott, nos, ezt nem tudhatjuk. Mint ahogy azt sem tudhatjuk, hogy milyen célok és folyamatok, erőviszonyok kölcsönhatása, partikuláris érdekek érvényesítése eredményezhette azt, hogy gyermekvédelmünk e különös fejlődéstörténeti időszakában, szinte képtelenné tette az intézményrendszer működését és a felelős szakmai tevékenységet az a szervezet, amelynek feladata éppen a képessé tétel. Az viszont kétséget kizáróan bizonyos, és mára már nem titok, de elhallgatott tény, hogy nem folytatható ez a fajta fejlődés, mivel a szakterület a szó szellemi és fizikai értelmében egyaránt kiüresedett. Egy alkalommal csaknem konfliktusba kerültem az említett szervezet vezetőjével, mert ő soknak tartotta egy országos intézmény – javító-intézet – éjszakai gyermekfelügyelői létszámát, szerinte kevesebb szakemberrel is el lehetne végezni a munkát. Miután elmondhattam, miért nem szabad megelégednünk azzal, hogy tiszta kameraképet lássunk egy intézményben, és miért is fontos a jelenlét, részlegesen átértékelte korábbi szándékát. Ő papírokkal és a rajta lévő számokkal dolgozott, így nem találkozott a tekintete azokéval, akik a számok a papíron. Majd egy másik alkalommal kifejtette, hogy több proaktivitást várna a gyermekvédelemtől. Erre szükségesnek éreztem megemlíteni, hogy ez a rendszer összeomlott. Ekkor a tekintete megváltozott, és szinte azonnal válaszolta, hogy igen, de nem most. Egyetértettem vele, hiszen való igaz, nem éppen most omlott össze a hazai állami gyermekvédelem rendszere, ez az állapot évekkorábban kialakult, így sokak számára a körülmények már természetessé, megszokottá és elfogadottá váltak, kivéve azokat, akik az intézményekben dolgoznak. Természetes és nem rendkívüli az, hogy bezárunk egy gyermekotthont, mert nincs szakember, aki ott dolgozna, vagy építünk egy gyermekotthont, de nincs dolgozó aki odamenne; minden szakmai alap nélkül országos hatáskörrel működő speciális gyermekotthonokat integráltunk; évekig mérlegeljük annak az igénynek a jogosultságát, hogy valóban kell-e egy intézménynek személygépjármű a feladata ellátásához, miközben felháborodásunknak adunk hangot, ha egy kolléga a saját autóját használja gyermekszállításra; vannak intézmények, ahol a nyilvántartás szerint magas az ellátotti létszám, ugyanakkor ténylegesen alig van ott gyerek; vannak intézmények, ahol az év minden egyes napján telt házzal működnek, és még várólistát is készítenek; vannak intézmények amelyeknek a bezárását évek óta eldöntöttük, de nem valósítottuk meg, így az érintett közösséget tartós egzisztenciális bizonytalanságba és szakmai csapdába kényszerítettük; vannak szakellátott gyerekek, akikkel a szakellátás intézménye nem találkozik, sorsukról semmit sem tudunk, holott ez feladatunk; vannak gyerekek akik évek óta szökésben vannak; és van hivatali dolgozószoba, ahol a falon lévő Magyarország-térkép a választókerületeket, nem pedig az intézményeket mutatja.

A fent említett rövid beszélgetésre és az aktivitásra visszatérve: megoszthattam még azt a gondolatot, hogy a jelenlegi állapotban az elsődleges feladat megmenteni a szak-

terület dolgozóit, hogy ők megmenthessék a gyerekeket, és csak ezután tudnak a rendszerben dolgozók proaktívan működni.

A fenntartó – mint instrumentum – alkalmazásban és rendelkezésre áll részben a szakpolitika, részben a szakterület számára. A feltételek biztosítása jogszabályi feladat, erre hivatott a jogalkotó szándéka és akarata által ez a rövid ideje működő, zavaros időszakot megélt és a szakterületen zaklatottságot generáló országos hatáskörű szervezet, amely Küldetésnyilatkozata szerint a magyar gyermekvédelem gondoskodásában élő gyermekek szolgálatában áll. Alkalmasságát és rendelkezésre állását figyelemmel kíséri, értelmezi és várja a szakterület.

...az említett kézfogásról:

„No, itt egy ötös!” – mondta Pista bácsi, miközben a kezét nyújtotta. Amikor megtörtént a kézfogás, abban a pillanatban ismét megszólalt: „Satu!” és csibészesen mosolygott. Ekkor vált érthetővé, mit is jelent a „satu”, ugyanis abból a kézfogásból úgy lehetett csak szabadulni, ha Pista bácsi is akarta. A „satu-hatás” alatt a kisöreg aztán elmondta az összes kérését, elképzelését és gondolatát, amelyekkel kapcsolatban lehetőleg azonnali választ, kivizsgálást, felelősségre vonást, intézkedést és döntést várt, s ezeket rendre meg is kapta. Itt lehet az ideje egy ilyen kézfogásnak?

Szloboda-Kovács Emese

HOGYAN ÉLJÜK TÚL A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNYT?

Stratégiák szülőknek, pedagógusoknak

A 2020-as évet megemlegetjük, amíg csak élünk. Ha számot vetünk vele és magunkkal így az adventi időszakban, nincs olyan ember, akinek ne kellett volna újra- és újrakereznie a járvány-jelenséget a fejében, a lelkében. Tavasszal még talán „ellen akartunk állni az agymosásnak”, és hisztériát emlegettünk. A teljes karantén bekövetkeztével tágra nyílt szemmel bámultunk, ez most vajon álom, vagy valóság; a „kijárási tilalom” szavak tompán visszhangzottak bennünk, mint egy mély, üres kútba dobott kő. Szülőként mit tehattünk mást, alkalmazkodtunk: ahogy megértettük, hogy mostantól mi leszünk a gyerekeink pedagógusai, a munkánk és az ellátásuk mellett elkezdtek tanítani is őket. Érthető módon szinte letepertük a nyarat, mikor végre beköszöntött, mert a megpihenés, a normalizálódás ígérte hozta magával. Jól esett bedugnunk a fülünket, és kicsit nem odafigyelni holmi második hullámra vonatkozó spekulációkra. Elhittük újra, hogy az élet szép; a simogató napsütés, a naptej illata, a fagyú kellemes hűse jól ismert könnyedséget hozott fáradt lelkünknek. A szeptemberi iskolakezdekéskor viszont a rém újra elkezdte nyitogatni a szekrény ajtaját; és ha összeakadt a tekintetünk néha, egyre ijedtebben néztünk vissza rá. Ismerőseink elbocsátása, a súlyos betegekről érkező hírek, az iskolai intézkedések és osztálykaranténok visszahozták a tavaszi fojtogató érzést. Az egyetlen bizonyosság, hogy semmi biztosat nem tudunk az előttünk álló időszakról. Életünk egyik pillanatról a másikra a darabjaira eshet.

Alkalmazkodóképességünk határait fenyegeti a jelenlegi állapot. Hirtelen rájöttünk, hogy mennyire sebezhetőek is vagyunk a munkánk, a szeretteink és az általuk megélt szomorúság által. Még ha a saját helyzetünk aránylag stabil is, a környezetünkből érkező hírek újra és újra megráznak minket, tehát nemcsak az események gondolati keretezésével, de az érzelmeinkkel is küzdünk. Nehéz időben kell újra helytállnunk szülőként, pedagógusként. Mindent meg kell tennünk azonban, hogy a gyermekek felé tompítsuk, szűrjük azt, ami történik. Ha nekik szeretnénk segíteni, saját magunkon kell kezdenünk ezt a munkát. Nekünk kell megtalálnunk a talajt, bármilyen ingoványos is, amerre lépünk, nekünk kell először kialakítanunk saját magunk számára azokat a rutinokat és stratégiákat, melyek stabilitást, nyugalmat hoznak, megvédve azellen, hogy a kialakult válsághelyzet az érzelmi jóllétünket tartósan veszélyeztesse. Emellett, csakis ilyen belső stabilitással tudjuk azt a fajta érzelmi biztonságot és szeretetet nyújtani a gyermekek számára, amire szükségük van. A maszkok és fertőtlenítések, a kézmosások között a legfontosabb a mi nyugalomunk, amely modellértékű a gyermekek számára.

Hatalmas teher nehezedik a magyar édesanyákra, a családok élete felborult. Az egzisztenciális fenyegetettség érzése lassan mindenkit elér, foglalkozástól függetlenül. Az aggodalmak tartósan beköltöztek az életünkbe. Hogyan lehet ezzel az embert próbáló helyzettel megbirkózni? Mit tudunk tenni, hogy egy hónap múlva is el tudjuk viselni, ami körülöttünk történik? Erre a kérdésre keresve a választ a University of Rochester Medical Center (New York, USA) egy igen hasznos előadására bukkantam. Az előadás arról szól, hogyan is tudjuk mind magunkat, mind azokat a családokat, amelyekkel pedagógusként dolgozunk, érzelmileg támogatni ebben a példa nélküli helyzetben. Az előadás tanulságain elgondolkodva azt megfűszereztem saját gondolataimmal, tapasztalataimmal, és pár olyan gondolati ívet próbáltam a jelen írományban papírra vetni, amelyek reményeim szerint fogódzót jelenthetnek a következő hónapokra.

1. Készítsünk egy névjegykártyát, és tegyük ki a hűtőre. Olyan legyen, amelyen minden szerepünk rajta van, és helyezzük jól látható helyre. Ha ezt megtesszük, az összes alábbi javaslatot sokkal könnyebb lesz megvalósítani, mert tisztábban átlátjuk, mint valaha, hogy mennyiféle feladatkörükben állunk helyt nap mint nap. Az én névjegykártyám a következő:

Szloboda-Kovács Emese

**példakép, szülő, tanító, gyógypedagógus, mentálisegészség-tanácsadó,
családiélet-ütemező és -szervező, beszerző, szállító-fuvarozó, betegápoló,
professzionális takarító, teljes állású szakács, szabadidő-szervező,
tinédzser-kortárs csoport egy személyben, szerepjáték-társ**

2. Szakítsunk néha egy percet, és gondoljuk át néhány naponta, hogy a rengeteg szerep, amelyet viszünk, azért extra nehéz, mert egyszerre kell őket csinálnunk. A többségünknek nem nagy dolog egy ebéd megfőzése. Nem éreznénk fáradtnak és elhasználnak magunkat, miközben lágy zenét hallgatva, fantasztikus hozzávalókból valami ínycsiklandozót készítünk. Más kérdés az, amikor főzés közben épp lejár a mosógép, a kisebbik gyermekünk kiabál a WC-ről, hogy befejezte a nagydolgot, és ez azt jelenti, feladatunk van; a nagyobbik gyermek erről tudomást sem véve követ minket, mint egy árnyék, és mint egyetlen élő szociális kapcsolatával beszélgetést kezdeményez, és ekkor felhív minket a főnökünk telefonon. Talán ez volt a legnehezebb a karantén idején, hogy rengeteg szerepünk mellett gyermekeink és idős szeretteink kieső szociális kapcsolatait is pótolnunk kellett, pszichológusokká, tanácsadókká, játszópajtásokká is kellett válnunk. Nagyon fontos, hogy átlássuk a hirtelen ránk szakadt számtalan szerepet, amelyben helyt kellett állnunk tavasszal. Ha néha úgy éreztük, fuldoklunk, az bizony nem egy kanál levesben történt, hanem egy hatalmas óceánban. Meg kell, hogy veregeszük a saját vállunkat, értékelnünk kell a munkát, amelyet elvégeztünk és a felelősséget, amit nap mint nap cipelünk. Ez a fajta önbecsülés, ha mindennap tápláljuk, segíteni fog abban, hogy a következő időszakban is helytállhassunk.

3. Mi vagyunk a legfontosabbak, ezért magunkról kell először gondoskodnunk.

Rá kellett döbbernünk, hogy akárhogy is, mindenki anyára néz a családban. Ha anya uralja a dolgokat, a család is uralni fogja. Ha anya mosolyog és nevet, a gyerekek az ő lényéből visszatükröződve érzékelik, ami körülöttük történik. Mivel üres teáskannából nem lehet tölteni, először a mi igényeinkről, a saját lelkünkéről kell gondoskodnunk, hogy továbbra is adhassunk.

4. Legyünk megértők, megbocsátók, elfogadók magunkkal. Ezt sokkal nehezebb megtenni, mint beszélni róla, hajlamosak vagyunk mindezen erényeket inkább a gyermekeink és a környezetünk irányába gyakorolni. A jelen krízishelyzetben elnézőbbnek kell lennünk magunkkal. Mindennap tudatosan kell emlékeznünk rá, hogy a világon számtalan ember velünk egy időben érez haragot, aggodalmat, félelmet, idegességet, szorongást a járvány és következményei miatt; és hogy ezek az érzelmeink teljesen természetesek.

Lehet, hogy van rajtunk egyfajta nyomás, hogy állandóan kiegyensúlyozottnak és boldognak érezzük magunkat, hisz néha úgy tűnhet, rajtunk kívül mindenki jól van. De soha nem szabad elfelejtenünk, hogy a körülöttünk lévők ugyanúgy próbálják vinni az életüket, mint mi; és bár továbbra is tele vannak a közösségi portálok mosolygós, gondtalan képekkel, amelyek alapján azt gondolhatnánk: mindenki más remekül boldogul, csak mi nem, ez nem igaz. Az emberek egy ügyes önvédelmi stratégia részeként teszik fel ezeket a képeket magukról, ezúton is jelezve: szükségük lenne egy like-forgatagra (társas érdeklődés, társas megbecsülés iránti vágy), vagy egy-két pozitív kommentre, bókra.

A közösségi média illúziójától függetlenül van, aki könnyebben, más nehezebben viseli, ami történik. Egyikünk ma, mások napok elteltével, megint páran egy hónap múlva éreznek majd aggodalmat, bánatot, gyászt, frusztrációt, mérget, szomorúságot – akár egyszerre. Ahelyett, hogy más érzéseire koncentrálnánk, és hozzájuk viszonyítanánk a helyzetünket, figyelmünket vegyük le másokról, és a saját magunk érdekében legyünk megértők, megbocsátók és elfogadók az érzéseinkkel – még a negatívakkal is.

Hogy bánjunk a negatív érzéseinkkel? Finoman hagyjuk őket továbbvitorlázni, anélkül, hogy teret engednénk nekik. Annyi élete van egy érzésnek, amennyi teret adunk neki. Mintha egy lufit fújnánk fel – ha sok levegőt fújunk bele, a lufi hatalmas lesz, ha csak keveset, kicsi. Az igazán nagy tudomány az, mikor már csak ránézünk egy üres lufira (negatív gondolat), és úgy döntünk, nem fújunk bele egyet sem. Személyesen nekem az segít, hogy amikor rossz érzésem támadna, villámgyorsan arra gondolok: ez csak egy érzés – nem én magam, tehát eldönthetem, teret adok-e neki. Elképzelem, hogy a tudatom kék égboltján ez a negatív gondolat/jelenség egy felhő, ami szépen lassan tovaszáll balról jobbra, és eltűnik, miközben mélyeket lélegzem.

Tudatosítsuk, hogy gyászolunk. Gyászoljuk a régi, félelem nélküli életünket, a meglazult szociális kapcsolatainkat, gyászoljuk azt, hogy stabilnak érezhettük a helyzetünket, a rutinjainkat, az aggodalommentes életünket, a kikapcsolódási szokásainkat és még rengeteg mást. Természetes, hogy aki gyászol, azzal szeretetteljesen, gyengéden bánunk

– ugyanezt a bánásmódot érdemeljük mi is. Adjunk erre magunknak engedélyt! Önmagunk szeretete, belső világunk harmóniájának felértékelése nem önzés a krízis közepete, hanem a legfelelősségteljesebb dolog, amit a környezetünkért tehetünk.

5. A „Vigyázat, törékeny!” feliratot lássunk a szülők és pedagógusok homlokán.

Egy pillanatilag se felejtjük el, hogy az édesanyák öt és fél hónapot töltöttek el rengeteg szerepük között egyensúlyozva, 3 hónapig teljesen a falak közé zárva a gyermekeikkel, miközben egy miniiskolát hoztak létre a nappalijukban. Kétlem, hogy egy akár kéthetes nyaralás – szintén a gyermekeikkel – bármiféle felüdülést jelentett volna a számukra. Mintha aláaknázott terepen haladnánk: gondolkodjunk, mielőtt megszólalunk, tartsuk fejben, hogy ki az, akivel beszélünk (lásd alább), és gondoljuk meg, miket követelünk tőle. Amikor azt mondjuk, „vigyázzunk egymásra”, értsük ezt lelki értelemben is. Az édesanyák legtöbbször minden lehetőt megtesz, hogy a gyermeke fejlődését elősegítse – akár a saját kárára is. Sokan máris erőn felül teljesítettek. Igyekezzünk megérteni, hogy akár hosszabb periódusok is lehetnek, amikor a szülő nem tűnik együttműködőnek, segítőkésznek; lehet, hogy már felélte a lelki vésztartalékait. Lássuk át a helyzetet mind szülőként, mind pedagógusként: nyilván senki sem úgy haladt a karanténidőszak alatt, mint máskor. Ugyanúgy, ahogy valakitől, aki fél körrel később áll be a futóversenybe, nem várjuk el, hogy ugyanakkor fejezze be, mint a többiek, a gyermekeinkkel, a szülőkkel és magunkkal szemben sem lehetnek irreálisak az elvárásaink.

6. Lássuk árnyaltan a családokat magunk körül. Miközben arról gondolkodunk, ki hogyan boldogul körülöttünk, vagy esetleg pedagógusként azon, melyik család csinálja meg, és melyik nem a kapott feladatokat, az adott gyermeket a szociális hálójával együtt nézzük, és eszerint differenciáljunk. Ha nekünk három gyermekünk van, egy óvoda, egy elsős és egy második osztályos, és mi eközben otthonról dolgozunk a karantén idején, nem hasonlíthatjuk a helyzetünket ahhoz a családéhoz, ahol két felsős tanuló van, akik még a digitális oktatás mellett is jobbra egyedül végezték a feladataikat. Ugyanígy egy olyan édesanyától, aki három gyermeket nevel egyedül, egy két-, egy négy- és egy hatévest, nem várható el ugyanaz, ami egy olyan családtól, ahol mindkét szülő jelen van a gyermek életében, esetleg még egy nagymama is segíti a család boldogulását.

7. Erősítsük meg a szociális támogatási csoportunkat! Egymás társas támogatása, a pozitív családi, baráti, társas kapcsolatok védenek a stressz, az idegesség ellen, állandó érzelmi bázist, folyamatos lelki táplálékot nyújtanak számunkra. Erősítsük meg ezeket a kapcsolatokat, és éljünk velük minél gyakrabban! Ugyanakkor a környezetünkben, illetve a tanítványaink szülei között vegyük észre, kik azok, akik ebből a lelki energiaforrásból kevésbé részesülnek. Figyeljünk ilyen szempontból is egymásra, a befelé fordulóokra, az elszigetelődőkre, a lemorzsolódókra. Az emberek különböző csoportjainak más és más szintű szociális támogatásra van szükségük; másképp reagálja le ezt a helyzetet egy extrovertált és egy introvertált ember. Ha erőnk és energiánk engedi, felajánlhatjuk a segítségünket valakinek, aki „túlságosan eltűnik”, esetleg egy-egy kedves gesztussal éreztethetjük, hogy jelen vagyunk, ha a másinak szüksége lenne

rá. Nem az ítékezés ideje ez, hanem a segítségnyújtásé. Bízunk benne, hogy vannak olyan erősek a kapcsolataink, amibe belefér, hogy az arányok eltolódjanak, és akár háromszor-négyszer is ők keressenek minket, míg mi őket egyszer, vagy fordítva. Legyünk most ebben is rugalmasak, megértők.

8. Próbáljuk könnyedebben venni a dolgot! Ég a házunk, de mindannyiunk háza egyszerre ég. Ez közös élmény, amiben sajnós osztozunk. Nem azt próbálom sugallani, hogy bagatellizáljuk a helyzetet. Talán segít, ha megértjük, hogy mindannyiunknak rossz. Sokunk számára embert próbáló ez a helyzet. Az embernek 100%-nyi figyelemkapacitása van; ha annak 40%-át kellemetlen, aggóató gondolatokkal tölti ki, minden másra (beleértve saját magát, a gyermekeit/családját és a kisdíákjait, azok szüleit) csak 60% jut. Semmi értelme sincs ekkora teret engedni a szomorúságnak. A helyzet ettől nem fog javulni. Döntsünk úgy, hogy azért sem engedünk a félelemnek! Amikor észreveszem, hogy a negatív érzések kezdenek teret nyerni bennem, elkezdem a lelki ördögűzést: előveszek valami szirupos vagy vicces slágert a '80-as évekből. Ennek megvan az az előnye, hogy a tinédzser lányomat is egy pillanat alatt más dimenzióba helyezem. Egy jó *La Macarena* vagy *You Spin Me Round* (szigorúan videóklippel), elég ahhoz, hogy bármilyen nehéz helyzetben összerosolyogjunk, és arra a csodára tudunk koncentrálni, hogy szeretjük egymást. Ha rosszul, ha jól éljük meg, a helyzet ugyanaz marad. A mi tapasztalatunk azonban merőben más lehet, ha nem hagyjuk, hogy éhes farkas módjára cincáljon a félelem.

9. Babalépésekben szemléljük a világot! Persze nagyon fontos, hogy tervezzük az életünket, és a határidőinket fejben tartjuk, nem ezzel vitatkoznék. Inkább arra gondolok, hogy napról napra éljük az életet, mert nagyon megterhelő belegendolni egy egész heti tennivalóba. Ha túl sok teendőre fókuszálunk egyszerre, lebéníthat a ránk nehezedő teher. Tudomásul kell vennünk, hogy pár hónapig még nem élhetünk a megszokott módon. Ha erőltetjük, hogy minden tökéletes legyen, azzal csak magunknak ártunk, érzelmileg kimerülve pedig miféle példát mutatnánk a gyermekeinknek?

Tehát babalépések: próbáljunk napról napra élni, a napot jól megtervezni, és őszintén örülni annak, ha sikerül véghez vinni, amit aznapra elterveztünk. A reggel frissen készített tiszórai a gyerekeknek, a vasalt blúz régen kivitelezhető volt, de az új körülmények között esetleg mázsás súlyként nehezedik ránk. Merjünk változtatni, kevesebbel beérni, priorizálni! Emellett tudnunk kell őszintén örülni, ha bármit elvégzünk, csakúgy, mint ha a saját gyermekünk sikerének örülnénk. Főztem egy jó ebédet, juhé! Beszélgettem egy jót a tinédzseremmel, szuper! Ne feledkezzünk el rácsodálkozni minden apró sikerünkre: így folyamatosan öröm- bonbonokkal töltjük fel a belső dobozunkat, amiből másoknak is adhatunk.

10. Alakítsunk ki ön- és gyermekvédelmi szabályokat. Fontosabb, mint valaha, hogy védekezzünk a negativitással szemben. Hozzunk szabályokat: a reggeli rutintól időt kanyaríthatunk ki egy kis zenehallgatásra. Este 6 után kizárhatjuk a negatív híreket/témákat/gondolatokat. Pozitív megerősítésekkel teli esti vagy elalvási rutint alakíthatunk ki (15 perc meditáció/zenehallgatás/olvasás).

Az iskolában is jó lenne, ha a reggeli kezdést (kézfertőtlenítés, hőmérőzés) valami kellemesebb dolog követné rögtön a bejáratnál vagy az osztályteremben, hogy semlegesítse a negatívát, és pozitívrá állítsa át a gyerekek hangulatát. Ha van iskolarádió, ebben a nehéz helyzetben miért ne fogadhatná reggel zene a gyermekeket? Gondolkodjunk kreatívan, hogyan tudnánk valami kedveset, vicceset tenni ezek mellé az új, életidegen és rideg rutinok mellé, hogy enyhítsük a diákok feszültségét. A hőmérőző tanártól a kisdíák (kézfertőtlenítés után) kaphatna egy smiley-t, vagy a kézfertőtlenítőtől tovább lépve egy kosárból papírcetlin elvehetné a hét viccét – amelyről mindig más osztály gondoskodik.

Persze nem gondolom, hogy ezek az ötletek minden intézményben megvalósíthatók, sem azt, hogy tökéletesek lennének. Mindössze azt vetem fel, hogy fontos lenne átgondolni, hogyan tehetnénk a mindennapokat élhetőbbé a gyermekek számára.

11. Alakítsunk ki otthoni rutint, szintén babalépésekben. Találjunk ki egy rutin-elemet, ami jónak tűnik, és pár napig gyakoroljuk. Ha már készen állunk, üljünk le gondolkodni egy finom teával, és találjunk ki még egyet, és így tovább. Ne várjunk el egyszerre túl sokat magunktól, de legyünk büszkék a legkisebb eredményre is. Az élet sodrásának ellenállva menedzselni a válságot oly módon, hogy saját és a gyermekeink jóllétére koncentrálunk, igazán elismerésre méltó dolog. Egy szombat esti film ígérete otthon segíthet abban, hogy gördülékenyebben menjenek a napok. Semmi esetre ne fukarkodjunk magunkkal, ne feledjünk: az önmagunkkal törődés nehéz helyzetünkben nem önzőség.

12. Állítsunk fel jutalmazási menüt. Készítsünk listát mindazon dolgokról, amelyeknek örülünk, amelyek jobb kedvre derítenek. Utána soroljuk kategóriákba ezeket a dolgokat: mi az, amit csak akkor tudunk megvalósítani, ha másodpercek állnak a rendelkezésünkre? Mi az, amit akkor, ha percekkel, órákkal, esetleg ennél hosszabb idővel gazdálkodhatunk?

Másodpercek alatt...

Pár pillanatot csöndben töltök. Elgondolkodom, mi volt a legutóbbi dolog, amire büszke vagyok. Csukott szemmel elképzelem a kislányom/kisfiam mosolyát. Magamra fújom a kedvenc parfümömet.

Percek alatt....

Kávészás vagy teázás közben meggyújtok egy gyertyát. Zenét hallgatok. Meditálok. Felhívok valakit, akit szeretek. Kedves üzenetet írok valakinek. Valami kreatívát csinállok – színezek, varrok. Felteszek egy gyors arcpakolást. Lezuhanyozok valami szuper illatú tusfürdővel. Egy időre kikapcsolom a Facebookot. Felírok 5 dolgot egy cetlire, amiért hálás vagyok.

Órák alatt...

Megnézek egy jó filmet. Rendezem/rendszerem a környezetem egy darabját. Olvasok. Szundítok/álmodozom egyet.

Hosszabb idő alatt...

Kipróbálok egy új hobbit, vagy újrakezdek egy régit. Valami újat csinálok. Mindfulness meditációt gyakorlok.

13. Állítsuk magunkat túlélő üzemmódba, és számítsunk a stagnálásra, esetleg visszaesésre. Át kell alakítanunk a jelenlegi helyzetben a gyermekeink, tanítványaink felé irányuló elvárásainkat. Olyan gondolkodásmódot kell kialakítanunk, amely valamennyiünk érzelmi jóllétét szolgálja. Nem számíthatunk arra, hogy ebben a helyzetben hetek alatt bepótoljuk, ami esetleg tavasztól elmaradt, és lóhalálában haladunk az anyaggal. A gyermekek és a szülők lelki békéjét nem áldozhatjuk fel a tudás oltárán ebben a nehéz időszakban.

14. Tágítsuk ki az „érték” és a „tudás” fogalomkörét. Olyan kincseket fedezhünk fel, amelyek mellett esetleg idáig elsétáltunk. A gyermekünk például egyedül kipakolja a mosogatógépet, kiteret, segít krumplit pucolni; a nagyobbik elkezdi „nevelgetni” a kicsit, javítgatja a beszédét. Vegyük észre, ha a gyerekek tudása megugrik az időjárással, a betegségekkel, az egészséges táplálkozással kapcsolatosan; esetleg ha öntudatosabbak lesznek, és jobban integrálódnak a család egységébe – netalántán új hobbikat alakítanak ki. Tudjunk rácsodálkozni, ha a gyerekünk egyedül takarítja ki a terráriumot, hogy velünk mér a konyhában fél kilót, kilót. Lehet, hogy az iskolai tudása szerényen gyarapodott, de életviteli képességeiben nagy előrelépést tett az utóbbi időszakban. Járjunk nyitott szemmel, és lássuk meg ezeknek a dolgoknak az értékét, tartsuk őket valós tudásnak.

15. A legfontosabb emberek vagyunk a világon. Édesanyák és pedagógusok. Mintaképek. Ahogy élünk, ahogy gondolkodunk, ahogy az érzelmeinkkel bánunk, ahogy a stresszt és a jelenlegi helyzetet kezeljük, az mind mintaértékű a gyermekeink számára. Ebben a különleges helyzetben még inkább ránk hangolódnak, önszabályozási mintát keresnek bennünk. Ez a szerep a legfontosabb feladatunk. Érzelmi egészségünk hatással van a gyermekeinkre, a párunkra, a családunkra, a munkatársainkra, a diákjainkra és azok szüleire. Az egymás iránti bizalmunk és toleranciánk, viselkedésünk és felelősségérzetünk legalább olyan fontos a „védekezésben”, mint maga a fizikai védekezés. Vigyázzunk egymásra!

Irodalom

Emotional Support for Families during COVID-19, University of Rochester Medical Center. <https://www.youtube.com/watch?v=nRB8ncOVzBY>

Summary

ÁGNES ENGLER

Opportunity-creating school and family expectations

In our study, we examine the impact of family benefits from a special perspective, starting from the basic assumption that resources provided directly to families, “beyond” the walls of the home, also play a role in the effectiveness of school careers. They are an investment in a

child’s future in a way that creates opportunities, catches up or reinforces them.

Family and school interests are common: to help the young generation to prosper in an individual and collective sense, to lay the foundations for their future.

TIBOR PAPHÁZI

Planning children – effects a demographical variables in Hungarian Youth surveys

It was analysed in this study, what are the main demographical factors for planning children by the young people. For this work it was used five databases, they are the so called Hungarian Youth surveys. The first of this was queried in year 2000, the last in 2016. There were 8000 young people between 15 and 29 years old in each sample, all samples were representative for sex, age and area. The created variables were suitable for analysing in time series.

The study reviews the main terms in available literature and concludes, whether use children planning phrase in researches, or request, or desire, it means about the same: the respondents thought, they will have a child or children in the future or will have not, and the

research question is, what kind of situations, i.e. variables form this ideas.

Important conclusion is, that the applied demographical variables (sex, age, sort of settlement, family status, number of children) have only little impact for the planning, except infants. The most important variable from this is the number of children that the respondents already have. The more children they have the less they planning. In this samples on average the youth intend 2 children to bear in the future. Because the most demographical variable have only little effect for the planning, the research must have continue, how affect another variable, e.g. housing, education or employment.

KRISZTINA NAGY

Tanoda-s (school service to help catch up) school service for in space and time - from movement to profession

This school service, which is unique in Europe and now operates as a network, was included in the forms of care regulated by the Child Protection Act in 2019 as a tool for helping to catch up, in the chapter on children’s opportunities. At the same time, it was a challenge

for the educational institutions to prepare a professional program that meets the new framework and the legal requirements in force in the child protection system.

Our study analyzes the results of this work.

RÉKA VÁLYI – PÉTER TÖRÖK

Impact assessment of calvinist Tanoda-s (school service to help catch up)

The start-up of the schools in Hungary dates back to the years immediately after the change of regime. At this early stage, local Roma organizations took the initiative for the entire Roma community, within which school activity was inseparable from other programs (Autonomy Foundation, 2017.)

What exactly are these school services for? What can it mean to be “out of school to catch up”? Do they play this role, and if so, to what extent? Our research attempts to add additives to answer these questions without claiming completeness.

PÉTER HÁMORI

Operation of the National People and Family Protection Fund (ONCSA) in Northern Transylvania (1940–44)

By the last third of the 1930s, the conviction of a part of the Hungarian political elite that the social transformation of the country could not be postponed any longer had matured. Therefore, a unique and special system was created that could help large families living mainly in the countryside, in peasant culture. It was the ONCSA (National People and Family Protection Fund) that provided these families

with housing, crops and work. The program represented the principles of productive social policy. During the program, more than 12,000 homes were built for poor families despite the outbreak of World War II. When the northern part of Transylvania returned from Romania to Hungary, this social policy program immediately appeared in the Transylvanian territories.

BARNABÁS KURUCZ

Outline of the history of social policy

The modest aim of this short article is to provide a sketchy insight into the development and institutionalization of (modern Hungarian) social policy. In the spirit of this, the first chapter deals with the causes, process and consolidation of social policy, while looking at domes-

tic trends as well as European processes. The second chapter already contains some attempts at defining the present (Hungarian) social policy. Finally, the reader can get a picture of the nature of social policy with the help of a summary.

CONTENTS

STUDIES

Ágnes Engler: Opportunity-creating school and family expectations	7
Tibor Papházi: Planning children – effects a demographical variables in Hungarian Youth surveys	20
Krisztina Nagy: Tanoda-s (school service to help catch up) school service for in space and time - from movement to profession	52
Réka Vályi – Péter Török: Impact assessment of calvinist Tanoda-s (school service to help catch up)	72
Péter Hámori: Operation of the National People and Family Protection Fund (ONCSA) in Northern Transylvania (1940–44)	86
Barnabás Kurucz: Outline of the History and Definition of Modern (Hungarian) Social Policy	129

FIELDWORK

Katalin Galambos: On the edge of a pandemic – opportunities for experiential based organizational development of the social sphere	141
Mária Jobbágy – Edit Radvánszki: „Let’s dance together for people with dementia!” – Collaboration with Alzheimer’s Cafes and Senior Joy Dancers on World Alzheimer’s Day	149
Dénes Barabás: The Marosvécs (Brâncovenesti Erdély-Transylvania) Neuropsychiatric Rehabilitation Center	163
Veres Tibor: The history of the Ekecs-Apáczaszakállasi (Okoč – Felvidék - Slovakia) Social Home in the light of the desinstitutionalizing	173

METHODOLOGY

Zoltán Matolcsi-Papp: Professional support of the village and farm caretaker service – Thoughts on the margin of methodological work through the eyes of an expert	189
Sándor Lókucza: Juveniles at the prosecution – interview with Prosecutor Dr. Judit Lendel	201
Zoltán Busi: COVID 19 - Operation of family and child welfare services during emergencies – research report	213
Attila Szarka: The men for Child protection	238
Emese Szloboda-Kovács: How do we survive a coronavirus epidemic? Strategies for parents, teachers	242

E számunk szerzői

Barabás Dénes: intézményi főorvos, szociális menedzser, Neuropszichiátriai Rehabilitációs Intézet, Marosvécs (Erdély)

Busi Zoltán: szociálpolitikus, szociálpedagógus, szakmai vezető, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság,
busi.zoltan@gmail.com

Engler Ágnes: egyetemi docens, Debreceni Egyetem, tudományos elnökhelyettes, KINCS Kopp Mária Intézet, *engler.agnes@koppmariaintezet.hu*

Galambos Katalin: gyógypedagógus, munkavállalási tanácsadó, tanársegéd ELTE, *galambos.katalin@barczy.elte.hu*

Hámori Péter: történész, Szociálpolitikai Tükör, *hamori67@gmail.com*

Jobbágy Mária: mentálhigiénikus, Szociális és Gyer-

mekvédelmi Főigazgatóság, *jobbagy.maria.agnes@szgyf.gov.hu*

Kurucz Barnabás: egyetemi hallgató, Pázmány Péter katolikus Egyetem, *kurucz barnabas96@mail.com*

Lippai Szabolcsné Kiss Boglárka: szociálpedagógus, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanya- és Falugondnokok Egyesülete, *bazfalu@chello.hu*

Lókucza Sándor: filmrendező, twitter: @LSandor55

Matolcsi-Papp Zoltán: mentálhigiénés szakember, egyetemi oktató, módszertani referens, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, *matolcsi-papp.zoltan@szgyf.gov.hu*

Nagy Krisztina: módszertani referens, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, *nagy.krisztina@szgyf.gov.hu*

Papházi Tibor: szociológus, KINCS Kopp Mária Intézet, *paphazi.tibor@koppmariaintezet.hu*

Szarka Attila: gyermekvédő, osztályvezető, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, *szarka.attila@szgyf.gov.hu*

Szloboda-Kovács Emese: gyógypedagógus, logopédus, *kovacs.emese.eva@gmail.com*

Török Péter: szociológus, Károly Gáspár református Egyetem, *torokp@mail.com*

Vályi Réka: docens, szociológus, Károly Gáspár református Egyetem, *valyi.reka@kre.hu*

Veres Tibor: igazgató Ekecs (Felvidék, Szlovákia) Szociális Otthon, *veres.tibi14@gmail.com*

HOTEL WESTEND

Moskovics Emil

HENTES
KÖZVETLEN ÉRTÉKESÍTŐ

KÖZMETSÉKI

PURA FILM
MUSEUM

NYÁR
SZELENY
TARTALOM

GRODT
KÖZVETLEN ÉRTÉKESÍTŐ

NYÁR
SZELENY
TARTALOM